

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

NIJEUWE LEDEN. Als gewoon lid wordt voorgesteld Mevrouw E. Bloefs-Bleckmann, Schilderes, door Ir. D. Roosenburg en J. Boterenbrood; den heer W. Huistra, Bouwkundige, door Mej. B. Zeeman en A. Kurvers.

Als buitenleden werden door het Bestuur aangenomen de heeren: F. S. Hartman, Opzichter-teekenaar, Enschede; H. Benninck Jr., Architect, Evorden; B. Brandts, Directeur Ambachtsschool voor Enschede en omstreken, Enschede.

NEDERLANDSCHE KRING VAN BEELDHOEWERS.

DE COMMISSIE VAN ADVIES. Het Algemeen Bestuur van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers deelt mede, dat zijn commissie van advies inzake monumenten en andere openbare beeldhouwwerken is volgt is samengesteld: L. Bolle, Dr. J. Mendes Da Costa, L. Zijl, beeldhouwers; H. Hannema, Dir. van het Boymans-Museum; Dr. Jan Alf, Dir. van 's-Rijk's Monumentenzorg en J. M. van der Mey, architect.

Deze commissie geeft gratis advies aan Regeering, Gemeenten en particuliere commissie's en comité's voor op te richten monumenten.

Onder adviezen moeten worden verstaan alle besprekingen van aesthetischen en technischen aard. Zij kunnen het materiaal, de raming van kosten, de keuze der plaats in verband met omgeving, het aanwijzen van een kunstenaar, enz., enz., betreffen.

INSTITUUT VOOR SIER- EN NIJVERHEIDSKUNST, GRAVENHAGE.

RIJSVRAAG ZILVERSMEEDKUNST. Het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst schrijft in opdracht van een ongenoemde lasthebster een prijsvraag uit voor een *zilveren presenteertrommel met blad*. De jury zal bestaan uit de heeren: Ellens, Lauweriks en Zwollo. Inzending van ontwerpen geschiedt vóór 15 Februari aan het Instituut, Warteweg 64, Den Haag, waar inlichtingen te verkrijgen zijn.

PARIS. De reis van Oostende naar Parijs biedt — voornamelijk vanaf de Fransch-Belgische grens — geen verheffend beeld van hetgeen in de „vredes“-jaren hersteld is. Het ligt voor de hand, dat men vanuit den trein geen juist beeld krijgt van den wederopbouw in Noord-Frankrijk, hoewel langs den spoorlijn nog het meest hersteld schijnt te zijn. Het aanblik is echter allertreurigst: veelal een rommelige opeenhooping van huisjes van een soms belachelijke pretentie — nergens zelfs een eenvoudige aantrekkelijke groepeerings. Voor zoover hier en daar naar een planmatige groepeerings gestreefd is, heeft dit geleid tot een afstootende dorre aanblik, waartegenover zelfs de minst geslaagde onzer landsche tuindorpen een geniaal-fantastische vinding genoemd kunnen worden.

Het loont dan ook nauwelijks de moeite hierover uit te wijden.

Parijs! Zou er wel één stad bestaan, waarover zooveel geschreven en gesproken is, waarvan zoo een wondervollen roep uitgaat als van Parijs? Een stad, waarvan de zwijmel en de bekoring door millioenen beleefd en verheerlijkt wordt.

Wat zou er over Parijs als stad dus nog weer eens te schrijven zijn?

Indien ik niettemin eenige indrukken en ervaringen van deze stad wil neerschrijven, is dit niet in de eerste plaats om een stemmingsbeeld te geven — in de erkenning dit nauwelijks te vermogen — doch meer om — behalve aan mijn bewondering — ook aan mijn verwondering uiting te geven.

Voor ik Parijs ooit gezien had verwachtte ik niet anders dan een stad te zullen beleven, waarvan — volgens haar roep — de *levende* schoonheid de stempel droeg der verheerlijkte en heilige traditie.

Wie Parijs echter in haar waar element heeft beleefd, zal er de soms overweldigende allure van een moderne wereldstad in hebben gezien. Hij zal echter slechts hier en daar van een ongeschonden traditie hebben genoten met een herinnering aan den glorie-tijd van Versailles. Het is slechts in uiterlijke schijn, dat Parijs haar traditie verheerlijkt en poogt te handhaven; welke poging geleid heeft tot een onwaarschijnlijke, onbezielde vormgeving en zelfs ontaarde smakeloosheid.

Voor zoover een grootheid van stijl zich openbaart in een moderne grootsteedsche atmosfeer — mede ontstaan uit de eischen van verkeer — *is juist zonder eenige pieteit met de traditie radicaal gebroken.*

Wie nog in de verwachting leeft van een levende traditie te kunnen genieten, ga b.v. naar de „Comédie Française“, „Théâtre Sarah-Bernard“; hij zal — al naar zijn ontvankelijkheid — genieten van de taal, van het spel, doch in de smakeloze aankleding en enscenering slechts een aanfluiting zien van die geraffineerdheid van vormgeving, die in Frankrijks glorie-tijd zoo'n levende bekoring heeft geschonken.

Hij beschouwe de pompeuze „Madeleine“, het „Grand-Palais“, al die paleizen of huizen die paleizen willen zijn met hun traditioneele, voluutjes, hoofdstellen, Lodewijken-guirlandes, die wij in *deze* uiting tot in den grond hebben leeren vervloeken.

Hij beschouwe verder de Notre-Dame met haar omgeving om te gewaren wat daar overgebleven is van de Middeleeuwsche atmosfeer: het rijk-gotische gebouw vertoont er zich als staande op een in klasischen stijl behandeld presentieerblad!

De nieuwe schoonheid van Parijs is te danken aan een vandalisme, waarvoor menig onzer moderne architecten zelfs zou huiveren en waarbij de aanleg van een grachtenschendende groote stadsbebouwing niet veel beteekent.

Parijs boeit door haar schoonheid, die *breekt* met de traditie. Waar een Hausmann niet blijkt te zijn teruggedeinsd voor innerlijk breken met de traditie, is deze slechts in uiterlijke oneigenlijke vorm gehandhaafd. Het met groote kunstenaars-visie geschapen en uit de eischen van een zich ontwikkelend modern stadsverkeer ontstaan grondplan is van een ongekende kracht en schoonheid.

28e JAARGANG 26 JANUARI 1924 N° 1

De indruk van een Place de la Concorde is grootsch en overweldigend, is méér dan het ontwerp van een kunstenaar; onvergetelijk de aanblik van de zooveel malen verheerlijkte Elyseesche velden; enivreeënd een autovaart naar de hooggelegen „Arc de Triomphe”, grootsch en indrukwekkend de terugblik op de Place de la Concorde en de Louvre.

Een element van Parijs is ook de toenemende „schilderachtigheid” der vrouwen en het getoeter der auto's.

In deze stad vult alles elkaar aan, zooals de benzine de odeur; en heft elkaar op, waar het genot zich door pijn en de vreugde zich door verdriet laat betalen; een stad die dronken maakt en bedwelmt, opgenomen in haar stuwning en overgegeven aan haar lichtende schijn.

Maar Parijs leeft ook, of leeft juist waar ze zich aan de traditie tracht te ontworstelen: men denke aan de kleine theaters, als de: „Vieux Colombier”, aan „l'Oeuvre”, die zich stellen tegenover de ontaarding der „Théâtres du Boulevard”.

Deze strijd komt te veel tot uiting dan dat ik — betrekkelijk als buitestaander — hierover zou willen uitwiden. Ik kreeg echter wel den indruk, dat onder de jongeren vooral veel frisschere ideeën leven dan ik in 't algemeen verwachtte, al zou men hiervan eerst een juist beeld kunnen krijgen na langduriger verblijf en omgang.

En op het terrein der architectuur?

Wij weten al zoo een en ander: we zien zoo weinig uit Frankrijk, dat onze groote bewondering of enthousiasme wekt, al valt niet te ontkennen, dat zich ook in Frankrijk een gezonde beweging begint baan te breken. Wie b.v. in Parijs op zoek wil gaan naar een uiting van goede en eenvoudige kunst-nijverheid, wende zijn schreden naar de voor velen bekende zaak van Francis Jourdain in de Rue de Sèvres, vlak bij de „Madeleine”.

En allereerst zal zijn oog getroffen worden door de moderne winkelpui, welke in een stad van „traditie” als Parijs opwekkend aandoet. Hij zal er als modern-voelend (laten we het woord „modern” nu maar weer gebruiken) mensch veel vinden wat hem vertrouwd is en waarvan de Hollandsche markt steeds meer te koop aanbiedt: eenvoudige meubelen, lampen, kleedjes, kopjes, vazen, enz.

Het was daar dat ik verwezen werd naar den heer Francis Jourdain (de zoon van Frantz J.), wien ik telefonisch om een onderhoud verzocht. Voorzien van afleveringen van „Architectura”, „Bouwkundig Weekblad”, „Wendingen” en eenige boeken, toog ik naar de rue Vavin, alwaar de heer Jourdain mij in zijn woning ontvangen zou.

Voor ik mij naar binnen begaf onderging ik reeds een eerste verrassing. De woning of liever het appartement van den heer Jourdain maakt n.l. deel uit van een complex, dat belangstelling afdwingt door zijn karakteristieke architectuur: een soort terrasbouw ontstaan door het terugspringen van elke verdieping.

Ter hoogte van den vloer van elk terras zijn flink voorstekende bloembakken aangebracht (waarin bloemen en groen stonden geplant), die in golvende lijn uit de gevel vloeiden en uit hetzelfde materiaal bestonden: witte glanzende tegelsteen, waarmede ook de fraaie gewelven der Métro's bekleed zijn.¹⁾

¹⁾ Opmerkelijk is hoe goed deze gladde, gemakkelijk schoon te houden steen zich zou leenen tot een bekleding van de Parijsche huizen, die nu veelal bepleisterd, vuil en verwaarloosd zijn.

De uitstekende lichtinval, het aantrekkelijke der terrassen, het interessante, eenigszins tribune-achtige straatprofiel, stempelen dit complex tot een bouw, die zeker waard is de volle aandacht te trekken van de architecten in 't algemeen en van de Parijsche in 't bijzonder. Dat dit niet of nauwelijks het geval is, zoo de heer J. mij naderhand mededeelde, is wel kenmerkend, temeer waar deze bouw reeds in 1913 uitgevoerd is. Inmiddels is de architect Henri Sauvage aan de uitvoering van een nieuw dergelijk project bezig.

Een tweede verrassing werd mij bereid bij het binnentreden van den kamer van den heer Jourdain. Hoewel ik gelegenheid had deze kamer goed op te nemen, moet ik eerlijk bekennen niet eens meer juist te weten hoe zij „er uit zag”.

Het schijnt in bepaalde gevallen zoo te zijn, dat — hoe sterker een indruk op het gevoel werkt — hoe minder men de juiste vormgeving in zich opneemt; en sterk was de indruk van dit gave, sobere en fijne interieur. Opmerkelijk is, dat een beminnelijke en door en door Fransche persoonlijkheid als de heer Jourdain, zich nog al misprijzend en sceptisch uitliet over de z.g. soberheid der Fransche smaak.

Waarbij ik opmerkte, dat de Franschen getoond hebben van nature een verfijning en smaak te bezitten, welke — eenmaal weder tot een gezondere basis teruggekeerd — tot een verrassende uiting kan komen. Het was echter reeds in 1910, dat het gave, sobere interieur — waar ik ontvangen werd — tentoongesteld werd.

Sindsdien is hier en daar nauwelijks een streven merkbaar, dat in deze poging tot een gezondere vormgeving meer ziet dan een uiting van excentriciteit of heilloos negeeren van de „traditie”.

Met eenige verwondering ontdekte ik hoe betrekkelijk weinig echter zelfs de heer J. op de hoogte bleek te zijn van hetgeen in Holland gaande was. Wanneer we echter weten hoe weinig de Franschen in het algemeen begrip hebben van hetgeen buiten hun land leeft en werkt en boven hun eigen kunnen uitstijgt, kunnen we niet anders dan eerbied hebben voor de enkelen, die — zij het ook in beperkte mate en met beperkte middelen — zich wel op de hoogte trachten te stellen van hetgeen buiten hun land geschiedt.

Het zijn die weinigen, die tot inzicht komen, dat de zelfingenomenheid, waartoe een dergelijk isolement leiden kan, een belemmering dreigt te worden voor de ontplooiing van het rijke Fransche talent.

Het was dan ook met groote en innige voldoening, dat de heer J. de afbeeldingen bekeek uit de Hollandsche tijdschriften van hetgeen in ons land aan nieuwe en levende architectuur tot uiting komt. Verrast ook van onze belangstelling voor hetgeen in Frankrijk geschiedde, van het medeleven met de heel enkelen als Mallet-Stevens, le Corbusier e.a., wier ontwerpen we hier en daar reeds gepubliceerd hadden.

Op mijn vraag omtrent een mogelijk te organiseren tentoonstelling van moderne Hollandsche Bouwkunst en Kunstnijverheid, kreeg ik ten antwoord, dat voor de a.s. Salon d'Automne — in verband met de voorbereiding der groote tentoonstelling in 1925 — de ruimte zeer beperkt was en de tijd van voorbereiding wellicht te kort. De heer J. verwachtte echter in 1925 een belangrijke Hollandsche deelname.

Ik merkte echter op, dat een goede deelname onzerzijds zeer dubieus scheen, naar ik althans vermoedde.

Het zou inderdaad te betreuren zijn, indien onze Bouw- en Nijverheids-kunst, welke ook in Frankrijk aan belangstelling begint te winnen, niet op deze groote tentoonstelling naar voren zou komen.

Hoe grootsch de opzet bedoeld is, blijkt wel uit de geweldige beschikbare ruimte en fraaie ligging op de Esplanade des Invalides, de Pont Alexandre III, Grand-Palais en Petit Palais tot aan de Champs Elysées.

Het schijnt dat deze ligging minstens evenveel stof heeft opgeworpen in de groote Pers als de aard der tentoonstelling zelf.

Op mijn vraag aan J. om naar Holland te komen, teneinde de bouwwerken te bezichtigen, waarvan hij nu enkel de afbeeldingen had gezien, opperde de heer J. eenige bezwaren.

Wanneer het Genootschap te zijner tijd een uitnodiging tot het houden van een lezing eventueel in overweging zou nemen, is de heer J. gaarne bereid hierop in te gaan.

Tenslotte verwees de heer J. mij naar den architect den heer Pol Abraham, die aangesteld was als hoofdredacteur van „L'Architecte”, dat opnieuw zal worden uitgegeven door de „Librairie Centrale des Beaux-Arts”. Tot mijn spijt heb ik den heer Abraham niet meer in Parijs kunnen spreken.

Echter had ik een zeer lang en onderhoudend gesprek met den heer Lévy, directeur der „Librairie Centrale”, waarbij het mij opviel, hoe deze een juist onderscheid en eigen oordeelkundige kijk bezat op de architectuur.

Hoewel zeer sterk begrijpend de groote beteekenis en invloed der z.g. Amsterdamsche School, achtte hij deze richting voor baanbrekend werk als basis voor een nieuwe beginnende ontwikkeling in Frankrijk niet van gevaar ontbloot. Opmerkelijk was ook de ontvankelijkheid voor de fijne soberheid en levendige massawerking van Dudok's schoolgebouwen.

Ook de Volkswoningbouw — welke tevens kwantitatief in Holland tot uiting komt — trok — vooral in verband met Frankrijks wederopbouw — sterk den aandacht van den heer Lévy, zoodat we van lieverlede in politieke beschouwingen vervielen. Hierover uit te wijden is hier niet op zijn plaats, al krijgt men uit een dergelijk onderhoud wel een eenigszins nieuwe kijk op de Fransche opvatting.

Onnoodig te zeggen, dat het in de bedoeling ligt de opnieuw uit te geven „l'Architecte” nagenoeg geheel te wijden aan de moderne architectuur, waarin de Hollandsche een belangrijk aandeel zal kunnen krijgen.

Te dien einde is de heer Pol Abraham — betrekkelijk kort na mijn terugkeer — naar Amsterdam gekomen na voorafgaande correspondentie. Gedurende een tocht van drie uur heeft de heer Abraham zich kunnen verlustigen aan de jongste Amsterdamsche bouwwerken: het Spaarnedammerplantsoen, Scheepsvaarthuis, Beurs, Transvaalbuurt, Plan-Zuid, Dageraadbouw, het nieuwe Tramgebouw, enz., na vooraf de teekeningen van den heer Kramer in diens kamer op het Stadhuis te hebben bekeken.

Om een beeld te geven van den indruk, welke de heer Abraham van de Amsterdamsche moderne bouwkunst gekregen heeft, wil ik tenslotte het volgende aanhalen uit een aan mij gerichte dankbrief voor de ontvangst in onze stad:

„J'ai longuement repensé à mon voyage dans lequel Amsterdam seul compte réellement. Je n'aurais jamais imaginé, sans l'avoir vu, qu'un pareil effort moderne pouvait exister et j'ai hâte de recevoir les photos promises par Monsieur Gratama (en effet: ou en est — ou Monsieur Gratama? M.S.) pour communiquer mon enthousiasme à mes confrères français et leur crier qu'un pareil exemple encourage tous les esprits. J'espère vous voir à Paris et je m'efforcerai de vous mettre exactement

au courant de nos toutes petites tentatives, quelquefois belles de qualité mais tellement isolées.”

Wat de heer Abraham mij o.a. nog vertelde van de Fransche architecten, hun werkwijze, de verhouding van de werkelijke architecten tot de bureauhouders, die wellicht meer nog dan bij ons slechts de naam architect dragen, van den strijd der enkele baanbrekers: hierop valt t.z.t. terug te komen, al is het wellicht van meer belang en de eerste taak van ons Genootschap in ons eigen land naar middelen te zoeken om deze eigenaardige misstanden in ons vak tegen te gaan. MAX SPEIJER.

„T' SCHELPENNUMMER” VAN „WENDINGEN”. We mogen wel aannemen, dat de heer André van der Vossen een alleen staande figuur is, die daaraan de kracht ontleend voor zijn overtuiging uit te komen.

Waren wij de woordvoerders van velen, dan zou het er bedenkelijk uitzien met deze bouwkunstbeoefenaren.

Ik heb niet het genoegen den heer André van der Vossen te kennen of ooit van hem te hebben gehoord. Wellicht is hij niet eens een bouwbeoefenaar en als hij er toch een is, plaatst hij zichzelf buiten de bouwkunst door zijn fraai geschreven stukje in het vorig nummer (No. 37) van „Architectura”.

Wij zullen den heer A. v. d. V. niet gaan beschoolmeesteren, doch tot een korte beschouwing geeft zijn opmerking toch wel aanleiding.

Wat is in wezen bouwkunst?

Toch niet het bouwen van huizen of ruimer gezegd: het scheppen van zichtbare architectuur.

Al is de vorm onmisbaar, de werking van den vorm hangt niet af van de volmaaktheid der onderdeelen, noch van den hoofdvorm van het gebouw, of van de verschillende massa's, waaruit het is opgebouwd. Doch wel van haar innerlijke structuur, de onzichtbare scheppingslijnen. Zij vormen het onzichtbare stelsel uit welks straling de uiterlijke vlakken ontspringen, als bij de kristallen (zooals een Fransche cristallograaf in de helft der 18de eeuw het uitdrukte: de voetsporen van God op de aarde).

Die scheppende straling is het ondefiniceerbare, wat een bouwwerk tot kunstwerk stempelt.

Het onzichtbare stelsel schraagt het bouwwerk, statisch zoowel als vormend. Aan dit stelsel, dat overeenkomt met de structuur van den Cosmos, er het symbool van is, is de naam „wiskunst” gegeven, wel te onderscheiden van „wiskunde”, de leer der eigenschappen van punt, lijn, vlak en hun groepeerings).

De bouwkunst naar haar innerlijkheid genomen, is — als symbool van de cosmische structuur — daarom onder de kunsten de meest abstracte. In haar uiterlijke verschijning is zij er de allegorie van, terwijl haar uitingsmiddelen de meest stoffelijke zijn. In de verbinding van de tegenpolen: symbool en materiaal, heft zij de betrekkelijkheid op en niet het Heelal als een Eenheid.

Het wezen der bouwkunst wordt alleen in den geest bestudeerd.

Er zijn echter vormen in de natuur, welke op typeerende wijze de wiskunst op ons hart en ons gemoed laten inwerken.

Pas als wij geest, hart en gemoed tot een Drieëenheid opvoeren, zijn wij de geschikte bouwkunstenaars.

Laten wij daarom in innige overgave die prachtscheppingen in de natuur

beschouwen. Laten wij ons vermeien in de eindeloze reeks van vormen, welke de schelpen ons bieden. Laten we dankbaar zijn, dat wij in Wijdeveld een man hebben, die in liefdevolle overgave aan zijn kunst, met onverwoestbare ijver zijn tijd en werkkraft ter onzer beschikking stelt in de fraaie reeks van Wendingsnummers, vooral in het laatste schitterende schelpenboek.

Laten wij hopen dat mogen volgen: een kristallen-, een microben-, een infusoriënboek, een over eivormen, over klankfiguren en nog meerdere, waaruit het gekristalliseerd scheppingsvermogen ons tegenstraalt, ons in de eeuwige Wereld doet blikken.

17 December 1923.

JAN DE MEIJER.

VAN DE REDACTIE. Verschenen is een nieuw maandblad voor beeldende kunsten, genaamd: *Maandblad voor Beeldende Kunsten*, uitgegeven door de firma J. H. de Bussy en N. van Harpen, die verzekeren er niets anders dan een „voor de beschaving zeer schoone taak” mee te verrichten, waaraan dus „alle werkelijk beschaafden in den lande” moeten meewerken. Als zoodanig schijnt de heer G. J. Rutgers architectonische en literaire gaven niet te hebben kunnen binnenhouden, en schrijft „iets” over bouwkunst, met afbeeldingen van zijn eigen werken, die van Westerman en die van Kruyswijk.

Het is niet waarschijnlijk, dat ooit den heeren Rutgers, Westerman en Kruyswijk plaats is gewigerd in de periodieken der architectenverenigingen, indien zij iets te vertoonen of te vertellen hadden, aangenaam om te zien of om te hooren. Waarom onttrekken zij dan hunne beschikbare krachten aan die periodieken, om ze aan nieuw-opgerichte handelsovernemingen te verleen?

Wij zien zeer wel in, dat het voor de bouwkunst nut kan afwerpen, dat architecten medewerken aan de beste kranten, die zich serieus met de beeldende kunsten bezig houden, maar meenen daarbij dat daartoe alleen van uit de architectenorganisaties aangewezen, geschikte krachten in aanmerking komen, alléén zij, die in staat zijn aan goed-genoeg-geachte kunstkranten studies en overzichten van de perioden en groepen der hedendaagsche architectuur te leveren. De weekbladen der architectenverenigingen moeten, zéker door de vereenigingsleden in staat gesteld worden het geregeld materiaal voor die studies en overzichten te verschaffen. Tegen doellooze en ijdele verbroekeling van krachten in het dienen van niet-gemeenschappelijke belangen en belangetjes, waarschuwen wij. In magere verwachting trouwens.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

GARDEN CITIES & TOWN PLANNING, Dec. '23. Een wegnummer. „Londen's nieuwe hoofdverkeerswegen” met kaartje. Verscheiden radiale hoofdwegen zijn al aangelegd of verbeterd door verbreding of nivelleering en meerdere plus een noordelijke en een zuidelijke rondweg zijn in aanleg. „Er kan gezegd worden dat bijna elk van de 122 gemeentebesturen van Groot-Londen erin gekend of geraadpleegd moest worden en het spreekt boekdeelen voor den verlichten gemeenschapszin van deze lichamen, dat zoo weinig hinderpalen dezen stouten wegeaanleg-opzet in den weg gesteld zijn.”

Uit Roads and road constructions is overgenomen het ei-van-Columbus achtig geniale plan om Regent's Canal te veranderen in een autoweg. Het kanaal loopt midden door Londen, van de veemen aan de Theems langs Victoria park en langs verschillende goederenstations, om Regent's park heen naar Paddington station. Sneller goederenvervoer en ontlasting van de hoofdstraten zou erdoor bereikt worden. De uitvoering zal niet zoo eenvoudig zijn als het denkbeeld.

„Romeinsche wegen in Brittannie” met kaartje.

„Ze zijn volkomen met spoorwegen te vergelijken, want een blik op de kaart doet zien dat er maar geringe verschillen zijn tusschen het Romeinsche wegnnet en het net van hoofdspoorlijnen.” Het is vernederend te bedenken dat zelfs nu, na 15 eeuwen onze wegen, ofschoon breder en misschien effener dan die van de Romeinen, niet steviger gebouwd zijn en dat we pa beginnen ons een compleet systeem van hoofdverkeerswegen voor het geheele land voor oogen te stellen.”

Het is vernederend te bedenken, dat onze wegen meest niet breder zijn en niet effener en zeker niet steviger gebouwd dan die van de Romeinen en dat we nog niet zijn begonnen ons een compleet systeem van hoofdwegen voor het heele land te denken.

Ontworpen zijn twee snelverkeerswegen: Londen—Birmingham—Manchester en: Cardiff—en Bristol—Gloucester—Birmingham—Newcastle dus ter verbinding van en door de dichtstbevolkte industriegebieden. De eerste weg zal wellicht spoedig uitgevoerd kunnen worden: „De gemeentebesturen (50 van de 54) zijn het plan tot nu toe buitengewoon gunstig gezind.”

Het leek mij niet ondienstig om de aandacht te vestigen op den gemeenschapszin der autoriteiten en den geest van aanpakken en doorzetten, die de verwezenlijking van dergelijke, grootsche plannen mogelijk maken... in Engeland.

L'HABITATION A BON MARCHÉ, Nov. '23 „Le Foyer Schaerbeekois.” Foto's en plattegronden van de 700 woningen die deze woningstichting heeft doen bouwen; 1400 zijn nog in de maak. Een paar blokjes zijn gebouwd met een houten galerij voor de eerste verdieping (langs dito buitentrappen toegankelijk), die toegang geeft tot de woningen van deze en de tweede verdieping. (Eerder toegepast door P. Behrens.) „Uit een architectonisch oogpunt heeft men er zorg voor gedragen, teneinde de eentonigheid der groote blokken te vermijden, aan elk der huizen die deze samenstellen een eigen gevel te geven van baksteen, verschillend van die der buurhuizen, verlevendigd door banden van namaak-natuursteen. Men heeft in de reliefs, in de vormen der vensters, in den sprong van de gootlijsten, balkonnetjes, enz. naar een lichtspel getracht, dat het oog aangenaam aandoet,” enz. De dader is onbekend.

„Een ernstige toeneming van den woningnood.” Schrijver waarschuwt ervoor om te gaan berusten in den woningnood, zich bij den noodtoestand neer te leggen. Binnenkort worden in België krachten de Huurwet van 2 Febr. '23 11.350 gezinnen op straat gezet, waarvoor geen nieuwe woningen beschikbaar zijn.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD. No. 49. De huishoudschool te Zeist van Leliman en opvolgers.

No. 50. De Bazel-nummer.

No. 51. De geheel electrisch verwarmde Marnixschool alhier van Th. J. Lammers.

No. 52. Een landhuisje van A. J. Smits te Hilversum, „een charmanter anachronisme”.

No. 1. Over symmetrie. Naar aanleiding van een bijzondere R.K. school aan de Amalia van Solmsstraat te 's-Gravenhage, architect Ir. J. Klijnen door A. Boeken. Met foto's naar de gevels en naar gevelteekeningen. Klijnen is een merkwaardige figuur en deze school een merkwaardige school. 't Is te hopen dat Ir. Boeken een volgende maal over de school zelf zal schrijven, waarover nog veel te zeggen valt, en dan bij overhoeks genomen foto's (Is den gemeenlijk wat egocentrischen Amsterdammers wel de groote invloed van Klijnens architectuur, de verspreiding van zijn motieven over Rotterdam bekend? Het is tenminste moeilijk aan te nemen, dat alle voet- en grotere ballen van beton, die daar op trottoirs, stoepen en luifels liggen, mitsgaders de bijbehorende huizen door Ir. Klijnen-zelf daar zijn neergelegd en -gezet.)

Interieurkunst en architectuur op de Parijsche Salon d'automne I, De interieurs, door A. Boeken.

KLEI, No. 23. Voortreffelijke foto's van interessante details van Stockholm's raadhuys

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

DIE INTERNATIONALE UEBEREINSTIMMUNG DES NEUEN BAUGEDANKENS ODER DYNAMIK UND FUNCTION. Voordracht gehouden door ERICH MENDELSON op 6 November 1923.

Meine Damen und Herren!

Der „Architectura et Amicitia” und im Besonderen meinem Freunde Wijdeveld danke ich herzlich für die erneute liebenswürdige Einladung. Ist es schon an und für sich eine schöne Genugtuung, in Ihrem Land, dem Land der freiesten Baugesinnung, kein Fremder und Unbekannter zu sein, so verdichtet sich dieser Respekt gern zu warmer Anhänglichkeit. Denn ich verdanke Ihnen die erste Veröffentlichung meiner Ideen und wesentliche Anregungen zu ihrer Verwirklichung.

So ergeht es *allgemein* uns jungen deutschen Architekten, die wir in nahen und wechselseitigen Beziehungen Ihren Ideen und Leistungen uns verbunden fühlen.

So ergeht es *sicher* überhaupt *Allen*, die der grossen Familie der Schaffenden angehören und die unbekümmert um Hass und Zerfleischung ihre Zeit pflichtgemäss zu erfüllen suchen.

Vor drei Jahren sprach ich hier über: „Das Problem einer neuen Baukunst.”

Was damals, unmittelbar nach Krieg und Revolution, utopisches Gesicht und einzelner Glaube schien, ist heute allgemeines Problem geworden.

Was damals der jüngeren architektonischen Entwicklung als Problem entnommen wurde, tritt *heute* vielseitig als *Forderung* auf.

Was *damals* als gesetzmässige Forderung aufgestellt wurde, ist *heute* schon sichtbare Uebereinstimmung.

Diese Uebereinstimmung des neuen Baugedankens, die Sie aus den mir zur Verfügung stehenden Produktionsergebnissen aller Länder ersehen werden, ist auf ihre allgemeingültigen Voraussetzungen zu untersuchen und die Verschiedenheiten ihrer zeitgemässen Ergebnisse nach Möglichkeit auf den gleichen Nenner zu bringen.

Diese vermeintliche Uebereinstimmung schlechtweg „international” zu benennen, ist mehr eine begriffliche Bequemlichkeit als ein Gesinnungsdokument.

Im Gegenteil erscheint es in einer politisch so gespannten Zeit fast als frivol, den Beziehungen unter den einzelnen Staaten irgend eine gleichgerichtete Uebereinstimmung unterstellen zu wollen.

Wie denn der Begriff der Internationalität in der Geschichte der Völker immer *nur* auftritt, wenn ihre struktiven Bindungen vernichtet sind und elementare Wehen die Dringlichkeit einer neuen, ursprünglichen Einstellung anzeigen.

So gesehen, ist auch für uns eine Beschränkung ausschliesslich auf die *architektonischen* Grundlagen nicht am Platz.

Denn nur aus der *Gesamterscheinung* der Lebensformen, nur aus den Tatsachen der *gesamten* Wirklichkeit kann eine einzelne von ihnen ohne Gefahr der Kurzsichtigkeit und Eigenliebe herausgehoben werden.

Wir stehen hart an der Wirklichkeit, sind also gezwungen, ihr Maximum auf uns zu nehmen.

Wir Menschen von heute fürchten uns nicht davor.

Wir ziehen gern die letzten Konsequenzen, um so *schnell*, so *grundlich* wie möglich zum Ziel zu kommen.

Meine Damen und Herren!

Grosse Staaten zerfallen in ihre Komponenten.

Die Vertikalbewegung der letzten Jahrhunderte, das Uebereinander der Staatenpfiler weicht dem horizontalen Nebeneinander der einzelnen Stämmelemente.

Elemente des Bluts, des Landes und der Sippe finden zu ihren Grundlagen zurück.

Die Zeit der nationalen Besinnung zwingt sie, ihre angeborenen Besonderheiten zu erkennen und diese nach ihren Erfordernissen und ihrem statischen Gesetz entsprechend einzurichten.

Solange, bis neue Bindungen auf veränderter Basis die Einzelkräfte zu *neuem Kräftespiel* anfordern.

Auch die grossen Wirtschaftsgebilde unserer Zeit tragen den Tod schon in sich.

Die vertikale Trustbildung schafft an der Spitze das Vakuum des Nutzens, im Fundament einen unerträglichen Druck der Fron.

Das Hintereinanderschalten solch widersprechender Elemente erzeugt *naturgemäss* revolutionäre Spannungen und weicht allmählich der Horizontaltendenz der nebeneinandergeschalteten Elemente im künftigen Produktionsorganismus.

Endlich: Die grossen überkommenen Hierarchien lösen sich im Unglauben auf. Die Vertikalbewegung der Glaubensherrschaft, das Gegeneinander von Rechtgläubigen und Ungläubigen weicht dem Nebeneinander der religiösen Elemente — Elemente der Mystik, der Geheimlehren und der Wunder.

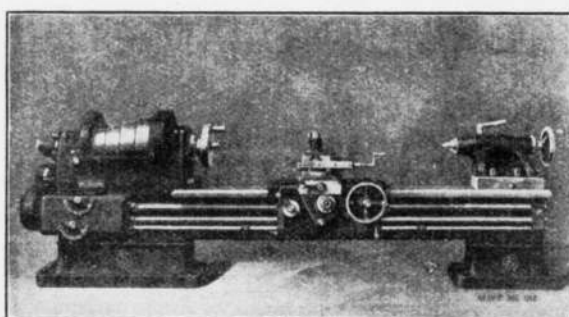
Aus der geheimnisvollen Verbundenheit der Ordnung mit dem Chaos, des Erschaffenen mit dem Organischen, der Vernunft mit dem Uebersinnlichen erwächst eine neue Religiosität.

Meine Damen und Herren! Im Elementarereignis unserer Zeit, das genügend geschichtliche Parallelen kennt, zeigen Politik, Wirtschaft und Kult, als die wesentlichen Grundlagen des menschlichen Zusammenlebens, die gleiche Uebereinstimmung im tödlichen Konflikt wie im Erneuerungsprozess.

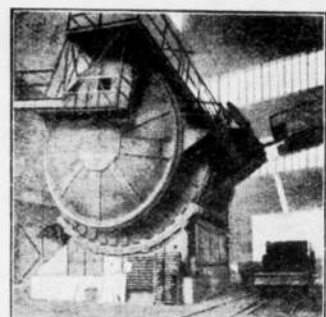
Wir werden also im Komplex der Technik und der Kunst und hier im Besonderen der Architektur nur denselben gesetzmässigen Ablauf aufzudecken haben. Die Kenntnis der Todesursachen ist wohl als allgemein bekannt vorauszusetzen, während die *neuen* Grundlagen noch zu erkennen und eindeutig zu definieren sind.

Hierbei bleibt es sich gleich, ob wir die grossartige Entwicklung der Technik als letzte Nervenanspannung eines zu Ende gedachten Gehirns oder schon als erstes Muskelspiel eines neuen Körpers anzusehen haben. Diese Entscheidung wird im Wesentlichen auf *Gefühlsmomenten* basieren.

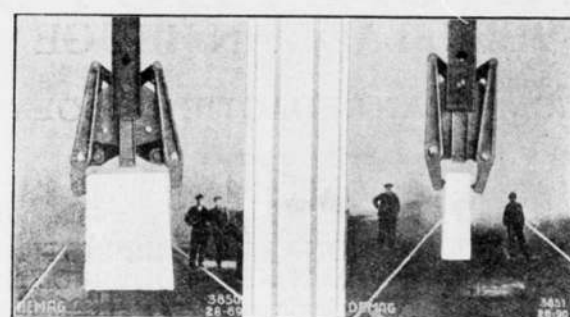
28^e JAARGANG 2 FEBRUARI 1924 N° 2

1

2

3

Denn das Alter — immer negativ — sieht als Verfallserscheinung an, was die Jugend — immer positiv — gern als neuen Beginn aus gibt. Letzten Endes behalten beide Anschauungen recht.

Denn im Fluss des Geschehens laufen viele Wege *solange* parallel, bis die Unendlichkeit eines *umfassenden* Gedankens sie in ein und demselben Punkt zum Schneiden bringt.

Seit der Erkenntnis, dass die von der Wissenschaft bisher getrennten Begriffe: Materie und Energie, nur verschiedene Zustände desselben Urstoffs sind, dass in der Ordnung der Welt nichts ohne Relativität zum Kosmos, ohne Beziehung zum Ganzen vor sich geht, verlässt der Ingenieur die mechanische Theorie der toten Materie und begibt sich wieder in den Pflichtdienst der Natur.

Aus Urzuständen findet er gesetzmässige Zusammenhänge.

Seine bisherige Anmassung weicht dem beglückenden Gefühl des Schaffens.

Aus dem intellektuell *einseitigen* Erfinder wird der intuitiv *allseitige* Erzeuger. Die Maschine, bisher der gefügige Handlanger der toten Ausbeutung, wird zum konstruktiven Element eines neuen lebendigen Organismus. Ihre Existenz verdanken wir ebensowenig der Geberlaune eines Unbekannten wie der Erfindergelust irgend eines Konstruktionsgenies, sondern sie entsteht als notwendige Beigabe der Entwicklung in *demselben* Augenblick als das Bedürfnis sie fordert. Ihre reale Aufgabe besteht darin, den vielfachen Wechselbeziehungen zwischen Menschenzahl und Produktionssteigerung, zwischen Industriealisierung und gesteigertem Menschenverbrauch zu genügen, Ordnung in sie zu bringen und ihre Auswirkungen zu meistern.

So wird sie in gleicher Weise Sinnbild des übersteigerten Verfalls wie Element eines sich neu ordnenden Lebens.

Seit der Entdeckung ihrer Kräfte *bezwingen* wir scheinbar die Natur. In Wahrheit *dienen* wir ihr nur mit neuen Mitteln.

Wir entlasten uns scheinbar vom Schwergesetz.

In Wahrheit begreifen wir seine Logik nur mit neuen Sinnen.

Uns treibt die Präzision ihrer Touren, der harte Klang ihres Ganges zu neuer Klarheit, der metallene Glanz ihres Materials in ein neues Licht. Ein neuer Rhythmus erfasst die Welt, eine neue Bewegung.

Der mittelalterliche Mensch, aus der horizontalen Ruhe seines beschauflichen Werktags, braucht die Domvertikale, um seinen Gott hoch oben zu finden.

Der Mensch *unserer* Zeit, aus der Aufregtheit seines schnellen Lebens, kann nur in der spannungslosen Horizontalen einen Ausgleich finden. Nur durch den Willen zur Wirklichkeit wird er Herr über seine Unruhe, nur durch die vollendetste Schnelligkeit überwindet er seine Hast. Denn die rotierende Erde steht still!

Udenkbar, dass die Beherrschung der Luft, dass die Herrschaft über die Naturelemente aufgegeben werden kann.

Die Aufgabe ist, aus ihr Schulweisheiten zu machen.

Das Kind lernt telefonieren, die Zahl hat ihre Grössenordnung verloren, Entfernungen reduzieren sich zu Spaziergängen.

Technik ist Handwerk.

Laboratorium ist Werkstatt.

Der Erfinder ist Meister.

1. Diese *Schnelldrehbank* zeigt die einwandfreie Organisation der technischen Notwendigkeiten. Sie führt zur *Reinheit der organisierten Form*. Die Massen sind befriedigend verteilt. Die Füsse sind so breitgelagert, dass der Spindelkasten in ganzer Länge aufliegt.

Die Gusseisenkörper der staubsicheren und öldichten Einkapselungen sind mit dem Vorschubgetriebe organisch verbunden.

Die Ungleichheit der Einzelteile entspricht ganz bewusst der jeweiligen Kraftbeanspruchung.

2. Bei diesem *Zangenkran* ergibt das Naturvorbild der Gelenktätigkeit auch in der technischen Umbildung ein *eindeutig funktionierendes Greiforgan*. Die Bewegungen der Zangenschenkel sind klare Gelenkvorgänge. Sie greifen die Last, heben sie auf und tragen sie fort, ohne innerhalb verhältnismässig weiter Grenzen ihre Hubhöhe zu verändern, d.h. ohne ihre einmal errechnete Wirkung zu beeinträchtigen.

3. Eine *Roheisenmischeranlage*. Nach beendetem Mischprozess wird das flüssige Eisen ausgelassen. Dazu muss der Riesenkörper — er fasst 1000 t. — gedreht werden. Der Antrieb ist so eingerichtet, dass bei ungefähr gleichbleibender Motorleistung die Antriebsmomente gerade dann rasch anwachsen, wenn die Kippwiderstände grösser werden.

Der Mittelpunkt der kreisförmigen Rollbahn liegt höher als der Schwerpunkt des Gefässes. Infolgedessen hat es auch im ausgekippten Zustand das Bestreben, von selbst in die Mittellage zurückzukehren.

Also: Der errechneten geringsten Arbeitsleistung entspricht eine primitive *Klarheit des Bewegungsvorganges*. —

Meine Damen und Herren! Ich habe versucht, in den 3 Maschinenbeispielen Drehbank — Zangenkran — Mischeranlage, Klarheit zu schaffen über die Begriffe:

der technisch organisierten Form

der reinen maschinellen Funktion

und des reinen Bewegungsvorganges.

Diese Maschinenkräfte zeigen ihre Auswirkung wohl am sinnfälligsten in unsern modernen Verkehrsmitteln. Denn sie sind nichts Anderes, als Raumsysteme, die sich infolge maschineller Arbeitsleistung auf der Erde, in der Luft oder im Wasser mehr oder weniger schnell fortbewegen.

6

Die äussere Erscheinung eines *modernen Schiffes* folgt im Prinzip den Bewegungsgesetzen der Wassertiere. Jede Form kennzeichnet das logische Streben des Konstrukteurs, dem Verlauf der Stromlinien den geringsten Widerstand zu leisten. Der schneidende Bug, das Abgleiten der Flanken und die Verjüngung des Hecks, Alle Momente seiner äusseren Form bringen auch in ruhendem Zustand klar zum Ausdruck, dass dieses Objekt nur dazu da ist, mechanisch bewegt zu werden, das Meer zu durchfahren, schnell zu fahren und zwar einzig in der Richtung vom Heck zum Bug. Wir kennen die analogen Formen des Autos, des Aeroplans, des Geschosses usw. bis zur abstraktesten Bewegungsform des fallenden Tropfens.

Ein grundsätzlicher Irrtum des Architekten, ein völliges Verkennen des architektonischen Wesens, wenn einem *Geschäftshaus in Hamburg* ein Schiffsbug vorgesetzt wird. Der imitiert nur das naturalistische Vorbild des Schiffes, ohne logischerweise das Maschinenherz *mitverpflanzen* zu können. Hier zeigt sich der fundamentale Unterschied! Während die Maschine stets eine Arbeitsleistung vollführt, Kraft ausübt oder überwindet — ist die Architektur nur der Ausdruck von Kräften, deren Wirkung in der statischen Schwere des Baus von selbst zur Ruhe kommt, nur der räumliche Ausdruck für das Spiel der in ihrer gegenseitigen Wirkung sich aufhebenden Kräfte.

Wird also von *Dynamik* gesprochen, so kann darunter niemals Bewegung verstanden werden im Sinne eines mechanischen Bewegungsvorganges; denn dieser ist einzig und allein der Maschine vorbehalten.

Auch erscheint es mir zum mindesten zweideutig, Dynamik mit „Lebensgefühl“, „Vitalität“, „Emotion“ zu übersetzen.

Derlei unkontrollierbare Blutdinge sind durchaus kein Privileg unserer Zeit. Wenn Sie wollen ist Lebensgefühl bei jeder produktiven Leistung Antrieb und Masstab. Lebensgefühl bedeutet im Prinzip nichts Anderes als die Begriffspaare Begabung und Persönlichkeit oder Genie und Wille.

Es ist direkt proportional der produktiven Kraft wie der künstlerischen Leistung. Es ist unabhängig von Ort und Zeit und erzeugt, um grosse Beispiele zu nennen, im alten Aegypten z. B. den Tempel zu Karnak ebenso wie im gotischen Norden z.B. Danzigs Marienkirche.

Wollen Sie aber Dynamik nur fassen als den logischen Bewegungsausdruck der den Baustoffen inwohnenden Kräfte, den Bau also als nichts Anderes als den Ausdruck der realen Bedürfnisse *und* dieser Kräfte, so ergibt sich, scheint mir, für „Bewegung“ — im Gegensatz zur Maschine — ein völlig eindeutiges und ins Absolute geweitete Bild, eben das gleiche Bild für alle originalen Konstruktionsepochen.

So gesehen ist das Konstruktionsprinzip des griechischen Tempels mit Stütze und Last, das gotische Prinzip mit Pfeiler und Wölbung nichts Anderes als die *Bewegung* und *Gegenbewegung* dieser immanenten Kräfte.

Wohl ist die *Einzelkraft* stets statisch, aber das *Kräftepiel* ist stets dynamisch!

Selbstverständlich können solch prinzipielle Erkenntnisse nicht vom täglichen Häuserbau abgeleitet werden.

Der kleine Masstab verführt leicht zu formaler Spielerei und zum Verkennen der Problembedeutung. —

Da es sich um unsere Zeit handelt, so müssen wir besonders *die Elemente* heranziehen, die gerade unserer Arbeit zur Verfügung stehen, *unsere Bedürfnisse, unsere Baustoffe und unsere Konstruktion*.

7

Das revolutionäre Spiel der Zug- und Druckkräfte im Eisen löst für die Eingeweihten immer von Neuem erstaunliche, für die Laien noch völlig unverständliche Bewegungen aus. Unsere Aufgabe ist es, für diese Bewegungskräfte den architektonischen Ausdruck zu finden, durch die architektonische Gestaltung für diese Spannungen den Ausgleich zu finden, die innerlich drängende, zur tatsächlichen Bewegung drängende Vitalität der Kräfte zu meistern.

Hier darf ich mich wohl wieder auf die Historie beziehen.

Der griechische Tempel gleicht den Druck der Dachlast und des Gebälks, den Gegendruck der Stützen im Architrav aus.

Die Fuge zwischen Gebälk und Architrav ist die Nulllinie des Kräfte-spiels von Stütze und Last. Genau *hier* geht die dynamische *Bewegung* über in die statische, schwebende Ruhe.

Die Rotation der Pantheonkuppel zerreibt sich an der Ruhe und das heisst an der Gegenbewegung des massiven Unterbaues.

Die Erregung der gotischen Pfeilerbündel verebbt am Anfallspunkt der Gewölbelaast, im Flimmer der steigenden und fallenden Bewegungen. Meine Damen und Herren. Ein gutes Beispiel, das Leben der Kräfte im Bau klar zu erkennen, zeigt der Widerstand einer eisernen Brückenkonstruktion gegen die bewegliche Verkehrslast.

Solange die Brücke unbeanspruch ist, sind Konstruktion und Kräfte in Bezug auf die Verkehrslast in Ruhe. Sie äussern sich erst garnicht.

Es wirken nur die Einzelkräfte der Auflagerreaktionen.

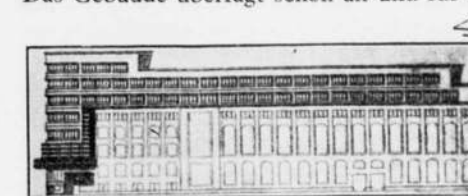
Sobald aber der anfahrende Zug ihre Ruhe angreift, stemmen sie sich mit der errechneten Kraft dagegen und versuchen die Stossbewegung im Gegenspiel aufzufangen und auszugleichen.

Es muss nunmehr noch ein weiterer Punkt geklärt werden, vom dem das ganze Missverständnis der schon zum Schlagwort gewordenen „dynamischen Architektur“ ausgegangen zu sein scheint.

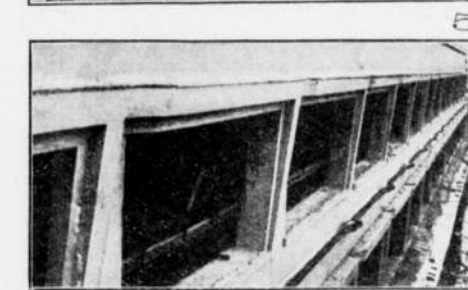
Während z.B. bei einem Molenkopf die unaufhaltsam andringende Brandung das Holzwerk, also den Bau *ganz reell* packt und ihn zwingt, seine überhaupt nur vorhandenen Kräfte in der Richtung des Gegens tesses zu verwerten, Writt diese Wirknung z.B. bei einem solchen Eckbau nur in übertragenem Sinne auf.

4. Das Haus der Berliner Tageblatts steht am Schnittpunkt zweier verkehrsreicher Strassen im Centrum der Stadt. Die Strassen sind verhältnismässig schmal.

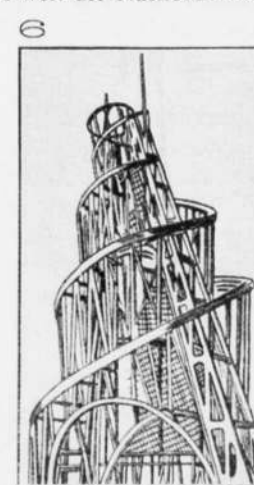
Das Gebäude überragt schon an und für sich weit die Nachbarhäuser

4

5

6

durch die Ausgedehntheit seiner beiden Flanken und durch die Höhe seiner 8 Stockwerke.

Ein reeller Angriff irgend einer Gewalt wie z.B. beim Molenkopf findet naturgemäss nicht statt.

Aber hier ist das Haus kein unbeteiligter Zuschauer der sausen Autos, des hin und herflutenden Verkehrs, sondern es ist zum aufnehmenden, mitwirkenden Bewegungselement geworden.

Wie es im ganzen Ausdruck sichtbar das schnelle Tempo der Strasse, die bis zum äussersten gesteigerte Bewegungstendenz zur Ecke aufnimmt, so bündigt es gleichzeitig die Nervosität der Strasse und der Passanten durch die Ausgeglichenheit seiner Kräfte, durch die Selbstbeherrschung seiner Mittel. Das weitsausladende keramische Gesims, das den alten Bau vom neuen trennt, zieht scharf zur Ecke, fällt herab und ladet in den energisch vorspringenden Baldachin über dem Eingang aus.

5. Auch *das Detail* ist in diese Tendenz einbezogen.

Dieses Bild der Fensterreihe wird scherzhafterweise in meinem Atelier genannt: Die Einfahrt der Mauretania in den Berliner Westhafen.

Mir scheint diese Bemerkung ebensoviel Ironie wie Wahrheit auszusprechen. Indem es nämlich den Verkehr teilt und leitet, steht das Gebäude trotz aller Bewegungstendenz als unverrückbarer Pol in der Bewegtheit der Strasse.

Hier tritt das Moment der intuitiven Zeiterfassung in sein Recht, der unbestimmte Drang, den Willen der Zeit zum Ausdruck zu bringen, ihre augenblickliche Wirklichkeit wie ihre zukünftigen Möglichkeiten, ein Element, das zu allen Zeiten jene bewunderten Beruhigungspunkte und Gefühlssteigerungen geschaffen hat, wie sie einzig und allein der Architektur vorbehalten sind.

In Zeiten hoher Kultur die räumlichen Staffelungen z.B. des Barock, in konstruktiven Zeiten die Kühnheiten eines neu gefundenen Materials.

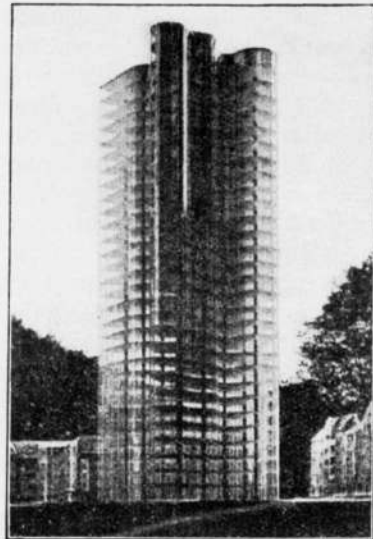
6. Unsere Zeit des Eisens, die Zeit unerhörter maschineller und technischer Kühnheiten, beginnt eben erst den Sprung in die Baukonstruktion zu wagen, in ihre architektonische Räumlichkeit. *Dieser Turm vereint* das konstruktive Element des Eisens mit dem nun schon bekannten Element der Bewegung. Er zeigt in der Konstruktion den kühnen Ingenieur, in der Tendenz seiner Schraubenbewegung das Auftriebsmoment *unserer* Zeit.

Aus dem vertikal ansteigenden Menschen des Mittelalters hat sich die Horizontale der sich emporschraubenden Flugmaschine entwickelt. Aus der eindeutigen Vertikalen des steinernen Münsterturmes entsteht die zwangsläufige Aufwärtsbewegung des eisernen Wolkenkratzers.

7. *Dieser* allerdings wagt noch nicht, seinem Problem auf den Grund zu gehen. — Dafür versucht er umso konsequenter, aus dem Detail des Kragbalkens und der freitragenden Decke eine Bauform zu schaffen. Aber erreicht wird nur ein Schema, auch wenn die körperliche Geschlossenheit der Mauer kühn durch Glas ersetzt wird, dessen letzte Konsequenzen uns zunächst noch unbekannt sind. *Wordt vervolgd.*

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSHUISVESTING, Dec. '23. „Woning-behoefte en woningproductie sedert 1900,” door Ir. H. van der Kaa. Schrij-

7

futuristischen, Italiänischen Brütisten”. Dit artikel van P(iet) Mondria(n) is ten behoeve van de STYL uit het Fransch in het Duitsch vertaald. Rara? Dada! Dadaïsme door G. Ribemont-Dessaignes.

THE ARCHITECTURAL REVIEW, Nov. '23. „De schouwburg van Sabbioneta,” door Edward Gordon Craig. Een smakelijk verhaal van zijn bezoek aan een vergeten Italiaansche renaissance-Schouwburg. Met afbeeldingen.

„De tentoonstelling in Göteborg.” Uitnemende foto's van F. R. Yerbury en een smakelijk verslagje van L. Weaver. Hierbij een afbeelding van de geheel in hout geconstrueerde congreszaal.

MECANO. Ultra-individualistisch, onregelmatig, internationaal tijdschrift ter verbreiding der neo-dadaïstische denkbeelden en geestelijke hygiëne Nos. 4 en 5.

Dada!

Slechts aan een artikelje van C. van Eesteren over de Gevangenpoort is een touw vast te knopen, waaruit blijkt, dat hij als dadaïst nog alles te leeren heeft. Een karakteristiek van het dadaïsme door Tristan Tzara.

„Schon viele benutzen das □, aber nur wenige verstehen es.

Van buiten kwadraat, van binnen Biedermeier.

Nur das □ des STYLS ist gesetzlich geschützt

Spreuken: Sedert de laatste vrouw verbrand is, werd Landru's kachelte niet gepotlood.

Waar het hart leeg van is, loopt de neus van over.

De laatste moet het devies van Mecano zijn.

Dada!

DE VOLKSWONING, No. 1. Dit nieuwe maandblad beveelt zich per advertentie aan met dit koffledik-heldere betoog: „Het orgaan onderscheidt zich door haar (!) waardeering van de maatschappelijke verhoudingen en verdient ook daarom bijzondere belangstelling met betrekking tot het vraagstuk der volkshuisvesting.”

De inleiding van No. 1 is iets minder nevelachtig gesteld. Daarin wordt gesproken van hen, „die zich rekenen te behooren tot de partijen van orde en gezag.” Het is te begrijpen, dat de rechtsche partijen zich willen keeren tegen „het socialistisch orgaan van den bond van arbeiderswoningbouwverenigingen, Volkshuisvesting,” maar te betreuren is het m.i., dat daartoe een tijdschrift is opgericht, dat, blijkens den inhoud van No. 1, voor allen, „die zich rekenen te behooren tot de partijen van orde en gezag,” het blad bedoelt te zijn, ter vervanging van het gezaghebbende, algemeene Tijdschrift voor Volkshuisvesting.

De Volkswoning ziet er ordelijk uit — ook de afgebeelde woningen van H. V(alk) —; gezag zal het nog moeten krijgen. W. B.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

DIE INTERNATIONALE UEBEREINSTIMMUNG DES NEUEN BAUGEDANKENS ODER DYNAMIK UND FUNCTION. (Vervolg en slot van No. 2.)

8. Die kühnste bisher bekannte und ausgeführte Eisenbetonkonstruktion ist die sogenannte *Jahrhunderthalle* in Breslau.

Wir fühlen, sie resultiert aus den Ergebnissen der Zahl wie aus kühnem Gedanken. Ihre Spannung umfasst einen ungeheuren Raum, in Länge Breite, Höhe. Sie ist eine Schöpfung, auch wenn sie ihre logische architektonische Ausdeutung nicht gefunden hat. —

Ihr Problem ist im Prinzip die Kühnheit und ihre Kühnheit ist irdisch und himmlisch zugleich, etwa in gleicherweise, wie aus der römischen Säulenhalle in Jahrhunderten das Strebebogensystem der Kathedrale sich entwickelte.

Denn einmal werden auch wir unsere *technischen* Gedanken zur *sakralen* Bestimmung erweitern müssen. —

Dabei wird der übertragene Sinn der dynamischen Bewegung *ebenso* einzusetzen sein, wie der logische Bewegungsausdruck des konstruktiven Kräftespiels.

9. Diese Ihnen lang bekannte Karosseriefabrik entnimmt ihre Dynamik völlig den konstruktiven Eisenkräften, — Die als Gitterträger ausgebildete Reihe der Kranbahnen zieht den Hochtrakt der Formerei scharf an sich, während gleichzeitig die Aussenwände der Eckbauten sich nach vorn überneigen. Das heisst: Die durch die Kranbahnen erzeugte Belastung wird durch die Binderkonstruktion der Eckbauten aufgenommen.

10. Dagegen empfinden wir an *Van de Velde* — *Werkbundtheater* von 1914 die klare *Gefühlstendenz*, aus den verschiedenen hohen Trakten eine geschlossene, sich gegenseitig steigernde Raumbewegung zu gestalten, vom einsaugenden Dunkel des Eingangs bis zur blanken Höhe des Bühnenhauses.

11. Trotz der unverkennbaren Begabung, trotz guter Beherrschung der architektonischen und zeichnerischen Mittel gibt dieses *Hochhausprojekt* den struktiven Zusammenhang auf, zu Gunsten einer ungehemmten Erregung, zu Gunsten eines gotisierenden Rausches die typische Klarheit seiner Aufgabe.

Wie überall, so sucht die verlorene Selbstbeherrschung auch hier durch übertriebene Mittel den Ausdruck zu steigern, um ihn in Wahrheit damit nur aufzulösen. Das aber ist, wie wir sehen werden, kein Ergebnis, das ausschliesslich für den *dynamischen* Vorgang stichhaltig ist. Diese Gefahr der Uebertreibung besteht genau so, nur mit umgekehrten Vorzeichen, für *diejenigen* Bestrebungen, die in dem Schlagwort der „Funktion” ihr Dogma gefunden zu haben glauben.

Wir tuen, glaube ich, gut, solch internationales Kampfgeschrei, das, heisst es nun Funktion oder Dynamik, je nach der Tourenzahl der Zeit mehr oder weniger schnell wechselt, auf sein wahres Wesen zurückzuführen.

Denn zumeist bleibt es dem *Wesentlichen* gegenüber einseitig und hilflos.

PAUL J. DE JONGH † 2 FEBR. 1924

Hij was een der organisators van het verenigingsleven der architecten, een der beste en sterkste, die in een onbeperkt verantwoordelijkheidsgevoel der vakbeoefenaars den hechtsten grondslag voor de bouwkunst zag. Zijn functies, vroeger als Secretaris later van 1913—1916 als Voorzitter van A. et A., als mede-oprichter van den ouden B. N. A., als organisator der Permanente Prijsvraagcommissie, als Voorzitter der Schoonheidscommissie, laatstelijk als voorzitter van den bestaanden B. N. A., zijn vele belangrijke functies heeft hij in onbaatzuchtige toewijding met een prachtig werkkracht vervuld. Hij is een figuur in onze architectuur geweest, die zich heel wat meer bekommerde om de belangen der bouwkunst, dan om zijn eigen succes. De moraliteit der architecten poogde hij hoog te voeren en zuiver te houden, door zijn voorbeeld en zijn leiding, met zijn sterk karakter en zijn scherp verstand. Zijn bouwwerken waren waarachtig en ten volle de zijne; van de eerste schets tot aan het laatste detail, van de eerste overeenkomst tot aan de laatste afrekening, verrichtte hij alles zelf, geheel. Zoo moet ook zijn leven geweest zijn, tot het einde toe, vast-geleid, van uit zijn klare inzicht en zijn eerlijk hart. Als een echt-Hollandsche, leuke, onvervaarde schipper, wien het recht door-zee-gaan geschreven was in de bouw en houding van zijn kop, zag ik hem dikwijls, en zoo heeft mijn verbeelding hem weg zien varen uit de begrensdheid van onzen horizon.

J. F. STAAL.

Meine Damen und Herren! Aehnlich wie bei der Dynamik haben wir auch bei der Begriffsdeutung der Funktion mehrere Ausgangspunkte.

12. Die Zurückführung aller Erscheinungsformen auf die einfachsten geometrischen Grundlagen ist an und für sich die erste Forderung eines originalen Beginns. Die Kenntnis der Elemente ist von jeher die Voraussetzung des Schaffens. Die graphische Analyse führt am ehesten zur klaren Verständigung.

Hier in dieser *französischen* *Tafel* sind wechselweise räumliche und flächige Gebilde auf ihre lineare Struktur hin untersucht.

Das ist *keine Inkonzsequenz*, weil die Fassaden z.B. des Colosseums in Wahrheit nur als räumliche Projektionen eines Flächenschemas anzusprechen sind.

So wird aus dem grossen Rundfenster eines gotischen Baues der vertikal und diagonal zentrierte Mittelpunkt, aus der Spielkarte die rhombische Aufteilung, aus dem Portikus eines römischen Baues die vertikale Reihung, aus der Colosseumfassade die horizontale Schichtung, aus dem Lilienwappen die Quadratur und aus dem Schema einer amerikanischen Fabrik ein Schachbrettmuster.

28^e JAARGANG 9 FEBRUARI 1924 N° 3

13. Wird aber dieses graphische Verfahren, also eine zweidimensionale Erkenntnis, in den Raum übertragen, ohne lebendige Beziehung zur dritten Dimension der Tiefe, die aus den elementaren Raumgebilden von Kubus, Kugel und Cylinder erst einen räumlichen Organismus schafft, so entsteht sofort die Gefahr einer intellektuellen Konstruktion. Der Gefahr des unbeherrschten Temperaments bei der Dynamik entspricht hier die gleich grosse Gefahr der allzu bewussten Abstraktion. Blutfülle und Blutleere sind *Beides* Gefahrenzonen für das lebendige Schaffen.

Hier wird das Prinzip zum Selbstzweck erhoben. Wir haben am Beginn des Abends schon erkannt: *Politik an sich* meint garnicht das Vaterland — *Wirtschaft an sich* kennt keine Sorge um die Wohlfahrt des Volkes —

Glaube an sich meint garnicht wahre Religiosität. So meint auch *die Form an sich* garnicht die Architektur. Das ist Gesetz für jede Zeit, nicht nur für Expressionismus und Konstruktivismus. Solch theoretische Form hat nur noch äusserliche Beziehungen zum Raum, auch wenn die perspektivische Darstellung sich um ihn bemüht. Nehmen wir diesem Objekt die wohlausgewogene Schwarzweisswirkung seiner schematischen Wände und seines Gartens, so bleibt nur ein konstruktivistisches Durchdringungsspiel übrig ohne Beziehung zur Wohnwirklichkeit eines einfachen Hauses.

14. Auch dies dänische *Hochhausprojekt für Chicago* übernimmt die Flächentendenzen der letzten malerischen Versuche, ohne damit mehr zu erreichen als eine Verwischung seiner räumlichen Organisation und seiner strukturellen Zusammenhänge.

Der Vergleich der beiden Aufrissprojektionen — die Vorderansicht findet sich im Wendingen-Hochhausheft — wird Ihnen die unklare Uebereinstimmung seiner Tendenz zeigen können.

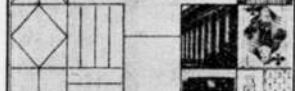
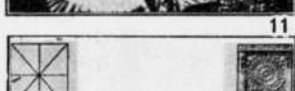
Das ist umso mehr zu bedauern, als die Anordnung der Massen um die Mittelaxe klar formiert und energisch zur Wolkenkratzerhöhe gesteigert ist.

15. Wir dürfen uns auch bei dieser an und für sich räumlich empfundenen Lösung desselben Objektes nicht beirren lassen.

Anstatt die Schraubenbewegung des Massenanstiegs aus dem eigenen Körper zwangsweise zu entwickeln, wird diese räumliche Aufgabe dem Spiralband eines unvermittelten Schattenspiels zugewiesen. —

Meine Damen und Herren! Nachdem die Gefahren *beider* Prinzipien, der dynamischen und der funktionellen Einstellung erkannt sind, wird der Gegensatz des *Schlagworts* zum eigentlichen *Wesem* der Funktion schnell klar werden.

Dieser Zangenkran vom Beginn des Abends, dieses eindeutige Greiforgan, ist das typische Beispiel einer reinen maschinellen Funktion.

16. In die Baukonstruktion übertragen erweitert sich dieser reguläre Begriff des Funktionierens zur *Funktion in mathematischem Sinn* der zwangsläufigen Abhängigkeit.

Das Pendellager einer Kanalbrücke, das im Obergurt der Brücke die mittleren Schwebeträger mit den Kragträgern verbindet, wirkt nur, sobald nämlich die Verkehrslast hinzutritt, als logische Funktion von Obergurt und Untergurt.

Während also die Tätigkeit der Maschine — ihr Greifen, Ziehen, Reißen — eine reine Zweckfunktion darstellt,

während also die Funktion in der Baukonstruktion nur die mathematische Zwangsläufigkeit darstellt, kann die Funktion in der Architektur nur die räumliche und formale Abhängigkeit bedeuten von den Voraussetzungen des Zwecks, des Materials und der Konstruktion. Deshalb erscheint es mir unmöglich, die Zweckfunktion der Maschine irgendwie auf den Raum übertragen zu wollen oder die technische Organisation auf den Organismus der Architektur.

Wir Architekten haben von vornherein die stofflichen Erfordernisse und konstruktiven Zusammenhänge als *selbstverständlich* unserer Planung zu unterlegen, wir haben sie einfach als *Voraussetzungen* der gesamten Organisation eines Baues anzusehen.

Aber wir müssen wissen, dass sie nur der eine Komponent des produktiven Prozesses sind.

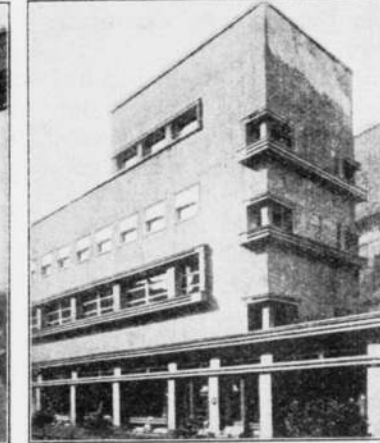
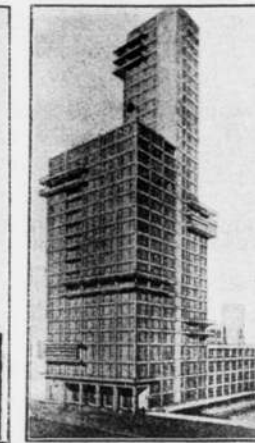
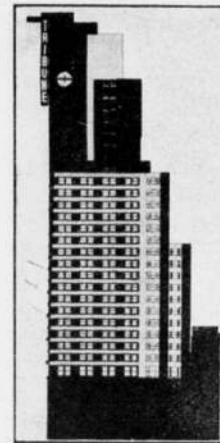
17. Er allein schafft trotz grosser Abmessungen und klarer Beziehung der technischen Mittel noch keine Architektur. —

Diese *Siloorganisation in Buffalo* ist dafür ein schlagender Beweis. Der andere Komponent beruht in nichts Anderem, als in der Befähigung, für die elementaren Voraussetzungen den architektonischen Ausdruck zu schaffen.

D.h. die technischen Bedingungen in den Raum zu übertragen, sie bis ins letzte Detail hinein in gegenseitige Abhängigkeit zu bringen; d.h. jene Uebereinstimmung zu schaffen, die bei den besten Bauten aller Zeiten die erstaunlichsten Messungswunder ergiebt, jehewunderbare Zurückführung der *gefühlsmässigen* Vorgänge auf mathematische Grössen und geometrische Zusammenhänge. Somit sind also für das architektonische Schaffen zwei Komponenten notwendig.

Die erste, die des Intellekts, des Gehirns, der Organisationsmaschine, — wobei im Unterbewusstsein die räumlichen Ausdrucksmöglichkeiten oft schon blitzartig, visionhaft einstrahlen, —

die zweite, auf der Basis der vorgenommenen Organisation, die des schaffenden Impulses, des Bluts, des Temperaments, der Sinne, des organischen Gefühls. Erst die *Vereinigung* beider Komponenten führt zur Herrschaft über die Raumelemente:

der sinnlich greifbaren Masse und der übersinnlichen des Lichtes.

Erst ihre *Vereinigung* führt zur *Massensteigerung* oder zum Ausgleich der Massen. Dabei bleibt es sich gleich, ob diese in harmonischer Führung angestrebt werden d.h. in der Nebeneinander- oder Hintereinanderreihung der einzelnen Massen,

oder ob sie angestrebt werden in kontrapunktlicher Führung d.h. in der Steigerung oder der Gegenbewegung der Massenteile.

Dabei macht es keinen Unterschied, ob jemand das Licht an den abgerundeten Ecken leicht abgleiten lässt, während andere die kantige, strengere Grenze lieben, keinen Unterschied, wenn die Hand de seinen selig ist, sich schmücken zu dürfen, während andere das Muskelspiel des nackten Körpers lieben. —

Wir haben auch keine Berechtigung, einen Bau reaktionär zu nennen, nur weil er die Projektion seiner räumlichen Zusammenhänge, also seinen Grundriss, auf eine Mittelaxe zentriert, während andere gern mit der Heftigkeit einer einseitigen Schraubenbewegung in die Höhe steigen.

Meine Damen und Herren! Es ist ganz selbstverständlich, dass dieser komplizierte Vorgang, dieser Komplex vieler Komponenten, ständige gegenseitige Beziehungen, Kontrollen und Einwirkungen voraussetzt, um Mittel und Ausdruck zu eindeutiger Klarheit, zur Reinheit und zur Wirkungsdauer zu verhelfen.

Aber erst aus diesen Wechselbeziehungen zwischen Funktion und Dynamik, zwischen Realität und Irrealität, Bewusstsein und Unbewusstheit, zwischen Vernunft und Gefühl, Zahl und Gedanke, zwischen Begrenztheit und Unendlichkeit ergibt sich die lebendige Schöpferlust, die Raumlust des Architekten.

18. So entstehen Werke, die den Raum hieratisch streng fassen, die einzelne Fläche als unverwundbar, den rechten Winkel als alleinige Seligkeit —

19. oder solche, die ihre selbstverständliche Hoheit über den Raum —

20. ihre Raumherrschaft über die Strasse mit dem freien und ungehinderten Einbruch von Licht und Schatten beleben —

21. oder solche, die die Hartnäckigkeit ihrer Kanten

und Gesimse durch das Steigen und Fallen der Massen zu bewegen versuchen.

Meine Damen und Herren! Ich glaube Ihnen ein ausgezeichnetes Beispiel geben zu können für die Einseitigkeit der Schlagworte und für die Notwendigkeit, sie immer wieder nur nach ihrem *wesentlichen* Gehalt wichtig zu nehmen. Dieses Beispiel ist umso eindeutiger, weil es sich *nur* mit ein und derselben Aufgabe befasst und alle Architekten Nation angehören.

22. Diese Strassenfront Berlage's ist, denke ich, als kubisch anzusprechen, auch wenn sie ihre sichtbare Seite in Pfeiler aufteilt. Denn die rasche Aufeinanderfolge der Pfeiler, ihre ungebrochene Aufwärtsführung, ihr klarer horizontaler Gesimsabschluss schaffen sofort den Eindruck des Räumlichen, auch wenn sich nur 2 Dimensionen auswirken können. Bei solchem beiderseitig eingebauten Beispiel ist das ein besonderes Verdienst. Da haben es die folgenden Beispiele leichter, weil sie sich mehr oder weniger in die Tiefe entwickeln können.

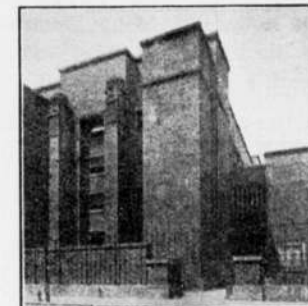
23. Diese Empfindung, dass die Blockfront keine Wand, sondern ein Raum ist, wird nicht sicherer, wenn die Mauer rein und unverletzt erhalten bleibt, wenn Gesimse, Fenster, Türen sich hüten, in die Mauer einzubrechen.

24. Auch diese Front scheint mir von derselben sachlichen Klarheit beseelt zu sein, auch wenn aus der Lagerung der Fenster, aus den tiefen Türnischen und aus dem Detail ein anderes, lebensfroheres Temperament spricht.

25. Und während sich bei diesem Block im leichten Abgleiten der Ecke, dem zarten Fensterdetail und in der behutsamen Führung des Overgeschossfensterbandes ein trotz aller Empfindung kräftiger Mensch offenbart,

26. genügt hier der ausgesprochen dynamischen Verfassung des Architekten nicht mehr die ungeteilte Front. Weitausladende Balkone spannen sich von Erker zu Erker und reißen die Front mit in die Bewegung der Strasse. Das raschere Blut kann dem Licht den Eintritt in die Mauer nicht verwehren, sondern

27. versucht es mit allen Mitteln in sich hineinzuziehen, wagt es, hiermit, bis an die Grenze zu gehen, 20. deren Ueberschreitung freilich die Auflösung der

Blockfront in Einzelwirkungen und die restlose Zerstörung ihrer eigentlichen Funktion bedeuten würde. —

Man kann aus diesen Beispielen ein ganzes Register individueller Einstellungen ableiten gegenüber dem kollektiven Begriff der Blockfront, die mit den Maximen der Funktion und der Dynamik ebensoviel und ebensowenig zu tun haben wie das Blut mit den Forderungen der Moral. —

Meine Damen und Herren! Wir haben die *Dynamik* in der Architektur definiert als den logischen Bewegungsausdruck der den Baustoffen innewohnenden Kräfte, ihre Gefahr in der Unbeherrschtheit des Blutes. Wir haben die *Funktion* in der Architektur definiert als die räumliche und formale Abhängigkeit von den zwecklichen und stofflichen Voraussetzungen,

ihre Gefahr in der allzubewussten Blutleere.

— Wir haben gezeigt, dass beide Komponenten für den Schaffensprozess notwendig sind: der Intellekt und das Temperament, dass erst ihre *Vereinigung* zur Herrschaft über die Raumelemente führt, d.h. zum selbstverständlichen Organismus.

28. Es muss dem *Einsturmturm* sicher zugegeben werden, dass er ein klarer architektonischer Organismus ist. Ganz abgesehen davon, welche Gründe er gehabt hat, gleichzeitig kein reiner Zweckorganismus zu sein. Aber man kann ihm, scheint mir, nicht einen Teil fortnehmen, ohne das Ganze zu zerstören, weder an der Masse, an der Bewegung, noch an seinem logischen Ablauf.

Denn wir Alle, die wir an der Wiederauffindung der Elemente des räumlichen Bauens arbeiten, erleben Architektur *nur* in der Masse, nie in der Fläche, *nur* in der Kontur, *nie* in der Linie.

Wir erleben Kontur und Masse nur, wenn sie aus den Funktionen ihrer Raumelemente bewegt, wenn die Bewegungen ihrer einzelnen Teile zum Organismus werden.

Und Organismus?

Das ist das selbstverständliche Ineinandergreifen der Einzelglieder, ihr logischer Ablauf.

29. Auch das *Volkstheaterprojekt für Amsterdam* hat dieses räumliche Gesicht, ausgedrückt in der Beherrschung der Massen, der Gegenbewegung von Licht und Schatten und in der klaren Organisation seines in den Raum übertragenen Grundrisses. Es ist in seiner geschlossenen Rundung nicht weniger eindeutig, nicht weniger klar in der Struktur

30. seines Details, als die kantige Tendenz dieses Deutschen Hochhausprojektes, als seine schmucklose Wirklichkeit.

Meine Damen und Herren! Gilt die enge Zusammengehörigkeit der Begriffe Funktion und Dynamik für das einzelne Haus, also für die Zelle, so erst recht für das grosse Zellsystem der Stadt.

Wie ihre kleinste Einheit kein unbeteiligter Beobachter ist, sondern ein mitwirkendes Bewegungselement, so wird die Strasse, dem schnellen Verkehr entsprechend, zur horizontalen Leitbahn, die von Schwerpunkt zu Schwerpunkt führt, also die kommende Stadt selbst ein System von Schwerpunkten, denn sie ist, wenn man mit weitester Optik sieht, in Wahrheit das eigentliche Raumsystem.

31. So gesehen ist die grösste Stadt der heutigen Welt im Gegensatz zu den räumlichen Wundern der besten alten Städte eine unorganisch Zusammenballung der gegensätzlichsten Elemente.

Daran ändert auch nichts die kubische Erscheinung der einzelnen Wolkenkratzer.

Aber unsere Zeit hat wie wenige in der ganzen Geschichte die Notwendigkeit vor sich, neue Städte von Grund auf entstehen zu lassen.

32. In diesem französischen Plan unterstützen die Leitbahnen der Hauptverkehrsstrasse in ihrer horizontalen Lagerung und kubischen Geschlossenheit ausgezeichnet den Schnellverkehr.

Er durchschneidet in gerader Linie Vorstädte und City.

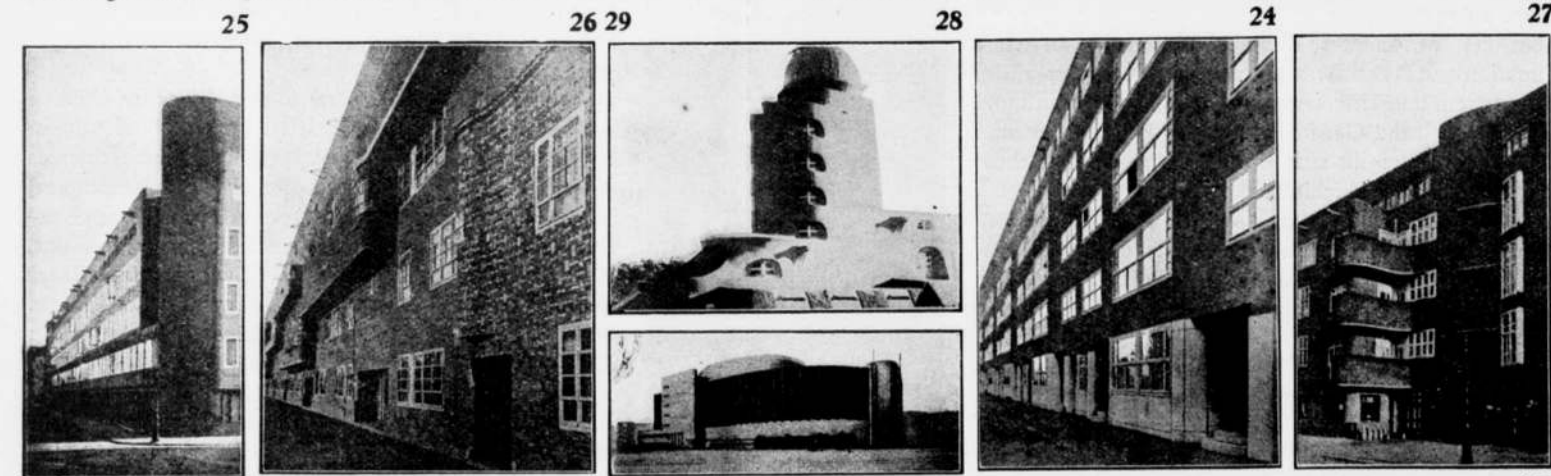
Aber die Dominante der Innenstadt unterliegt einem zu eindeutigen Schema, um dem Organismus des ganzen Systems die zwangsläufige Beweetheit unseres modernen Lebens mitzuteilen.

So stehen die Hochhäuser selbst unvermittelt auf der Ebene, ohne Zusammenhang mit den übrigen Zellelementen.

33. Dagegen zeigt diese geringere Aufgabe — es handelt sich hier nur um die Bebauung eines Geschäftsviertels — den, scheint mir, gelungenen Versuch, einen klaren Ausdruck für unsere kommenden Städte zu schaffen.

Hier sind Terrassen, Bazare, Blockfronten der Strasse, Kino, Hotel und Bürohochhaus zum Organismus zusammengefasst, in der Dynamik des Ganzen wie in der klaren Funktion der einzelnen Teile.

Meine Damen und Herren! Selten, scheint mir, hat sich die Ordnung der Welt so eindeutig offenbart, selten nur der Logos des Seins weiter geöffnet als in dieser Zeit des vermeintlichen Chaos.

12

Denn wir alle sind auferüttelt von elementaren Ereignissen, wir hatten Zeit, Vorurteile und satte Genügsamkeit von uns abzutun.

Wir wissen als Schaffende selbst, wie sehr verschieden die Bewegungskräfte, die Spannungsspiele im Einzelnen sich auswirken.

Umsomehr ist es unsere Aufgabe, der Aufgeregtheit die Besinnung entgegenzusetzen, der Uebertreibung die Einfachheit,

der Unsicherheit — das klare Gesetz; aus der Energiezertrümmerung die Energieelemente wiederzufinden, aus den Elementen ein neues Ganzes zu formen.

Fasst zu, konstruiert, umrechnet die Erde!

Aber *formt* die Welt, die auf Euch wartet.

Formt mit der Dynamik Eures Blutes die Funktionen ihrer Wirklichkeit, erhebt ihre Funktionen zu dynamischer Uebersinnlichkeit.

Einfach und sicher wie die Maschine, klar und kühn wie die Konstruktion.

Formt aus den realen Voraussetzungen die Kunst, aus Masse und Licht den unfassbaren Raum.

Aber vergesst nicht, dass das einzelne Schaffen nur aus der Gesamtheit der Zeiterscheinungen zu begreifen ist. —

Es ist an die Relativität ihrer Tatsachen ebenso gebunden, wie Gegenwart und Zukunft an die Relativität der Geschichte.

ERICH MENDELSON.

INGEZONDEN. Geachte Redactie. In een voorgaand nummer van „Architectura“ wordt het nieuwe „Maandblad voor Beeldende Kunsten“, besproken. Terwijl van 't blad eigenlijk niets gezegd wordt, wordt op een eigenaardigen toon mijne medewerking becritiseerd, en er mij een verwijt van gemaakt, dat mijn bijdrage niet bestemd werd voor een der periodieken van de architectenverenigingen.

Verder maakt de auteur het voorbehoud dat eventuele schrijvers over bouwkunst uit, en waarschijnlijk ook, door onze organisaties, als ter zake bevoegd, moeten worden aangewezen, nadat de „kunstkranten“ goed genoeg zijn bevonden.

Als ik deze regels kort mag beantwoorden, dan als volgt.

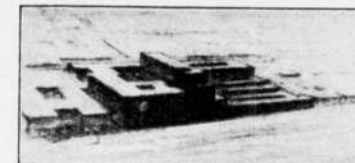
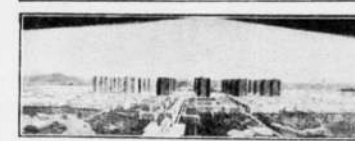
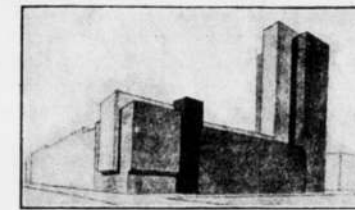
Ik betreur, dat collega's zich op een dergelijken schamperen toon uitspreken over vakgenooten; ook al mochten zij volmaakt gelijk hebben. Het onttrekken van bijdragen aan de vakperiodieken kan mij niet ten laste worden gelegd; bovendien acht ik de hier beschouwde bijdrage niet geschikt voor de vakpers.

Ik zie geen bezwaar tegen publicaties over bouwkunst voor het leekenpubliek; in tegendeel; zelfs niet in periodieken met commercieëlen basis, al was 't alleen omdat de vakpers het publiek niet bereikt.

Het voorbehoud ten aanzien van eventuele schrijvers over bouwkunst en de door deze te bewerken periodieken acht ik juist, en de vakpers zelf bewijst, dat onze organisaties goed werk doen met deze materie te regelen. Tot zolang is 't beter iets dan niets te doen. naar 't mij wil voorkomen.

Met deze meening sta ik niet alleen. Max Speyer rekent er zelfs op, zie

13

Architectura 28. 1. pag. 3, dat de Hollanders een belangrijk aandeel zullen krijgen in de publicaties van het hernieuwde L'Architecte, dat blijkens een vóór mij liggende informatie uit Parijs, dato 12 September 1923, niets anders was dan een commerciële zaak.

30 Dat meerderen waarde hechten aan publicatie, moge ten slotte blijken uit een tweetal uitnodigingen tot medewerking, welke gedurende den laatsten tijd door twee onzer collega's werden uitgezonden; als ook uit meerdere uittalingen van bevoegde zijde.

Met dank voor de plaatsing, G. J. RUTGERS.

MEDEDEELINGEN VAN HET GE-NOOTSCHAP. In de ledenvergadering, gehouden op Donderdag 15 November l.l., sprak de Heer A. L. v. Zwanenburg over: „De Schoonheid van enkele Italiaansche Steden“.

In de ledenvergadering, gehouden op Woensdag 19 December l.l., sprak Dr. H. P. Berlage over: „Reisindrucken van Indië en zijn Bouwkunst.“

32 Terwijl een tentoonstelling van zijne in Indië gemaakte teekeningen in de bovenzaal van Gebouw Heystee gehouden werd.

Op Dinsdag 12 Febr. a.s. houdt Prof. R. N. ROLAND HOLST een voordracht „Over de ontwikkeling der Architectonische Idee in Holland“ (gehouden in de

33 Sorbonne te Parijs 26 Nov. 23) in GEBOUW INDUSTRIA, Vijgendam te Amsterdam.

RECTIFICATIE. In het artikel over het Schelpennummer (No. 1) te lezen in de 2e alinea inplaats „Waren wij“; „Ware hij de woordvoerder“, enz., in de 5e alinea inplaats „en niet het Heelal, enz.“ en „ziet het Heelal als een eenheid.“

BERICHT. Verschenen is Afl. 10, Jaargang 1923 van *Wendingen*, getiteld *Ex Libris*.

REGLEMENT VOOR DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE. (eenigzins verkort overgenomen uit het Gemeenteblad no. 85) voorgesteld door B. en W. aan den gemeenteraad van Amsterdam.

Art. 1. Er bestaat een commissie, onder den naam van Schoonheidscommissie. (1.) De Commissie heeft tot taak:

A. het samenstellen van een lijst, bevattende een opgave van bouwwerken, welke behouden dienen te blijven, om hun architectonische waarde, als typische uiting van een bepaalde richting in de bouwkunst of om hun betekenis in verband met de omgeving;

B. het op uitnodiging van Burgemeester en Wethouders dienen van advies omtrent:

1. uitbreidings- en voorgevelrooilijnen;

2. den aard en de wijze van bebouwing van door hen aan te wijzen stads-gedeelten;

3. een schema van bebouwing van door hen aan te wijzen bouwblokken;

4. het oprichten, wijzigen, herstellen of sloopen van monumenten op of aan den openbaren weg.

5. het graven, wijzigen of dempen van grachten;

6. het aanleggen, wijzigen of rooien van beplantingen;

7. het aanbrengen van belangrijke wijzigingen in den aanleg van de stad;

8. het sloopen van de sub A bedoelde bouwwerken;

C. het op uitnodiging van Burgemeester en Wethouders dienen van advies

bij de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening en der Algemeene Politieverordening van Amsterdam, welke betrekking hebben op de handhaving of bevordering van het stadsschoon, een en ander behoudens in gevallen, waarin het dienen van advies aan bijzondere daartoe door den Raad of door B. en W. in het leven geroepen commissies is opgedragen.

Art. 2. De Commissie dient voorts de Commissie, bedoeld in art. 37 der Bouwverordening van Amsterdam, op haar uitnoodiging, van advies bij de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening, welke betrekking hebben op de handhaving of bevordering van het stadsschoon.

Art. 3. (1.) De Commissie bestaat, behalve uit een lid van het college van B. en W. als voorzitter, uit 17 leden, te weten: 9 architecten, 1 schilder, 1 beeldhouwer, 1 tuinarchitect, 1 oudheidkundige en 4 in het stadsschoon belangstellende leken. De leden worden benoemd door B. en W.

(2.) De benoeming der leden geschiedt voor:

vier leden-architecten, uit vier tweetallen, opgemaakt door den Bond van Nederlandsche architecten;

vier leden-architecten, uit vier tweetallen, opgemaakt door het Genootschap Architectura et Amicitia;

een lid-schilder, uit een tweetal, opgemaakt beurtelings door de vereeniging Sint Lucas en door de Maatschappij Arti et Amicitia;

een lid-beeldhouwer, uit een tweetal, opgemaakt door den Kring van Beeldhouwers;

een lid-oudheidkundige, uit een tweetal, opgemaakt beurtelings door Amstelodamum en door het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap;

vier leden, in het stadsschoon belangstellende leken, uit vier tweetallen, opgemaakt door de overige leden der Commissie. In haar eerste vergadering maken de overige leden deze tweetallen op.

(3.) Een lid-architect, alsmede het lid-tuinarchitect worden rechtstreeks door Burgemeester en Wethouders benoemd.

4.; Ambtshalve hebben als adviseerende leden in de Commissie zitting, de directeur der Publieke Werken, de directeur van het Gemeentelijk Bouw- en woningtoezicht en de directeur van den Gemeentelijken Woningdienst, die zich door aan hun dienst verbonden ambtenaren kunnen doen vertegenwoordigen of doen bijstaan.

(9.) De leden-architecten ontvangen voor elk door hen bijgewoonde vergadering, waaronder begrepen die der in art. 14 bedoelde sub-commissiën, een door Burgemeester en Wethouders te bepalen presentiegeld.

Art. 4. (1.) Om de twee jaren treden telkens 9 leden en 8 leden af, volgens een door de Commissie onder goedkeuring van Burgemeester en Wethouders op te maken rooster.

Art. 5. (1.) De Commissie benoemt uit haar leden-architecten een vice-voorzitter.

(2.) De Commissie wordt bijgestaan door een door haar, telkens voor den tijd van vier jaren, te benoemen secretaris. Deze benoeming behoeft de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders.

(3.) Een lid kan niet tegelijk secretaris der Commissie zijn.

(4.) Gemeente-ambtenaren zijn niet tot secretaris benoembaar.

(5.) Door Burgemeester en Wethouders kan aan de Commissie een adjunct-secretaris worden toegevoegd.

(6.) De secretaris en eventueel de adjunct-secretaris ontvangen een door Burgemeester en Wethouders te bepalen jaarlijksche toelage uit de gemeentekas.

Art. 6. (1.) De Commissie vergadert zoo dikwijls de Voorzitter of de Vice-voorzitter in overleg met den Voorzitter dit noodig oordeelt, of dit door vijf harer leden schriftelijk, met opgave van redenen, wordt gevraagd.

Art. 7. De Commissie is niet bevoegd tot het vaststellen van een advies, indien niet tenminste negen leden, waarvan vijf architecten, bij de beraadslaging aanwezig zijn en aan de stemming deelnemen.

(2.) Het lid van het college van Burgemeester en Wethouders, dat als voorzitter optreedt, alsmede de leden-schilder, -beeldhouwer, -tuinarchitect, -oudheidkundige en in het stadsschoon belangstellende leken, hebben een raadgevende stem.

Art. 10. (1.) De leden der Commissie onthouden zich van de vervaardiging of wijziging van gevelontwerpen voor gebouwen, waarvan de gevelontwerpen door de commissies zijn afgekeurd, tenzij het beoordeelde ontwerp van hen afkomstig is.

(2.) De leden mogen niet tegenwoordig zijn bij de beraadslaging en de stemming over hun eigen ontwerpen.

Art. 11. De Commissie verstrekt haar adviezen schriftelijk:

a. betreffende onderwerpen, genoemd in art. 1 sub A, sub B 1, 2, 3, 4, 5, 6 en 7 binnen den door Burgemeester en Wethouders voor elk geval te bepalen termijn;

b. betreffende onderwerpen, genoemd in art. 1 sub C en in art. 2, binnen 21 dagen en betreffende onderwerpen, genoemd in art. 1 sub B 8, binnen 14 dagen na den datum, waarop de uitnoodiging om advies van Burgemeester en Wethouders, of van de Commissie, bedoeld in art. 37 der Bouwverordening van Amsterdam, aan haar is toegezonden.

Art. 12. Alle adviezen der Commissie zijn met redenen omkleed; zij worden, zoo de Commissie dit noodig oordeelt, of indien dit door Burgemeester en Wethouders of door de Commissie, bedoeld in art. 37 der Bouwverordening van Amsterdam, wordt verzocht, door toelichtende teekeningen vergezeld.

Art. 13. (1.) De taak der Commissie betreffende:

A. het op uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders adviseeren omtrent de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening en der Algemeene Politieverordening van Amsterdam, welke betrekking hebben op de handhaving en bevordering van het stadsschoon;

B. het op uitnoodiging van de Commissie, bedoeld in art. 37 der Bouwverordening van Amsterdam, adviseeren omtrent de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening, welke betrekking hebben op de handhaving en bevordering van het stadsschoon, bepaalt zich tot het beoordeelen van het uiterlijk aanzien der bouwwerken, in verband met de omgeving; de beoordeeling strekt zich niet uit tot de plannen van het inwendige, tenzij en voor zoverre het inwendige onmiddellijk met het uiterlijke verband houdt.

Art. 14. (1.) De Commissie is bevoegd, de vervulling van sommige harer werkzaamheden aan subcommissiën op te dragen, met dien verstande evenwel, dat zij in haar geheel adviseert aan de Commissie, bedoeld in art. 37 der Bouwverordening van Amsterdam.

(2.) In elk geval benoemt de Commissie uit haar midden een subcommissie, bestaande uit drie leden en drie plaatsvervangende leden, allen architecten, aan welke subcommissie is opgedragen het Burgemeester en Wethouders op hun uitnoodiging adviseeren omtrent de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening en der Algemeene Politieverordening van Amsterdam, welke betrekking hebben op de handhaving of de bevordering van het stadsschoon.

(3.) De Commissie of een sub-commissie is bevoegd haar voorzitter of een of meer harer leden te machtigen een bepaalde aangelegenheid namens haar af te doen, mits deze machtiging wordt verleend met algemeene stemmen.

Art. 15. (1.) Wanneer de in art. 14, alinea 2, bedoelde commissie Burgemeester en Wethouders adviseert omtrent de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening en der Algemeene Politieverordening van Amsterdam, welke betrekking hebben op de handhaving of de bevordering van het stadsschoon en het advies strekt tot niet-goedkeuring van een ontwerp, moet uit dit advies tevens blijken, of door den belanghebbende aan de gerezen bezwaren kan worden tegemoet gekomen, en, zoo dit het geval mocht zijn, op welke wijze zulks kan geschieden.

(2.) Indien Burgemeester en Wethouders zich met het advies vereenigen, wordt door hen aan den belanghebbende, onder overlegging van een afschrift van het advies der Commissie, van het niet-goedkeuren van het ontwerp bericht gezonden, onder mededeeling, dat, zoo hij zijn verlangen in een met redenen gestaafd verzoek hiertoe aan Burgemeester en Wethouders te ken en geeft, zijn ontwerp opnieuw door de sub-commissie in overweging zal worden genomen in een vergadering, waarin hij persoonlijk, of bij gemachtigde in de gelegenheid wordt gesteld, de bezwaren te weerleggen en zijn standpunt toe te lichten.

(3.) Deze vergadering wordt bijgewoond door ten minste vijf architecten, leden of plaatsvervangende leden der sub-commissie.

(4.) De sub-commissie brengt daarna een nader advies uit.

Art. 16. (1.) De subcommissiën hebben dezelfde bevoegdheden en dezelfde verplichtingen ten aanzien van de haar opgedragen taak als aan de Commissie in haar geheel bij dit reglement zijn toegekend en opgelegd.

(2.) De subcommissiën adviseeren rechtstreeks aan B. en W.

Art. 20. Dit reglement treedt in werking op 1 April 1924.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL

REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

DE ONTWIKKELING EN VERWEZENLIJING DER ARCHITECTURALE GEDACHTE IN HOLLAND.

(LEZING DOOR R. N. ROLAND HOLST GEHOUDEN 12 FEBR. 1924, VOOR A. ET A. EN DEN B. N. A.)

Dames en heeren. Wat ik U hedenavond te zeggen heb, zal ik, — tegen mijn gewoonte, — van het eerste tot het laatste woord voorlezen, mij stipt houdend aan het geschrevene dat hier voor mij ligt en dat voor uitgave gereed is. Dit doe ik, teneinde onjuiste interpretatie mijner woorden en den altijd onvruchtbaren twist over wat wel en wat niet gezegd is, te voorkomen.

Bovendien wil ik U ook voorlezen, wat ik in November op mijn te Parijs in de Sorbonne gehouden voordracht, gesproken heb.

Het bezwaart mij eenigszins, dat ik in dezen kring nogmaals inzichten zal ontvouwen, die ik al gedurende zoovele jaren nu eens in het ééne, dan weer in het andere verband, voor U heb uitgesproken; meeningen en opvattingen dus, die gij reeds lang van mij kent.

Maar de omstandigheden dwingen mij er toe, en deze noodzaak vooropstellend, zou ik niet weten welke gastvrijheid mij voor dit doel welkomer zou zijn dan juist de gastvrijheid der architecten.

De zaak is deze: nadat ik mijn voordracht in Parijs had gehouden, heeft naar ik meen in de „Haagsche Post” het eerst het verwijt gestaan, dat ik de Hollandsche kunst in den vreemde had gekleineerd. Ik geloof niet, dat een der correspondenten van de groote Hollandsche bladen, die mijn lezing bijwoonden, bereid zou zijn geweest dit oordeel van de Haagsche Post te onderschrijven.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant haastte zich echter het stukje van de Haagsche Post in zijn geheel over te nemen. Met andere woorden: de Nieuwe Rotterdamsche Courant haastte zich om roet in het eten te strooien, en dit orgaan deed dit, niet door open, rechtstreeks en met eigen argumenten aan te vallen, maar het strooide dit roet uit, gedekt achter het schild van de heeren VAN OSS en BERNARD CANTER!¹⁾

Het zal den redacteur van den rubriek „Kunst” in de N. R. Crt. voldoening verschaffen te hooren, dat deze daad succes heeft gehad. Vele brieven heb ik gekregen, tot anonieme brieven toe, brieven van een soort die zeker niet tot de prettigste briefzendingen behooren en waarvan enkelen duidelijk bewezen, hoe de nood ook kunstenaars niet alleen redeloos maakt, maar ook grover en plomper dan zij anders zouden zijn.

Ik kan den redacteur de verzekering geven, dat ik van al die brieven er slechts één beantwoord heb, en al de overigen de vergetelheid hebben gevonden in de prullenmand. Maar de kletspraatjes, — een nader woord toch is daar niet voor, — die door dit bericht opdoken, zijn vervelender nog dan de brieven, want zij zijn niet te achterhalen en woekeren voort, ver buiten het bereik van de vuilnisschep.

In de N. Rott. Courant is daarna deze zaak nog eens, — zij het onder

¹⁾ Het blijkt mij dat het een onjuistheid van mij was den Heer BERNARD CANTER's naam in dit verband te noemen. Ik bied hem daarvoor gaarne mijn verontschuldiging aan.

een ander hoofd opgerakeld en ferm aangedikt, zoodat het niet te verwonderen is, dat de meening nu langzamerhand post vat, dat ik mij in Parijs op de ergerlijkste wijze tegen de nationale kunst zou hebben vergaloppeerd.

In dezen bevrienden kring zal het niet noodig zijn te verzekeren, dat ik waarlijk voor dat optreden te Parijs noch nieuwe kleeren, noch nieuwe meeningen heb aangeschaft, dat ik dáár gesproken heb juist zooals ik hier zoo vaak sprak, dat ik mijn binnen noch mijn buiten anders heb vertoond dan hier, en dat ik mijn meeningen en inzichten noch heb opgedirkt terwille van deze gelegenheid, noch heb verstopt.

Daar is bij die laatste oprakeling in de N. Rott. Courant ook geschreven, dat Frankrijk niet om Holland gaf, tenzij Frankrijk er geldelijk voordeel uit kan trekken. Een dergelijke bewering zou vooral opvallen om haar plompheid, ware het niet dat zij nog meer opviel door haar ondoordachttheid. Want wie kan het invallen over een natie te spreken als ware het een concreet en scherp omlijnd begrip, de oneindige geestelijke gedifferentieerdheid die zich in het complex dat wij een natie noemen, vertoont, ontnemt aan een dergelijke bewering alle redelijkheid.

Berlage en ik, wij wisten vooruit, dat het publiek, dat wij in Parijs op onze voordrachten zouden aantreffen, niet zoo heel anders zou zijn dan het publiek dat hier naar ons komt luisteren. Wij verwachtten niet, dat wij over architectuur zouden spreken voor een publiek, dat voor een deel zou bestaan uit de camelots du roi en voor een ander deel uit promotors van GEORGES CARPENTIER, wij verwachtten daar zoomin de „beau” als de „demi-monde”, en ook begrepen wij, dat de groote schare wetenschappelijke mannen die Frankrijk bezit, niet voor ons te hoop zouden loopen, zoomin als de kappers en de modistes of de dames van de Halles.

De oneindige geestelijke gedifferentieerdheid van een wereldstad zou, dit begrepen wij, zich niet in ons publiek weerspiegelen, wij wisten, dat ons gehoor in hoofdzaak zou bestaan uit den kleinen kring van hen, die in de architectuur en de architecturale gedachte belangstellen.

Wij waren niet uitgezonden op nationalistische parade en wij hebben er ook geen nationalistische parade van gemaakt. Zoo zij, die ons uitnoodigden, dit hadden gewenscht, dan hadden zij zeker noch BERLAGE, noch mij daarvoor aangezocht.

Welk besef lag aan de uitnoodiging om juist ons in Parijs te doen spreken, ten grondslag? Ik meen dat het dit besef was, dat zoo iets in Holland thans internationale betekenis heeft, dit zeker de architectuur is. Hiermede wil allermint gezegd zijn, dat in de andere kunstuitingen van ons land het talent minder groot zou zijn, doch alleen dat de bouwkundige prestaties in Holland, ondanks hun onvolmaaktheden, in het buitenland als aanéén gesloten uiting zelf niet overtroffen worden. Dit is een meening, die trouwens in Engeland zoowel als in Duitschland, in de Scandinavische landen zoowel als in Frankrijk, door de waarlijk bevoegden wordt erkend.

28e JAARG. 16 EN 23 FEBR. 1924 N° 4 & 5

BERLAGE zou de voorbeelden van wat de architectuur in de ruimste betekenis van het woord in de latere jaren tot stand bracht, vertoonen, en hij zou deze reeks van ongeveer honderd projectie-beelden, na een korte inleiding, met verklaringen begeleiden. Van mij werd verwacht dat ik op den dag daaraan voorafgaande, een min of meer historische en algemeen-principiële beschouwing over de aesthetische en geestelijke kenteringen, die reeds tot zulke schoone resultaten hadden geleid, zou geven. Ik wil er wel bijvoegen, dat wat mij persoonlijk aangaat, nog een andere overweging mij tot het aannemen noopte, en wel deze: Wanneer straks Duitschland, naar wij alle hopen, zijn oude veerkracht herwint, en de Deutsche kunstenaars weer hun machtige energie zullen ontplooiën ook in de architectuur, dan lijkt het mij voor de Hollandsche jongere kunstenaars van groot belang, dat onze beweging, niet, — als in het zijspanwagentje naast een zeer sterken motor, — medegesleept wordt in dollen vaart, zonder zelf één hand aan het stuur of aan den rem te kunnen slaan. Dit nu is naar mijn meening alleen te voorkomen, wanneer de ontwikkeling der architectuur en der architecturale gedachte in Frankrijk niet geheel vervreemd staat van ons, en wij niet vervreemden van hen, wanneer wij met andere woorden in Holland open blijven staan voor het correctief, dat de Romaansche geest altijd en onder alle omstandigheden beteekent. Onze inzichten hier, zijn rijper, verdieper en geoefender dan onze prestaties. Voor de uitvoering ontbrak ons toch in Holland te vaak de kans. In Duitschland was dit al vóór den oorlog juist andersom, en wanneer Duitschland zich herstelt, zal, dit is nu reeds te voorzien, de daadkracht de architecten tot werken drijven, die grootscher schijnen dan de verklaarde geest die ze schragen moet, in werkelijkheid is. In die rijke mogelijkheden, in dit „kunnen doen” zal, hoe kan het anders, voor de jongeren hier een groote bekoring, een verblindende verleiding gelegen zijn.

Daarom leek het mij, dat wij ouderen goed deden te pogen reeds thans het evenwicht vóór te bereiden, dat dan allicht noodig zal zijn. Dat evenwicht is naar mijn meening alleen te vinden in de grootsche tradities van den Romaanschen geest.

Een gezegde: „Frankrijk geeft niet om Holland”, is een zinledig gezegde, van welken kant het ook bekeken wordt. Maar er onze best voor doen, dat zij die in Frankrijk deel hebben aan de ontwikkeling der architectuur en der architectonische gedachte, dat zij wel om ons geven, „ook al verdienen zij dan geen geld aan ons”, dat juist was onze taak. Dat wij die taak hebben vervuld en met goeden uitslag, ik kan U verzekeren, zonder daarom met de feiten te pralen, dat dit zoo is.

De Redacteur van de kunstrubriek aan de N. Rott. Crt. tracht wel, naar ik meen, tegenover alle geestelijke stroomingen rechtvaardig te handelen als journalist, maar men kan nu eenmaal, vergeef mij de vergelijking, van een kikker geen veeren plukken, en wij mogen dan ook niet verwachten, dat iemand die meent, dat het individualisme in kunst het eenig ware beginsel is, wij mogen van zoo iemand niet verwachten, dat hij zich bovendien verdiept heeft in de beteekenis der architecturale idee. Vandaar dan ook, dat het vaak gebleken is, dat zijn voorstellingen van wat die idee inhoudt even onvolledig en arm als vaag zijn.

Zoo wil het dan wel eens gebeuren, dat hij kribbig of malicieus wordt. Maar waarom zouden wij hem dat niet vergeven? Het is toch immers prikkelend een beginsel in macht te zien toenemen, dat men noch geheel benaderen noch doordringen kan, dat men dus niet grooter en ruimer kan zien dan het begrip, dat men er zelf van vormt.

Wanneer, zooals onlangs in de N. Rott. Courant (in een overigens niet-redactioneel stuk) het verschil tusschen twee geestelijke stroomingen zoo klein en zoo benepen mogelijk wordt gesteld, om aan te toonen, dat iedere ruimere conclusie, die van dit opvatting-verschil uitgaat, een misvatting en een overdrevenheid is; dan dringt mij dit tot de nooit aangename daad den eenigszins bejaarden schrijver aan de dagen van zijn jeugd te moeten herinneren.

Het stellen van de „schilderij” tegenover de „muurschildering” om te willen doen voorkomen of daarin eigenlijk het criterium lag, dat is het vraagpunt niet alleen terugbrengen tot een volkomen bijkomstigheid, maar zelfs deze bijkomstigheid dan nog zien van één kant, in dit geval, uitsluitend van den aesthetischen kant.

Tusschen de schilderij en de muurschildering is zeker het louter aesthetisch verschil het kleinst, maar het complex van geestelijke, maatschappelijke en al de levenshouding bepalende factoren, die deze twee kunstuitingen schragen, daarin openbaart zich het verschil. Dit niet te erkennen of niet te willen zien, lijkt mij een bewijs of van geestelijke vermoeidheid of wel van onverschilligheid op dit punt.

Wanneer de schrijver de uitspraak van den Franschen dichter DE MORÉAS aanhaalt, die op zijn sterfbed „betoogde”, dat tusschen het „klassicisme” en de „romantiek” geen eigenlijk verschil bestond, dan wensch ik alleen te zeggen, ten eerste, dat ik hoop op mijn sterfbed niet meer te „betoogen”, verder dat ik vooral van harte hoop, dat het geen gedachten over aesthetische vraagstukken zullen zijn, die mij tot 's levens einde uitgeleiden zullen doen, maar dat, zoo het eens anders geviel, en ik nog van den uitersten rand des levens af door een aesthetisch vraagpunt werd gehinderd en dan nog de overtuiging kreeg, dat er eigenlijk geen verschil bestond tusschen de verzen van KLOOS en die van DS. TEN KATE; dan hoop ik, dat ik iets eerder mag overglijden tot de groote stilte, vóór ik deze overtuiging „betoogen” kan, al ware het alléén maar om geen verraad te plegen aan al de opwekkende klappen, die er vroeger over dit geschilpunt gevallen zijn.

Laat ik U thans mogen voorlezen wat ik te Parijs heb gezegd.

Dames en heeren, niet zonder schroom heb ik de vereerende uitnoodiging aangenomen, om in de Sorbonne — deze, voor de Europeesche cultuur en voor de wetenschap zoozeer gewijde plaats — een voordracht te houden over beeldende kunst in Holland.

Wanneer ik lang geaarzeld heb alvorens een zoo eervolle uitnoodiging aan te nemen, dan was dit om twee redenen. Allereerst hierom, omdat ik mij bewust ben, dat ik de objectiviteit, die zoozeer den grondslag vormt van ieder deugdelijk wetenschappelijk betoog, dat ik die objectiviteit niet in de eerste plaats nastreef.

Wanneer ik zal pogen om de psychologische en maatschappelijke problemen te schetsen, waarvoor de Hollandsche beeldende kunstenaars zich gesteld zien, dan weet ik, dat, waar ik zelf niet sta boven, maar werkzaam te midden van die problemen, mijn objectiviteit vaak door mijn verlangens wordt overvleugeld, en mijn gevolgtrekkingen zich aldus eerder naar die verlangens dan naar de objectiviteit zullen richten.

In de tweede plaats aarzelde ik, omdat de taal, die ik genoodzaakt ben te gebruiken, teneinde mij hier verstaanbaar te maken, mij niet geheel eigen is. Daar ik tot mijn spijt nooit in Frankrijk heb gewoond, heb ik Uw taal in de eerste plaats daarom met voorliefde bestudeerd om te kunnen volgen wat voortreffelijke Fransche geesten hebben gedacht

Nooit echter had ik verwacht, dat ik deze taal noodig zou hebben om aan een Fransch publiek eigen meeningen verstaanbaar te maken.

Beschouwt mij dus, dit wilde ik U vooraf verzoeken, als een vakman, als iemand uit de praktijk van het kunstambacht, die, vervuld van zijn arbeid, door die vervuldheid geneigd is het verleden zoowel als de toekomst wellicht te subjectief te beoordeelen.

Over de beeldende kunst der XVII eeuw in Holland zal ik niet uitwijken. De kunst van dat tijdperk behoort tot de wereldcultuur, zooals het kleine Holland van de XVII eeuw een wereldmacht was.

Het tijdperk dat Holland en de Hollandsche kunst een waarlijk internationale beteekenis hadden, dat tijdperk heeft ten slotte maar kort geduurd. Sedert het einde van onze gouden eeuw zijn twee honderd vijftig jaren voorbijgegaan, en naar mijn meening heeft de Hollandsche kunst daarna geen waarlijk internationale beteekenis meer gehad, hetgeen allerminst wil zeggen, dat gedurende al dien tijd haar geestelijke waarde geringer was, doch alleen dat zij de gunstige maatschappelijke voorwaarden ontbeerde, die haar tot volle ontwikkeling had kunnen brengen.

Over de XVIII eeuw in Holland is 't evenmin noodig lang uit te wijden. De Balzac heeft eens de verzuchting neer geschreven: „...er zijn jaren dat men niet op slag komt”.

Van de XVIII eeuw in Holland zou hetzelfde kunnen worden gezegd, met dit onderscheid, dat wat voor den kunstenaar jaren waren, voor ons land tot decennia uitgroeiden.

Een eeuw zonder diepingrijpende maatschappelijke beteekenis, een eeuw zonder groote verheffing en zonder groote bekommernis, zonder lichtende hoop, maar ook zonder zwarte vertwijfeling, een eeuw van stil burgerlijk geluk en hoofdsche gezelligheid. Een eeuw van lange pijpen en rustige, wat langdradige gesprekken, de eeuw van trekschuiten en diligences en van veel zalving zonder ware godsvrucht. Holland heeft geen Watteau gehad en geen Jean Jacques, en zoo Holland al een revolutie doormaakte, dan was dit toch maar in miniatuur-uitgave. Het Holland van de XVIII eeuw teerde op zijn XVII eeuwse roem en op zijn in de XVII eeuw verworven rijkdommen. Men zou kunnen zeggen, dat Holland de kleeren van de XVII eeuw afdroeg, tot zij bij het begin der XIX eeuw, ondanks sommige niet onverdienstelijk aangebrachte herstellingen, volkomen versleten bleken. Holland heeft in de XVIII eeuw geen groote kunst gehad, misschien — wie zal het zeggen — was het Holland van die eeuw te gelukkig of wellicht juist niet gelukkig genoeg, om tot de artistieke daad te worden gedreven.

Ik geloof dat de recepten, die onze bed-overgrootmoeders toentertijd — in het Fransch — schreven, tot de waardevolste technische schrifturen van dien tijd behoorden, maar ongetwijfeld was de calligraphie, die bestond daarin, dat zij heele teksten in een eindeloos gewirwar van krullen, die nooit onderbroken mochten worden, werden neergeteekend, de meest kenmerkende vorm waarin het beeldend vermogen zich uitte. Het zou niet moeilijk zijn onze bepruikte voorvaders als het ware te begraven onder ironie, doch het is de vraag of onder die ironie niet ook eenige spijtigheid verstopt zou zijn, want laten wij toch erkennen, dat zoo Holland in de XVIII eeuw geen levende beeldende kunst bezat, de Hollanders van die eeuw veel aangener levensvormen en bovendien veel meer vrijen tijd bezaten dan wij nu, en dat zij, naar ik meen, al het geluk dat uit dit bezit voortspoot, ook volop hebben

genoten. Zij bezaten dan wellicht geen levende kunst, maar zeker bezaten zij wel *levenskunst*, en aldus bezaten zij juist de kleinere helft van datgene, waarvan een waarlijk groot cultuurtijdperk het geheel bezit. Wie de XVIII eeuw in Holland oppervlakkig bestudeert, krijgt den indruk, dat er in die eeuw niet alleen geen beeldende kunstenaars van belang waren, maar dat Holland evenmin wetenschappelijke sterren, en vooraanstaande politici of militairen bezat. Een voordeel daarvan was, dat onze voorvaders hun rozen nog poëtische namen gaven en niet, zooals wij thans doen, de namen van gevallen politici en ruigsnorrigere generaals. Het Holland van de XVIII eeuw was een land van renteniers en van dominé's, en de zielen der XVIII eeuwse Hollanders stelden zich, meen ik, geen diepere vragen dan die juist door de dominé's konden worden beantwoord.

De nawerking van de Fransche revolutie bracht ook in onze vlakke wateren beroering en golfslag, en ook de Napoleontische tijd leidde in Holland tot groote veranderingen. niet alleen in den staatsvorm, maar ook in den geest der menschen. De nieuwe nationale éénheid, gepaard aan den zwaren economischen druk, maakten, dat de pruiken aan den kapstok moesten worden gehangen. Het lange dutje na het zéér copieuse maal der XVII eeuw was nu ten einde. De XVIII eeuw had geen behoefte gehad aan de troost der kunst, — wie heeft troost bij zooveel zelftevredenheid? De XIX eeuw zou echter veel troost behoeven en de kunst bereidde zich voor tot deze taak.

De ontwikkeling der XIX eeuwse kunst is langzaam gegaan; de eerste helft der eeuw geeft het beeld meer van een traag ontwaken, dan van een helder en bewust wakker zijn. De beeldende kunst van dien tijd zou in 't groot gezien aldus zijn te omschrijven. Holland bezat geen architectuur; op het platteland was deze nog het aannemelijkst, omdat zij daar nog een traditioneele overwogenheid had behouden en een gewetensvolle eenvoud.

Ook beeldhouwkunst bestond in geen enkelen vorm, zelfs niet, dit mocht dan een voordeel zijn, in een slechten.

Schilderkunst bestond alleen als een schilderijkunst, die van bedoeling XVII eeuwse was, maar dan de XVII eeuw gezien door de face-à-main van de achttiende. Die schilderijkunst miste het warme gloedvolle deelnemen aan het leven zooals de kunst der XVII eeuw dat gedaan had. Het was een kunst te arm aan medegevoel om oprecht menscheijk te wezen; bovendien te burgerlijk en te anecdotisch van geest om ooit aesthetisch waardevol te kunnen zijn.

Hoe langzaam zich de verandering in het Holland van de tweede helft van de vorige eeuw voltrok, daarvan zouden mijn eigen kinderherinneringen kunnen getuigen. Ik herinner mij nog vaag den tijd, dat er in Amsterdam, dat thans $\frac{3}{4}$ miljoen inwoners telt, slechts drie diligences waren als eenig publiek vervoermiddel. Amsterdam was, ruim veertig jaren geleden, van geestelijke houding alleen te vergelijken met een kleine provinciestad in het Holland van thans. Wie de regeerders van de stad zouden zijn werd toen feitelijk uitgemaakt op de societeit, waarvan alleen de zeer gegoede inwoners der stad lid konden worden. De kunstenaarsstand — met uitzondering wellicht van enkele patricische letterkundigen — werd geacht tot een minder soort klasse te behooren. Musici waren verplicht in het orkest alleen staande te spelen, hun was verboden tusschentijds zich onder het publiek te bewegen. Daar was, dit herinner ik mij uit mijn kinderjaren, één acteur uit de meer welgestelde klasse, doch zijn positie werd eenigszins bedenkelijk geacht, en

de beeldende kunstenaars golden, zeker nog tot de helft der XIX eeuw, als behorend tot een maatschappelijke klasse, die wel gepro-tegeerd werd doch niet in aanzien stond, alhoewel in het steunen van de kunst een eer werd gesteld.

Het zou mij veertig jaren geleden niet moeilijk zijn gevallen alle beeldende kunstenaars van Holland achterelkaar op te noemen, en deze opsomming zou, zonder stotteren, in tien minuten afgeloopen zijn geweest; terwijl ik thans na mijn heele leven in de wereld der kunst te hebben doorgebracht, moet erkennen, dat ik meer dan de helft der beeldende kunstenaars zelfs niet bij name ken.

De groote omkeer in de maatschappelijke verhoudingen van de kunst is pas in de laatste halve eeuw gekomen en deze verandering nam zoo'n snel tempo aan, dat een ieder, die slechts op de uiterlijke teekenen let, geneigd zou zijn te juichen. Echter meer dan ooit is het thans noodzakelijk, ons goed rekenschap te geven niet alleen van de oorzaken dezer bloei, maar vooral van zijn wezenlijke waarde. Daartoe is het noodig, dat ik alvorens over het heden te spreken, het beeld van het verleden, zij het dan ook van dit dicht-bij verleden, voltooi.

Tusschen de jaren 1880 en 1890 ontwikkelde Amsterdam zich van groote provinciestad tot kleine wereldstad, en deze groei, alhoewel hij zich in het meer geconcentreerde stadsleven het scherpst afteekende, voltrok zich ook, zij het dan op eenigszins andere wijze, in de overige deelen van het land.

De beeldende kunsten werden in dien groei betrokken, hoe kon het anders? Holland, dat in geen twee eeuwen een architect rijk was geweest, kreeg weer voor het eerst een architect die tevens kunstenaar kon genoemd worden. Wel was er natuurlijk in de twee afgeloopen eeuwen in Holland gebouwd, maar niet één naam van een architect is waarlijk blijven leven.

In het midden der XIX eeuw krijgt Holland een levende architectuur, zooals Holland van toen af ook een waarlijk levende schilderkunst zou bezitten. Maar beide, zoowel de architectuur van die jaren als de schilderkunst, steunen in diepste wezen nog op de nationale traditie, op Holland's bloeitijdperk, op de XVII eeuw.

Echter, het is zeker dat beide kunstuitingen allerminst een slaafsche navolging der traditie waren, doch een aansluiten bij het roemrijk verleden. Daarenboven was deze nationale traditie doorkruist door invloeden van andere herkomst.

De architectuur dier jaren was uiterlijk op de Hollandsche Renaissance geïnspireerd, maar dan vermengd met gothische ideeënkracht, en door die vermenging is zij wellicht geestelijk rijker geworden, dan de louter sierlijk-volmaakt Hollandsche Renaissance ooit was. Hij, die deze architectuur schiep, was een leerling van Uw Violet le Duc, en een voortreffelijk leerling was hij van zijn grooten meester.

Hij had het diepste wezen van de bouwkunst weer begrepen, dank zij de groote kennis die hij bezat van het verleden, hij heeft de volkomen leegte kloof overbrugd, die de Hollandsche bouwkunst van het einde der XVIIde eeuw scheidde van het heden. Zijn bouwkunst was een beëindiging, een ruim begrijpend en ontroerd terugzien, maar in wezen was zij toch historisch en stond van de toekomst afgewend.

De schoone ambachten, de talloze prachtige technieken die alleen in en door de bouwkunst tot bloei kunnen komen, en die in de twee voorafgaande eeuwen tot volkomen verval waren geraakt, en steeds slechter, zinlooser en karakterlooser waren geworden, hij heeft hun niet het wer-

kelijke leven kunnen weergeven, maar hij heeft ze, evenals Uw groote Violet le Duc, weer in den gloed van een stralende en lichte erkenning geplaatst, hij heeft wat vergeten was weer door de herinnering bezielde. Dr. Cuypers heeft aan de bouwkunst teruggegeven haar streng moreel, aesthetisch en maatschappelijk besef, haar hoog karakter en het besef van haar roeping.

Ook in de schilderkunst van dit tijdperk leven duidelijk nawijsbaar twee invloeden, die in elkaar zijn versmolten.

Gedeeltelijk zien wij in haar ook een herleving van de Hollandsche schilderkunst der XVIIde eeuw — een voortzetting dus na een eeuwen lange onderbreking — maar een voortzetting dan doorkruist en vermengd met invloeden der groote Barbizonschilders.

Het is een schilderkunst die, vergeleken bij de XVII eeuwsche schilderkunst van Holland, bovenal den indruk maakt van minder jong, minder gespierd en minder klaar te zijn; in vergelijking tot de kunst der Barbizonners echter is zij vooral zwoeler en trager. Of laat ik het zoo zeggen, het is of voor de Barbizonschilders iedere dag zijn eigen waarheid bezat, en ieder kunstwerk zijn nog onbepaalde mogelijkheden, terwijl voor de schilders van de Haagsche school slechts één groote erkenning schijnt te hebben bestaan, waar hun conceptie aan gebonden bleef.

Ook deze schilderkunst bracht, evenals de architectuur van die jaren, voornamelijk de beëindiging van het groote bloeitijdperk, dat bijna twee eeuwen achter haar lag.

Beide kunstuitingen zijn doorstraald van dankbaarheid voor dat groote verleden, zij zijn vol van die warme liefde, die alleen uit de volledige erkenning geboren wordt. Deze erkenning doorgloeide de harten van kunstenaars, die de gelijken waren van de groote XVII-eeuwers, de gelijken in talent, bezieling en scheppend vermogen, maar die het tijds-gewricht tegen zich hadden.

Zij werden niet gedragen door die machtige stroomen, die, gestuwd door de krachten, die ook in de samenleving zelve werkzaam zijn, den enkeling vermogen omhoog te heffen boven zijn persoonlijke begaafdheid. Die afhankelijkheid is de altijd tragische maar tevens troostrijke zijde die het leven biedt.

De kunstenaars zijn als het zaad, het zaad is altijd even kiemkrachtig, maar de tijd bepaalt de kans.

De vruchten van planten die in het gunstig seizoen tot wasdom kwamen, toen de dagen lang waren en het zonlicht kracht had, zij zullen rijpen; maar de vruchten van planten die te laat in het jaargetij groeiden, zullen nooit tot die volkomen rijpheid gedijen.

Naast de architectuur van Dr. Cuypers en de schilderkunst van de Haagsche school, bestond er in Holland in de jaren tachtig geen beeldende kunst.

Er bestond noch beeldhouwerij, noch toegepaste kunst. Over de beeldhouwerij dier jaren valt niets te zeggen; wat er aan vrije beeldhouwkunst bestond, was geheel onbelangrijk, terwijl de toegepaste beeldhouwkunst, voor zoover Dr. Cuypers die voor zijn bouwwerken nodig had, alleen beoefend werd door hakkers die hij daarvoor uit het buitenland liet komen.

Van de toegepaste kunsten valt alleen te zeggen, dat zij twee eeuwen lang achteruit waren gesukkeld, zoodat zij tegen het einde van de XIX eeuw

waren afgezaakt tot volkomen verval. Technisch en aesthetisch waren zij niet alleen waardeloos, maar zelfs het besef dat zij waardeloos waren, ontbrak.

Daar is in die jaren bij wijze van spreken, geen stuk ijzer gesmeed, geen boek gedrukt en gebonden, geen kleed geweven, geen glasvenster gemaakt, geen meubel getimmerd, geen ceramiek gebakken, geen postzegel ontworpen, geen munt gegoten, geen feest geësceneerd, of het was onnoozel of slecht.

Zoo was de toestand in Holland voor ruim veertig jaren. Holland bezat toen één architect, die volop waard was die naam te dragen; een kunstenaar rijk aan cultuur en kennis was hij, die de verwording rondom hem doorzag en begreep. Maar al beseftte hij de grootheid van het verleden, de groote mogelijkheden van de toekomst doorzag hij niet. Zij die talent hadden, vluchtten in de eenige oase van deze aesthetische woestijn. Die oase was de schilderkunst, alleen dáár was het leven voor den waren kunstenaar nog mogelijk.

Historisch gezien was echter naar ik meen deze kunstuiting aan het einde gekomen van haar grootsche historische taak. Doch hierover later. Vóór de jaren '90 had zich in Holland de ontwikkeling voltrokken, die het geestelijk leven in het algemeen had geheven tot op het niveau der omringende groote landen. Van dit hooger en meer internationaal standpunt af konden de kunstenaars nu hun taak overzien.

Ik zal het altijd als een geluk van mijn leven beschouwen, dat ik die evolutie, al was ik toen nog zéér jong, heb bijgewoond, dat ik de spanning der ideeënkentering heb mede geleefd en de groote idealen van dien tijd heb gedeeld.

Het scheen ons of Holland als natie thans eindelijk, na veel verspreide individuele pogingen, er in geslaagd was uit dien toestand van zelfingenomen onnoozelheid te geraken, waarin ons land feitelijk twee eeuwen gedompeld was geweest.

Holland lag nu naar alle richtingen open en de jonge kunstenaars van toen zagen naar drie zijden vol heldere belangstelling uit, naar Frankrijk, naar Duitschland, naar Engeland.

De verandering die over Holland gekomen was, was allerminst uitsluitend een aesthetisch gebeuren, immers deze verandering voltrok zich in het geheele intellectuele en openbare leven; zoowel het maatschappelijke als het politieke leven, zoowel de technisch-mechanische ontwikkeling als de literatuur, zoowel de plastische kunsten als de sport, werden door een nieuw vuur bezielde.

Wij jongeren van toen wisten wel dat het geen eindpunt was, maar wij meenden toch, dat wij vanaf dit hoogtepunt ongedroomde hoogten konden bereiken.

Hoe anders denken wij daarover thans, nu onze haren beginnen te grijzen. Wat ons toen een overwinning geleeke, was, dit zien wij nu in, slechts een heerlijk ontwaken, de eigenlijke arbeid en de eigenlijke strijd zouden thans pas beginnen.

Veel spoediger dan wij gedacht hadden voltrok zich de scheiding, de geestelijke scheiding tusschen die jongeren die eerst geloofd hadden door gelijke opvattingen te worden bezielde.

De scheiding die de rijen der jongeren nu verdeelde, was geen uitsluitend nationaal verschijnsel, zij was een gevolg van de cultuurcrisis, die zich in geheel Westelijk Europa openbaarde. Wat wij beleefden was het dóórbreken van een anti-renaissancistische geest, en als zoodanig de allereerste levensuiting van een vernieuwing.

„Anti-Renaissancistisch”, ik erken het, is een omschrijving die tegelijk negatief en vaag is. Deze kwalifikatie eischt een scherper omschrijving g Vóór of tegen de architectonische idee, vóór of tegen de overheersching van het subjectief gevoel, wanneer ik het zóó stel, dan naderen wij die precieser omschrijving al.

Reeds door de bestaans-erkenning der architectonische idee kwamen de jongeren van toen in een andere verhouding te staan tot de maatschappij en tot de zusterkunsten.

De geestelijke vereenzaming past bij het overheerschend subjectief gevoel, zij keert zich uiteraard van de maatschappij af en richt zich naar een toegespitst persoonlijke levensopvatting.

De architectonische idee, zij steunt, hoe kan het anders, op een sterk maatschappelijk besef, zij is van bedoeling altruïstisch en niet ego-centrisch.

Voor het subjectief gevoel heeft de schoonste architectuur, bovenal aesthetische waarde, de groote maatschappelijke, morele en synthetische betekenis der architectuur, kan door den subjectivist wel verstandelijk benaderd, doch nooit in haar diepste betekenis beseft worden. Daartegenover staat, dat het subjectief gevoel machteloos is de architectonische idee in haar diepste wezen te beïnvloeden.

Ik zou dit alles door een vergelijking wellicht duidelijker en minder abstract kunnen zeggen.

Een zanger kan een schitterende heldentenor zijn, doch juist daardoor, door die eigenschap, een volkomen onbruikbaar koorzanger. Omgekeerd zal een uitmuntend koorzanger vaak een zwak solozanger wezen.

Welnu, vanaf de XVII eeuw waren er bij wijze van vergelijking gesproken, alleen heldentenoren gevormd, van nu af aan begeerden wij weder deugdelijke koorzangers te worden en te vormen.

Die taak is zeker niet licht. Bij ons zelf kunnen wij al te goed nagaan hoeveel innerlijke strijd met die geestelijke verandering gepaard gaat, hoe langzaam het verstand, het hart en de werkzame handen zich naar dit nieuwe inzicht plooiën, en hoe vaak twijfel en onzekerheid moeten worden overwonnen.

Niet in één dag maakt men van een troep vrijbuiters goede gedisciplineerde soldaten, en vele generaties zullen wellicht nodig zijn, om kunstenaars in dezen geest te vormen, kunstenaars in wier hart de architectonische idee zuiver, gaaf en ongedwongen leeft.

Wat wij heden beleven, niet alleen in Holland bedoel ik, maar in heel Westelijk Europa, is niet een aesthetische beïnvloeding, maar een psychologische omkeer, het is niet een aesthetisch verschijnsel, maar het is een cultuur-omwenteling, die aan haar nationale nuanceering nog lang niet toe is, en dáár waar die nationale nuanceering zich op den voorgrond dringt, daar is zij, gezien vanaf een hooger gedachte-plan, naar mijn meening van geen waarde.

Toen Albert Dürer op het einde der XV eeuw Italië bereisde, schreef hij: „Italië niemelt van persoonlijkheden.”

Die enkele zin van dezen grooten meester geeft het juiste beeld van de Renaissance. De kunstenaar, die uit het nog middeneeuwsch en gothisch Duitschland kwam, kreeg in Italië de visie van wat de Renaissance in diepste wezen was. Hij zag den opgang van het verpersoonlijkt gevoel, de vrijmaking van het individu; hij zag tegelijk ook den ondergang van de architectonische idee. Het waren de helden-tenoren die nu hun kans kregen, het was het einde van den grooten koorzang.

Wat wij thans beleven, wat wij thans zien, het is dezelfde worsteling,

die zich na vijf eeuwen herhaalt, maar in omgekeerde richting. Thans zien wij, dat het de architectonische idee is, die zich, anders dan in de middeleeuwen, maar even absoluut gaat verwezenlijken. Het kenteringstijdperk in Italië heeft in het groot gezien geduurd van de XIII eeuw tot de XVde eeuw. Hoe lang het nieuwe kenteringstijdperk zal duren, wie kan dit vooruit zeggen? In geen der Europeesche cultuurlanden is de strijd tusschen deze twee in wezen tegenstrijdige levens-overtuigingen ouder dan dertig jaren. En wat beteekenen dertig jaren in de wordingsgeschiedenis van een cultuur?

Laat ik echter terug keeren tot Holland en U spreken over de verandering in aesthetisch inzicht, die in de jaren negentig vaster vorm kreeg, en laat ik U over de invloeden inlichten die zich van uit andere landen deden gelden.

Van nu af aan kwam de architectuur, dit spreekt vanzelf, steeds meer in het brandpunt te staan van de artistieke ontwikkeling en van de scheppende vermogens.

Alleen de architectuur kon leiding geven aan de nieuwe verlangens, en de verwezenlijking der nieuwe idealen was, aesthetisch gezien, van de architectuur geheel afhankelijk.

Doch de kansen die aan de architectuur geboden werden bleven gering; de regeerders van het land waren een generatie ouder dan de kunstenaars, die deze nieuwe ideeën vóórstonden. De tegenstand was dus sterker dan deze jongeren in hun overmoed hadden verwacht.

Zoo bleef het aanvankelijk bij het tot stand komen van slechts een paar grootere bouwwerken; aan de nieuwe inzichten, die alleen door daden overtuigend konden werken, werd de kans op die daden onthouden.

Zoo moest dus aanvankelijk de architectuur der jongeren zich bepalen tot het woonhuis en meer speciaal tot het landhuis. De intensievere verkeersmogelijkheden veranderden het karakter van het buitenwonen geheel. Het XVIII eeuwsche buitenverblijf was slechts mogelijk voor de zéér gefortuneerden, die met de stad en haar snelle ontwikkeling weinig of niets te maken hadden. De villabouw voorzag in de behoefte van hen, die van de stad afhankelijk bleven, maar haar tegelijk toch ook wilden ontluchten.

Dit is het eenige tijdperk in de laatste halve eeuw geweest, dat de Engelsche beeldende kunst invloed heeft geoefend op de beeldende kunst van Holland. In zijn „cottage” architectuur was Engeland alle andere landen vóór geweest, deze had de opgave van de woning voor het welgestelde gezin buiten, maar toch dicht bij de stad, reeds volkomen opgelost vóórdat in andere landen naar die oplossing werd gevraagd. Engeland had deze opgave bovendien voortreffelijk tot oplossing gebracht. Maar deze oplossing, hoe poëtisch ook, had weinig te maken met de groote roeping die de architectuur in de toekomst wachtte.

Zoo is dus deze villa-architectuur als een vriendelijk intermezzo te beschouwen; de groote problemen der architectuur zouden echter niet op het platteland, maar later in de groote en sterk pulseerende steden tot oplossing moeten worden gebracht.

Voor de architecten was de villabouw een goede oefening, die hun de gelegenheid verschafte zich van vele historische vormen te bevrijden. Als zoodanig heeft dit tijdperk zeker deugdelijke waarde gehad. Voor de toegepaste kunsten en de schoone technieken is het wellicht nog waardevoller gebleken.

Tot nu toe, dit heb ik reeds aangetoond, scheen het, of er voor den beeldenden kunstenaar in Holland slechts één veld van arbeid bestond, dat toevluchtsoord, dat veld van arbeid, was tot nu toe alleen het schilderij. De stof, de materie te vergeestelijken, dat toch is in eerste instantie de taak van den kunstenaar, dat wil zeggen zijn roeping is, aan den stof onverschillig of deze is, steen, hout, ijzer, wol, ivoor, pottbakkersklei of zijden, de stigmata te geven van den geest.

Zoo hebben tot de XVII eeuw de kunstenaars hun taak ook opgevat, maar van dien tijd af scheen het, alsof er maar twee materialen waren, waar de geest vat op kon krijgen, en die materialen waren het schilders-linnen en de verf.

De nieuwe geestesgesteldheid heeft daarin groote verandering gebracht. In Holland althans is in de laatste 25 jaren een groot deel van den achterstand ingehaald, die de twee eeuwen van stelselmatig verval der toegepaste kunsten, die aan de XX eeuw voorafgingen, hadden teweeggebracht.

De invloed die wij van andere landen ondergingen was tweeledig. De invloed van Engeland heeft zich, vooral in de jaren dat ook de „Cottage”-stijl op de Hollandsche architectuur zijn stempel drukte, aanvankelijk althans het sterkst doen gelden. Wij hebben aan het inzicht, aan de toewijding en aan het geloof der groote Engelschen van de „Arts and Crafts Movement” zéér veel te danken gehad, hun bezieling heeft ons gewekt en onzen eersten aanloop tot de daad angevuurd.

De invloed die daarna van Duitschland kwam, was veel onpersoonlijker maar tegelijk dwingender, armer voor het hart maar oneindig gespierder en energischer van geestelijke werking.

Engeland's invloed steunde vooral op de betoovering van enkele waarlijk groote persoonlijkheden; toen deze gestorven waren stierf die invloed niet alleen in Holland, maar ook in Engeland weg.

Engeland's invloed werkte uitsluitend aesthetisch, de invloed van Duitschland werkte mechanisch en technisch.

De invloed die van Duitschland uitging steunde niet op personen, maar ontsprong uit die veel abstracte kracht, die ook de geheele technisch-industrieëlle ontwikkeling op bewonderenswaardige wijze tot ontplooiing bracht.

De bloei van het oneindig rijke veld der toegepaste kunsten is echter in hoogste instantie van de architectuur alleen afhankelijk. De architectuur is de moeder, de toegepaste kunsten zijn als de gelukkige kinderen, die rondom de moeder spelen.

De toegepaste kunsten kunnen niet bestaan, zooals in Engeland geloofd werd, enkel dank zij het aesthetische inzicht van enkele personen. Maar zij kunnen evenmin bestaan, zooals in Duitschland gedacht werd, onder de dwingelandij van het mechanische techniek, die eerst aan de bouwkunst en daarna aan de toegepaste kunsten het juk op wilde leggen. De architectuur in haar hoogste betekenis is meer dan een kunst alleen, zij is een moreel besef, zij is niet aesthetisch in de eerste plaats, maar zij is ook niet mechanisch. Zij is de cristallisatie van een geestelijke levensvervulling.

De invloed van Engeland op Holland was reeds lang vóór 1914 teneinde.

De invloed van Duitschland op Holland eindigde in dat noodlottig jaar.

Vóórdat ik U tot slot over de ontwikkeling der architectonische idee in Holland gedurende de laatste tien jaren spreek, moet ik volledigheidshalve nog over één punt uitwiden.

Over de huidige Hollandsche schilderkunst heb ik u nog niet gesproken. Ik zal daarover kort zijn. Mijn meening moge al niet geheel objectief zijn, toch ben ik innerlijk overtuigd, dat mijn historische opvatting over dit punt juist is.

Moge deze mijn historische overtuiging aan al mijn uitlatingen de schijnbare scherpte ontnemen!

De schilderkunst is een vorm van schilderkunst die volmaakt past in het groote bloeitijdperk van de burgerlijke cultuur, het tijdperk dat wij gemakshalve Renaissance noemen en dat approximatief gesproken de XVII tot en met de XIX eeuw omspant. De schilderkunst heeft in dat tijdperk van ruim drie eeuwen haar grootsche historische rol op onover-trefbare schoone en aesthetisch bewonderenswaardige wijze vervuld. Juist zooals de monumentale schilderkunst der middeleeuwen ook haar historische rol op onovertreffbaar schoone en aesthetisch bewonderens-waardige wijze heeft vervuld in de vijf eeuwen die aan de XVII eeuw voorafgingen.

De burgerlijke cultuur had de monumentale schilderkunst niet nodig. Zij ontnam aan de monumentale schilderkunst iedere bestaansrede. Zoo zal het tijdperk waarvan wij nu den aanvang beleven, ongetwijfeld verlangens en begeerten kennen, waaraan het schilderij niet kan voldoen. De constateering van deze nuchter gestelde historische overweging kan pijnlijk zijn voor sommigen, maar zij is, als iedere waarheid, in haar diepste wezen mild.

Bij de burgerlijke cultuur behoorde een kunstvorm, die verplaatsbaar was zoowel als verhandelbaar, en die tevens het bewijs bracht van de welgesteldheid van den burger, die deze kunstschat bezat.

Bij de Middeleeuwen behoorde een schilderkunstige vorm, die niet verplaatsbaar was, noch verhandelbaar, en die tegelijk het bewijs gaf van de levenséénheid en van de idealen der gemeenschap, aan wie die kunstschaten toebehoorden. Daarom verdween die vorm van schilderkunst, zoodra de architectonische idee verzwakte. Deze opvatting lijkt mij historisch onaanvechtbaar.

Sta mij toe dat ik nog even dieper op dit onderwerp in ga. De strijd die het verpersoonlijkt gevoel vóór vijf eeuwen gestreden heeft tegen de architectonische idee, en de strijd tusschen het verpersoonlijkt gevoel en de architectonische idee, die zich thans scherper afteekenen gaat, zij beschrijven als het ware aan elkaar evenwijdig loopende maar van richting juist aan elkaar tegenovergestelde curven. Wanneer in een volkomen tot ontwikkeling gekomen kunstvorm, overgangsvormen ontstaan, dan is met zekerheid te zeggen, dat zich in die overgangsvormen het verval aankondigt.

De groote monumentale schilderkunst der middeleeuwen was op haar hoogtepunt geometrisch van bouw, zuiver architectonisch van doel, abstract van inhoud, decoratief van aspect en ritueel van wezen.

De groote schilderkunst der Renaissance was op haar hoogtepunt niet geometrisch doch perspectivisch, niet architectonisch maar vrij, niet abstract maar subjectief, niet linéair en coloristisch-primair maar tonalistisch, niet ritueel maar lyrisch. Twee uitingen dus van schilderkunst, ieder op zich zelf grootsch en volmaakt, maar in wezen, en tot in alle onderdeelen aan elkaar tegenovergesteld.

Het verval der Middeleeuwsche monumentale kunst begon toen haar vorm-éénheid in éénviel en de vormgeving, die bij het schilderij paste, in de monumentale kunst, ten koste van de zuiverheid dier kunst, zich ging ontwikkelen.

21

Deze woekering der overgangsvormen beteekende den ondergang van de monumentale schilderkunst, maar daarom, let wel, beteekende zij nog niet de geboorte van het schilderij. De zuiverheid der monumentale schilderkunst was al geheel vernietigd, vóórdat het volmaakte schilderij ontstond. Dit kon niet anders.

Het schilderij als volmaakte kunstvorm kon zich pas openbaren toen de schilderkunst zich volkomen bevrijd had van de geometrie, van de abstractie, van den titus, van den architectuur en van de speciale monumentale technieken en idealen. Wat wij nu zien, juist het zelfde, maar in omgekeerde richting. In het schilderij worden nu de elementen opgenomen, die alleen in de architectonische idee hun rede van bestaan vinden. De geometrie vecht nu in de gouden lijst tegen de perspectief, de abstracte vorm tegen het individualistisch subjectief gevoel, de tonaliteit tegen de kleur, de constructie tegen den vrijen vorm.

Hierdoor wordt de groote traditie van de schilderkunst evenzeer geschonden, als in de XV eeuw de groote traditie der monumentale kunst geschonden werd door de vrij-schilderkunstige bestrevingen.

Over deze historische onafwendbaarheid te jammeren geeft niet, wat nu onherroepelijk verloren gaat, was groot; wat in de XV eeuw verloren ging was echter zeker niet minder groot. Schilderij schilders van deze latere tijden, die vaak wat talent en diepte van gemoed aangaat de gelijken zijn van de groote schilderij schilders van weleer, ook zij maken meesterwerken — is de wereld thans er niet vol van? — maar aan al die meesterwerken ontbreekt dat wat geen persoonlijke begaafdheid, geen persoonlijke toewijding, in staat is te geven. Zij zijn, om het oude beeld te nogmaals gebruiken, planten die te laat kiemden, zij hebben het jaar-getij verzuimd.

In de kunst speelt, wat genoemd zou kunnen worden de ontdekking, een rol van betekenis.

Laat ik, om dit nader toe te lichten, een beeld gebruiken. Het opdruken van Amerika's kusten aan den horizon, is voor Columbus en zijn manschappen iets van veel dieper en ontroerender betekenis geweest, dan dit opdruken van Amerika's kusten thans is voor de duizenden, die dagelijks de haven van New-York binnen stroomen.

Onze XVII eeuwsche schilders ontdekten een nieuw werelddeel, onze tijdgenooten bereizen dit werelddeel. Geldt ditzelfde niet voor alle Westersche cultuurlanden?

Wie ontdekker zal zijn en wie reiziger, niet van de persoonlijke begaafdheid hangt het af, maar van den tijd. Hoe langer een land bereisd is, des te gemakkelijker gaat het reizen, hoe meer een land bereisd wordt, des te meer personen er komen om het te bereizen.

Ligt hierin wellicht de verklaring, waarom er in alle landen thans een zoo groot aantal schilders zijn, en ook een verklaring hoe het komt, dat ieder dezer schilders in staat is zoóveel te maken.

De beste schilders van thans zijn, daarvan ben ik innerlijk overtuigd, niet de minderen van de beste schilders van vroeger; het noodlot heeft echter gewild, dat zij in een werelddeel ontdekkingstochten doen, dat reeds lang geleden ontdekt werd. Ter vergelijking zou ik kunnen zeggen: De Fransche jeugd van thans, zij zou als de nood er toe drong even moedig, even dapper zijn als haar oudere broeders van negen jaren geleden. Alleen de gelegenheid (wat een zegen!) ontbreekt haar om haar kracht en moed te bewijzen.

Ik heb bij deze historische opvatting iets langer stil gestaan, omdat ik

meen, dat zij niet door Holland alléén, maar voor heel Westelijk Europa een waarheid bevat.

Voor de architectonische idee valt thans een nieuw werelddeel te ontdekken, zij heeft het inderdaad reeds ontdekt.

Dit nieuwe land is zeker nog ongeschikt voor aesthetische toeristen, want immers letterlijk alles ontbreekt er nog wat het leven van aesthetisch verrijnden behoeft, het leven is in dit nieuwe werelddeel van den geest nog hard en op de meest belemmerende manier nog aan de platste materiële eischen gebonden; alle toestanden zijn er nog geheel onzeker, en de ontgoochelingen, ook in de werkrachten die mede moeten helpen, zijn zwaar en drukkend, alle toestanden zijn er nog onvast, en de inspanning staat zeker nog in geenverhouding tot het bereikte. Maar toch is het een nieuwe wereld, waarop de architectonische idee den voet heeft gezet.

De oude wereld was die voor het oneindig genuanceerde subjectieve gevoel.

De nieuwe wereld is voor de synthetisch gebouwde levensconceptie. Wat de beeldende kunst aangaat is het onvermijdelijk, dat de architectuur thans de leiding behoudt en dat de zusterkunsten zich naar haar richten. Aan de architectuur is onafwijsbaar de toekomst, de groote maatschappelijke, ideële, morele en utilitair-economische problemen zullen voor zoover zij plastisch-aesthetisch tot uitdrukking komen, in de eerste plaats door de architectuur moeten worden opgelost, door haar, met haar, maar nimmer zonder haar.

Holland heeft, om tenslotte op ons land terug te komen, in de laatste tien jaren een grooten voorsprong verkregen op de omringende cultuurlanden. De bouwmeester Berlags, een der pioniers van de architecturale idee in Holland, zal U morgen vele voorbeelden laten zien van wat in die lijn in ons land in de laatste jaren tot stand gebracht werd.

Het is goed dat het buitenland daar kennis van neemt. De vreemdelingen die naar Holland komen, merken, zoo zij geen speciale aanknoopingspunten hebben, weinig of niets van wat er in die richting in Holland gemaakt is.

De boeken door vreemdelingen over Holland geschreven, bevatten daarvan de stelligste bewijzen.

Dit komt, omdat zooals iedere nieuwe beweging, ook deze nieuwe beweging nog staat, zoo niet buiten de publieke belangstelling, dan toch buiten de sfeer van het luidruchtig succes. Dit nu is zeker een voordeel voor hen, die in die beweging werkzaam zijn.

Het ploegen en zaaien gebeurt in de stille dagen van het jaar, de oogst wordt echter luidruchtig binnengehaald.

Daar is niemand in Holland van de vele ernstige werkers in de architectonische idee, die niet beseffen, dat wij nog slechts aan het begin zijn van wat er bereikt moet worden; daar is niemand onder hen, die niet voorbereid is op de groote teleurstellingen, die ons nog te wachten staan, maar daar is ook niemand onder hen, die niet diep in zijn hart overtuigd is van de waarheid, dat de architecturale idee van nu af aan groeit in macht, daar zij door de diepe maatschappelijke stroomingen wordt gestuwd.

Dames en heeren, ik ben aan het einde van mijn korte uiteenzetting gekomen. Ik vrees, dat ik soms meeningen zal geuit hebben, die u

vreemd en wellicht overscherp voorkwamen, en voorzeker weet ik, dat ik die meeningen vaak zal hebben uitgesproken, zoo dat aan Uw taal onrecht werd gedaan. Desondanks hebt gij rustig geluisterd, op een wijze, die zoowel vriendelijk... als volkomen Fransch was. Daarvoor dank ik U zeer.

Thans heb ik mijn spel kaarten voor U opengegooid, waarom zou ik dat ook niet doen? Ik heb immers niets te verbergen. Nu de gelegenheid zich echter toch voordoet, wil ik over nog een ander onderwerp, waarover ik tot nu toe gezwezen heb, ondanks dat ik zéér wel weet dat mijn zwijgen onjuist werd uitgelegd, mijn meening geheel onomwonden uitspreken.

Namelijk over Toorop's Dom-raam, maar ook, en bovenal, over den warwinkel van meeningen, die zich rond er omheen heeft opgestapeld. Ik weet ook, al is het mij onmogelijk al het geschrijf over deze aangelegenheid te volgen, dat Toorop en ik tegen elkaar worden uitgespeeld, nu wij vermoedelijk beide een glasraam in dit schoone bouwwerk te maken krijgen.

Dit uitspelen van mij, — die tot geen kerkgenootschap behoor, als protestant tegen den katholiek Toorop, keur ik onder alle omstandigheden af. Ik heb echter wel hoop, dat zelfs mijn tegenstanders zullen aannemen, dat ik hieraan geen schuld heb.

Persoonlijk had ik gewenscht de zware opdracht te mogen voltooien, in een sfeer die niet door vloeiden van woorden vooraf al verontreinigd was. Die illusie is nu reeds volkomen verstoord.

Doch nu de stilte, die ieder onvoltooid, ja nog nauwelijks aangevangen werk zoozéér behoeft, toch reeds is verbroken, nu lijkt het mij beter enkele eenvoudige waarheden overeind te stellen, in de nu eenmaal bestaande woeling van onvolledige en waardelooze meeningen.

De weigering van Toorop's raam-concept, door de kerkvoogden in Den Haag, was niet de eerste doch de tweede phase van deze geschiedenis. De eerste phase was het verleen van de opdracht aan Toorop; deze daad van den heer en mevrouw Loudon was het goed begin, dat naar ik voor zeker aanneem, tenslotte een blij einde vóórspelt.

De tweede phase was de weigering door de kerkvoogden in Den Haag, om een raam, naar dit concept gemaakt, te plaatsen. Toen begon het leven, de één trachtte den ander te overschreeuwen, de één wilde vooral zich nog veel verontwaardigder toonen dan den ander, met religieuze argumenten werd er gesold of 't politieke pamfletten waren, en in de algemeene opwinding ging de eenvoudige waarheid zóó volslagen teloor, dat het op een goed moment wel gelek of het voltooide kunstwerk zelf, door doldriftige handen op de keien aan scherven was gesmeten.

In werkelijkheid echter bestond er slechts een klein vóór-concept, een teekeningetje ter grootte zooals Toorop er zéér vele heeft gemaakt, en naast dit volkomen beveiligde teekeningetje, een weigering van hen die voor dit ontwerp niets voelden.

In dien tijd kreeg ik verschillende brieven, waarin bij mij werd aangedrongen om ook mijn stem te laten hooren, in het koor van hen, die ontzet waren over het gepleegde onrecht Toorop aangedaan.

Maar was het eigenlijk wel een onrecht?

Ieder is, althans zoo lijkt het mij, toch baas in eigen huis, en zeker zijn zij die daarvoor de verantwoordelijkheid dragen, baas in eigen tempel. Men heeft de kerkvoogden verweten dat zij niet voor aesthetische overwegingen uit den weg gingen.

Maar ik vraag U, hoe zouden wij over een geloof oordeelen, dat voor een aesthetische overweging op zijde ging? Wij zouden dit dan toch geen geloof doch een snobisme noemen.

Had ik in die phase van het geding, deze mijn meening openlijk gezegd, dan had het verraad aan Toorop geschenen, maar, — wat ik erger zou achten dan dezen schijn, — het zou een volslagen onnoodige mededeeling zijn geweest bovendien. Dus zweeg ik.

Het lawaai over die weigering leek mij verder zéér sterk overdreven. Het nuchtere feit was, dat Toorop een klein concept had gemaakt dat dreigde onuitgevoerd te blijven. Zeker, dat zou oprecht te betreuren zijn, maar omdat iets in eersten aanloop niet lukt, daarom is het nog niet verloren.

En dan, was het zoogenaamde „onrecht”, dat Toorop trof, eigenlijk wel een zóó alleenstaand onrecht? Wettigde het daarom al dit lawaai?

In de nalatenschap van de Bazel bevinden zich vierentwintig concepten voor grootere bouwwerken, plannen voor stadsuitbreiding, enz., die hem opgedragen, doch die nimmer uitgevoerd zijn.

Hij die weet hoeveel arbeid er aan een architectonisch concept vastzit, in vergelijking tot het schetsje dat Toorop voor het raam maakte, moest wel van deze overdreven uitingen dubbel afkeerig worden.

BERLAGE ontwierp meer dan zeven groote architectonische plannen, die in zekeren zin alle verloren arbeid bleven.

De woningbouwverenigingen in Amsterdam hebben aan de architecten een schuld van een kwart miljoen honorarium, wegens gemaakte ontwerp-woningen, die niet uitgevoerd worden. De vorderingen zijn goedgekeurd, doch worden niet betaald, omdat de woningbouwverenigingen geen geld hebben, en ook niet krijgen van hun eigenlijke lastgevers, Amsterdam en het Rijk.

Ik zou deze lijst kunnen uitbreiden, niet alleen wat de architectonische opgaven betreft, maar ook de toegepaste kunst er in kunnen opnemen. Ik ben overtuigd, dat deze opsomming zoo ontstellend zou zijn, dat zelfs de lichtvaardigste schreeuwers hun mond zouden sluiten.

Wie het lawaai over die weigering van Toorop's raam-concept vergelijkt bij de volslagen onverschilligheid waarmede al die andere arbeid in den afgrond der vergetelheid wegzakte, die zou daarom alleen reeds weigeren aan dergelijke overdreven en in diepste wezen vaak praallievende verontwaardigings-betuigingen deel te nemen.

Maar wat uit de feiten die ik hier noem onafwijsbaar blijkt, dat is, hoe bedroevend éézijdig de algemeene kunstbelangstelling is, maar vooaal blijkt er uit hoe beperkt, hoe modicus en hoe weinig omvattend de voorlichting van het publiek over kunstzaken is.

Het derde en ook het vierde stadium van het Toorop-raam waren weer verblijdend. De heer en mevrouw Loudon bleven hun opdracht gestand, en de kerkvoogden van den Dom te Utrecht hebben het aanbod van het raam voor hun kerk, dankbaar aanvaard.

Hiermede was de zaak geheel ten goede gekeerd, de vertraging was gering, en de Dom te Utrecht is zeker uit een architectonisch oogpunt ver boven de kerk in Den Haag te verkiezen.

Daar is maar één kant aan deze verblijdende oplossing, die een teleurstelling bracht. Deze teleurstelling had TOOROP kunnen voorkomen.

Het raam in Den Haag en het raam in de zijkapel van den Dom zijn niet alleen volkomen anders van traceering, maar zij wijken zoowel in hoogte als in breedte zéér aanmerkelijk van elkaar af. Een architectonische

opgave als dit glasraam, stelt andere eischen van compositie dan men aan behangselpapier, dat bij den meter verkocht wordt, ooit stellen zal. Als TOOROP tot de definitieve uitvoering van het concept overgaat, zal hij feitelijk de geheel compositie toch moeten veranderen. Hij had, dunkt mij, beter gedaan met een nieuw klein concept aan te bieden voor deze geheel nieuwe architectonische opgave.

Door dit niet te doen heeft hij nagelaten juist dat te doen, wat in dezen tijd vooral, om de principiële waarde ervan, zoo hoog nodig zou zijn geweest.

Hoe nodig, blijkt wel uit het feit, dat de publieke kunstvoorlichters zelven voor zoover ik althans weet, dezen dwingenden architecturalen eisch glad over het hoofd hebben gezien.¹ Trouwens vraag eens hoeveel van deze publieke kunstvoorlichters zich ter plaatse op de hoogte hebben gesteld?

Tot zelfs in deze phase van het geding, dat thans gelukkig geen conflict meer is, kwam het ontstellend gemis aan waarachtig besef aan den dag, welke elementen iedere architecturale opgave moeten beheerschen.

Maar hoe kan dit ook anders? De publieke kunstvoorlichting, die alléén waarde kan hebben zoo zij rijk aan kennis, ruim van belangstelling en vol diepe overwogenheid is, die kunstvoorlichting is in de latere jaren volkomen ondergegaan in de verderfelijke *tentoonstellings-reportage*.

Bedroevend is het, dat zij, die waarlijk krachten hadden kunnen zijn om die publieke kunstvoorlichting tot een werkelijk geestelijk-verrijkende uiting te maken, dat zij onder den druk der redelooze eischen die de tentoonstellingsreportage hun oplegt, te vaak een te groot deel van hun geestelijke spankracht en slagvaardigheid inboeten.

Terwijl het juist de vlakke naturen zijn, zij die onder alle omstandigheden onbekwaam voor deze voorlichtende taak zouden zijn, die in het ondiepe water der tentoonstellingsreportage het lustigst en het luidruchtigst kwaken.

Zij gevoelen zich gewichtig, nuttig en belangrijk, omdat zij dan toch ondertusschen maar boven allen uit zich kunnen laten hooren, zij flikflooien met in de mode zijnde termen, en zijn, zooals overigens alle vlakke naturen, met hun oordeel direct klaar.

Wie hun schrijverijen zoo eens inkijkt, weet in het eerst niet of zij het wel waarlijk over kunst hebben, meestal toch zal de lezer meenen, dat hij per abuis in een culinaire of wel in een mode-rubriek aan het lezen is geslagen, waarin sappige schoteltjes worden aangeprezen of modekleuren worden geroemd.

De bestaansrede van de tentoonstellingsreportage in den vorm zooals wij die kennen, acht ik in het groot genomen een kwaad, niet alleen voor de kunst en de kunstenaars, maar ook een smaad voor het lezend publiek, van wie toch niet behoeft te worden aangenomen, dat het zich louter met confectie-meeningen tooit.

Maar bovendien heeft dit luidruchtig geschrijf behalve een zekere macht, die buiten proportie groot is, vergeleken bij haar innerlijke waarde, een ander, zij het dan indirect gevolg. Dat gevolg kwam ook thans weer duidelijk aan het licht. Mij troffen juist in den allerlaatsten tijd uitingen over Toorop's persoon en kunst, die naar mijn meening niet geuit hadden mogen worden.

Maar hoe zijn die te keeren? Zouden, zoo vraag ik mij af, die onbetamelijke uitlatingen over een kunstenaar van Toorop's waarde, ooit opkomen, als zij niet als het ware geprovoceerd waren geworden

1) De Prov. Utrechtsche Courant heeft dit punt echter wel aangeroerd.

door de inhoudslooze woordenpraal die elders veel te welig opschoot. Waar vleiers en de zich aan anderman's-roem-beroemd-pratende onbeduidenden, in de open deur paradeeren, daar trappen de rekels de achterdeur in. Wat die laatsten drijft is een begeerte naar compensatie, die in wezen juist, maar in haar uitingwijze te laken is. Doch Toorop — of wien het anders treft — wordt op die wijze het kind van de rekening.

Toorop zal zijn krachten noodig hebben voor de zware taak die hem nu wacht, noch de vleiers en praalhanzen, noch zij, die wrevelig zich feitelijk tegen die vleiers keeren, kunnen hem bij zijn werk van eenig nut zijn, zij rooven hoogstens de concentratie die hij zoozeer voor dit werk behoeft. Ik wenschte, dat ik de macht had dit alles van hem af te houden, maar die macht bezit ik helaas niet. Doch mocht ik hem op een andere wijze van dienst kunnen zijn bij het groote werk, waartoe hij zich nu opmaakt, door diensten voor hem te verrichten van het soort, zooals in de goede tijden de leerling den meester bewees, dan sta ik, zoo ik het even met eigen werk kan schikken, geheel voor hem klaar. Maar dan hoop ik dat wij zullen werken in een werkruimte die voor alle vleiers en ontijdige hoera-roepers gegrendeld blijft.

Ik herinner mij hoe ik jaren geleden, toen evenals nu, een gebeurtenis in de kunstwereld — doordat Jan Rap en zijn maat er zich in hadden gemengd — volkomen vertroebeld was, — ik herinner mij hoe ik toen op één van de drukste gedeelten van Amsterdam, Diepenbrock tegen kwam.

Wij spraken over het gebeurde, rondom ons raasden auto's, vrachtwagens en fietsen. Een oud man werd door een kruideniersjongen aangereden, de politie nam jongen en fiets mede. Sarcastisch merkte Diepenbrock op „ja, al die snotjongens op fietsen, maar wij, wij hebben geen politie die ze er afsleurt.”

Zoo is 't, zoo is 't ook nu!

Ik ken het gezegde „kibbel nooit met de pers, noch met de marechaus-sées, zij bekennen nooit ongelijk, ook al hebben zij het, zij hebben altijd het laatste woord, en peperen 't je toch later duchtig in”.

Maar ondanks dat ik de waarheid van dit gezegde onderschrijf, kibbel ik nu toch met de pers, wetend dat 't velen oplucht, als verwijten niet alleen gefluisterd, maar ook eens hardop worden geuit.

Ik heb allerminst een voorkeur voor de agressieve levenshouding, maar éénmaal aanvaard moet men in dat werk even goed zijn hart gooien, als in welk ander werk ook, en onomwonden.

Ik heb getracht dit te doen.

Het is mij in zeker opzicht een troost te bedenken, dat ik nooit in het openbaar agressief ben geweest, dan in dienst van de architectonische gedachte. Ik zeg dit niet in den kring der architecten, opdat zij mij daar dankbaar voor zullen zijn. Het goede in onze kringen is, dat er geen overdreven dankbaarheid en geen persoonsvereering bestaat. In dat opzicht gelijkt een jonge beweging op de jeugd zelf, ook zij behoeft zich nooit te verven of te friseeren.

Wanneer ik aanval in dienst van de architectonische gedachte, dan is dit niet om aan de vrienden die ik in deze kringen heb diensten te bewijzen, noch uit overdreven bewondering voor wat zij tot stand brachten, maar alleen hierom, omdat ik diep doordrongen ben, dat de overwinning der architectonische kunstconceptie de beeldende kunstenaars zelf in de

eerste plaats zal kunnen opheffen uit een maatschappelijke positie die veel scherper bedreigd wordt dan de positie van werkelozen die uitkeeringen krijgen. Want hoe verguld de kunstenaarspositie door pralende woorden ook schijnt, in werkelijkheid valt er in vorige eeuwen geen tijd aan te wijzen, dat zij zwakker, vernederender en onzekerder was dan nu. Maar ook val ik aan in dienst der architectonische gedachte, omdat ik overtuigd ben, dat de bouwkunst de eenige plastische kunst is, die zoo lang zij waar éénvoudig en vol helder intellectueel begrijpen blijft, van alle kunsten zij thans den innigsten band heeft met het groote, het sterke, het rijke en tragische leven. De bouwkunst alleen kan thans zóó medeleven met het leven zelf, met alle nooden, met allen strijd, met alle woelingen en overwinningen van het leven, zij alleen kan met haar wortels tot zóó diep in het leven zelf dringen, dat zij ook de eerste kans krijgt, dank zij dit zich zoo volkomen en toegewijd geven aan het leven, om ten slotte door het volle leven zelf te worden gevoed. En ook daarom ben ik bereid in dienst van de architecturale gedachte aan te vallen, omdat ik geloof dat door de ontwikkeling der architecturale levenshouding, de gruwel van het kunst-snobisme alleen kan worden vernietigd.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP. LEDENVERGADERING TE HOUDEN OP DINSDAG 26 FEBR. 1924. 's-avonds 8 uur, Gebouw Heystee, Heerengracht 545—549.

Agenda:

- Mededeeling betreffende besluiten Afgevaardigde Leden.
- De verhouding van architect tot bouwondernemer.
- De verhouding van architect tot Woningbouwverenigingen.
- Mededeelingen betreffende het Weekblad.
- Mededeelingen betreffende Wendingen.
- Voorstel tot benoeming van een Eerelid.
- Mededeelingen over de resultaten van het fonds „Architectura”.
- Ballotage der voorgestelde leden E. CASPERS, W. J. VAN DER MEER, M. BAUGNIET, JACQUES DUBOIS, A. J. VAN ECK AZN., W. HUISTRA, MEVR. E. ROELOFS—BLECKMAN, G. WESTERHOUT.
- Rondvraag en sluiting.

C. J. BLAAUW, Voorzitter.

J. BOTERENBROOD, 1e Secretaris.

**VERGADERING COMMISSIE VAN ONDERZOEK
AFGEVAARDIGDE LEDEN.** In den loop van de maand Maart vergadert de Commissie van Onderzoek voor Afgevaardigde Leden. Leden, die in aanmerking wenschen te komen voor afgevaardigd lid, worden verzocht hun stukken daarvoor bij het bestuur in te willen dienen.

Uittreksel Statuten:

Art. 6, Par. 2: „De Candidaten richten daartoe (n.l. tot het worden van afgevaardigd lid) een schriftelijk verzoek tot het Bestuur, waarin de noodige gegevens omtrent levensloop en studie moeten zijn vermeld en waarbij verwezen moet worden naar uitgevoerd werk of eigenhandige ontwerpen moeten worden overgelegd, alles van de laatste vijf jaren.” Ter voorkoming dat teekeningen onnoodig lang onder de berusting blijven der Commissie van Onderzoek, zal nader bekend worden gemaakt wanneer de Commissie vergadert en tot welken datum uiterlijk tekeningen kunnen worden ingewacht.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

Aan Leden van de Gemeenteraad.

Edelachtbare Heeren. Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia nam er kennis van dat:

- besloten werd dezer dagen een *schemaplan te publiceren* voor enkele verkeersverbeteringen in en om Amsterdam;
- het uitschrijven van een prijsvraag voor de verbetering van het Rokin reeds in een stadium van vergevorderde voorbereiding verkeert.

Het feit op zich zelf, dat Uw College zich, blijkens uitschrijven van sub b genoemde prijsvraag, de belangstelling voor aangelegenheden van stedsbouwkundigen aard ten nutte wenscht te maken voor vraagstukken Amsterdam betreffende, is, naar de meening van het Bestuur bovengenoemd, niet genoeg toe te juichen.

Het geeft ongetwijfeld hoop dat, wanneer te eeniger tijd het reeds te lang uitgestelde, veel belangrijker vraagstuk voor uitleg van en verkeerswegen in de hoofdstad aan de orde komt, waarop blijkens het sub a genoemde kans bestaat, Uw College zich eveneens deze algemeene belangstelling ten nutte zal weten te maken, om tot een zoo gunstig mogelijk resultaat te geraken.

Niettemin is het, in verband met de buitengewone belangrijkheid van het uitbreidingsvraagstuk als geheel, te betreuren, dat thans, door te laat ingrijpen, het Rokin-vraagstuk incidenteel en onvoorbereid aan de orde gesteld moet worden, en daardoor niet anders kan doen dan de oplossing van het vraagstuk als geheel schaden. Daarenboven zal, hoe voortreffelijk de in te komen projecten op zich zelf ook kunnen zijn, een doeltreffende oplossing niet te verkrijgen zijn, daar de prijsvraag een te klein gedeelte van het stadsplan zal omvatten.

Hierom, en gezien de kans dat, ook als straks het vraagstuk in zijn vollen omvang aan de orde gesteld zal worden, dit toch weer in incidenteel gestelde vraagstukken uiteen zal vallen, meent het Bestuur bovengenoemd er goed aan te doen eenige opmerkingen te maken ten opzichte van dit urgent gestelde Rokin-vraagstuk.

Het is Uw College bekend, welk een bij uitstek ongunstigen invloed dergelijke incidentele verbeteringen op het stadsplan hebben; het Dam-vraagstuk, de bebouwing West en ook het plan-Berlage — bij de aansluiting met andere nieuwe stadsgedeelten — bieden in dit opzicht punten van vergelijking te over, zoodat het zeker overbodig zal zijn, ter toelichting te wijzen op buitenlandsche voorbeelden.

In *architectonischen zin* kan slechts succes van deze en dergelijke verbeteringen verwacht worden, wanneer het min of meer op zich zelf staande stadsdeelen betreft, en bovendien prijsuitschrijver medezegging-schap heeft over de afvorming daarvan. Er is voor Amsterdam zeker geen stadsdeel te denken, dat minder op zichzelf staat dan juist het Rokin, terwijl het niet aan te nemen is, dat het de Gemeente mogelijk zal zijn ook maar eenigszins invloed uit te oefenen op de bebouwing als geheel, waarom een prijsvraag in *architectonischen zin* hier volkomen waardeloos is.

Blijft de verkeerskant van het vraagstuk.

Dat ook deze niet bij benadering opgelost kan worden door een programma, dat alleen gericht is op een min of meer urgent geworden vraagstuk, zal ook voor Uw College geen nader betoog behoeven. Afscheiden daarvan is het voldoende bekend, dat de afdeling P.W. niet over voldoende gegevens beschikt, om dergelijke vraagstukken te beheerschen, met name dat er geen kaarten bestaan van aard en distributie van het verkeer, zoodat factoren, die bij deze prijsvraag makkelijk door cijfers benaderd kunnen, en trouwens moeten worden ook, slechts door het gevoel te bepalen zijn, wat onjuist is. Door deze lacune in den Dienst zal het niet alleen onmogelijk zijn de mededingers in te lichten, maar zal zelf de jury in dezen in het duister tasten.

Het is niet te betwijfelen dat thans het Rokin-vraagstuk oneindig veel moeilijker wordt gemaakt dan noodig is, doordat het Dam-vraagstuk *indertijd ook incidenteel behandeld werd*. Naast het niet geven van een oplossing voor het Rokin zelf, zal een prijsvraag als de hier bedoelde dan ook niet anders kunnen doen dan *moelijkheden scheppen voor later (incidenteel?) gestelde vraagstukken*.

Vertrouwende, met het bovenstaande de ondoelmatigheid, daarmee overbodigheid en schadelijkheid van een prijsvraag voor een volkomen onvoorbereid vraagstuk te hebben toegelicht, geeft het Bestuur van het Genootschap bovengenoemd U dringend in overweging:

- af te willen zien van halve maatregelen, die slechts tot lapwerk voeren, een stad als Amsterdam onwaardig;
- het vraagstuk van uitbreiding en verbetering in zijn geheel onder de oogen te willen zien en daartoe de onontbeerlijke gegevens te doen verzamelen en verwerken, om daarna, eventueel, een prijsvraag uit te schrijven.

Het uitschrijven van prijsvragen voor een dergelijk veel omvattend project is zeer zeker niet eenvoudig. Hoewel voor nader contact met de Diensten een enkelvoudige of meervoudige opdracht te verkiezen zou zijn, heeft een prijsvraag ontegenzeggelijk dit voor, dat ze meer de mogelijkheden van een goeden stadsuitleg bloot zal leggen, wat van belang is, daar die mogelijkheden met de bestaande organisaties over het hoofd worden gezien, en *steeds* te laat wordt ingegrepen.

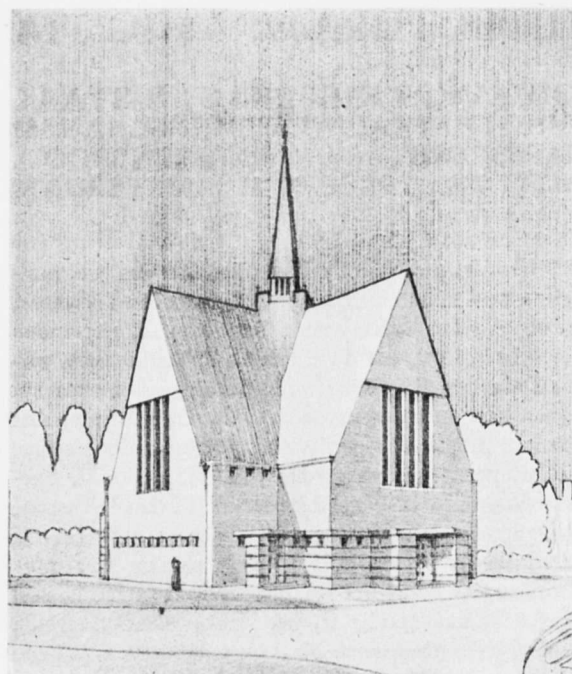
Gezien het vertrouwen, dat op zichzelf het uitschrijven van een prijsvraag geeft, gezien echter tevens de fouten, die de onderhavige plannen door verschillende hier boven toegelichte oorzaken aankleven, gezien ten slotte het groote belang, dat Amsterdam bij een goed uitbreidings(stads)-plan heeft, verzoekt het Bestuur bovengenoemd U nogmaals al die maatregelen te nemen en inlichtingen te verzamelen, (vooral ten opzichte van het verkeer) noodig voor een programma voor een dergelijk vraagstuk, om daarna, in boven aangeduiden zin, te kunnen komen tot een afgewerkt uitbreidingsplan.

Voor het Bestuur van het Genootschap A. et A.,

C. J. BLAAUW, Voorzitter.

Amsterdam, 8 Febr. 1924. J. BOTERENBROOD, 1e Secretaris.

28^e JAARGANG 1 MAART 1924 N° 6

1 ONTWERP VOOR EEN KERKGEBOUW TE ZAANDIJK. ARCHITECT B. T. BOEIJINGA. 1921. (Niet gebouwd.)

DE GESCHIEDENIS VAN EEN KERKBOUW IN WOORD EN BEELD.

In het jaar 1921 maakte ik, in opdracht van den Raad der Geref. Kerk van Koog-Zaandijk, een ontwerp voor een eenvoudig kerkje (fig. 1). De bouw werd in dat

jaar aanbesteed en gegund; door onverwachte omstandigheden werd echter niet direct met bouwen begonnen.

In Juli 1922 kreeg ik, tot mijn groote verwondering, een kerkbouwplan in handen van hetzelfde Kerkbestuur op hetzelfde terrein. Dit plan werd door het Gemeente-Bestuur van Zaanwijk om advies ingezonden bij de Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noordholland. Na overleg verwees het Bestuur van de Advies-Commissie, in zijn advies naar mij. Hierdoor kwam ik weder met mijn vroegere opdrachtgevers in aanraking; echter onder minder prettige omstandigheden. Mij bleek het volgende:

Aan een plaatselijk timmerman was opdracht gegeven tot het maken van een nieuw ontwerp (naar een elders bestaand model). Dit ontwerp (fig. 2) werd andermaal aanbesteed. De aannemer, die opdracht kreeg voor het bouwen van dit timmermans-project, diende op zijn beurt, voor hij begon met bouwen, een gewijzigd ontwerp in en kwam daarmee geheel tot overeenstemming met den Raad der Kerk. Dit is het ontwerp (fig. 3), dat bij de Advies-Commissie inkwam. Inmiddels was de paalfundering reeds gemaakt.

2 ONTWERP VAN EEN TIMMERMAN VOOR EEN KERKGEBOUW TE ZAANDIJK. 1922. (Aanbesteed.)

Na eenig aarzelen heb ik den opdracht aanvaard om, met behoud van het reeds gemaakte, zonder noemenswaardige kostenverhooging, het ontwerp uit- en inwendig te herzien. Het resultaat van mijn arbeid vindt U in de figuren 4, 5, 6 en 7. Een kleine verhooging van kosten werd nog toegestaan voor de verhooging van den nok met 1 M. en de verrijking (?) van de zijgevels met twee topjes, noodig voor een goed verlichtings-effect. Overigens veranderde er zakelijk niets.

De uitmetselingen boven den ingang en bij de aansluiting van topgevel en toren zijn bedoeld om later behakt te worden (beeldwerk). Het orgel was niet in het oorspronkelijk plan opgenomen; tijdens den bouw werd een oud orgel gekocht; ik gebruikte hiervan alleen de tinnen frontpijpen en bouwde die op de toen reeds gemaakte houten balustrade.

De bouw kwam in April 1923 gereed. Voor de verzorging van de omgeving was geen geld meer beschikbaar. (Toch werden de „eigenwijze” houten poortjes aan den voorgevel nog buiten mij om geplaatst.)

De timmerman (2e ontwerper) was opzichter bij den bouw; van den aannemer (3e ontwerper), de fa. Kakes te Zaandam, ondervond ik de meest mogelijke medewerking bij de uitvoering naar mijn aangegeven „wijzigingen”, waardoor dit werk mij tenslotte toch nog voldoening heeft geschonken.

De 1e en 4e ontwerper, B. T. BOEIJINGA.

WIJ JONGEREN VAN DEN NIEUWEN TIJD.

Guur, slecht weer, dat het altijd maar is, wat moeten wij nu: wachten, wachten, wachten?

Het breekt onze energie, de dag lijkt zoo rijk aan uren als wij hem beginnen, maar het zijn arme dagen, die wij verlaten; speelde niet de dolle wind met de vlokken sneeuw en was er in de grond heel niet te komen met de spade? Wachten, wachten!

De velden die zijn niet voorbereid op tijd, wat zal het haastig werken worden, later.

Tijd om te denken hebben wij, er komt ons veel te binnen; als wij bezig zijn is daar de zekerheid, dat wij goed doen, wij zien de tuin groeien, maar als wij wachten moeten, dan komen de vragen, dan komen al de geziene, armzalige tuinen voor de geest en het is of er geen mooi's meer over is. Wij jongeren in het leven, wat brengen wij van ons zelf in de tuinen, gaat er een frissche vreugde door het land, houdt men verrast stil en zegt: „hei, hou” en gaat aan het lachen van plezier om het zonnige dat is gegeven of staat men voor een diep begripen dat men niet verwachtte? Daar zijn de ouderen die wij achten, wij binden ons aan hun woorden en aan hun werk, aan hun ervaring, wij binden ons aan de traditie, aan de geschiedenis en aan het schoon bewaarde. Wij, jonge tuinarchitecten staren, wij staan toch in den nieuwen tijd? Waarom niet blij naar voren treden, zelf bewust? Immers, onze voorzichtige handen nemen de planten en zij drukken de aarde vast en wij zeggen: „groeien, groeien, wordt een boom en geeft schaduw, wordt een bloem en geeft licht.

Wij nemen ook het kleurige hout en denken: dat is alles voor ons, daar mogen wij mee werken, zie, dat groen, het schitterende rood, dat geel, hoe is het mogelijk, dat er zoo groote eentonigheid is, overal, bij zoo'n rijkdom aan materiaal.

Ook de bloemen nemen wij, bedrinken ons aan hun geur en kleur en aan de bouw en kennen al de vormen van de boomen die er zijn, de opgaande, in de lucht borende, slanke; de treurende, moede, vol karakter; de sierlijke overhangende; de breede, ruimten overspannende; de kruipende, vèr de grond bedekken; de gesloten ronde.

En ook de aarde is aan ons toevertrouwd, het zand en de klei, het veen en het duin, de moerassige streken, ook de wijde plassen, zelfs de hemel met zijn wolken, wij vangen hem in een rimpelloozen waterspiegel.

De huizen nemen wij van onze vrienden, de architecten, als een groot geschenk aan, wij willen dat goed bewaren en voornaam opvoeren en omgeven met vriendelijkheid, met stilte of luiden fabel.

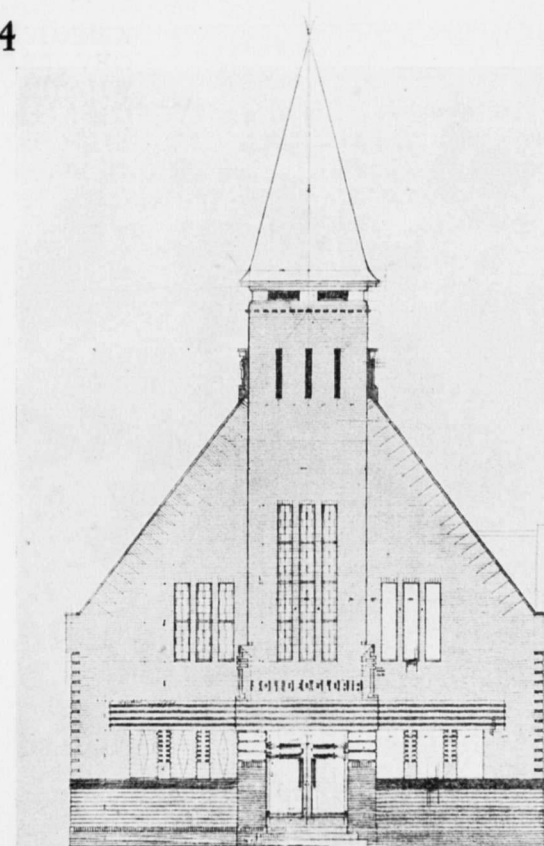
Het intiem beslotene is ons werk, maar ook het reiken naar de verten, het opentooeren, het verder voeren van den blik tot aan de wazige horizonen, zoodat de kleine mensch zich thuis voelt en niet verdwaalt, maar gansch doorlouterd wordt; zoo is ook de mensch ons toevertrouwd. Het is misschien daarom, dat wij staren, voelende de verantwoordelijkheid sterker dan ooit, maar toch, wij moeten zoeken onze eigen weg, drukken den stempel van onzen tijd op het werk en dat is de vreugde van het nieuwe, al is het maar een aanduiden, dat er groei is, het is toch kenbaar maken van leven.

Dat moeten de tuinen zeggen, dat wij jongeren leven met eerbied, maar met blijmoedigen durf en dit moet ook onzen Bond van tuinarchitecten zeggen, die tracht in één verband te vereenigen, de zoekers naar het goede.

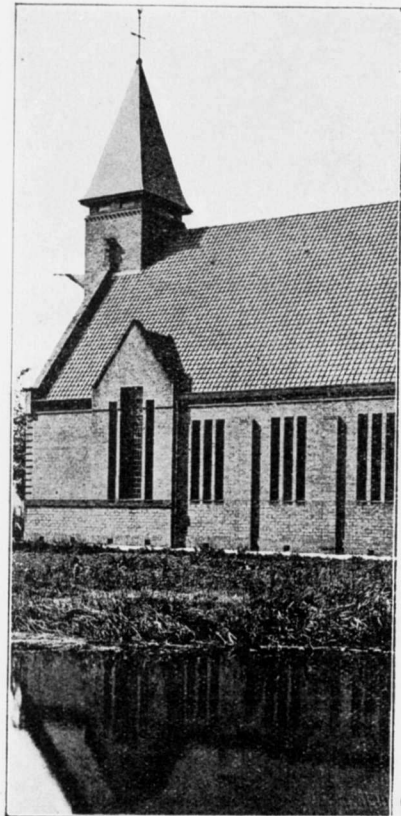
TINE COOL.

GEWIJZIGD GEVEL-ONTWERP VOOR EEN KERKGEBOUW TE ZAANDIJK.

VAN ARCHITECT B. T. BOEIJINGA. (Uitgevoerd.)

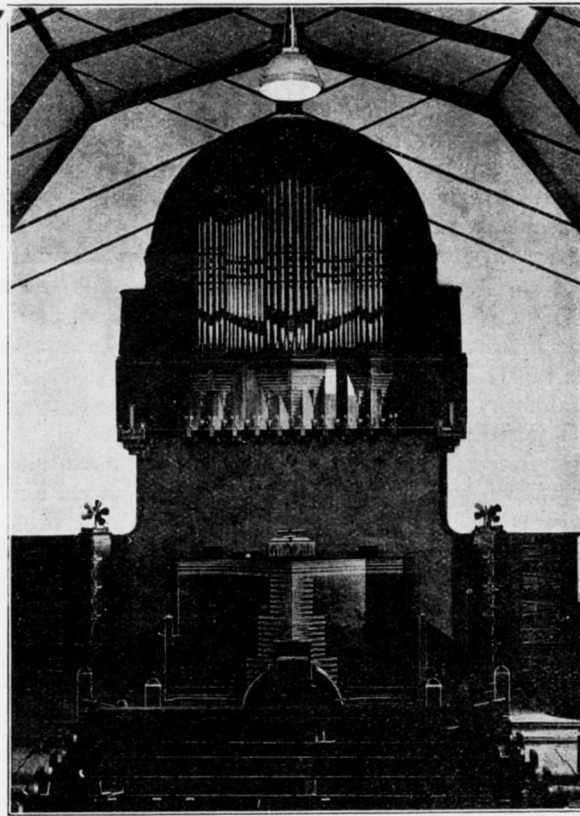

KERKGEBOUW TE ZAANDIJK, UITGEVOERD NAAR AANGEGEVEN WIJZIGINGEN VAN B. T. BOEIJINGA. (Zie bijschrift fig. 2, 3 en 4.)

KERKGEBOUW TE ZAANDIJK, UIT-
GEVOERD NAAR AANGEGEVEN
WIJZIGINGEN VAN B. T. BOEIJINGA.
(Zie bijschrift fig. 2, 3 en 4.)

KERKGEBOUW TE ZAANDIJK, UIT-
GEVOERD NAAR AANGEGEVEN
WIJZIGINGEN VAN B. T. BOEIJINGA.
6 (Zie bijschrift fig. 2, 3 en 4.)

DE BIJENKORF TE 's GRAVENHAGE. De bouw van het warenhuis De Bijenkorf te 's-Gravenhage is opgedragen aan den Heer P. Kramer, Architect te Amsterdam. Wij hopen in een volgend nummer iets te kunnen mededeelen van de interessante en avontuurlijke geschiedenis van dezen opdracht, welke opdracht, naar onze meening, thans in voortreffelijke handen is terecht gekomen. Het werd meer dan tijd, dat een groot bouwwerk eens onthouden werd aan de, op zulke bouwwerken geabonneerde gegadigden, welke aan hunne commercieele kwaliteiten een onbehoorlijken invloed op de Nederlandsche Architectuur ontleenden en ontleenen. Wij kunnen de Directie van De Bijenkorf prijzen, dat zij onder de vele, hun, meestal ongevraagd gegeven adviezen, zoo goed het ware van het onware heeft weten te scheiden, en haar gelukwensen met de juiste keus, die zij uit de vele, eveneens dikwijls ongevraagde, ontwerpen heeft weten te doen.

INGEZONDEN. Zeer Geachte Redactie. Ik ben vanmorgen over de laatste alinea van het ingezonden stuk van den heer Rutgers in Uw laatste nummer verschrikkelijk geschrokken. Ik heb er de bibberatie van in mijn beenen. Ik heb dadelijk bij onze Redactie-leden geïnformeerd of een tweetal van hen soms de uitnodigingen tot medewerking hadden uitgezonden. Maar ze beweren bij hoog en bij laag van niet. En daarom zou ik Uwe Redactie willen vragen of dit soms op een geste van een der Uwen doelt. Of... moet ik er uit begrijpen, dat een tweetal der collega's weer nieuwe bouwkundige bladen gaan stichten? Maar, geachte Redactie, dat zou verschrikkelijk

worden, want dan zou het aantal van 1469 bouwkundige bladen in ons lieve vaderland wederom met 2 worden vermeerderd. Zou het U misschien mogelijk zijn, mij en anderen hieromtrent inlichtingen te verschaffen?

U dankend voor de plaatsing.

11 Februari 1924.

Hoogachtend, J. P. MIERAS.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.
NIEUWE LEDEN. Als gewone leden worden voorgesteld de heeren: E. Rozema, Architect, Appingedam, door Ferd. B. Jantzen en Lucien la Grillière; J. B. van Dam, Bouwkundig Teekenaar-Leeraar M.O., Amsterdam, door B. T. Boeiyinga en M. Speijer; Gijs Lindeboom, Bouwkundig Teekenaar, Weesp; P. J. M. Zeegers, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam; T. J. Zeegers, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam, allen door M. Speyer en R. de Graaf.

Als buitenleden werden door het Bestuur aangenomen de heeren: Fr. Gerretsen, Decoratief Teekenaar, Den Haag; A. Kraayenhagen, Bouwkundig Teekenaar, Bussum; M. O. Meek, Architect, Donkerbroek; G. J. Grutterink, Bouwkundig Teekenaar, Apeldoorn.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

KLEI. No. 1. Christelijke M.U.L.O.-school te Alphen a. d. Rijn van W. Verschoor. „De school, een z.g. Kopschool, bestaat uit twee gedeelten onder één hoofd.” Ze heeft houten bloem- en gemetselde boschbakken.
No. 2. Het nieuwe station te Vleuten, door Ir. A. van der Steur.
No. 3. Vervolg. Een brief uit Den Haag over bouwen in den winter in Amerika.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. S. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS”.

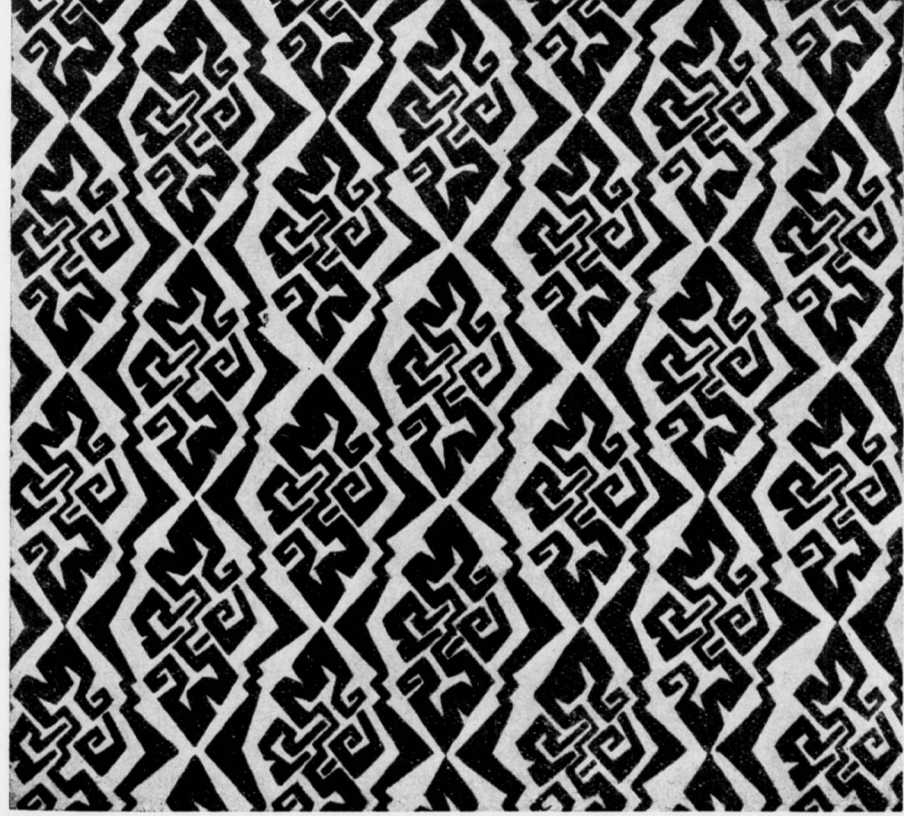
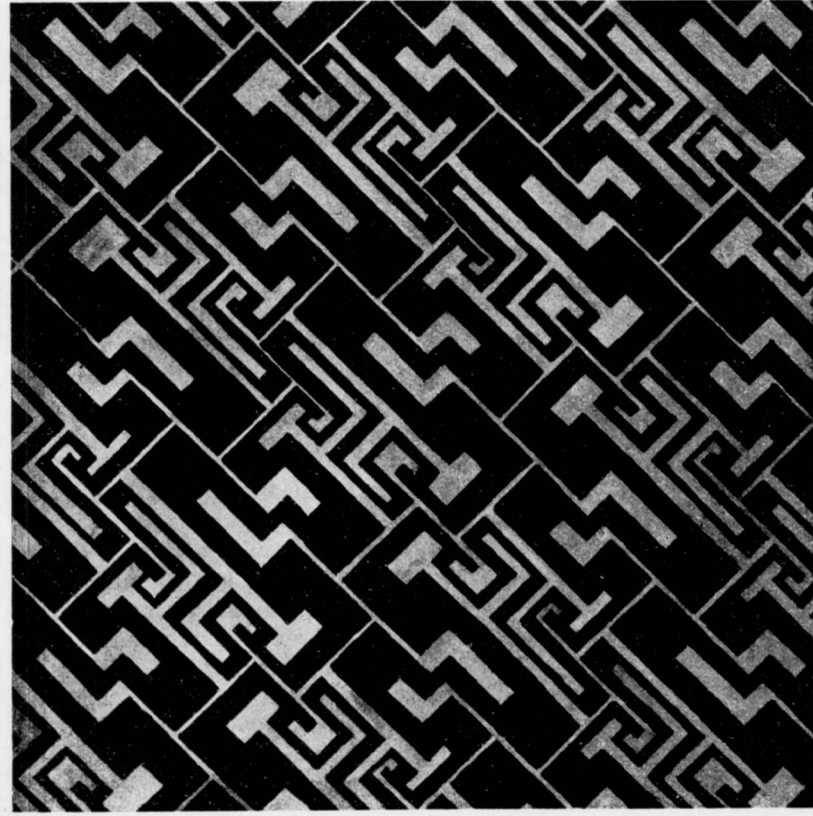
Aan de Quellinusschool heeft zich het kunstnijverheidsonderwijs gaandeweg ontwikkeld tot kunstvakonderwijs.

Vroeger waren de kunstnijverheidsscholen eigenlijk teekenscholen met een ietwat uitgebreid leerplan. Hand- en lijntekenen, ornamentteekenen en ontwerp teekenen vormden het hoofdbestanddeel, waaraan dan boetsen, decoratie-schilderen en bouwkundig teekenen als vakaanhangsels waren toegevoegd.

De Quellinusschool heeft de laatste jaren een ander principe op den voorgrond gesteld en de reeds bestaande afdelingen, zooals het decoratie-schilderen omgewerkt tot vakafdeeling, zoodat de leerlingen een volledige opleiding in hun vak, zoowel technisch als esthetisch kunnen verkrijgen. Daarbij is het gewenscht, dat zij een voorafgaande opleiding aan eene ambachtsschool of elders hebben doorgemaakt. Iedere leerling ontvangt in deze en ook in de andere afdelingen een opleiding in het ontwerpen voor alle onderdeelen van zijn vak, zoodat hij later in staat is geheel zelfstandig werkzaam te zijn. Verder leert hij de verschillende technieken die in den tegenwoordigen tijd worden toegepast en de praktische uitvoering op ware grootte en zooveel mogelijk op het materiaal der praktijk. Het ontwerpen en teekenen is dus een onderdeel en de voorbereiding van de uitvoering en zodoende wordt de leerling geheel vertrouwd met al de eischen van zijn later werk na het verlaten der school. In de grafische afdeeling leeren de leerlingen de techniek van het steen-teekenen en drukken, benevens hout en linoleum snijden, zij maken ontwerpen voor allerlei doeleinden, voor reclame, advertentie en voor de chemigrafische reproductie. Ook wordt er veel aandacht geschonken aan schriftteekenen en boekversiering en alles wat tot het vak van den drukker en boekverzorger behoort, met uitzondering van het boekbinden. In verschillende opzichten wordt het onderwijs aan deze afdeeling aangevuld door het batikken. Ook hierin kan een volledige opleiding verkregen worden, in het batikken op katoen, linnen, zijde, fluweel en perkament, zoowel voor kleeding als voor de textiele versiering der woning. Deze laatste afdeeling werd eerst voor eenige jaren aan de school toegevoegd.

Dit zelfde is het geval met de ceramische afdeeling. De opleiding omvat hier het modelleren in brandklei zonder gereedschappen, het maken van vazen en schalen uit de vrije hand. Daarna komt het maken van gedraaide voorwerpen op de schijf en eindelijk het ontwerpen in plastisch behandelen van allerlei voorwerpen. Deze technieken worden aangevuld door de kennis der klei en glazuur materialen, het branden en verglazen der voorwerpen, de bereiding der glazuren en de chemische formules hunner samenstelling. Na drie of vier jaar studie zijn de leerlingen in staat in een bedrijf als geschoolde krachten werkzaam te zijn. Ook de artistieke metaalbewerking is een betrekkelijk nieuwe afdeeling. De leerlingen leeren hun eigen gereedschap maken en verder het planeren, soldeeren, vijlen, uitzagen, schrooien en drijven, later gevolgd door het slaan van eenvoudige voorwerpen in koper, messing, brons en zilver.

Leerlingen, die dit later nodig hebben, kunnen zich bekwaamen in graveeren en ciseleeren of in het emailleeren, benevens in het maken der emails. De vroegere afdeeling boetseeren en beeldhouwen is uitgebreid tot eene plastiek afdeeling voor klei, was, gips, hout en steen. Deze materialen eischen allen hunne aparte techniek, naast de eigenlijke beeldhouwers nemen ook alle metaalbewerkers en bouwkundigen deel aan deze opleiding. Het beeldhouwen wordt voornamelijk gericht op voorwerpen der kunstnijverheid.

De afdeeling binnen architectuur en meubelkunst omvat tevens een praktische vakklasse voor het meubelmaken, waaraan alle leerlingen der bouwkundige afdeeling deelnemen. De opleiding omvat voornamelijk het ontwerpen van interieurs en meubelen, zoodat na afloop van den cursus de leerlingen in staat zijn zelfstandig ontwerpen te maken en ook de praktische uitvoering kunnen leiden. De geheele opleiding der school in alle afdeelingen heeft ten doel zoo mogelijk zelfstandige krachten aan te kweeken, die in staat zullen zijn esthetisch als ontwerpers op te treden met beheersching der technische eischen van ieder vak.

J. L. M. LAUWERIKS.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.
NIEUW LID. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer S. de Graaf, Bouwkundig teekenaar, Amsterdam, door M. Speyer en R. de Graaf.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW.
No. 1. Het Jonggezellenhuis te Heerlen van Ir. D. Roosenburg. Men zou de bewoners willen raden: Junger Mann sei helle, Bleib' Junggeselle; zooriant is de ligging, zoowel van elk afzonderlijk, als van het gebouw. De wet op woonwagens en woonschepen, vervolg.
Het 6000-woningenplan. Veroordeeld worden het bebouwingsplan en de lichtvaardigheid, waarmee deze „roekeloze onderneming” door de overheid is gesteund. „Waarvan het gevolg is dat in een tijd, waarin overigens geen premies meer worden verleend, miljoenen zullen worden verstrekt aan een particuliere combinatie, die wel in den premietijd de premies heeft aangevraagd, maar die bij de uitvoering tekort schietend, den bouw uitvoert in een tijd, waarin de bouwkosten zoo zijn gedaald, dat thans premie overbodig wordt geacht.”

De ontwerper van het drie-gemeenten-plan Diemen, Weesperkarspel en Ouder-Amstel is ook in overleg getreden met P. W. van Amsterdam. Bravo.
No. 2. 7e Stedebouw-nummer. De omgeving der Munsterkerk te Roermond, door Ir. Joseph Cuijpers. De gemeente Roermond krijgt de kazerne (vroeger klooster-) terreinen en -gebouwen, die aan de kerk grenzen, in handen. Eduard Cuijpers maakte (uit liefhebberij?) daarvoor reeds bebouwingsplannen, maar daarvan is hier geen sprake; J. C. publiceert de zijne, die blijkbaar uitgevoerd zullen worden. Het bebouwingsplan komt me niet geslaagd voor: een wandelgang die nergens heen wandelt en twee poorten en dan nog geen charme, laat staan iets meer positiefs. Jammer. Wat was deze interessante opgave geschikt geweest voor een ideeën-prijsvraag.
Hinderwetverordeningen door Jhr. M. J. I. de Jonge van Ellemeet. Het recht der bebouwing, I, door Mr. J. Kruseman. De vliegdiens en uitbreidingsplannen door Ir. Joseph Cuijpers met een technische toelichting van Lt. Sar, Chef van den Fotografischen Militairen Vliegdiens. Reeds heeft de F. M. V. in kaart gebracht: de gemeente Soest, het Noordzeekanaal en gedeelten van den Nieuwen Waterweg, Rotterdam's havengebied, het Waterleidingsstelsel van Amsterdam, het tuindorp (ontwerp) Laren, en de Biesbosch. Ook New-York is voor kort (niet door den F. M. V.!) fotografisch in kaart gebracht: 1600 KM2. in ruim 2000 opnamen.
De reorganisatie der Amsterdamsche Schoonheidscommissie, door H. en B. De oeververbindingen te Rotterdam. v. L. concludeert: „Alles bijeen genomen kan men zeggen, dat met de aangenomen voorstellen voor het verkeer naar Feyenoord en ten Zuiden daarvan gelegen stadsdeelen, het bereikbare is verkregen.”

HET HUIS, OUD EN NIEUW. No. 8. De kerk van het St. Josefziekenhuis te Heerlen. „Als deze kerk nu al reeds door vele deskundigen wordt beschouwd als een merkwaardigheid, een nieuwe verschijning op het gebied der kerkelijke kunst, dan komt naast den architect (Ed. Cuijpers, dunkt me zoo), den heer Vits hiervan de eer toe. Hij heeft er naar gestreefd om aan de oud-christelijke kunst een modernen vorm te geven, om door den warmen toon der kleuren den kerkbezoekers te helpen bidden...”
Gaar dat zien, gat dat zien. Dat merkwaardige, modern oud-christelijke kerkgebouw bedoel ik.

LA CITÉ Nr 4 Etagewoningen in de Vereenigde Staten. Wie de afgebeelde plattegronden in elkaar getooverd heeft, moet voortreffelijk kunnen domineeren.

Nr. 5 L'architecture de demain et ses possibilités architectoniques door J. J. P. Oud.
Drie kamerleden hebben een wetsontwerp ingediend waarbij (in België) een architectendiploma wordt ingesteld.

Nr. 6 L'architecture et l'art décoratif modernes en Belgique door Fierens-Gevaert met afbeeldingen.

W.B.

32

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP DINSDAG 26 FEBRUARI 1924.

Voorzitter: de heer BLAAUW.

Aan de orde is punt a. van de agenda: Mededeelingen betreffende besluiten afgevaardigde leden.

De voorzitter deelt mede, dat de bindende bepalingen voor de afgevaardigde leden, volgens besluit van de 56ste Algemeene Vergadering van 24 April 1923 aan de Statuten toegevoegd, op voorstel van de vergadering van afgevaardigde leden, zijn uitgebreid met eenige bepalingen als volgt:

1. Afgevaardigde leden zijn verplicht, zoo zij het beroep van architect uitoefenen, het lidmaatschap van den Bond van Nederlandsche architecten te verwerven.

2. Afgevaardigde leden, zitting hebbende in een Schoonheids-Commissie, spreken zich, al of niet met redenen omkleed, uit over toelaatbaarheid of ontoelaatbaarheid van ter beoordeeling voorgelegd werk, zooals dit ter tafel komt. Zij onthouden zich bij het keuren van in die Commissie voorgelegd werk, van het aangeven van verbeteringen in dat werk. Zij streven ernaar dat de ontwerpen van ontoelaatbare projecten worden vervangen door kunstbeoefenaars, wier esthetische bevoegdheid zij kennen en controleeren, en wenden zich daartoe, bij elke voorkomende gelegenheid, tot het overheids-college, tot welker voorlichting de Commissie, waarvan zij deel uitmaken, is ingesteld.

Na eenige toelichting en besprekingen keurt de Vergadering deze toevoegingen goed.

De heer STAAL merkt op, dat de overigens juiste bepaling, geldende voor de Amsterdamsche S. C., n.l. dat de leden zich hebben te onthouden van het geven van aanwijzingen betreffende toewijzing van projecten aan meer bevoegden, er de oorzaak van is, dat meerdere werken herhaaldelijk en soms tot in den treure worden teruggewezen.

Dit is een onhoudbare toestand, die slechts tot oplossing is te brengen, indien in dergelijke gevallen de S. C. zich bijgestaan kan weten door een afzonderlijke Commissie, welke tot opdracht heeft het aanwijzen van bevoegde architecten, eventueel den meest bevoegden architect voor een bepaald werk. Leden der S. C. mogen in geen geval opdrachten accepteren voortvloeiende uit de door hen zelf afgekeurde projecten.

De heer WIJDEVELD vreest, dat de nieuwe S. C. en de gewenschte Commissie van Aanwijzing, die reeds zooveel architecten vergt, zooveel vooraanstaande krachten in beslag zal nemen, dat straks slechts middelmatigheden voor belangrijk werk kunnen worden aangewezen.

De heer SPIJER zegt, dat lijsten van bevoegde krachten kunnen worden opgemaakt en aan opdrachtgevers kunnen worden overlegd.

De heer STAAL acht persoonlijke aanwijzingen voor belangrijke bouwwerken een groot belang, voor de eigenbouw zou een lijst van bevoegden wel kunnen volstaan.

Een dusdanige lijst, goed samengesteld, zou een S. C. overbodig maken,

meent de heer VERKRIJSEN. Ook hij vreest voor absorbtie van de besten in te veel Commissie's.

De voorzitter werpt op, dat deze toestand, op de lijst zelf na, ideaal zou zijn. De werkelijkheid stelt echter andere eischen. Een andere uitweg dan een Commissie van Aanwijzing acht hij uitgesloten.

De heer H. A. J. BAANDERS wijst op eenige consequenties van het instellen van een dergelijke Commissie. Opgedrongen architecten zullen den lastgever weinig aangenaam zijn en de architecten geen prettige taak verschaffen.

Jonge architecten zullen nog meer moeite hebben naar voren te komen, daar zij niet gemakkelijk op de lijst komen.

Van dwingen kan naar de meening van den heer VORKINK in de tegenwoordige omstandigheden geen sprake zijn.

Een soepeler regeling acht de heer LANDORP deze, door de opdrachtgever naar de Commissie van Aanwijzing te verwijzen, zoodat nog de mogelijkheid van een zekere keuze open blijft.

Vaststelling van de werkwijze acht de voorzitter een quaestie van later order, uit de bespreking is wel gebleken, dat het een belang is, dat een zoodanige Commissie worde ingesteld.

De voorzitter stelt daarop voor, dat het bestuur met dat van den B.N.A. besprekingen opent voor de instelling van een Commissie van Aanwijzing ten gerieve van de Schoonheids-Commissie.

Wordt goedgekeurd.

De voorzitter wijst er nog op, dat het niet de bedoeling is, dat het corps afgevaardigde leden een afgesloten groep vormt, hij wekt de leden, die er nog niet toe behooren op het afgevaardigd lidmaatschap te verwerven. Benoeming van een eere-lid, wordt thans aan de orde gesteld.

November 1923 is de beeldhouwer Dr. J. MENDES DA COSTA zestig jaar geworden. Een delegatie van het bestuur heeft den jubilaris met dit feit gefeliciteerd.

De voorzitter wijst in het kort op de belangrijke betekenis van de figuur van MENDES DA COSTA, zijn beelding staat in nauwe verwantschap met de architectuur.

Het Bestuur van het Genootschap meenende te weten, dat de jubilaris een blijk van belangstelling uit de jongere architectenwereld op prijs zou stellen, wil de vergadering daarom voorstellen de heer MENDES DA COSTA tot eere-lid van het Genootschap te benoemen.

Met algemeene instemming en applaus wordt dit voorstel aangenomen. Nog deelde de voorzitter mede, dat de verleenning van het eere-lidmaatschap aan den heer MENDES DA COSTA zal geschieden in de vorm van aanbidding eener oorkonde. Ook hiermede wordt instemming betuigd.

b. De verhouding van Architect tot Bouwondernemer.
De voorzitter geeft het woord aan den heer STAAL, die dit onderwerp inleidt. Hij haalt aan wat hiervan door wijlen PAUL DE JONGH en door BOEKEN in den loop van het vorige jaar in het Bouwkundig Weekblad is geschreven.

Naar zijn meening verdient het standpunt van den heer BOEKEN de

28^e JAARGANG 15 MAART 1924 N° 8

voorkeur; kunnen de architecten zich niet aan het werken voor eigen-bouw onttrekken, doch moet de verhouding geregeld worden.

Vele architecten ontwerpen voor de bouwondernemers, maar van de aesthetische bedoeling van de architecten komt door technische misvatting en somtijds onwil aan de zijde der uitvoerders, weinig terecht. Het Bouw- en Woningtoezicht heeft niet voldoende krachten om het oog te houden op de juiste uitvoering van de door den architect verstrekte en goedgekeurde teekeningen. Bovendien is het niet te bevorderen, dat de verantwoordelijkheid voor dit toezicht op het Bouwtoezicht overgaat.

Dit onmisbare toezicht moeten de architecten zelf instellen en niet hunne verantwoordelijkheid laten verkleinen. De mogelijke weg daartoe is, dat in het honorarium van den architect een gedeelte begrepen is voor het aanstellen van een opzichter.

De heer VORKINK vreest, dat een dergelijke regeling tegenkanting bij de bouwondernemers zal ontmoeten, die op een zorgvuldig toezicht niet bepaald gebrand zijn.

Van andere kanten wordt aangevoerd, dat er in deze materie naar moet worden gestreefd niet alleen gevels te ontwerpen voor reeds bestaande plannen, doch het geheel weer in handen te nemen en anders samenwerking af te wijzen.

Dit wordt niet tactisch geacht.

Weer anderen achten een overeenkomst met den bouwondernemer-opdrachtgever voldoende om gevrijwaard te zijn tegen verkeerde uitvoering of knoeierij.

In het algemeen wordt sterk bepleit, dat de architecten er naar zullen streven de geheele bouw, dus het ontwerpen van plattegronden en gevels weer tot zich te trekken, waar toch de fabricatie van z.g. boezelaar-architectuur" 'n verre van gunstige toestand voor de bouwkunst is te achten.

De voorzitter doet de vergadering tenslotte het voorstel het bestuur op te dragen met den B.N.A. in overleg te treden om te komen tot een stelsel van honoreering der werkzaamheden voor bouwondernemers, waarin een percentage voor de toezichthouding is begrepen en in het algemeen het daarheen te leiden, dat deze woningbouw in haar geheel door den architect wordt verzorgd.

Met dit voorstel gaat de vergadering accoord.

c. De verhouding van architect tot de Woningbouwverenigingen. Nadat, door het Bestuur, dit punt is ingeleid, deelen verschillende aanwezigen hunne bezwaren mede, ondervonden met het werken voor Woningbouwverenigingen. Zooals uit het groote bedrag, goedgekeurd, doch onbetaald honorarium blijkt, is eerstens de behoorlijke betaling van werkzaamheden door een Woningbouwvereniging niet gewaarborgd. De architect wordt door de technische afdeling van den Woningdienst voortdurend tot dikwijls onnoodige, altijd te groote, uitgaven gedwongen. Zoolang een opdracht voor een Woningbouwvereniging niet is aanbesteed en gegund, hangt alle betaling van den architect in de lucht en is hij niettemin genoodzaakt zijn ontwerpen, bestek en begrotingen te leveren onder een voortdurend, beledigend en ontmoedigend toezicht, dat hem de eenvoudigste werkzaamheden van zijn architectenberoep niet schijnt toe te vertrouwen. Het verantwoordelijkheidsgevoel van den architect moet in een dergelijke verhouding steeds zinken.

De groote fout wordt geacht, dat niet de architect verantwoordelijk is, hoewel hij geacht wordt zulks te zijn, doch dat de Woningdienst zich

de geheele leiding aanmatigt. Uit een bouwkundig oogpunt is een dergelijke toestand ontoelaatbaar.

Natuurlijk kunnen de architecten zich persoonlijk van medewerking aan Woningbouwverenigingen onthouden, doch de vergadering acht het beter, dat het Bestuur een onderzoek instelt naar, (op aanvraag bij architecten, welke ondervindingen opdeden,) verstrekte gegevens, en daarmede handelt naar zijn beste inzichten.

d. en e. Mededeelingen betreffende het Weekblad en Wendingen.

Beide periodieken zijn thans naar een anderen uitgever overgegaan. De voorzitter spreekt de hoop uit, dat de lijdensgeschiedenis van de uitgave thans ten einde is. Ruim 2 jaar was deze quaestie de hoofdschotel van de agenda der Bestuursvergaderingen. Hij spreekt de verwachting uit, dat het Bestuur de handen vrij kan houden voor belangrijker zaken, zooals b.v. de hedenavond behandelde.

Overigens ondervonden Bestuur en Redactie weinig medewerking van de leden. Dit hoort blijkbaar zoo. De vraag is echter of de uitgave de kosten waard is. Zooals het tot nu toe gegaan is, moet dit ontkennend worden beantwoord.

Het blad sukkelde dit jaar nog met zijn chronische gebrek-aan-stof-kwaal voort, mogelijke samensmelting met een zuster-periodiek is aanleiding voorloopig geen nadere voorstellen tot verbetering of opheffing te doen.

g. Fonds „Architectura”.

De resultaten zijn ver beneden verwachting, en eenigszins beschamend. Als een oorzaak wordt genoemd, dat het rondschriften, den leden, die tevens B. N. A.-lid zijn, geadviseerd te wachten totdat deze vereniging de hoofdelijke omslag voor hetzelfde doel zal hebben vastgesteld.

Teneinde het ontbrekende bijeen te krijgen worden verschillende voorstellen gedaan.

Nogmaals zal een circulaire worden rondgezonden met verzoek om bijdragen binnen een bepaalde termijn.

Eventueel zal daarna huisbezoek het tekort moeten aanvullen.

f. Hierna vindt plaats ballotage der voorgestelde leden:

E. CASPERS, W. J. VAN DER MEER, M. BAUGNIET, JACQUES DUBOIS, A. J. VAN ECK AZN., W. HUISTRA, MEVR. E. ROELOFS-BLECKMAN, G. WESTERHOUT.

Na rondvraag volgt sluiting.

J. Z.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG VOOR INGELEGD LINOLEUM (INLAID). Uitgeschreven door het Tijdschrift „Arte Pura E Decorativa”. 15.000 Lire aan Prijzen.

PROGRAMMA.

1. Het Tijdschrift „Arte Pura E Decorativa” schrijft een internationale prijsvraag uit voor het vervaardigen van nieuwe teekeningen voor ingelegd linoleum. (Inlaid.)

2. Aan deze prijsvraag kunnen Italiaansche en buitenlandsche architecten, schilders en grafische kunstenaars deelnemen.

3. De ontwerpen moeten beantwoorden aan de in Italië gebruikelijke technische productie-methoden voor de vervaardiging van inlaid linoleum, en dientengevolge aan de volgende voorwaarden voldoen:

a) De afstanden tusschen de zich herhalende motieven der tekening moeten 50—100—250 of 500 m.M. bedragen.

b) De teekeningen mogen uit niet meer dan 5 kleuren bestaan, terwijl dit aantal op 10 mag worden gebracht, indien de ontwerper gebruik maakt van gegranuleerde kleuren.

c) Voor zooverre de motieven uit rechte lijnen bestaan, mogen dikte en

lengte dezer lijnen niet minder dan 4 m.M. bedragen; de diameter der punten mag niet minder zijn dan 5 m.M.; vierkanten met een zijde van minstens 4 m.M. zijn toegestaan. Men vervaardige bij voorkeur ontwerpen voor niet te groote kamers of zalen; dienovereenkomstig wordt het aanwenden van kleine motieven aanbevolen. Verder moeten de ontwerpen eenvoudig van omtrek zijn, de verschillende kleurpartijen gelijkmatig verdeeld, opdat de vervaardiging der schablonen geen moeilijkheden oplevert.

4. De ontwerpen moeten op ware grootte uitgevoerd worden en elk motief twee of drie maal herhaald zijn, opdat uit het ontwerp kan worden opgemaakt welk effect het als vloerbedekking zal hebben.

Het kleinste formaat waarin de ontwerpen ingediend mogen worden is 5 × 50 c.M.; bovendien moet elk ontwerp begeleid zijn van 4 kleurenvarianties van 25 × 25 c.M.

5. De ontwerpen moeten uiterlijk einde Maart 1924 bij de administratie van de „Arte Pura E Decorativa”, Milaan, Via Ciovasso, 4, Italië ingezonden worden. Ontwerpen welke later worden ontvangen kunnen niet meer in aanmerking worden genomen.

6. Op de ontwerpen mag geen enkele aanwijzing betreffende den naam van den ontwerper voorkomen. Als kenteekenen der teekeningen dient een motto. De teekeningen mogen niet opgerold zijn; wanneer een kunstenaar verschillende ontwerpen wil inzenden, moeten deze in hetzelfde pakket gezonden worden.

Elke inzender mag met niet meer dan drie ontwerpen mededingen. Ieder ontwerp moet vergezeld gaan van een witte gesloten enveloppe, voorzien van het motto en waarin duidelijk leesbaar naam en adres van den ontwerper worden opgegeven.

7. Ontwerpen, welke niet voldoen aan de bepalingen van dit Programma, worden niet in aanmerking genomen, al waren zij ook uit artistiek oogpunt waard bekroond te worden.

8. De ontwerpen worden onderworpen aan het oordeel van een Jury, uit 7 leden bestaande. Deze leden zijn: Ugo Ojetti, Voorzitter.

Arch. G. U. Arata.

Raffaele Calzini.

Ing. Piero Piazzini.

Arch. Alfred Alther, Directeur van het Kunstgewerbemuseum van de Stad Zurich.

Prof. E. R. Weiss, Kunstgewerbemuseum, Berlin.

Armando Giacconi, Directeur van het Tijdschrift „Arte Pura E Decorativa”.

Technische Raad: Mr. Ing. Umberto Frattini, Directeur van de Fabriek te Giubiasco van de N.V. Suisse du Linoléum.

8. De Jury besluit over alle vragen de prijsvraag betreffende.

Haar oordeel is beslissend onder voorbehoud dat hare beslissingen niet in tegenspraak zijn met de clausules van dit Programma.

10. De beslissing van de Jury zal worden bekend gemaakt binnen 30 dagen na sluiting van de prijsvraag in het Tijdschrift „Arte Pura E Decorativa” en worden medegedeeld aan de dagbladen.

De publicatie der teekeningen wordt door het Tijdschrift „Arte Pura E Decorativa” voorbehouden.

Dit Tijdschrift stelt ter beschikking van de Jury een bedrag van 15.000 Lire voor toekenning van prijzen en aankoop van ontwerpen. De verdeling van dit bedrag zal als volgt plaats hebben:

een 1e prijs	van 5.000 Lire		L.	5.000
„ 2e „	„ 3.000 „		„	3.000
drie 3e prijzen	„ 1.000 „		„	3.000
verder prijzen en aankopen			„	4.000
			L.	15.000

De minimum aankoop-prijs van ontwerpen is gesteld op 500 Lire.

11. Het ter beschikking van de Jury gestelde bedrag zal binnen 15 dagen na bekendmaking van het Jury-rapport ten volle worden uitgekeerd.

12. De bekroonde en aangekochte ontwerpen worden het vrije en algeheele eigendom van de Directie van het Tijdschrift „Arte Pura E Decorativa”, die het recht zal hebben ze naar believen te gebruiken.

13. Alle voor deze prijsvraag ingezonden ontwerpen blijven gedurende zes maanden ter beschikking van de Directie van „Arte Pura E Decorativa”,

om in het openbaar geëxposeerd te worden. De Directie behoudt zich het recht voor, werken, welke naar haar oordeel van geen artistieke waarde zijn, van deze tentoonstelling uit te sluiten.

Na dezen termijn worden de niet bekroonde of aangekochte ontwerpen aan de ontwerpers terug gezonden, indien deze binnen 14 dagen ze terug vragen. Na dit tijdsverloop worden geen aanvragen om terugzending meer aanvaard.

De Directie van het Tijdschrift „Arte Pura E Decorativa”.

N.B. De „Arte Pura E Decorativa” stelt ter beschikking van hen, die dit wenschen, linoleumpatronen, die reeds in den handel zijn, niet opdat deze als voorbeeld kunnen dienen, want vele daarvan zijn verouderde imitaties van vloerbedekkingen uit andere materialen samengesteld, doch om hen, wien de techniek van deze teekeningen niet bekend is, daarmede vertrouwd te maken.

De Permanente Prijsvraag-Commissie maakt omtrent bovenstaande prijsvraag de bemerking, dat in het programma geen correspondentie-adres wordt gevraagd en dit ook niet de bepaling bevat, dat de ontwerpen kosteloos zullen worden teruggezonden, met de ongeopende naambrieven. Zij acht dit een bezwaar, daar, in verband met de bepaling dat de inzenders zelve om terugzending hunner ontwerpen moeten vragen, de naambrieven, ter controle, moeten worden geopend en er dus geen zekerheid bestaat, dat dit niet reeds vóór de beoordeeling is geschied.

PRIJSVRAAG RECLAME-BILJET PARKETVLOEREN.

De N.V. C. Bruijnzeel & Zonen's Vloerenfabrieken, Schaverij, Zagerij en Houthandel te Rotterdam schrijft een prijsvraag uit voor een reclamebiljet ten dienste van hare Parketvloeren, onder de navolgende voorwaarde:

1e. Het biljet moet op pakkende wijze de aandacht op het artikel vestigen en in duidelijke, voor ieder leesbare letters, de woorden: Bruijnzeel's Parketvloeren vermelden.

2e. Waar het den prijsvraaguitgever te doen is om opnieuw de aandacht op zijn reeds geïntroduceerd artikel te vestigen en dit met de bestaande reclame (dansend paar op een parketvloer) bereikt werd, is het geoorloofd, hetzelfde onderwerp in eene nieuwe samenstelling en bewerking te bezigen.

Hiermede wordt echter niet een bepaalde voorkeur voor dat ontwerp uitgesproken of, op welke wijze ook, de vrije opvatting van de mededingers beperkt.

3e. De ontwerpen moeten eene grootte hebben van 65 × 85 c.M. staande genomen, en in steendruk kunnen worden uitgevoerd. Het aantal tinten mag niet meer dan 4 bedragen.

4e. Er worden uitgelooft:

Een eerste prijs	van f 250.—
„ tweede „	„ f 125.—
„ derde „	„ f 75.—

5e. De volledig bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van den prijsvraaguitgever, doch alle ontwerpen blijven het geestelijk eigendom der ontwerpers, wier namen bij eventuele reproductie op het biljet op niet storende wijze moeten vermeld worden.

De prijsvraaguitgever heeft echter het uitsluitende recht om de bekroonde ontwerpen, nadat de prijzen zijn uitgereikt, te reproduceeren en te verspreiden, en daarvan dat gebruik te maken dat uit het, met de prijsvraag beoogde doel volgens dit programma, voortspuit.

Hierbij wordt bepaald, dat eventuele afwijking bij de uitvoering van de jury gegeven rangorde in overleg met de jury geschiedt.

De betrokkenen zullen bij die uitvoering worden geraadpleegd en hun advies geven, waarvoor aan elk hunner, boven den behaalden prijs eene vergoeding van f 100.— zal worden uitbetaald.

6e. Wanneer de jury geen volledigen eersten prijs kan toekennen, heeft zij het recht de uitgelooftde prijzen geheel of gedeeltelijk over ten hoogste drie ontwerpen te verdeelen. De prijsvraaguitgever kan in dit geval alleen in nader overleg met de gedeeltelijk bekroonden tot uitvoering hunner ontwerpen overgaan. De prijzen worden binnen een maand na de uitspraak der jury uitbetaald.

De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren: W. F. Gouwe, Directeur Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, Den Haag. J. Jongert, Hoofdleeraar Academie B. K. te Rotterdam. C. Bruijnzeel, Fabrikant te Rotterdam.

Zij zal haar oordeel over de ingekomen ontwerpen in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen 4 weken na den datum waarop de ontwerpen worden ingewacht.

De uitslag der bekroning zal in ten minste 5 groote dagbladen worden bekend gemaakt.

De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan het oordeel der jury. 8e. De antwoorden op de prijsvraag zullen in het openbaar worden tentoongesteld, waarbij het juryrapport ter lezing zal liggen en waartoe de mededingers, langs hun correspondentieadres, een kosteloos toegangsbewijs zullen ontvangen.

9e. De ontwerpen worden ingewacht vóór of uiterlijk op 15 Mei 1924 a.n. het adres van C. Bruijnzeel, Zwaanshals, Rotterdam.

Zij moeten zijn geteekend op stevig papier, mogen op carton zijn opgezet, doch niet in lijsten gespannen, of opgerold.

Zij moeten, met alle bijbehorende stukken worden gemerkt met een motto (lieft niet geteekend met het oog op de publicatie) welk motto ook op de emballage moet worden herhaald.

Bij het ontwerp moeten worden gevoegd twee verzegelde en met het motto gemerkte couverts, respectievelijk inhoudende: een naambrief bevattende naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, benevens eene verklaring dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is en een correspondentieadres, dat niet dat van den ontwerper mag zijn.

Op de buitenzijde der couverts moeten respectievelijk de woorden Naambrief en correspondentieadres voorkomen.

10e. Alle ontwerpen zullen van den dag der inzending tot aan de terugzending, tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 100.— voor elk ontwerp.

11e. De ontwerpen blijven, gedurende een maand na de tentoonstelling ter beschikking van den prijsvraaguitgever, die het recht heeft de bekroonde ontwerpen, ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift, zonder gehoudenheid daarvoor den ontwerpers eene schadevergoeding te betalen.

12e. Na het in 11e genoemde tijdstip, zullen de niet bekroonde ontwerpen, met de ongeopende naambrieven kosteloos aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

13e. Inlichtingen kunnen tot 20 Maart schriftelijk worden gevraagd aan het adres van: C. Bruijnzeel, Rotterdam en worden door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad.

14e. De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor iedereen.

15e. Voor zoover niet reeds uit de bepalingen van dit programma blijkt, zijn op prijsvraag toepasselijk de „Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst”.

16e. Exemplaren van dit programma zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan het adres van C. Bruijnzeel, Zwaanshals, Rotterdam.

De Permanente Prijsvraagcommissie:

H. A. REUS.
C. N. v. GOOR.
W. F. GOUWE.

De prijsvraaguitgever:

C. BRUIJNZEEL & ZONEN's
Vloerenfabrieken, Schaverij,
Zagerij en Houthandel.

De Jury

J. JONGERT.

W. F. GOUWE.

C. BRUIJNZEEL.

ROTTERDAM, 1 Maart 1924.

INSTITUUT VOOR SIER- EN NIJVERHEIDSKUNST, 's-GRAVENHAGE, ZWARTEWEG 64.

INTERNATIONALE RECLAME-TENTOONSTELLING R.E.C.L.A. APRIL—MEI 1924. AMSTERDAM.

L. S. Op de „Internationale Reclame Tentoonstelling R.E.C.L.A.”, die 4 April—4 Mei a.s. wordt gehouden, in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, zal een afdeling worden ingericht voor aesthetisch ver-

zorgde reclame (voorwerpen, drukwerken, ander grafisch werk, enz.).

Ingevolge overleg met de tentoonstellings-directie heeft het „Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst” zich belast met den oproep tot de Nederlandsche kunstenaars, die op dit gebied werkzaam zijn, met de bemoeiingen, welke kunnen leiden tot inzending van werk van buitenlandsche kunstenaars en met de inrichting der afdeling.

Voor de kunstenaars zijn aan plaatsing van hun werk in deze afdeling geen kosten verbonden. Het wordt door de directie van de R.E.C.L.A. tijdens den duur der tentoonstelling verzekerd en na sluiting zoo spoedig mogelijk teruggezonden.

Het Instituut heeft de heeren A. Eibink, N. J. van de Vecht en H. Th. Wijdeveld (welke laatste de algeheele inrichting der R.E.C.L.A. verzorgt) bereid gevonden als keuringscommissie op te treden, die over de toelating der inzendingen beslist en de plaatsing in verband met de beschikbare ruimte, enz. bepaalt.

Voor goeden gang van zaken is het gewenscht, dat de zendingen aan het Paleis voor Volksvlijt aankomen tusschen 25 en 28 Maart. Zij worden geadresseerd aan de R.E.C.L.A., Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, aan welk adres worde toegevoegd: afdeling I.S.N.

Wij verzoeken U voor controle aan het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, Zwarte weg 64, Den Haag, mededeeling te doen van hetgeen U inzendt.

**HET INSTITUUT VOOR SIER-
NIJVERHEIDSKUNST.**

Februari 1924.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

NIEUW LID. Als buitenlid werd door het bestuur aangenomen de heer M. A. v. Heuven, Leeraar M. O., Grafisch kunstenaar, Haarlem.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

MUNICIPAL FACTS. Oct. Nov. Dec. '23 In Denver is nog heel wat te doen. Een stadium zal er komen, waarschijnlijk naadloos te gieten. Boven den ingang van den Moffattunnel zal de kolossus van Denver verrijzen, 100 voet hoog; midden in the Civic center komt een kleurige Azteekse kalender, 40 voet in doorsnee, met middenin een bronzen, Chineesche zonnewijzer. En dan een reuzenfontein; hoogte van de waterstraal nog onbekend. „Certainly no civic center or plaza in the world could boast a more unique plan.” Men ergere zich niet te zeer aan deze opschepperij: van de Dam-opfleerings-prijsvraag was toen nog niets bekend.

Jan. Feb. „**RAADSRECORDS** GESLAGEN. Meer zaken werden door den tegenwoordigen Gemeenteraad gedurende 1923 afgedaan, dan gedurende eenig voorafgaand jaar in Denver's geschiedenis. Het totale aantal verordeningen dat werd vastgesteld, was 235, terwijl 272 besluiten werden genomen.”

Daar kan Amsterdam niet tegenop, maar misschien heeft onze Raad een duurrecord geslagen.

THE ARCHITECTURAL REVIEW. Jan. Uitnemende foto's van Stockholm's stadhuis.

En natuurlijk een heeleboel min of meer charmante anachronismen.

Feb. Niet-alledaagsche Interieurs van Oliver Hill.

The fountain of time. Op het terrein van de universiteit van Chicago is in beton uitgevoerd een enorm stuk sculptuur van Lorado Taft, verbeeldende de regels van Austin Dobson: Time goes, you say. Ah no. Time stays; we go.

De Menschheid, vertegenwoordigd door ± 80 rumoerende personen tegenover den Tijd aan den anderen kant van het bekken. Betonsamenstelling: witte cement, geel en rood grint. Het moet heel mooi zijn, goedkoop en duurzaam. . . . Meer is niet te verlangen.

(Wordt vervolgd.)

W.B.

36

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

HET DUCKET VERKEERSSYSTEEM (DE DUIKPONT)

Het verkeerssysteem waarvoor de naam Ducket door mij gekozen is ¹⁾, heeft in de eerste plaats tot doel het oplossen van het vraagstuk der oeververbinding in of op plaatsen met druk scheepvaartverkeer. Dit vraagstuk is, zooals men weet, in het bijzonder daar waar men rekening moet houden met de groote scheepvaart, over de geheele wereld reeds sedert jaren accuut.

Op verschillende plaatsen heeft men met ten koste van groote geldelijke opofferingen verkeerssystemen ingericht, die in verschillende opzichten wel een verbetering betekenden boven het systeem van varende ponten, doch waarbij het toch twijfelachtig was, of de verkregen voordeelen wel opwogen tegen de enorme lasten van rente en affchrijving, (om niet te spreken van de exploitatie-kosten) waarmede de toepassing dezer middelen gepaard ging, terwijl in verschillende gevallen, ook nog groote aesthetische schade werd berokkend; dit laatste geldt vooral voor die plaatsen, waar men gebruik maakte van het systeem t r a n s b o r d e u r ²⁾.

Men moet bij de behandeling van dit onderwerp terdege onderscheid maken tusschen de eischen van een eigenlijke oeververbinding en die van het afstandsverkeer aan beide zijden van het vaarwater. Voor het laatste, waarbij tegenwoordig voornamelijk het verkeer van treinen in aanmerking komt, maakt men gebruik zoowel van zeer hoge bruggen, als van tunnels, en hoewel met de toepassing dezer verkeersmiddelen steeds zeer groote uitgaven gemoeid zijn, kan men hierbij toch niet spreken van een bijzonder moeilijk vraagstuk, omdat daar, waar de eischen van zulks afstandsverkeer zich voordoen, in den regel ook wel het kapitaal voor den aanleg van zoodanige verkeersmiddelen voorhanden is, terwijl verder aan de toepassing daarvan geen bijzondere bezwaren verbonden zijn, zoodat inderdaad reeds op groote schaal van tunnels en hoge bruggen ten dienste van het afstandsverkeer in de wereldsteden gebruik gemaakt wordt. Het eigenlijke oeververbindingsvraagstuk echter is van geheel anderen aard, en hier staat men voor bijzondere moeilijkheden, die voornamelijk hierop neerkomen, dat een effectief en vlug verkeer wordt vereischt, zonder dat daarmede bijzonder hoge kosten gemoeid zijn, en zonder dat de scheepvaart daarvan hinder ondervindt. Naar den meening van den schrijver hebben die systemen welke men tot dusverre heeft weten te ontwerpen en toe te passen, daarin te kort geschoten, zoodat bij den huidige stand der techniek de gewone varende ponten zelfs zouden moeten worden beschouwd als het systeem dat in het algemeen den voorkeur verdient indien men met alle factoren behoorlijk rekening houdt.

Dit blijkt ook wel daaruit, dat over de geheele wereld de veerponten

1) Bij deze keuze werd ik geleid door den wensch, dat spelling en uitspraak zoowel voor een Nederlandsch als buitenlandsch publiek gemakkelijk zou zijn

2) Onder transbordeur verstaan wij groote ijzerconstructies, welke met een zeer hoog geplaatste overspanning een soort brug vormen, waar de grootste schepen onderdoor varen en waaraan een rijdend platform zich tusschen de oevers heen en weer beweegt.

zich in de havens tot den huidige dag hebben gehandhaafd en de conclusie is zoodoende gewettigd, dat men, wil men werkelijk een verbetering boven het ponten-systeem bereiken, men zal moeten beschikken over een systeem, dat nieuw is.

De schrijver heeft, zoekende naar een oplossing, een viertal systemen ontwikkeld, waarvan één werd gekozen ter verdere studie en detaillering. Nadat dit systeem het onderwerp uitgemaakt had van een uitgebreid onderzoek, ook wat de uitvoeringsmogelijkheden betreft, waarbij de medewerking van verschillende vooraanstaande technici werd verkregen, werd overgegaan tot het vervaardigen van een maquette ten einde de werkelijkheid zoo goed mogelijk te benaderen.

In fig. 1 is deze maquette afgebeeld; aan de hand dezer afbeelding zij hier een korte uiteenzetting gegeven van het systeem zooals dit thans is ontworpen. De maquette vertoont een doorsnede over het vaarwater op de plaats waar het systeem is aangebracht op een schaal van 1 : 100. In hoofdzaak bestaat het systeem uit een tunnelcomplex en de doorsnede loopt zoodoende over één der tunneltrajecten. Zooals men ziet, kenmerkt het traject zich in de eerste plaats door een zeer sterk hellend verloop der toegangen naar het horizontale gedeelte onder den vaargeul welke hier is aangenomen met een diepte van 13 M. (H. W.) en een breedte van 100 M., terwijl de totale breedte van het vaarwater 250 M. bedraagt. Het verkeer nu, wordt in deze sterk hellende trajecten, (waarvan er vier aanwezig zijn) opgenomen door voertuigen ter grootte van ongeveer 22 bij 5.20 M. inwendig (bij 4 M. doorrijhoogte). Deze wagens rusten op assen welke aan één zijde bovenaan de andere zijde onderaan zijn aangebracht, en waarvan de wielen steunen op vier railbanen, welke railbanen in de tunneltrajecten op een zeer bijzondere manier ten opzichte van elkaar zijn gelegd. De wagens zijn van staal en geheel gesloten en voorzien van deuren aan beide uiteinden. De hellingen der vier mechanische trajecten bedragen ongeveer 1 : 6. Verder bevat het complex twee z.g.n. „vrije trajecten,” met hellingen van ongeveer 1 : 8, welke uitsluitend bestemd zijn voor het verkeer van rijwielen en personenautomobielen. Hierbij wordt aangenomen dat het voor deze klasse van het verkeer niet bezwaarlijk is, zich door korte, sterk hellende tunneltrajecten, als hier ontworpen, te bewegen.

Al het verdere verkeer dus: vrachtwagens, rijtuigen, trams en voetgangers, maakt gebruik van de voertuigen in de „mechanische tunnels,” welke „liftwagens” genoemd worden, omdat zij tegelijk de functie van lift en wagen vervullen.

Men kan dit liftwagensysteem dus vergelijken zoowel met het bekende transbordeur-systeem als met het bekende systeem van liften aan beide uiteinden van een tunneltraject (Hamburg), en feitelijk vertegenwoordigt het Ducket-systeem een combinatie dezer beide stelsels. Immers, waar het eerste het verkeer alleen van oever tot oever brengt zonder het een hoogteverplaatsing te doen ondergaan en het laatste alleen de hoogteverplaatsing bewerkstelligt, verschaft het Ducket-systeem zoowel de hoogteverplaatsing als het horizontale verkeer. Zoodoende wordt aan de

28^e JAARGANG 22 MAART 1924 N° 9

eischen van het verkeer in beide opzichten tegelijkertijd beantwoord. De eigenaardige ligging der railbanen ten opzichte van elkaar heeft ten doel te bewerken, dat de liftwagen onafhankelijk van de hellingen van het traject, waarop hij zich bevindt, steeds in ongeveer horizontalen stand blijft.

Verder zijn de voertuigen voorzien van een bewegingsinrichting, welke zoowel aan den wagen zelf als daarbuiten kan worden aangebracht. In het laatste geval in verband met de toepassing van bewegings-kabels.

Deze bewegingsinrichting heeft feitelijk ten doel de ondersteuning der beweging en niet de eigenlijke beweging zelf. De laatste immers is in hoofdzaak het natuurlijke uitvloeisel van den stand van den wagen ten opzichte van het laagste punt van het traject. Daar de valhoogte omstreeks 20 M. is, kan de wagen, als gevolg van de zwaartekracht, een zeer groote snelheid verkrijgen, terwijl die snelheid weer wordt omgezet in arbeidsvermogen van plaats gedurende den tijd, dat het voertuig de helling aan de andere zijde weer bestijgt.

Bij de verhouding echter als in verband met de maquette ontworpen, zullen de voertuigen op het laagste punt niet hun natuurlijke snelheid bezitten. Deze snelheid zou omstreeks 75 K.M. per uur bedragen, hetgeen om verschillende redenen te veel zou zijn.

Tot dit doel is een stelsel ontworpen ter vertraging der beweging. Deze vertraging wordt bewerkstelligd door middel van vliegmassas, vnl. bestaande uit 1 of meer vliegwielen, aangebracht op de assen der motoren, welke laatste dienen om het arbeidsverlies, dat door wrijving en luchtweerstand teweeg gebracht wordt, te compenseeren. Zeer waarschijnlijk zal voor de ontworpen verhoudingen een snelheid van omstreeks 45 à 50 K.M. per uur de meest gewenschte zijn, en deze snelheid is dan ook aangenomen als grondslag voor den trajectduur en de vervoer-capaciteit.

De vervaardiging.

De wijze, waarop het tunnelcomplex zal kunnen worden aangelegd, zal natuurlijk van grooten invloed zijn op de bouwkosten. In dit verband heeft de groote steilte der helling zeer veel beteekenis. Daardoor toch wordt de totale bouwlengte zeer kort. In het tentoongestelde project bedraagt deze bouwlengte 400 M., dus niet meer dan 0.25 der lengte, welke benodigd zou zijn voor een z.g. „langen tunnel”. Niet alleen wordt daardoor de totale omvang van het werk gering, doch bovendien vermijdt men de uitvoering van groote werkzaamheden in de oevers en verder de stad in, zooals deze bij een lange tunnel onvermijdelijk zouden zijn, en zeer groote kosten zouden meebrengen.

Voor de vervaardiging zouden verschillende der thans bekende arbeidsmethoden in aanmerking kunnen komen; zoo zou men b.v. gebruik kunnen maken van hetzelfde systeem dat wordt toegepast bij het maken van pneumatische fundeeringen; ook zou men de vriesmethode kunnen toepassen of werken in den droge met gebruikmaking van dubbele damwanden. De meest economische methode schijnt echter wel het neerlaten van het tunnelcomplex in een vooraf uitgebaggerde sleuf, op ongeveer gelijke wijze als in den Rotterdamse haven in de laatste jaren uitgebreide kademuurwerken werden uitgevoerd. De tunnel zou dan zoowel in secties als in zijn geheel ¹⁾ kunnen worden neergelaten; het

1) Op dergelijke wijze is in één der Fransche havens kort geleden een dok uit gewapend beton vervaardigd. Dit had een lengte van 400 M., werd als een schip te water gebouwd en, bijna voltooid zijnde, werd het gevaarte ter plaatse gesleept en daar neergelaten.

eerste stelsel schijnt den voorkeur te verdienen met het oog op de belangen der scheepvaart, daar deze door de aanwezigheid gedurende geruimen tijd van zulk een groot lichaam in het water, hinder zou ondervinden. Hoewel nu de moderne techniek als gezegd, de middelen biedt, een werk als het onderhavige op deze wijze te maken, te plaatsen en te fundeeren, mag van belang genoemd worden, dat speciaal met het oog op den economischen bouw van het Ducket Oeververbindingssysteem, nieuwe methoden zijn ontwikkeld. In het tegenwoordige stadium der octrooieeringsaangelegenheden kan daaromtrent helaas al zeer weinig worden meegedeeld, doch wel kan worden vermeld, dat er reeds proeven van beteekenis zijn genomen om de kans van welslagen dezer methoden aan den praktijk te toetsen. Deze proeven werden uitgevoerd door de N.V. De Condor, en wel met gunstig resultaat.

Welke methode men echter ook volgt bij de vervaardiging, mag het wel als vaststaand beschouwd worden, dat de aanlegkosten aanzienlijk geringer zullen zijn dan die van een tunnel met lange opritten.

Daar verder de kosten der technische inrichting ook niet bijzonder hoog zijn, (deze bepalen zich hoofdzakelijk tot de 4 wagens met bewegings- en veiligheidsinrichtingen, alsmede verlichting), zijn ook de kosten van rente en afschrijving aanzienlijk minder. Voornamelijk vragen ten opzichte van de beteekenis van het systeem zijn verder die der overige bedrijfskosten, de bedrijfszekerheid, de capaciteit, het comfort, de veiligheid en, last not least, de belangen der aesthetica.

Wat nu de eerste dezer vragen, de bedrijfskosten, aangaat, zijn deze in hoofdzaak afhankelijk van het benodigde personeel, en het stroomverbruik; wat het benodigde personeel betreft, bevindt zich het systeem in een bijzonder gunstige conditie, omdat het voor elke traject slechts één man noodig heeft, voor de eigenlijke bediening van het verkeer; deze man heeft slechts de deuren te sluiten en een handel over te halen, om het voertuig te doen vertrekken, waarna dit, aan het eindpunt gearriveerd, evenals een gewone lift, automatisch stopt. Ingeval het verkeer druk is, zal men aan beide uitgangen der trajecten nog iemand noodig hebben voor de bewaking en om het verkeer te regelen, terwijl ook een bewaking aan de in- en uitgang der vrije trajecten aanwezig moet zijn. Vergelijkt men dit punt met b.v. het pontensysteem, dan blijkt een zeer groote besparing aan personeel te worden verkregen; immers op elke pont heeft men noodig: bestuurder, dekknecht, machinist en stoker, behalve het verkeersregend personeel aan de steiger, terwijl men in aanmerking moet nemen, dat de verkeerscapaciteit van één voertuig in het Ducket-systeem ongeveer overeenkomt met die van 2 varende ponten; indien men dus de vergelijking trekt, uitgaande van een bepaalde verkeerscapaciteit, dan bedragen de jaarlijksche kosten aan personeel voor het Ducket-systeem slechts een fractie van die voor gewone varende ponten. Trekt men een vergelijking met het gewone liftensysteem, zooals het in Hamburg in gebruik is, dan blijkt het, dat in zulk liftensysteem voor de mechanische trajecten ongeveer twee keer zooveel personeel noodig is, aangezien dezelfde verkeersobjecten eerst naar beneden, dan weer naar boven gebracht moeten worden.

De bedrijfskosten, veroorzaakt door de benodigde energie, zijn voor het systeem Ducket al zeer gering. Zooals uiteengezet, is bewegings-energie alleen noodig ter compenseering der optredende wrijvings- en luchtweerstandsverliezen; waar men bij de tegenwoordige stand der techniek de voertuigen zeer goed kan uitrusten met kogel- of rollagers,

zijn de wrijvingsverliezen uiterst gering; inderdaad is volgens gemaakte berekening, wanneer het systeem op volle kracht (met maximum verkeersintensiteit) werkt, de benodigde energie in totaal niet hooger dan omstreeks 100 K.W. Op de totale jaarlijksche kosten heeft zodoende het vraagstuk der energiekosten nauwelijks eenigen invloed van beteekenis. Men kan aannemen, dat de bedrijfszekerheid van het complex, wanneer het behoorlijk in werking gesteld is, aan hooge eischen voldoet; de wagens en het mechanisme zijn eenvoudig en gemakkelijk te bedienen en geven al zeer weinig aanleiding tot storingen. Mocht een storing in een bepaald traject niettemin voorkomen, dan beschikt men in hetzelfde complex nog altijd over 3 trajecten, terwijl bovendien een storing door het in voorraad houden van een voldoende stel reserve-deelen, spoedig opgeheven zal kunnen zijn. Van belang is het natuurlijk, dat de werking van het complex niet afhankelijk is uitsluitend van een enkelen stroombron, doch ervoor wordt gezorgd, dat bij het uitblijven van stroomtoevoer door eenigerlei oorzaak, onmiddellijk stroom uit andere bron voorhanden is. Natuurlijk is de bedrijfszekerheid voor het geheel aanmerkelijk groter, dan die van het pontensysteem, daar men hier geen rekening behoeft te houden met storm, mist en gevaar voor aanvaring en ijs.

Bij de behandeling van het onderwerp met verschillende deskundigen, ontmoette de schrijver herhaaldelijk de opmerking, dat die oeververbindingssystemen, welke niet gerekend kunnen worden tot de z.g. continuante stelsels, in het algemeen mank gaan aan een onvoldoende vervoer-capaciteit. Nu moet de juistheid dezer opmerking in algemeenen zin toegegeven worden; doch wat het onderhavige stelsel betreft, mag er aanspraak op gemaakt worden, dat hier een zeer voldoende vervoerscapaciteit verkregen wordt o n d a n k s het feit, dat van een niet continuant principe gebruik gemaakt wordt. Immers, deze capaciteit wordt bevorderd door de omstandigheid, dat de voertuigen zich met groote snelheid over korte afstanden heen en weer bewegen. Bovendien heeft men hier twee vrije trajecten, die op zichzelf continuant zijn; bij andere, niet continuante verbindingen, zooals transbordeurs en gewone liftentunnels, bestaat er voor het toepassen van zoodanige vrije tunnels, niet zulke gunstige gelegenheid, zoodat de totale capaciteit aanzienlijk minder is. Overigens is het wettig zich er rekenschap er van te geven, dat de beteekenis der capaciteit vaak op een verkeerde wijze wordt benut. Niet de absolute capaciteit moet den doorslag geven, doch de verhouding tusschen capaciteit en kosten; immers het systeem waarvan de kosten van dien aard zijn, dat men zich moet bepalen tot het toepassen daarvan op een enkel punt, veroorzaakt groot nadeel, doordat het verkeer zich zou moeten concentreren en zodoende groote omwegen gemaakt moeten worden. met ontzaggelijk kapitaalverlies aan tijd enz. tot gevolg. De groote vervoerscapaciteit, zooals men die met b.v. met een vaste brug of niet mechanisch tunnelcomplex meent te kunnen verkrijgen, kan op deze wijze al te duur gekocht zijn!

Wat comfort betreft, gelooft schrijver, bij niemand tegenspraak te zullen ondervinden, indien hij zich op het standpunt stelt, dat geen enkel der tot dusver bekend verkeerssysteem bij het Ducket-systeem zal in de schaduw kunnen staan. Een gemakkelijker systeem dan dit, waarbij men zonder hellingen of wat dan ook, binnen een minuut den overkant kan bereiken, is niet goed denkbaar!

Ook wat betreft de veiligheid van leven en eigendom biedt de juiste toepassing van het stelsel groote waarborgen; dit geldt tegenover bijna alle der overige tot dusver bekende systemen, doch vooral tegenover het

stelsel van den langen tunnel, daar bij het laatste systeem de persoonlijke veiligheid inderdaad op ernstige wijze bedreigd wordt. In tijden van groote drukte kunnen er in een tunnel van 1.50 à 2 K.M. lengte zich op een gegeven moment allicht eenige duizenden personen bevinden, welk aantal ruimschoots voldoende is om bij een paniek groot gevaar te doen ontstaan. Wanneer wij tenslotte de beteekenis van het systeem beschouwen uit een oogpunt van stadsschoon, dan vinden wij in de eerste plaats de afwezigheid van groote ijzerconstructies, zooals bij hooge bruggen en transbordeurs onvermijdelijk zijn. Bij toepassing van een langen tunnel neemt de afdekking bovengronds veel meer plaatsruimte in en veroorzaakt zodoende grootere schade aan het stadsbeeld.

Nu zijn de tot dusverre geënumereerde punten, hoe belangrijk op zichzelf ook, van ondergeschikte beteekenis in vergelijking met het belang, dat gemoeid is met den winst aan tijd voor het geheele verkeer, die door de toepassing van het Ducket-systeem zal kunnen worden behaald. Naar gelang het systeem waarmede men de vergelijking zou willen trekken, bedraagt de tijdwinst 5 à 20 minuten. Stelt men gemiddeld dezen tijd op 10 minuten, de waarde van 1 minuut gemiddeld op 1 cent en het totale aantal gangen per jaar gemiddeld op 10 miljoen, dan vertegenwoordigt de tijdwinst alleen reeds jaarlijks een bedrag van 1 miljoen, hetgeen, gekapitaliseerd, de beteekenis van het project alleen uit dien hoofde op 20 miljoen zou doen aanslaan. Uit een berekening der exploitatiekosten bleek, dat deze, met inbegrip van rente, en afschrijving, niet veel meer zullen bedragen dan die der ponten, in hunnen tegenwoordige uitbreiding te Amsterdam, terwijl de vervoerscapaciteit zeer zeker eenige malen grooter is.

Bepalen wij ons tot het vraagstuk der toepassing in Amsterdam, dan is de plaats, waar het complex zal moeten worden aangelegd, een kwestie van keuze, die zal moeten worden opgelost in verband met andere verkeersvraagstukken. Voorshands lijkt mij het beste, het traject zoodanig aan te leggen, dat de opening der tunneltrajecten ongeveer tegenover één der viaducten zou komen te liggen; zoo zou b.v. het traject kunnen worden aangelegd van het W. viaduct, het naar Bat. Petroleum emplacement of naar een plaats ongeveer bij de aanlegsteiger der ponten Buikslootweg, terwijl dan de aanleg van een tweede complex, loopende van het O. viaduct over het tegenwoordige traject Valkenweg, in het uitzicht gesteld zou kunnen worden.

Een dergelijke ideale verbinding over twee en in de toekomst mogelijk zelfs meerdere trajecten, is bij het Ducket-systeem niet zoo moeilijk uitvoerbaar, omdat de aanlegkosten betrekkelijk gering zijn; mogen deze regelen er toe bijdragen, dat de tijd, waarin deze ideale verbinding ten gerieve van burger en vreemdeling in werking zal zijn getreden, spoedig dáár is!

Amsterdam, Maart 1924.

S. SNUIJFF.

DE VINGERWIJZING. Hoewel de kolommen van het Bouwkundig Weekblad zoo breed en laag zijn, dat men ze voor grasvelden aanziet, waarin men gaat grazen, niets wil doen dan grazen, heb ik ze in het 1ste nummer van 1924 beschouwd als de nauwe en diepe dalen van Architectura, waarin men bedachtzaam op zijn woordjes als op voorzichtige pasjes afzakt, en heb er gevonden dat het geval „Lichtreclames” geen onderwerp voor beoordeeling der Schoonheidscommissie was. En niet vergeefs was deze nederdaling, hoewel de S. C. sindsdien de verantwoordelijkheid heeft aanvaard voor een hondje van een lichtaffiche van

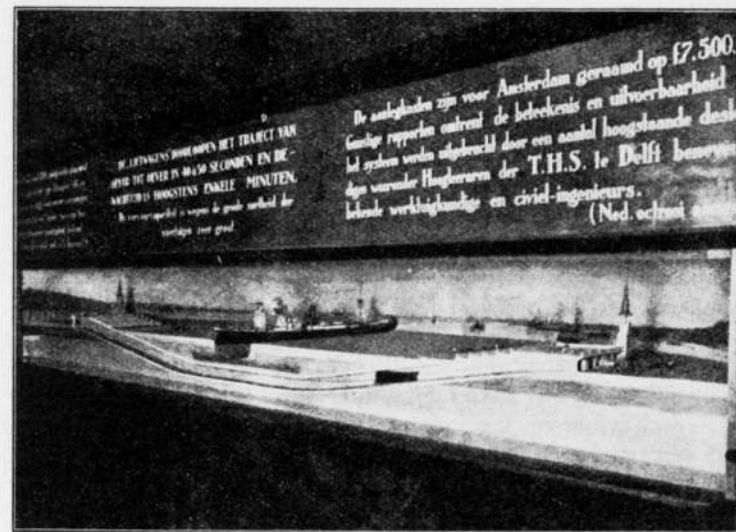
Kyriazi Frères, er eentje heeft vastgehouden, die op het Damrak wilde keffen, er eentje heeft losgelaten (Odol) die op het Singel wil gaan janken; toch niet vergeefs daar ik in het Bouwkundig Weekblad no. 4 een vingerwijzing voor den modernen Architect hebt ontmoet, waarbij ik nu peinzend en besluiteloos sta.

Waarheen wenschte de wijsvinger van Bijvoet en Duiker den modernen Architect (dien van 26 Jan. l.l. is bedoeld) te wijzen? Naar den zwaren invloed van het persoonlijk initiatief (individualisme), dat alle organiserende pogingen van den gemeenschap ten slotte, of in den aanvang reeds, vernietigt? Komen Bijvoet en Duiker achter hun wijsvinger, ook bij de individualistische kunstenaarsuiting terecht, als bij een der „vele andere zaken, wien men graag haar vrije verschijning zou laten, omdat de uitgroei tot iets al of niet waardevol's zoo uiterst moeilijk te voorspellen is" en, eens uitgegroeid, zelfs nog moeilijker te constateeren is? Er doet zich een verschijnsel voor, dat gelijke oorzaak en gelijksoortig gevolg heeft voor de architectuur als de lichtreclames: het verbouwen van woonhuizen tot winkelhuizen in zeer jonge bouwcomplexen, waarvoor Overheidszorg zich moeite heeft gegeven individualistische architectenkrachten toe te passen op een georganiseerd geheel; van louter woonhuizen.

De bouwondernemer gaat ten opzichte van deze handeling uit van twee eenvoudige en licht-begrijpelijke stellingen: „Een verhuurbaar benedenhuis is voordeliger dan een onverhuurbaar winkelhuis", doch „een verhuurbaar winkelhuis is voordeliger dan een verhuurbaar woonhuis". Zijn levensgang richt zich van stelling 1 naar stelling 2, doch omstandigheden buiten zijn wil bepalen de snelheid van zijn tred. Komt een omstandigheid buiten zijn wil, in het uiterlijk van een winkelier met 'n gunstig voorstel tot huurovereenkomst, bij hem, dan is hij bereid zijn ondergeschikte plaats als mede-eigenaar van een georganiseerd wooncomplex te verlaten en rentetrekker te worden van een in-vrijheid-verschenen winkelhuis.

Beseffende, dat een zijde van het geluk der moderne menschen bestaat in het aanschouwen der snelle, en liefst onverwachte, veranderlijkheid der dingen (sensatie), erken ik mijn tekort aan wijsgeerig inzicht tegenover dit verschijnsel, dat mijn lust tot orde onbevredigd laat en mijn lust tot verandering prikkelt, en geloof daarom dat Bijvoet en Duiker gelijk hebben dat het 't noodlot is, niet alleen helaas van schoonheidscommissies, om het „uitstekende" gelijk met het uitgesproken leelijke te brengen op het niveau van het middelmatig gedulde.

Ik land dus met mijn Schoonheidscommissie en met mijn inzicht, voorloopig op het niveau van middelmatig-gedulde aan, om, daar mijn geduld ook maar middelmatig is, vandaar weer naar de uitersten uit te kijken. Tot het uitgesproken leelijke behoort de lustige manier waarop, b.v. in Amsterdam-Zuid gebouwd door Amstels Bouwvereniging, de bouwondernemers hunne begane-grond-woonhuizen geleidelijk tot winkels hervormen, uitgaande van de ordinaire reclameborden. Het uitstekende, leidende tot het in de complex-ontwerpen opnemen van winkels met reclameborden, enz., hebben wij niet mogen aanschouwen dan als een ideaal, waarheen halverwege thans het uitgesproken leelijke is te voeren. Dat het planmatig opnemen van winkels en andere gebouwen van nut en vermaak in een nieuw-te-stichten woningwijk een zeer moeilijke zaak is, bewijst b.v. de, waar te nemen, vervorming naar winkelstraat die het doodlopende smalle Holendrechtstraatje (in genoemd plan Zuid) ondergaat vóór, de zoo op het, vooruitziend, oog meer aangewezen straten als

AFB. 1. MAQUETTE „DUIKPONT" SYSTEEM „S. SNIFF."

b.v. Amstellaan, Verlengde van Woustraat of Amstelkade, daartoe in aanmerking komen.

Het middelmatige zal nu nog te bereiken zijn, het best-middelmatige of het middelmatig-beste, door de architecten welke de gevels der complexen ontwierpen, te belasten met het teekenen der winkels in het door hen ontworpen complex, en den bouwers, wien het lot begunstigt met huurwillige winkeliers, slechts de vergunning tot verbouw tot winkel te verleen, indien zij het initiatief nemen tot opdracht voor één ontwerp tot verbouwing van het gehele complex, waartoe zij de medewerking der overige, in het complex betrokken bouwers moeten verwerven. Deze laatste zullen daartoe allicht overgaan, waar zij veronderstellen moeten binnen afzienbaren tijd eveneens tot het inrichten van winkelhuizen te zullen overgaan, en waar zij niet verzocht worden tot de ontworpen verbouwing te besluiten, aler het lot getrokken is.

Op deze wijze komen wij tot een bevredigend middelmatige, dat ons bevrijdt zoowel van den angst voor in-vrijheid-verstorende winkelhuizen, en tevens ons de hoop ontnemt, dat de vrijgelaten verschijning dier winkels de complexen zou doen uitgroeien tot iets uitstekends-waardevols! En het laatste vinden we nu toch niet zoo heel erg, daar de heele rompslomp die Overheid met behulp van architecten-commissies neemt alleen geschiedt uit, in zijn integendeel verkeerde, verwachting der resultaten van vrije verschijningen, welker vrijheid n.b. in hun eigen verschijning gebonden worden tot onvrijheid.

De richting der vingerwijzing voor den modernen Architect voel ik dus niet duidelijk, en zie ten slotte ook de Schoonheidscommissie wel aan als een der „vele zaken, wien men gaarne haar vrije verschijning zou laten, omdat de beoordeling van wat voor het moderne stadsbeeld van waarde is, of tot iets waardevols kan uitgroeien, zoo uiterst moeilijk is", in genoemde betrekkelijkheid van „vrijheid"-in-verschijnen.

De redactie van Architectura zal gaarne een artikel van Bijvoet en Duiker zich in vrije verschijning laten beperken, daar het wellicht tot iets waardevols kan uitgroeien in het moderne inzicht, zelfs zonder dat wij 't ooit constateeren!

J. F. S.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

HOLLAND OP ZIJN RECHTST. Onder het belangwekkende opschrift: *Hollandsche kunst te Parijs*, lezen we in het ochtendblad van de Telegraaf van 18 Maart j.l. het volgende bericht:

Op de tentoonstelling van moderne architectuur te Parijs, georganiseerd door de „Amicale de l'école d'architecture", welke onder voorzitterschap van de heeren Fernand David, oud-minister en Paul Léon, directeur van de Bureau Art, den 22en Maart zal geopend worden, is — naar men ons mededeelt — een belangrijke plaats afgestaan voor de Hollandsche z.g. Stijlgroep.

Tot de exposanten behoren: Theo van Doesburg, C. van Eesteren, V. Huszar, W. van Leusden, Mies van der Rohe, J. P. Oud, G. Rietveld en Jan Wils.

De inzendingen zullen voornamelijk bestaan uit modellen en toepassingen van moderne schilderkunst in de architectuur, terwijl van uitgevoerde werken foto's geëxposeerd zullen worden.

Aangemoedigd door de belangstelling, die er op de eerste expositie, in de „Galerie Rosenberg", voor de moderne Hollandsche architectuur bestond, heeft de „Edition Morance" den heer Theo van Doesburg opgedragen van het tijdschrift „Architecture Vivante" een speciaal nummer, gewijd aan de ontwikkeling der Stijl-Architectuur en aanverwante kunsten, samen te stellen.

Dit nummer zal als album verschijnen, rijklijk geïllustreerd en voorzien van een 25-tal losse platen.

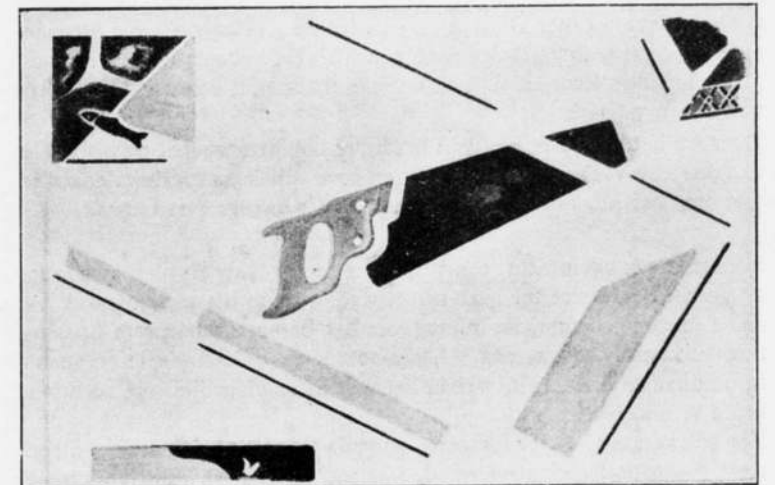
„Lieb Vaterland mag ruhig Sein". Aldus luidde het telegram, door den welbekenden heer Theo van Doesburg dadelijk na zijn „joyeuse entrée" te Parijs gezonden aan de redactie van het weekblad „Architectura". Dit telegram trof der Redactie in voltallige vergadering temidden van rustige vergelijkende beschouwingen tusschen het Bouwkundig Weekblad en het Weekblad Architectura en wekte de daarbij passende atmosfeer tot di lichte bewogenheid, die we het best kunnen aanduiden als zwevende tusschen gepaste blijmoedigheid en de verwondering van niet begrijpen.

De rustig en toch sterk betoogende stem van den Voorzitter viel plots in betekenissenvolle stilte, waaruit allengs luider zich hief 't gemurmel van de stemmen der vergaderden.

Zooals ik reeds zeide, was de gewekte stemming niet zonder blijmoedigheid en zulks met reden, want was het niet een hoopvol teken voor de toekomst van het Weekblad, ja, voor het Genootschap A. et A., dat het door den heer Theo van Doesburg waardig werd bevonden van hem een telegram, misschien wel het eerste na zijn aankomst te Parijs en dat wel na een zeer vermoeiende reis uit Weimar, te ontvangen?

Den opletten lezer zij hier tusschen twee haakjes megedeeld, dat veel van wat hier zoo doorengemengd ter tale komt eerst achteraf vernomen werd en wanneer een zekere willekeur in dit mengsel van vóóraf en achteraf hem, die tot zuivere historie zich neigt, bedroeven mocht, hij zich moge troosten vóóraf met mijne verzekering, dat het einde der historie goed zal zijn, waarvan het vóóraf opgenomen bericht, dat eigenlijk eerst aan het einde behoort te komen, een klaar getuigenis aflegt. Doch nu ter zake:

De Heer Th. van D. kwam dus uit Weimar en had zijn schreden naar

P. ALMA. ZAAG EN GOUDVISSCHENKOM.

Parijs gericht na zich vergewist te hebben, dat zijn Weimarsche leerlingen zich in het spoor van het rechte wél bevonden, aldus wetende deze discipelen in het rechte spoor kon de heer van D. zich begeven daarheen, waar „de stem" hem riep en op zijn reis las de heer v. D. vele kranten en werd hem „de stem" verklaard.

En in Parijs aangekomen, seinde hij: . . . het telegram, dat vreugde en verwondering bracht in de gemoederen van de vergaderden ter Redactie. De opletten lezer, wiens oplettenheid straks aan het einde tot zijn loon zal komen, moge hier vragen: waarom die vreugde?

Maar mijn waarde lezer, vergun mij de vraag: kent ge dan de heer van Doesburg niet? De heer van D., die heelemaal alleen de rechte stijl uitvond? De heer van D., die zijn bekendheid uitvond in vele landen van Europa, waar de rechte beginselen zijner oprechtheid rechte waardeering vond, ja zelfs rechtsche waardeering? De heer v. D., wiens rechte invloed in één spoedcursus van twintig uren aan de hoorders de rechte betekenis van de gehele werkelijkheid als de werkelijkheid van het rechte onthulde, zóó, dat ze voor geheel hun leven al hun inspiratie's hulden in één zuiver quadraat? Zie dus, waarde lezer, met mij in dat de redactionele vreugde gerechte vreugde was, hoopvol teken voor een rechte toekomst, waarin ook A. et A. tot zijn recht zoude komen, als de relatie's met den heer v. D. maar hecht en recht blijven. De onnoozele lezer moge nu vragen: waarom was dat telegram in het Duitsch gesteld?

Ziehier nu de rechte vraag, althans één rechte vraag, die, het spreekt vanzelf, weer van een onnoozele moet komen. Zie, hoe het rechte van de onnoozelen komt, merk dit op, opletten lezer. Ik richt mij in het bijzonder tot U en fluister U in het rechter oor: dit was ook de vraag, één vraag, die in het bovengenoemde gemurmel van de redactie-leden

waarneembaar werd. En het antwoord? Jawel, mijn beste opletende lezer, gij wilt altijd een antwoord, en dan liefst nog wel dadelijk het rechte antwoord, maar weet, dat ook of juiste het rechte vol van mysterie is, en laat ik U zachtken een bekentenis doen: ik ben een ongerechte en kan U 't rechte antwoord niet geven, maar wél wil ik U iets inblazen, 't blijft echter bij een vraag: kwam Hij niet uit Weimar? Nog duikt uit mijn ongerecht brein een vraag: weet men, weet Hij nóg, dat men in Holland geen Duitsch spreekt? Zou men in Frankrijk ook kunnen denken, dat alles hier Duitsch is, behalve de „Telegraaf”, die uit principe alleen nog in 't Hollandsch schrijft? En bedoelt Hij...? Hoort gij, opletende lezer, in Uw linker oor thans niet een zacht fluisteren van het mysterie?

Daar we het rechte er niet van begrijpen, buigen we met de discipelen van den heer v. D. in ootmoed neer en gaan stillekens voorbij, denkende: was ooit iets schooner en verhevener dan 't onbegrepen rechte?

Hier past een ademtocht, een verpoozen, een geeuw en tóch kwam nog de geschiedenis niet tot haar recht, want voerde het taalvraagstuk ons reeds in den schemer, de inhoud van het beroemde telegram zou, zoo niet verklaring kwam, ons, U, onnoozele en opletende lezer voeren in de dichtste duisternis, waarin het niet meer mogelijk ware recht van krom te onderscheiden.

Zoo ook verging het der Redactie, ondanks de vele pogingen door inventieve Redactie-leden aangewend, het rechte in deze duistere zaak te aanschouwen.

Thans, opletende lezer, scherp Uw opletendheid en Uw loon zal zijn: verklaring en gij onnoozele lezer, ge zult ook na mijn verklaring nog onnoozel blijven, zooals is het recht van de onnoozelen. Luister:

Het geviel dan, dat de heer v. D. (in den vervolge genoemd: Hij met een hoofdletter, zooals alreeds geschiedde) op zijn reis van Weimar naar Parijs kranten las en zoo vernam Hij, dat in Holland de gemoederen in onrust verkeerden over de vertegenwoordiging van de Hollandsche kunst, te weten de architectuur en kunstnijverheid op de groote internationale tentoonstelling te Parijs.

De onnoozele lezer zal nu vragen: was dit reden tot ongerustheid? Treurde men, omdat men door armoede des geestes, achter moest blijven?

Ach neen, lieve onnoozele, dit was niet de oorzaak van onrust en droevenis, doch het was deze, dat de Nederlandsche Regeering beschikte over slechts één leeg schatkist, waaruit o, wonder, alles betaald werd, behalve de kosten voor de vertegenwoordiging van de Hollandsche kunst. Bovendien wordt Nederland geregeerd door rechte Ministers, waarvan de rechte Minister van de kunst weet alleen dit: dat ze krom is en kan, mag ik wel vragen (inderdaad in Nederland is de kunst doorgaans krom): kàn het kromme (de kunst) het rechte (de regeering) vertegenwoordigen? Neen, duizendmaal neen!!

Voegen we ons thans weer bij Hem op zijn reis van Weimar naar Parijs en laat ons hooren hoe ook de stem in en om Hem sprak: neen! En we hooren hem herzeggen: neen! En dan was de stem door Hem verstaan en zoo geviel het, dat bij aankomst te Parijs het telegram gezonden werd en dat de Redactie van Architectura de eer genoot het te mogen ontvangen, hopende zulks aan het rechte adres was en thans opletende lezer, maak rechtsomkeert naar het begin, lees het bericht, dat over alle duisternissen licht doet schijnen.

Wanneer straks de kunstenaars zich wenden tot de rechte Minister om de steun der Regeering voor Holland's culturele vertegenwoordiging op de tentoonstelling te Parijs, zal het vergeefs zijn, want de rechte Minister zal aldus spreken:

„Als ik recht zie, is Holland in Parijs reeds vertegenwoordigd door Hem en door Hem is Holland op zijn rechtst vertegenwoordigd. Ik, de rechte Minister van een rechte regeering zie niet het recht voor een kunst met zooveel kroms om zich te doen vertegenwoordigen als de cultuurdrager van het rechte Holland. Gaat heen, wordt rechts en het zal U recht gaan.

Gij, opletende lezer, schijnt wel tevreden met het loon, dat ik U beloofde, want vooral bij deze laatste speech zie ik Uw verstandig hoofd op en neder gaan in bijkans rechte richting. Het ga U wel.

Maar gij onnoozele lezer, Uw onnoozelheid schijnt het rechte niet te vatten, ge schijnt me nog iets te veel aan het kromme gehecht. Is het U dan niet genoeg, dat Holland op zijn rechtst te Parijs vertegenwoordigd is en dat nog wel om niet? Zoo zult ge eeuwig krom blijven, zooals ook ik, DE ONGERECHTE.

„BOUWEN”. I. . Zal Ir. Friedhoff mij gelooven, als ik hem ontroerd verzeker, dat ik met hem méévoel?

Ik ken ook de lamme last, de zure smaak van het redacteurschap. En doe toch eigenlijk niet anders dan in het tijdschriftuisje wonen, niet onaardig, hoewel 'n tikkie eenzaam en in 'n dooie buurt, en de boel zoo'n beetje aan kant houden, hoewel ik sukkel met die meiden, tot de hooge telgen van het wellicht nog altijd levende geslacht Architectura terugkomen, God weet waar-vandaan en hoe verlopen, om weder het beheer hunner heilige goederen in handen te nemen. En walg van die verrichting en van mij zelf, omdat ik voortga haar te bedrijven onder het staren der per-so-nen, die leden zijn van A. et A., en die mij verschijnen als glazige aardappelen op het bord van mijn waken en slapen.

Hoe moet hij, Friedhoff, de menschen haten, die hem voor het tijdschrift „Bouwen” spanden, en hoe zichzelf, als hij ziet, reeds na de eerste tocht, dat zijn kracht te kort schiet.

Een doodziek omslag, flauwliggende cliché's, 'n strompelende indeeling van een inhoud met adervorking, alles reeds met één been in 't graf! Hij moet de heele narigheid aan zich zelve wijten, en de heele begrafenis alleen bezorgen. Niemand heeft hem wat gevraagd en niemand zal hem danken.

Ach, uit de inleiding genoemd „Bij den aanvang” (en wie denkt bij den aanvang niet aan 't einde?) lees ik zoo duidelijk zijn heele miserie. Nu al, weet hij niet, wat hij aanvallen, wat hij verdedigen moet. Hij weet geen weg met zijn gebit, dat vals is en bovendien geleend, en waarmede hij, och heere, bijten wil naar hen, die „overgroote waarde toekennen aan de oppervlakte van het gebouw”, en waarop hij óók nog de verkeerd aanziet. Ja, ja, hij zal natuurlijk onverschrokken voortschrijden op het ingeslagen pad, met fier geheven hoofd den smaad verachten, geen lof begeeren, neen, neen, maar och... ik voel toch zoo oprecht met hem mee.

„Bij den aanvang” zie ik de zenuwachtigheid onder de bleke deftigheid, als Friedhoff uit het kommetje van zijn inleiding papperige verklaringen voorlept.

„Oppervlakkigheid is niet bevorderlijk voor de verdere ontwikkeling

der nieuwe architectonische gedachte.” En op deze glimmend-kaal gesleten gemeenplaats, waarover ieder heensloft, moet het nieuwe leven, dat zich in „Bouwen” heffen zal, ontstaan. Voor dit idee richt hij een tijdschrift op, inplaats van een stoomzagerij, den uitgever, die overigens aan hem bekocht is, dankend voor de royale wijze, waarop Z.Ed. de uitgave mogelijk maakte. Materialistisch is hij niet te zeer, zegt hij, al lijmt hij de aannemers, want de royale uitgever heeft óók zijn rechten. Dr. Berlage, die zich kan veroorloven filantropisch en meegaand te zijn, wordt ter hulp geroepen. „Dr. H. P. Berlage heeft reeds een eerste schrede in deze richting (richting N.-O.-Indië bedoelt Friedhoff) gedaan en wij hopen hierop voort te bouwen.” Dit wordt dynamische architectuur, vermoedelijk niet-oppervlakkige en ambachtelijke.

Verder dan pag. 13 bovenaan is niet te komen. Daar staat: „maar wij gelooven, dat onze problemen, vergeleken bij die van de groote Amerikaanse steden, kinderen zijn, waar motoren bij een veel grooter gedeelte der bevolking in gebruik zijn.”

Ik kan Ir. Friedhoff den heer Zürcher uit „Klei” recommandeeren; geen reclameloofer zag ik ooit zóó vrijgevig waardeloos drukwerk distribueeren. J. F. S.

BERICHTEN. De inleveringsdatum voor den prijsvraag voor een Linoleum-ontwerp (Arte Pura e Decorativa) is verlengd tot 31 Mei 1924.

Verschenen is Afl. 11 en 12 van Wendingen, getiteld Rijksgebouwen.

Naar wij vernemen zijn er tal van nieuwe, min of meer bouwkundige tijdschriften zooeven ontstaan of van plan te ontstaan: Het tijdschrift voor Beeldende Kunsten (Firma de Bussy te Amsterdam); Kleur (Redactie Grimmon); een technisch, aesthetisch blad onder Redactie van L. Zwiers; een zuiver bouwkundig blad te Rotterdam; één idem onder Redactie van Ir. Friedhoff en één idem onder Redactie van Jan Wils.

Hunne respectieve oogenblikken-van-verdwijnen zien wij met belangstelling tegemoet. De toestand doet denken aan dien van het vroegere Grieksche leger, waar op één soldaat 6 officieren voorkwamen. Voor elken schaarschen lezer en adverteerder hebben we thans ongeveer één uitgever en één redactie. Als nu de Nederlandsche bouwkunst niet tot bloei komt!...

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

JOURNAL OF THE ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS, No. 8. Charing Cross Bridge. Een pleidooi van Paul Waterhouse voor afbraak van de bestaande spoorbrug, verplaatsing van Charing Cross Station naar den anderen oever en den bouw van een brug met rijwegen op hoog en op laag niveau. Bouwkunst in Canada II.

No. 9. The modern movement in Architecture, door A. E. Richardson, Professor of Architecture in the University of London „Architecture is primarily a fine art; it is also in part a science; it must no longer be regarded as a polite accomplishment or entirely dependent on past history for its ultimate expression.” (Cursiveering van mij). Toch een opmerkelijk frisch stuk.

JOURNAL OF THE ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS. Merkwaardig is de rede, die de voorzitter, J. Alfred Gotch voor de studenten gehouden heeft. „Ik verzoek U mij — voor vanavond tenminste — niet te beschouwen als een saaie ouderling, maar als medestudent.” En dan komt hij los als vervelende, ouwe heer. „Maar om's

hemels wil en om der aarde wil bovendien, verbeeldt U niet dat een nieuwe stijl uitgevonden kan worden....” Enz. enz... Verder: Bouwkunst in Canada.

THE ARCHITECTURAL REVIEW, Maart-nr. Het poppenhuis der koningin van Sir Edwin Lutyens. Net een echt paleis: een Japansche zitkamer, een Romeinsche badkamer, enz. Wren: Some of his sources. „For the sake of those who condemn all criticism of Wren's genius, it should be said here that the following article is in no sense a depreciation of Wren, but seeks to place him as a link in the evolutionary chain rather than as the unique phenomenon which he is often made out to be. Wren's greatness relies on no one attribute, but equally with his originality on his large sense of scale and form.” Dit gaat vooraf ter geruststelling van Our Ostrichs. Een interessante studie van Fiske Kimball met foto's.

ZENTRALBLATT DER BAUVERWALTUNG, No. 95—98. Der Barock in der Deutschordensresidenz Ellingen met vele prentjes.

No. 101—104. Die Theater an den Churfürstlichen Höfen in Heidelberg, Mannheim und Schwetzingen (1500—1800).

No. 7. Die erste Eisenbetontalsperre in Deutschland.

No. 9. Der Bruch der Glenotalsperre. Men herinnert zich misschien nog dat eenige maanden geleden in Noord-Italië een stuwmuur is ingestort; een heel dorpie en een 50 menschen werden weggespoeld. Ziehier het voorspel: De groot-industrieel die den stuw noodig had „liess einen neuen Entwurf ausarbeiten, stellte den Antrag auf Genehmigung, und setzte inzwischen den Bau nach den abgeänderten Plänen fort. Infolge des langsamen Verlaufs des Prüfungsverfahrens war die Mauer fertig und stürzte ein, bevor über den Genehmigungsantrag eine Entscheidung getroffen war.” Van een „voorloopige vergunning” wordt niet gesproken. Verder Die Wirkungen des Erdbebens in Japan. Een triest nummer.

GEVRAAGD:
EEN RECENSENT VOOR EENIGE TSECHO-SLOWAAKSCHE
BLADEN, waarvan de titel niet gezet kan worden.
Alleen zij, die volkomen met de Tsechische taal op de hoogte zijn,
komen in aanmerking.
Brieven te richten aan het Bureau van dit blad.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD. No. 3. De nieuwe Nijverheidsscholen te Groningen. Ontworpen en uitgevoerd door Ir. Wiebenga en architect van der Vlucht. Bijchrift van Irs. B. Bijvoet en J. Duiker. Schoonheidscommissies, I. Praeadviezen van Ed. Karsen, Ir. A. Plate en Ir. D. Roosenburg op twee door het bestuur van den B.N.A. gestelde vragen.

No. 4. Schoonheidscommissies, II. Antwoorden van „eenige architecten en andere in het wezen der Schoonheidscommissies belangstellende personen” op vier door de redactie gestelde vragen.

No. 5. Schoonheidscommissies, III. Nog acht schapen gaan over den enquêtedam. Zooveel hoofden, zooveel zinnen.

No. 6. In memoriam Paul J. de Jongh. Schoonheidscommissies, IV. Ir. Jan Gratama sluit het hek. Willem C. Brouwer zet weer eens zijn gemoedsventieltje open.

Waarde J. P. M. Even een onderonsje. Wat was ik blij met de bespreking van Architectura. Nu weet ik dat ik tenminste één lezer heb. Prettig, dat U de nieuwe omslag zóó mooi vindt. Krijgt het B. W. ook eens een andere? Ik kijk iedere week opnieuw of de gouden cirkel het nog houdt en het kluntje nog niet gevallen is. Toe, legt U het eens midden op de paal. Ja? t. t. W. B.

No. 7. Plannen voor de derde Ambachtsschool te 's-Gravenhage. „Ik wil tenslotte bij dit werkje van Bijvoet en Duiker den naam noemen van Wright, omdat zij het zelf bij hun bijchrift van de Groningsche school ook deden. Maar wat is die Amerikaan, zelfs in zijn meest nuchtere utiliteitswerken toch poëtisch gestemd, vergeleken bij de nuchtere Hollanders, die zijn geest ademen.” (J. P. M.) W. B.

MAN
MET
HOUEWEL

ENKELE WOORDEN . . . bij enkele reproductie's naar werk van P. Alma, geëxposeerd op de overzicht-tentoonstelling van zijn werk in het Suassomuseum, van 9 tot 24 Maart.

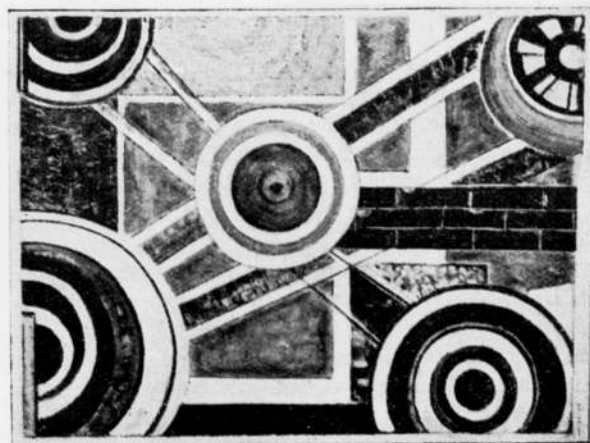
Alma rekent zich — met recht — tot de schilders, die meenen, dat hun kunst, in ontwikkeling en doeleinden, moet samengaan met de architectuur en andere beeldende kunsten. Zijn werk verdient daarom de bijzondere aandacht van de architecten.

Alma's streven om zijn kunst dienende te maken aan de architectuur, uit zich in de eerste plaats in de aanvaarding van het vlak als zoodanig. Doch hier komt direct een principiële onderscheid naar voren tusschen zijn streven en dat van die „muur“-schilders, die meenen, dat het vraagstuk is opgelost, wanneer men, met loslating van de derde dimensie (op het schilderij uitgedrukt door de perspectief), het vlak vult met vlak-geschilderde voorstellingen, in meer of minder decoratieve compositie. Anderzijds onderscheidt zijn werk zich ook van dat van Mondriaan en Van der Lek, wier vlakke-kleur compositie's ten slotte weinig of niets meer van een concrete voorstelling hebben.

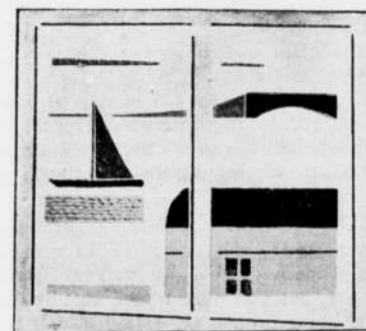
Alma rangschikt, construeert, bouwt op het vlak de dingen der natuur, met negatie van het verband waarin zij in de natuur voorkomen, naar de eischen van het vlak. De voorwerpen zijner stillevenen zijn niet gerangschikt naar picturale opvatting, doch zóó, dat zij het vlak in dynamische beweging verdeelen en vullen. Op gelijke wijze zijn ook zijn landschappen en figuurstukken opgebouwd, al komt dit in sommige tentoongestelde werken der laatste soort minder tot uiting. Het hier gereproduceerde „Man met houweel“ demonstreert echter duidelijk Alma's opvattingen; hier is, meer dan in het gereproduceerde stilleven, elk detail tot het uiterste vereenvoudigd.

We mogen benieuwd zijn naar de resultaten, wanneer Alma zijn principe's eens kan toepassen op het niet verplaatsbare, vaste vlak van muur of glasraam, in fresco- of glas-schilder-techniek.

Ook enkele houtsneden heeft de kunstenaar naar deze opvattingen gemaakt. De meeste zijner houtsneden zijn echter propagandistisch werk, waarvoor hij tot nu, een meer realistische uitdrukkings-wijze toepast. Enkele houtsneden zijner Colijn-iade toonen een, wat men zou kunnen noemen, architectonische compositie. JAC. BOT.

DYNA
MI
EK

U
I
T
Z
I
C
H
T

D
O
O
R
T

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

KUNSTBERICHTE AUS RUSSLAND. I. (ADOLF BEHNE.)

Spricht man von dem künstlerischen Leben im neuen Russland, so muss man unterscheiden, was offiziell von den Behörden geleistet wird und was von den Künstlern und Kunstfreunden aus eigener Initiative geleistet und dann von den Behörden oft sanktioniert und wohl auch durch staatliche Mittel unterstützt wird.

Die künstlerischen Leistungen der Behörden sind wenig erfreulich. Man ist erstaunt, das ausnahmslos alle offiziellen Revolutionsmale der alten schlechten Konvention folgen. Der Mut, junge künstlerische Kräfte mit den Aufgaben zu betrauen, ist offenbar gering. Man brauchte an den Denkmälern der Revolution nur die Unterschriften zu verändern, und sie alle huldigten ebenso schlecht und recht der alten Dynastie, den zaristischen Generalen, den nationalistischen Schlachtern: Genien, Engel, Victorien, Obeliskten, pathetische Figurinen.

Aber nach diesen Dingen darf man das künstlerische Leben in Russland nicht beurteilen, und auch die radikalen, aktiv gesonnenen Russischen Künstler selbst lassen sich durch solche Atavismen nicht beirren. Sie kritisieren die Kunst der Regierenden, die offiziellen Protégés des „Kommissariats für Volksbildung“, aber sie halten sich bei der Kritik nicht lange auf, sie handeln.

Auf vielen Gebieten begegnen wir einer kühnen, in das Grofze strebenden Aktivität. . . . im Dienste der Museen, in der Restaurierung und Systematisierung der Ikone, in der Durchforschung und Wiederherstellung der Kirchen, in der Herausgabe von radikalen, den alten Kunstbegriff zerstörenden Zeitschriften („Lev“) und Broschüren, im Plakat und nicht zuletzt im Theater. Und spricht man mit denen, die hier in vorderster Linie arbeiten, so stellt sich der Vorgang fast immer gleich dar: die Arbeit entstand aus der eigenen Initiative, aus der Freude, einer Sache in froher Selbstverantwortung zu dienen, und es gelang zumeist, diese Arbeit in die Funktionen des Staates einzufügen, auch Mittel vom Staate zu erhalten. Nun sind diese Mittel ohne Ausnahme recht bescheiden. Der Staat muss äufzerst sparen, wenn er, wie jetzt sein vornehmster Ehrgeiz ist, den Etat balancieren will. Die Gehälter z. B. der Museumsleiter sind gering. . . . verglichen zumal mit den Löhnen der Arbeiter. . . . und doch! unvergeslich ist die frohe Begeisterung, die freudige Hingabe, ja die glühende Enthusiasmus, mit dem alle diese Menschen wie Efroz, Iwanow, Troinitzkijna an ihre Aufgaben, die bei bescheidenen Mitteln wahrhaft riesengross vor ihnen stehen, herangehen. Und immer wieder hörte ich das Urteil: „Man mag politisch stehen wie man will: diese Regierung erst gibt uns die Möglichkeit, frei zu arbeiten, unsere künstlerisch-wissenschaftlichen Ideen zu verfolgen. Die alten Hemmungen sind gefallen“. Und die Regierung denkt nicht daran, künstlerische Fragen partei-politisch zu beantworten.

Es dürfte wahr sein, was mir ein leidenschaftlich erbitterter Anti-

HEILIGENBILD DES HL. JOHANNES. (ANFANG DES XV JAHRH.)
BLAGOWESTSCHENS-KIJ DOM IN MOSKAU. (Nach der Restauration.)

28^e JAARGANG 5 APRIL 1924 N° 11

FRESKE VON ANDREAS RUBLEW. (1408.) USPENSKIJ. DOM IN WLADIMIR. (Nach der Reinigung.)

Bolschewist sagte: „Diese Arbeiten geschehen doch nicht der Regierung zu Liebe!“ — Nein, sie geschehen aus Liebe zur Sache! Aber bei allen, die in diesem Sinne arbeiten, fand ich die ganz unpolitisch gehaltene Dankbarkeit gegenüber einer neuen Ordnung, die solchen elbstlos der Sache dienenden Kräften Raum gibt. Und ich glaube, die Wissenschaftler und Künstler sind mit eben diesem *labilen* Verhältnis zur Regierung innerlich ganz einverstanden. Sie *hatten* die Initiative und sie *behalten* die Initiative. Ich hatte den Eindruck eines freien, wenig reglementierten und beneidenswert unbürokratisierten Arbeitens. Die Museen sind in einem ganz erstaunlichen Aufschwung. Völlig neu eingerichtet sind die beiden Museen der „Linken Kunst“, eines in Moskau, eines in Petersburg. Hier finden wir die russischen Künstler der Gegenwart lückenlos vertreten — vom Einsetzen des Expressionismus an (Burljuk, Kandinsky) bis zum Suprematismus (Malewitsch) und Konstruktivismus (Tatlin, Rodzenko) — in einer vom Maler Sterenberg durchaus unparteiisch vorgenommenen Auswahl.

(Wordt vervolgd.)

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

NIEUW LID. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer Gaetano Minucci, Civ. Ir., Architect, door Ir. J. Gratama en Ir. A. Boeken. AFGEVAARDIGDE LEDEN. De Commissie voor onderzoek van afgevaardigde leden vergadert Dinsdag 15 April a.s. Leden van het Genootschap, welke werk ter beoordeeling wenschen in te zenden, wordt verzocht zulks te doen aan het adres: Architectura et Amicitia, Heerengracht 545—549 te Amsterdam, vóór 15 April a.s. WENDINGEN. Verschenen is Afl. I Jaargang VI van Wendingen; getiteld „Beeldhouwwerk in verband met Architectuur.“

NIEUW-NEDERLANDSCHE BOUWKUNST. Een verzameling van fotografische afbeeldingen van Ned. Moderne Bouwwerken, enz., door Prof. Ir. J. G. Wattjes bijeengebracht en van inleiding voorzien. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Kosmos“. Prijs gebonden f 9.50. Prof. Wattjes heeft met dit boekwerk ongetwijfeld de Nieuw-Nederlandsche Bouwkunst een dienst bewezen. De 113 bijeengebrachte, uitnemend gereproduceerde afbeeldingen van werken dier bouwkunst, banen zeer begaanbare wegen door het, voor zoo velen, ontoegankelijk en afschrikkend gebied.

De inleiding verrast en verblijdt door de zeer vrije en ongedwongen houding van den schrijver, en gaat verfrisschend over de allicht tot dufheid-gebroeide vooroordeelen van de beschouwers der nieuwere architectuur en van hare bewerkers. De bewegelijke geest, werkzaam in deze inleiding heeft ons een compositie geschonken, waarin de, in kracht en beteekenis zoo mateloos verscheiden verschijnselen onzer architectuur zijn aanéengeweven tot een schoon-geidealiseerde eenheid, beschouwendswaard voor den vreemdeling en landgenoot.

J. F. S.

INGEZONDEN. Naar aanleiding der nieuwe bouwverordening zou ik gaarne enkele opmerkingen willen maken.

Dit complex van nieuwe voorschriften is namelijk kunstig samengeweven uit de meest verschillende elementen, zooals duidelijkheid, rekbaarheid, plooibaarheid, maar ook strengheid. Hierdoor wordt het er niet gemakkelijker op, nauwkeurig de gevolgen te berekenen, die deze nieuwe regeling voor de woningbouw zal hebben, maar in ieder geval is er gegronde reden tot vrees, dat hiermede weer een belangrijke machtsuitbreiding van den Ambtenaar wordt bewerkstelligd.

Had men vroeger aan de hand der bouwverordening zekere rechten, thans schijnt een ieder, die bouwplannen koestert, te worden overgeleverd aan de mindere of meerdere welwillendheid van den betrokken ambtenaar.

Een ernstig bezwaar geldt echter het feit, dat economische overwegingen zoo weinig hebben gegolden. In een tijd, waarin alle krachten worden ingespannen, om iedere onderneming tot de grootste productiviteit op te voeren, komt men met het plan aan, de gemiddelde hoogte, der huizen met circa 25 % te verlagen; (men wil n.l. hoofdzakelijk drie, in plaats van vier verdiepingen bouwen), en dat nog wel in een stad, waar het aanleggen van bouwterreinen, fundeeringen, rioleeringen, enz. enz. met de grootste moeite en kosten gepaard gaat.

Waar het aantal bewoners per perceel dus vermindert, zullen de lasten van straatanaleg, gas, water, rioleering, enz. met niet minder dan 33 % stijgen.

Het verheven doel van deze hervormingen is ongelukkigen van hun

vierde verdieplingsleven te verlossen (zie toelichting art. 91 bis.). Wanneer dat maar eerst gebeurd is, is reeds veel goeds bereikt.

Waar de ellende van het vierde-verdieplings-leven in bestaan mag, is mij niet recht duidelijk, maar hoe door de verminderde intensiteit der bewoning, dit leed moet worden verholpen, is mij volkomen duister.

Het eenige gevolg van een vermindering van het aantal woonlagen moet immers dit zijn, dat men de verzwaarde lasten zal trachten te ontgaan, door de woningen nog bekrompener te bouwen. Waren dus eerst de bewoners der vierde verdieping er zoo beklagenswaardig aan toe, nu zal de heele bevolking van het perceel de dupe zijn. Trouwens, hoe groot is nu eigenlijk het verschil tusschen een vierde en b.v. een derde verdieping?

Het doet eenigszins komisch aan, dat, terwijl in het algemeen de groote steden in het buitenland er toe zijn overgegaan, om, bij sterke uitbreiding, de huizen hoog op te trekken, Amsterdam het omgekeerde gaat ondernemen. Maar, het is waar: de levensstandaard is bij ons zóó laag, dat die noodig wat verhoogd moet worden.

Zou het evenwel niet de voorkeur verdienen, de woningen hooger te bouwen? Hierdoor zouden de lasten op het perceel naar verhouding belangrijk afnemen en wordt gelegenheid verkregen, de woningen met moderne gemakken, als lift, stroomend water, enz. te voorzien.

Veel ruimte kan dan worden gewonnen ten koste van nuttelooze trappen en gangen.

Welke bezwaren mogen hiertegen zijn? Ik heb wel eens gehoord, dat een meer intensieve bewoning der huizen het straatverkeer zou ontredderen; dit zal ik echter wel verkeerd begrepen hebben, maar wat dan? Zijn onze fundeeringen niet geschikt voor dergelijke hooge bebouwing? Is de brandweertladder niet lang genoeg? Of is de waterleiding soms niet bij machte, op die hoogte water te leveren?

Ik geloof inderdaad, dat de schoen hem hier ergens wringt, maar dan zou de meest goedkoopste en praktische oplossing toch zeker zijn, de druk op de waterleiding te verhoogen en niet heele stadsgedeelten lager te maken. Worden de richtlijnen, die in deze bouwverordening zijn aangegeven, werkelijk doorgezet, dan krijgen wij met der tijd waarschijnlijk een buitengewoon fraaie stad te zien, die een lust voor het oog is, maar wegens haar duurte alleen nog maar geschikt is, als zomerverblijf voor rijke Amerikanen.

De eigenlijke bewoners moeten dan maar een plaatsje zien te vinden in het Gooi of elders.

Zou het niet wenschelijk zijn, dat, vóór het zóóver komt, de B.N.A. en Architectura zich krachtig tegen deze bouwverordening verzetten?

F. A. WARNERS.

KRINGDANS IN DEN B. N. A. Op de aandeelhoudersvergadering van den B.N.A. van 29 Maart l.l. is gebleken, hoe moeilijk de belangen der bouwkunst zijn te vereenigen met 'n goed dividend. Jan de Meyer heeft dit geconstateerd en daarmede de eenige redelijke gedachte ter plaatse geuit.

Met het mooie weer waren alle dieren uit hun slaaphokken gekomen, alle kooien dichtbevolkt, de menagerie van een lustig aanzien, riekte en rumoerde, zooals een menagerie pleegt.

Het gepraat der vergaderden lekte uit hunne monden tot een voetdiepe, modderige poel, waarin de zeldzame gedachten worstelden en ondergingen.

TEIL EINER FRESKE. KOPF DES APOSTELS PAUL. DMITRIJENSKIJ-DOM IN WLADIMIR. (Nach der Restauration.)

Het Bestuur zat met het somber gelaat-van-overwinnen-of-sterven achter de tafel, doch koos den middenweg.

De kudde Hilversum, kennelijk in den bronstijd, dreigde de melk- en boterleverantie te staken, tenzij de Stad zich bereid verklaarde een groene weide voor hunne Paaschlammetjes te worden.

De executeurs-testamentair van Maastricht, Deventer, enz., legden stapels laatste willen van onderweg bezweken kringers ter tafel. „Ze zijnen er teuge!“

Toen kwam de Leider uit Leeuwarden. Hij sprak over 't dividend, dat hij prestige noemt. Hetzelfde zou verhoogd worden, indien men de Bondsbesluiten negeerde en de zijne uitvoerde. Hij is niet voornemens zijn huiselijk geluk te doen verwoesten, schetst de zwakke gezondheids-toestand van zijn oud-oom, die er warmpjes inziet en wil blijven zitten, en doet lief over zijn jongste neefje, dat een eigen huishouden gaat oprichten, tenzij het weer bij de oude hospita M.B.V.A. in den kost kan liggen. Hij betreurde geen tijd te hebben gehad de Vergadering hierover breder geaneecdoteerd te kunnen bezighouden, en niet langer te

deling van het reglement der nieuwe Schoonheidscommissie, van een goed begrip dezer Commissie als cultuurfactor niet veel gebleken, althans kon ik uit het krantenverslag geene uiting vinden, die van dit begrip getuigde.

Er werd gepraat over het stemmen van leeken, die, het spreekt vanzelf, volgens de meening dezer leekenraad stem moesten hebben. Immers, wát is prettiger dan stemmen, stemmen en nog eens stemmen? Vooral wanneer je leek bent, is stemmen heel prettig: het hult je ondeskundigheid, die door „belangstelling” maar zwakjes geschraagd wordt, in een waas van belangrijkheid, aan het einde van de in oprechte belangstelling aangehoorde besprekingen, onderstreept door het onweersprekelijke vóór of tégen!

Wie heeft niet over menig gezicht, dat tijdens de discussie overtrokken was met den zaligen schijn der onnoozelheid, bij het „stemmen” den voldanen glimp van zelfbewustzijn zien trekken, wanneer de mond zich opende tot het uitbrengen van een sterk-klinkend vóór of tégen?

„Stemmen” wordt zóó belangrijk geacht, dat men de mogelijkheid oppert, dat een leek, als b.v. Mr. Hudig, zoo hij niet *stem* zou hebben, eene benoeming als lid van de S.C. niet aanvaarden zou. Wijst deze vooronderstelling niet op een toekennen van het grootste belang aan het domweg uitgebrachte vóór of tégen en wordt niet voorbijgezien, dat een overtuigend advies van een algemeen-inzichtelijk man, meer „stemming” maakt dan de onnoozele eenheid van zijn uitgebrachte „stem”? Hecht men vooraf al zoo weinig waarde aan den werkelijken invloed van het leeken-element in de S.C., dat deze invloed alleen gezien kan worden als een „getal” van stemmen?

Zal overigens een leek ooit zonder enig zelfverwijt zijn stem als volle gelijkwaardigheid opgeteld willen zien bij die van de deskundigen?

Nog eens moet dan gevraagd worden: is de S.C. een commissie van deskundigen of een liefhebberend „comité de patronage”?

Gaat het in de S.C. steeds om de beoordeeling van projecten of niet? Moet men, om in een project het komende te kunnen vóórzien, deskundig zijn of niet? Maar wat baten nog de antwoorden op deze vragen, wat baten nog de argumenten? De stemming heeft beslist: tégen of vóór, wat i.c. hetzelfde is.

Zooals reeds gezegd, was uit de besprekingen niet te concludeeren, dat de Raad eenige erkentelijkheid gevoelde voor de door de architecten gewenschte censuur, welke toch een teeken is van het in de vakgroep der architecten levende cultuurbegrip, dat door zelf-controle het algemeene belang wil dienen, dat waken wil tegen de verleelijking van de stad Amsterdam.

Treffend in dit verband was de opmerking van den eenigen „architect” in den Raad, de heer Gulden, over de scheidende Schoonheidscommissie, welke „zich-zelf overleefd had” en „waarvan de samenstelling tot coterie-geest aanleiding gegeven had,” een dank voor de bewezen diensten aan de architecten, die door het voortdurend uitstellen van de behandeling van het nieuwe reglement der S.C., hun mandaat *tegen* hun zin en zulks op verzoek van B. en W. steeds verlengd zagen. . . . van een „architect”-gemeenteraadslid, een proeve van „voorlichting” van „deskundige” zijde. De aftredende leden van de S.C. zullen wel zoo wijs zijn zich van de beschuldiging van „coterie-geest” van deze „collegiale” zijde niet veel aan te trekken: elk middelmatig of benedenmiddelmatig architect, wiens projecten door een S.C. teruggewezen werden, beschuldigt onder

kennissen en vrienden deze S.C. van coterie-geest; dit is de algemeen bekende zelfverdediging van onmacht. Het zal de nieuwe S.C. niet anders vergaan en wanneer niemand meer iets op de S.C. te zeggen zal hebben, dan kan men met zekerheid aannemen, dat die S.C. niet deugt!

Nogmaals: de taak der Schoonheidscommissie is een cultureele en wanneer uit de vakgroep der architecten deze taak aanvaard wordt, dan verdiende zulks waardeering, omdat deze taak zich verheft boven de materiele belangen dezer vakgroep. Het zich bijzonderlijk toeleggen op schoonen bouw eischt van den architect een hoogere inspanning, die hem niet alleen geen materieel voordeel brengt, doch zelfs nadeel, want de bestudeering van elk project ook in den zin van het „schoone” kost tijd en geld, terwijl toch het honorarium hetzelfde blijft. De S.C. is voor deze hoogere inspanning een stimulans en wanneer de architecten deze stimulans zelf wenschen, dan blijkt daarmede, dat de architecten behalve hunne materiële belangen ook de hoogere algemeene belangen erkennen en dienen.

Dit mag wel eens met nadruk gezegd worden, vooral wanneer de meening post schijnt te vatten, alsof de architecten dolblij zijn, dat ze een deel van een Schoonheidscommissie mogen formeeren, wanneer men, zooals in den Gemeenteraad, spreekt, dat „de architecten buitengewoon sterk naar zich toegerekend hebben” (waar ze van de commissie van 17 een *meerderheid* hebben van zegge één stem, die thans met de sierkunstenaar geheel verdwenen is).

Tegenover dit geredeneer van stemmenrekennars moge thans de waarheid in deze zaak in het licht gesteld worden:

Deze is, dat de Schoonheidscommissie, zooals ze thans samengesteld wordt, alreeds op zoo bedenkelijke wijze verworden is tot een samenstelling van velerlei vorm, dat het de vraag is of ze voor haar taak geschikt zal blijken, want thans reeds is tusschen deze taak en de veelsoortige samenstelling (architect, oudheidkundige, schilder, beeldhouwer, tuinarchitect, sierkunstenaar en leek, t.w. 7 soorten) een wanverhouding voelbaar. Immers de taak der S.C. is door middel van censuur de aesthetische verschijning van het stadsbeeld (in den ruimsten zin) tegen misvorming te behoeden.

Wanneer we nu bedenken, dat het stadsbeeld zoo sterk overwegend *geaccentueerd wordt door de architectuur*, dat alle thans in de S.C. vertegenwoordigde kunsten alleen in verhouding tot dit hoofddaccent, de architectuur, beschouwd kunnen worden, ja zelfs in dit stadsbeeld tegenover het architectonische accent bijna schuilgaan of althans er in opgaan, dan wordt de genoemde wanverhouding in de samenstelling der nieuwe S.C. voelbaar en zou het zelfs logisch zijn, wanneer alle onderkategorieën vanuit de architectuur (door de architecten) beoordeeld werden. Volkomen logisch ook zoude het zijn, indien elke vertegenwoordiger van een onderdeel, zoo hij zoo althans zou kunnen heeten (de leek is dit niet) slechts een adviseerende stem zou hebben, want inderdaad zou het oordeel van elke onderkategorie zich alleen kunnen bepalen tot het voorwerp, dat tot deze onderkategorie behoort, doch de verhouding tot het geheel, de architectuur, kan alleen aan den architect ter beoordeeling blijven.

Zoo kan b.v. van een monument, waaraan door beeldhouwwerk een integreerend karakter wordt verleend, het beeldhouwwerk door een beeldhouwer beoordeeld worden, de plaats van het monument in het stadsbeeld echter is een zuiver architectonische kwestie en zelfs aan

het monument-zelf kan de architectuur reeds een voorname factor zijn. Zoo is het mogelijk, dat het beeldhouwer-lid-S.C. een beeldhouwwerk *als zoodanig* goed moet keuren, terwijl toch de architect het *als geheel* en gezien in verhouding tot het stadsbeeld het zal moeten verwerpen. Als vanzelf spreekt dus, dat een beeldhouwer als deskundige *adviseert* aan de S.C. en deze eene *adviseerende* stam zal als oordeel der deskundigheid van veel meer beteekenis zijn dan de door den beeldhouwer uitgebrachte stem, b.v. in de commissie in pleno, wanneer een omvangrijk architectonisch deel van het stadsbeeld ter sprake komt: dan zal deze stem slechts een stem van ondeskundigheid zijn, een domme getalswaarde.

Het overheerschen van de architectuur in het stadsbeeld geldt, zij het ook op andere wijze, evenzeer voor de tuinarchitectuur, die in de stad zelfs dien naam niet hebben mag, doch daar met den naam van „beplantingen” beter aangeduid is. Eerst wanneer b.v. in het stadspark of plantsoen het architecturale beeld geheel op den achtergrond komt, zal het accent op de z.g. tuinarchitectuur liggen.

In Amsterdam is dit alleen het geval in het Vondelpark op zijn breedst, het begin van het Vondelpark toont thans op hinderlijke wijze de verwaarloozing van de architecturale factoren, immers de „architectuur” wordt hier zonder beeldende overgang van het parkgedeelte afgesneden: de ware architectonische begrenzing ligt niet aan de Stadshouderskade, waar zich thans nog de ingang bevindt, maar ongeveer in den lijn getrokken van Vondelkerk naar einde P.C. Hoofstraat en een eventuele *ombouw* van dit begin van het Vondelpark is een architectonisch vraagstuk, waarin het „verkeer” een hoofdrol en „beplanting” een zeer ondergeschikt rolletje heeft te spelen.

In binnen- en buitenstad blijft ten opzichte van „beplantingen” de architectuur de overwegende factor en dit overwegen bepaalt ook op welke wijze deze beplantingen gezien en beoordeeld moeten worden. Ook hier kan een deskundige slechts adviseerend optreden. (Bestaat er trouwens wel een tuin-*architect*? Is de titel „architect” hier niet geleend van de kategorie, aan wien deze titel alleenlijk toekomt?)

Zooals thans beslist is, heeft ook deze kategorie, die als architect geen naam mag hebben, een gelijke stem in de commissie in pleno en dat wel over zaken (projecten), waar hij letterlijk „van nature” niets van begrijpt, waar hij „van nature” vreemd, ja antipathiek tegenover moet staan. Als ik de ware tuinarchitect (hij heet nu eenmaal zoo) me indenken, dan kan ik me hem niet anders voorstellen dan in zijn element, wanneer alle versteende kunst verre is en tegenover het invreten van de uitpuilende stad in den luthof der natuur, kan hij niet anders dan weemoedig gestemd zijn.

Toch moet hij volgens den Raad over de vorm dezer natuurvrijand *stem* hebben, alleen omdat hij verkeerdelijk „architect” heet.

Een ander geval, in verhouding tot de architectuur van het *wordende* stadsbeeld, als stemhebbend al even absurd, is dat van de oudheidkundige afdeeling, die ook vertegenwoordigd moet zijn in de S.C., och, arme! Ook deze oudheidkundige moet wel altijd tégen zijn, want de ware oudheidkundige, die het oude van zijn stad kent en liefheeft, is tegen alle *wording* in het stadsbeeld, die voor hem slechts *verwording* beteekent. Hij heeft de oude grachtjes met de knusse bruggetjes, de intieme steegjes met hun rijkdom van oud-Amsterdamsch schoon lief met heel zijn hart. Hij veracht het lawaaiige verkeer van trams, auto's (die van zijn knusse bruggetje in het vriendelijk-stinkende grachtje rijden) motorfietsen,

van alles wat ruimte eischt en . . . doorbraken, waarbij, o, verschrikking, juist dat aardige geveltje met dat snoezige pothuisje, waarvoor hij iederen dag een straatje-om maakt, verdwijnen moet. Waarlijk, ik voel met hem mee, ook mijn hart schreit, wanneer ik bedenk hoeveel van die oude schoonheid zal moeten vallen onder de gebiedende noodwendigheid van het voortjagende moderne leven!

Maar ik begrijp niet wat die oudheidkundige, anders dan om advies uit te brengen over een geval der oudheid, in de Schoonheidscommissie moet doen.

Moet hij met weeninge en knersinge der tanden meedoen aan de vernieuwing, die voor hém verwording beteekent, verwording van wat hem lief is? Ik vind het binnenlokken van deze kategorie in de S.C. bespottelijk en wreed en het zou me spijten, zoo er één oudheidkundige gevonden zou worden om aan dit Judaswerk mee toe doen; zoo hij gevonden mocht worden, is hij de ware niet.

Dat de wegen, waarlangs besluiten genomen worden, veelal de wegen der oppervlakkigheid zijn, wordt door de wijze van samenstelling en het verleen van het stemrecht in de S.C. bewezen, doch op de spits gedreven wordt deze oppervlakkigheid, wanneer de Raad naast de reeds aanwezige schilder nog een sierkunstenaar tot stemhebbend lid promoveert, want duidelijk blijkt hieruit, dat niemand zich ernstig afgevraagd heeft, welke rol deze beide vertegenwoordigers van vage en uitgebreide kategorieën in de S.C. moeten spelen.

Bekijken we nader deze kategorie der schilders in verhouding tot de architectuur. We merken dan op, dat om te beginnen de huisschilder naar de ambachtelijke zijde de sterkste verwantschap met de architectuur qua techniek vertoont. Deze zou het eigenlijk moeten zijn (het lid-S.C.). De makkelijk te omvamen draagwijdte van dit voorbeeld maakt het echter zelfs voor den oppervlakkige duidelijk, dat deze het niet moet zijn. We gaan dus een trapje hoger: de huis- en *decoratieschilder*. Ook hier is de verwantschap nog duidelijk, doch vanuit de architectuur *naar beneden gezien*, als een door den architect overheerschte kategorie. Toch merke men nu op, dat we bij deze kategorie alreeds bij de *sierkunst* aangeland zijn en dat volgens de in alle zaken bevoegde Raad deze „kunst” ook alreeds stemrecht verdient, gelijkwaardig met dat van den architect. Is dat nu krankzinnig of niet? Moet een versierder meepraten over de architectuur, over *het* accent in het stadsbeeld?

We gaan verder naar de oneindig genuanceerde kategorie van de schilderkunstenaars, t.w. naturalisten, stylisten, cubisten, neo-cubisten, expressionisten, impressionisten, enz., enz., naar hunne geliefkoosde onderwerpen weer te verdeelen in stadsgezichten-, landschap-, portret-, dieren-, stillevensschilders, enz., enz., waarvan als algemeen kenteeken te zeggen is, dat ze als *herschepers* van alles wat ze naar hun keuze in hun lijst willen zien, volkomen vreemd staan tegenover de *scheppende kunst* der architectuur. In verhouding tot de architectuur heeft de kategorie der kunstfotografen evenveel, ja meer recht stem te hebben in de S.C., want deze laten, fotograferende, de zaak zooals ze is, ze kijken alleen door middel van hun machtig instrument: de lens; dit verstandig-perfectionneerde ding kijkt beter dan het door allerlei stemming vertoebelde, geëxalteerde of geïnspireerde schildersoog.

Wat moet een vertegenwoordiger van deze groote categorie van *herbeelders* in de S.C. doen, waar het daar alleen gaat om *beelding* van architecturale gedachte in projecten, waarvan ze *niets* begrijpen?

Wat ze er doen moeten? Stemmen!!!

We gaan verder om tot de hoogste schilderscategorie te komen (zóó hoog, dat ze in Nederland te tellen zijn, zoo men althans tot tien tellen kan en daar ook onder weet te blijven): de z.g. monumentale schilders. Verloor de verwantschap van architect en schilder zich vanaf huis- en decoratie-schilder in de onnoembare rijen „isten”, in de categorie van de monumentale schilders treedt deze verwantschap weer duidelijk naar voren, nu niet als een „ambachtelijke”, doch als die hoogere ideële band, die we het best kunnen kenschetsen als een band van *veredeling*. Analooq met dezen band is te denken de verwantschap tusschen beeldhouwkunst en architectuur.

In het ondenkbare geval (voor Amsterdam), dat de monumentale schilderkunst in het stadsbeeld een onderdeel zou kunnen zijn (ondenkbaar, omdat de Hollandsche lucht dit letterlijk, misschien ook figuurlijk niet verdraagt), zou, zooals ik dit bij het bespreken der beeldhouwkunst reeds aanduidde, een adviseerende stem van de vertegenwoordiger dezer categorie in betrekking tot een bepaalde geval van groote waarde, d.w.z. doorslaggevend zijn. Waar het echter over het geheel (het stadsbeeld) zou gaan, zou de vertegenwoordiger dezer categorie uit eigen beweging zwijgen. Neen, zegt de Raad, stemmen!

Juist de besten onder de schilders (dit geldt ook voor de andere kunstvakken), kennende de moeilijkheden van hun eigen vak, kennende ook de onwetendheid van hen, die dit vak niet beoefenen, zullen zélf begrijpen, dat ze over een ander vak niet kunnen oordeelen, zullen weigeren zulks te doen. De besten onder schilders, beeldhouwers, sierkunstenaars e.d. zullen het niet wenschen en men zal het moeten doen met de middenmaat, met hen, die hun eigen vak zóó oppervlakkig kennen, dat ze meenen met dezelfde oppervlakkigheid ook andere vakken wel te kunnen benaderen.

De besten ook onder de leeken kan het niet van verwacht worden, dat zij zullen oordeelen over projecten, waarvan ze niets begrijpen, niets begrijpen kunnen, want er zijn bijna geen moeilijker projecten om te doorzien dan de architectonische. Zelfs voor den architect is het nog moeilijk, vereischt het nog inspanning uit een hem voorgelegd project de architectonische gedachte te distilleeren. Immers uit zoo'n project moet in de „voorstelling” of „verbeelding” de architectuur als het ware opgebouwd worden. Den architect staat daarbij een sterk ontwikkeld voorstellingsvermogen (in het bijzonder het vermogen om uit het project van twee afmetingen zich de gedachte lichamen in drie afmetingen (ruimtelijk te verbeelden) en zijn vakkennis ten dienste.

Een leek kan dit niet, of hij nu beeldhouwer, sierkunstenaar, schilder of totaal-leek is, het blijft buiten zijn bevassing en het merkwaardigste en tevens ook het gevaarlijkste in deze kwestie is, dat wanneer de leek het *meent* te zien, dat de *vakman* dan stellig verzekerd is, dat hij *er niets* van begrijpt of ziet!

Zoo is dan de nieuwe Schoonheidscommissie gebouwd op een reeks van wanbegrippen, van misverstanden en kunnen we thans aanschouwen hoe een commissie, die het wordende stadsbeeld heeft te beoordeelen, een vraagstuk, waarin ieder die even dieper op de zaak ingaat, begrijpt, dat de architectuur daarin *de factor* is, dat een dergelijke commissie thans voor de *helft* bestaat uit architecten (de eenig-competenten in deze) en voor de helft uit leeken. Dit is dus een commissie van *niets*, een commissie waarin het *ja of neen* van de deskundigheid equivalent mag zijn met het *ja of neen* van het leekendom en dat terwijl ieder begrijpt, dat de *stad* (en daarom gaat het) door de architectuur beheerscht wordt, ja, archi-

tectuur is. Want van *stedebouw* als een afzonderlijkheid te spreken is nonsens, stedebouw is architectuur, behoort tot de architectuur.

In de samenstelling van de S.C. zijn de verhoudingen, die in het werkelijke leven het stadsbeeld bepalen, te niet gedaan, tot wanverhouding gebracht.

Zoo staan we er dus voor en met den heer Ketelaar, maar op andere gronden (het zou overigens belangwekkend zijn te vernemen op welke „gronden” de heer Ketelaar sprak) kunnen nu de architecten zeggen: „we hebben geen fidutie in de nieuwe S.C.”!

Het Genootschap A. et A. mag het zich als een eer aanrekenen, dat het ernstig tegen de toelating van leeken in de S.C. gewaarschuwd heeft. De tijd zal leeren, dat de verhoudingen, zooals die van de architectuur tot het stadsbeeld zich niet zonder schade laten ontwrichten.

Deze verhouding laat zich niet nivelleeren: de architectuur blijft in het stadsbeeld de beheerschende factor. Houdt men bij het samenstellen van Commissies daarmede geen rekening, dan zullen het Commissies van niets blijken. Het zal ook de beste democraten niet gegeven zijn om eeuwig-geldende verhoudingen te nivelleeren. Laat ons thans hopen, dat de architecten tegenover deze zaak voldoende vakbewustzijn zullen toonen. Zoo zij althans het zich zonder teekenen van protest aan laten leunen hun deskundigheid met ondeskundigheid te doen gelijkstellen, dan zijn ze geen knip voor hun neus waard en verdient de architect uit te sterven.

C. J. BLAAUW.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP. In de op 14 Maart gehouden jaarvergadering en in de op 25 Maart gehouden bestuursvergadering heeft het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap zich als volgt samengesteld:

Prof. Henri Evers, Eere-Voorz.	P. Schmidt, 2e Secr.
J. P. Logemann, Voorz.	J. Doets Johzn., Penningm.
J. Heijink, Vice-Voorz.	Ir. M. C. A. Meischke, 1e Comm.
Ir. W. C. van Goor, 1e Secr.	A. Stahlie, 2e Comm.

EEN NIEUWE BOND. De directeur van het Museum voor Kunstnijverheid, de heer W. Penaat, schrijft ons: Op initiatief van het bestuur der Vereeniging tot Beheer van het Museum van Kunstnijverheid en de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem, is door een aantal belanghebbenden een Bond gesticht, welke beoogt:

Het tot stand brengen van onderlinge samenwerking der Nederlandsche ondernemingen, bij welke kunstenaar en industrieel of uitgever gezamenlijk streven naar de voortbrenging van een fabriekmatig vervaardigd, schoon en deugdelijk product en de bevordering van de distributie van de hier bedoelde producten.

De heer P. M. Cochius, directeur der glasfabriek Leerdam, heeft zich bereid verklaard voorloopig de leiding van den nieuwen Bond op zich te nemen, tot het definitieve bestuur is vastgesteld.

De administratie van den nieuwen Bond is voorshands gevestigd in het Museum van Kunstnijverheid, Paviljoen Haarlem.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

THE TOWN PLANNING REVIEW. Februari-nr. Glasgow richt een fabriek op voor rookloze brandstof. City planning commissions in America. Industrial development and its relation to town-planting. Street trees. The development of Bombay. (Wordt vervolgd.) W. B.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de Heer J. Tebrunsveld, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam, door Ferd. B. Jantzen en Lucien la Grilliére.

KUNSTBERICHTEN AUS RUSSLAND. I. (ADOLF BEHNE) (VERVOLG VAN NO. II, PAG. 46.)

Neu als öffentliche Museen sind die beiden grofsen Moskauer Privatgalerien Tschukin und Morosow. Mit ihnen besitzt Moskau eine Sammlung moderner Franzosen, die, nirgends ihresgleichen haben dürfte, auch nicht in Frankreich. Monet, Cézanne, die Neos, Matisse, Picasso, Derain, Henri Rousseau, Gauguin, van Gogh sind hier in ausgesucht guten Werken vertreten, und fast jeder Maler hat einen, zwei oder drei Riesensäle.

Speziell der russischen Kunst gewidmet sind in Moskau die Tretjakoff-Galerie, eine Privatsammlung größtten Umfanges, die schon vor dem Kriege in den Besitz der Stadt übergang, und in Petersburg das Museum Alexander III, das vom 18 Jahrhundert bis etwa zu Kandinsky und Malewitsch führt.

Neu als Museum sind in Petersburg die Säle des Winterpalais, die zur Erweiterung der Eremitage dienen sollen. Man ist beschäftigt, die einzelnen der Öffentlichkeit noch nicht, zugänglichen Säle zu künstlerischen Dokumenten ihrer Zeit, einzurichten. Was an kunstgewerblichen Beständen bereits zu sehen war, mußte zur größtten Bewunderung hinreissen... durch die unerhörte Qualität der sorgsam aus dem unerschöpflichen Besitz des Zaren und der Großfürsten ausgewählten Objekte und durch die meisterhaft geschmackvolle Art der Aufstellung, besonders der Porzellane. Der Direktor der Eremitage, Troinitzky plant, nach Fertigstellung dieser Sammlungsräume, einen Internationalen Kunsthistorischen Kongres nach Petersburg einzuberufen... der hieraus sprechende Stolz auf das Geleistete ist durchaus berechtigt.

Ahnlich ist man in Moskau bei der Arbeit, die Räume des grossen Palastes im Kreml (eines Baues aus der Mitte des 19 Jahrhunderts) in ein Riesensmuseum zu verwandeln. Fertig gestellt, doch noch nicht zugänglich, ist die Abteilung der Stoffe und Gewänder, die unerhörte Kostbarkeiten enthält, und die Abteilung der Gold- und Silber-schmiedearbeiten, die wahrhaft unvergleichlich ist. Auch hier sind der Geschmack und die Klarheit der Aufstellung vorbildlich. Es wird mit der größtten wissenschaftlichen Strenge und Akkuratess gearbeitet. Die wissenschaftliche Untersuchung der Schätze, die meist jetzt erst für die Öffentlichkeit gewonnen sind, geht mit ihrer musealen Verwendung Hand in Hand.

Im Kreml-Schloss befindet, sich auch der Raum, in welchem die alten Ikone restauriert werden. Es stand lange Zeit für die Kunstgeschichte fest, dass das russische Heiligenbild eine mindere Kopie des byzantinischen sei, eine entwicklungslose, starre Bild-Orthodoxie durch die Jahrhunderte, düster, finster, dogmatisch, ohne innere Bewegung, dabei prunkend in der Verhüllung durch edelsteingeschmückte Gold-

gewänder. Und es ist wahr so stellten sich die Ikone in den Klöstern und Kapellen dar zu gewaltigen Ikonostasen dutzendweise übereinandergestellt. Die Revolution erst gab die Möglichkeit einer wissenschaftlich-künstlerischen Untersuchung, als die Sowjets im Zwang der Hungersnot die Goldschätze der Kirchen mit Beschlag belegten. Systematisch wurden damals die Kirchen des Reiches von Kommissionen durchsucht. Jeder Kommission war neben einem Währungsfachmann ein Kunsthistoriker oder Künstler beigeordnet, und was dieser als künstlerisch wertvoll zu schonen empfahl, wurde geschont. Damals erst, als die aufgelegten Goldplatten der Ikone fielen, ergab sich die Möglichkeit eines sachlichen Studiums dieser Malerei. Und es ergab sich, der Ikon, wie er in den kunstgeschichtlichen Handbüchern und Lexicis zu den Akten genommen ist, stellt sich dar als die letzte Schicht in einer Reihe von immer barbarischer werdenden Uebermalungen, und was nach sorgsamer, mit grösster künstlerischer Liebe und Feinheit vorgenommener Entfernung der Uebermalungen jetzt als das ursprüngliche russische Sakralbild zu Tage tritt, ist eines der grössten und schönsten Wunder aller Malerei. Unvergesslich ist der Aufenthalt in diesem Raum der Restaurierungen. Schicht für Schicht heben sorgsam treue Hände von den Tafeln ab. Streng vermieden wird jeder Zutat, jedes Zusammenflicken, jedes Ausbessern beschädigter Stellen. Es soll der ursprüngliche künstlerische Tatbestand wieder sichtbar werden, wie er sich nach so vielen Schicksalen heute darstellt, und ich wiederhole, es sind unbeschreibliche Wunder, die wir nun sehen... Bildwerke von einer Schönheit und Inbrunst in Zeichnung und Farbe, von einer glühenden Verklärtheit, neben der ohne Uebestreibung selbst das Beste westlicher Sakralmalerei einen schweren Stand hat. Es ist dringend zu wünschen, dass Russland eine Auswahl dieser Schätze auf eine Reise durch Europa schickt.

Ein Teil der restaurierten Werke kommt in die Museen (In der Tretjakoff-Galerie findet sich schon aus der Zeit vor dem Kriege eine erlesene kleine Kollktion von Ikonen-ein Beweis, dass das Interesse der russischen Kunstfreunde nicht erst seit heute diesem Gebiete zugewandt ist. Aber erst jetzt ist die Möglichkeit eines wirklich umfassenden Studiums gegeben). Den reichsten und schönsten Bestand wird in Zukunft, wohl das von Iwanow geleitete Historische Museum in Moskau bergen. Auch seine Räume sind der Öffentlichkeit noch nicht zugänglich. Das Material, das ich sehen konnte, gab mir eines der tiefsten künstlerischen Erlebnisse. Sofort aufgenommen wurde die Arbeit der systematischen Ordnung, der chronologischen Sichtung, der Gruppierung nach Schulen und Meister, nunter Zuhilfenahme alter Kircheninventare, Chroniken usw.

Die Absicht ist übrigens nicht, alles, was man von Ikonen erfassen kann, unter allen Umständen in Museen aufzustapeln. So befindet sich z.B. das berühmteste aller russischen Gemälde, Andreas Rublews Dreifaltigkeitsdarstellung, auch dieses von Uebermalungen befreit, noch heute im Kloster Serge Troitzkij in Sergiewo bei Moskau. Was einen

28^e JAARGANG 19 APRIL 1924 N° 13

hohen künstlerischen Wert hat, das will man allerdings nicht länger in finsternen Kapellen hinter den reichen, aber oft geschmacklosen und immer verhüllenden Goldtafeln versteckt gehalten wissen. In vielen Fällen wird man architektonisch wertvolle Kirchen in vollem Bestande ihres sorgsam gesäuberten Schmuckes lassen, sie zu Dokumenten ihrer Entstehungszeit gestalten.

Und dies führt uns auf die andere grosse Aufgabe: die Wiederherstellung der Kirchen. Auch diese Arbeit hat man trotz bescheidenster Mittel bereits in Angriff genommen, mit dem Eifer und dem Mut, der nie das Ganze aus dem Sinn verliert, auch wenn der Anfang klein ist. Die frohe Begeisterung unserer Führer im Kreml, deren Initiative die Arbeit zu danken ist, war eine Freude. Nicht war hier eine Behörde: Ministerium, Direktion Y, Ressort Z, Unterabteilung 2B an der Arbeit, sondern frische und junge künstlerische Kräfte, die für ihre selbstgestellte Aufgabe mutig alle Schwierigkeiten überwinden. Sie hatten bisher die Mittel gefunden, einige störende Anbauten später Zeit im Kreml zu beseitigen und in der Uspenskyschen Kathedrale im Kreml unter den späten, goldstrotzend finsternen Uebermalungen der Wände die erste jugendfrische, blütenhaft heitere Wandbemalung hervorzuholen. Ihr Lohn — der Künstlerische Gewinn Bei der Wandmalerei der Russen wiederholt sich das Schicksal ihrer Ikone: die Wirklichkeit ist unter toten späten Schichten verdeckt. Hier so wenig wie bei dem Ikon kann der Satz von der Abhängigkeit der Russen von Byzanz aufrecht erhalten werden. Selbstverständlich bestehen Beziehungen, aber wie wenig von einer Kopie byzantinischer Vorbilder gesprochen werden darf, zeigt u.a. der Vergleich der Korssunschen Muttergottes, einer byzantinischen Arbeit des 11—12 Jahrhunderts, und der Fassung, die Andreas Rublew (um 1400) dem Thema gegeben hat. (Beide Werke z Zt im Historischen Museum in Moskau).

Ich gestehe, dass unter vielem Eindrucksvollen und Schönen, das ich in Russland sah, dieses der tiefste und schönste Eindruck war. . . . zu sehen, wie ein Land, das eben die schwersten politischen, ökonomischen und menschlichen Erschütterungen durchmachte und eine bittere, harte und lange Leidenszeit des Hungers, der Kälte, der Not erlitt, diese glühende Arbeit für ihre Sache begeisterter Künstler und Gelehrter hervorbringt, eine Arbeit, die auch heute noch Entbehrungen zu ihren Begleitern hat. Ja, man bewundert dieses Volk, dem selbst in seiner härtesten und schwersten Zeit Kunst kein Luxus, sondern eine Notwendigkeit war und ist. Ich weiss nicht, ob an vielen Stellen Europas heute eine so kühne und selbstlose Arbeit geleistet wird.

DE SIERKUNSTENAAR IN DE SCHOONHEIDS-COMMISSIE. In de keten van onnoozelheden, die invloed hebben geoeffend op de samenstelling der Schoonheidscommissie, is het adres van de V. A. N. K. aan de Gemeenteraad van Amsterdam wel de meest verbazingwekkende schakel.

Verbazingwekkend moet het heeten, dat de V. A. N. K. dit adres zond, waarmede het Best. van de V. A. N. K. immers toonde dezelfde wanbegrippen omtrent het karakter der S. C. te hebben als andere om een plaatsje-in-de-S.-C. bedelende verenigingen.

Verbazingwekkend moet zulks van de V. A. N. K. genoemd worden, omdat deze vereniging met de architectenverenigingen in een vriendschappelijk contact staat en ondanks dit contact zoo weinig van de actie dezer architectenverenigingen begrepen heeft, dat ze buiten de archi-

tectenverenigingen om (zonder overleg) aan de Gemeenteraad meent te moeten vragen: een *vertegenwoordiging van de toegepaste kunsten* in de Schoonheidscommissie, een commissie, die zich toch op het gebied der architectuur heeft te bewegen.

Zoo heeft de V. A. N. K. zich dus geschaard onder de velen, die de culturele arbeid der architecten in de S. C. tot onvruchtbare arbeid willen maken.

Het succes van het V. A. N. K.-adres is, om het zoo te zeggen, de bekroning geweest op het werk der velen, die het aantal deskundigen (architecten) in de S. C. gelijk gemaakt hebben met dat der niet-deskundigen; de sierkunstenaar in de S. C., wiens leven in die commissie aan een onnoozele lantaarnpaal te danken is, heeft de deur dicht gedaan.

De onheusche handeling van de V. A. N. K. heeft dus ten aanzien van den architecten-arbeid (let wel: *niet* ten aanzien van architecten-belangen) in de S. C. vérstrekkende gevolgen gehad.

Intusschen kan de toekomstige sierkunstenaar in de S. C. alreeds onze gelukwensen met zijn lantaarnpaal bij voorbaat in ontvangst nemen.

Behalve dan de vérstrekkende beteekenis, hierboven genoemd, heeft het succes van het V. A. N. K.-adres een zeer humoristische zijde: aan de V. A. N. K. komt de eer toe voor de humor gezorgd te hebben. Is „humor” misschien ook een „toegepaste kunst”?

Welnu, dan moge men bij de benoeming van den vertegenwoordiger daarmede rekening houden. Volgens het raadsverslag dan vroeg het V. A. N. K.-adres om vertegenwoordiging der „toegepaste kunsten” in de S. C. en wel past hier de vraag: wie in den Raad wist wat „toegepaste kunsten” zijn, welke „kunsten” daarmede bedoeld worden; hoeveel van die „kunsten” er wel zijn.

Dit is in waarheid een redelijke vraag en het mag ook al weer verbazing wekken, dat in den Raad niemand deze vraag stelde.

Het is overigens een vraag, die zelfs de Bestuurderen van de V. A. N. K. in verlegenheid zou brengen, zoo ze er ooit op antwoorden moesten.

Ook ik kan het antwoord niet geven of het zou moeten zijn: *alle kunsten* zijn doorgaans „toegepaste” kunsten, wat zou een kunst, welke ook, beteekenen zonder haar toepassing?

Maar toch wordt het anders *bedoeld*, hoe? Dat weet niemand precies en de Raad deed verstandig (de Raad doet altijd verstandig) zich met die moeilijke vraagstukken niet bezig te houden, doch er op voorspraak van den zeer deskundigen heer Gulden gemakshalve maar een „sierkunstenaar” van te maken.

Voor deze voortreffelijke oplossing der moeilijkheid i.z. het thuisbrengen van de toegepaste kunsten past een woord van welgemeenden dank aan de ter zake deskundigen in den Raad, want zouden wij zonder de voortreffelijkheid dezer oplossing uit de onafzienbare vlakke der toegepaste kunsten gekomen zijn tot de huiselijkheid, die we om, aan en bij den sierkunstenaar kunnen denken?

Mocht er soms tegen vasthaken van dezen sierkunstenaar aan een Amsterdamsche lantaarnpaal eenige bedenking rijzen, dan mag bedacht worden, hoe de illusie der huiselijkheid door dit beeld van sierkunstenaar en lantaarnpaal geenszins geheel verstoord wordt, want welk rechtgeaard Amsterdamer denkt niet met welbehagen aan een Amsterdamsche lantaarn (neen, lezer, ik bedoel niet het ouderwetsche amusante periodiek van dien naam), deze vriendelijke lichtbaken, die meermalen het middenpunt was van zijn meest verheven droomen?

Is het dan niet een alleszins begrijpelijke en sympathieke gedachte geweest van den Raad der Gemeente Amsterdam, om die lantaarnpaal, die helaas niet thuisgebracht kon worden, en dat nog wel een lantaarn, die zooveel den weg naar huis verlichtte, thuis te brengen bij. . . . een sierkunstenaar?

Zoo zijn we dan thuis, wij en den lantaarnpaal bij den sierkunstenaar. Is het niet vergefelijk bij het sympathieke in deze geste, dat het verband met de Schoonheidscommissie eenigszins losraakte en zou overigens dit verband niet weergevonden worden in de uitzonderlijke zorg voor de Amsterdamsche lantaarnpaal door het lid-sierkunstenaar? En is door den sierkunstenaar, die ook al moeilijk thuis te brengen is, hierdoor niet veel gewonnen, nu hij de lantaarnpaal en de lantaarnpaal hem thuisbrengt en dat nog wel in de Schóóónheidscommissie? Is de S. C. trouwens niet geworden tot het tehuis, voor veel op kunstgebied, wat men niet thuis kan brengen?

Aldus heeft de Raad beslist: de sierkunstenaar aan de lantaarnpaal. Laten we hem voorloopig daar.

We weten nu (naar de besproken resultaten) welk effect het adres in den Raad maakte en welk succes het had.

Nu blijft nog de vraag: hoe was het bedoeld? Welk resultaat verwachtte de V. A. N. K. van deze vraag om vertegenwoordiging *naar behooren* (zoo zegt het raadsverslag) der toegepaste kunsten?

Is het resultaat dan niet vèr beneden de verwachting gebleven? Kan één man *naar behooren* (zoo zulks noodzakelijk ware) alle toegepaste kunsten vertegenwoordigen? Dat wordt een verbazingwekkend lid van de S. C., één vertegenwoordiger van duizend-en één „kunsten”!

En in welke verhouding staan deze kunsten tot de architectuur der stad? Hoe beïnvloeden deze kunsten de *wording* van het stadsbeeld?

Moet soms naar de meening van de V. A. N. K. de Schoonheidscommissie een gekkenhuis worden, waarin duizend-en één kunstenmakers over de architectuur redekavelen, wanneer de architecten, beu van 't geraas, naar huis zijn gegaan?

Als op al deze vragen geen antwoord komt, dan zal ten eeuwigen dage de sierkunstenaar aan de lantaarnpaal blijven, zooals de Raad heeft beslist!

C. J. BLAAUW.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

GARDEN CITIES AND TOWN PLANNING. Jan. '24. Een Indisch nummer. Notes on the early Indian village. Delhi, the Imperial city and capital of India, door T. Salkield, vele jaren directeur van gemeentewerken daar. „Delhi is rapidly expanding on well-conceived town-planning lines.” Tientallen millioenen legt de regeering ten koste aan den bouw van een nieuwe regeeringsstad, „which should remove the stigma that during our dominance in India we have made no serious contribution to the architectural treasures of the country; our administration has been one of efficiency and utility rather than beauty.” (gelijk de Engelsche aard is) J. A. Brodie van Liverpool had de hand in het plan; van Lutyens zijn, meen ik, de ontwerpen voor de voornaamste gebouwen. Uit de kaartjes blijkt echter dat Delhi ver van het town-plannende moederland ligt, evenals Bandoeng. A visitor's impression of New Delhi (het volgende artikel) zijn dan ook verre van gunstig. „The visitor is impressed by the meticulous precision of the whole scheme; and deeply depressed by the rigidity of this new hub for the Steel Frame of central government.” Het is zoo ruim gebouwd dat de afstanden van de kern tot de omringende woonwijken bedenklijk groot zijn. De wegen zijn te lang. „The wind rushes down these broad avenues unhindered and unbroken, laden with dust and scorching heat.” „A town planned to surround the office desk of the chief bureaucrat,

where converge the railway lines, the telegraph and the roads of our Empire, but where its soul will never rest.”

Calcutta Tube Railways. De volgende opmerkingen zijn ook voor ons van belang. „It may seem rather brutal to say so, but Calcutta is suffering from at last two diseases of modern cities, *Gigantism* and *Arterial sclerosis*; and the Tube is the medicine prescribed for these diseases! To say that it would have been better for Calcutta not to suffer thus, is to be wise after the event, even if it be true; but we should have thought it quite possible to avoid the installation of a tube system in Calcutta which most certainly will bring with it unforeseen results. The outlying stations of the tube system will become suddenly fresh suburbs, and rob the municipality of Calcutta of final control over its own development. The tube will become the „town-planner-extraordinary” of Calcutta. What it can do in England it will do in India.”

Town-planning in Madras.

Febr. '24 Naar aanleiding van het optreden der Arbeidersregeering bepaalt de redactie haar houding ten opzichte van „Steden en voorsteden”. Omdat daarin zeer beknopt het Engelsche standpunt gegeven wordt, loont het, dunkt me, de moeite het in zijn geheel vertaald over te nemen.

„De beweging voor tuinsteden zal deel uitmaken van een nieuwe woningbouwbeving, of, zoo U wilt, de nieuwe woningbouwbeving zal deel uitmaken van de tuinstadbeving. Dat is zoo lang, als 't breed is. De behoefte aan woningen is enorm: Tuinsteden scheppen de omstandigheden waaronder het krottenvraagstuk kan worden aangepakt. Het zou dwaas zijn te vorderen dat geen huizen gebouwd zouden mogen worden in en om bestaande steden. Ze worden er toch gebouwd, of we 't verkiezen of niet. Wat wij te doen hebben is de oeconomische krachten versterken, die de fabrieken uit de steden trekken. Voorsteden zijn voor het oogenblik noodzakelijk. Laten het goede voorsteden zijn van goede huizen met een werkelijk zelfstandig gemeentelijk leven. Maar alle voorsteden zijn in zekeren zin parasiteerend. Ze kunnen goedaardige parasieten zijn. Maar een tuinstad, ook al is het een satellietstad, is geen parasiet en de Tuinstad-politiek bedoelt de weloverwogen en vastberaden stichting van nieuwe steden, die, en het kwaad van de oude zullen verzachten en zelf gemeenschappen zullen zijn, die door hun wezen en gedaante behoed zullen worden voor het bederf dat in de oude is opgeschoten. Nieuwe steden in de provincies, die, al is hun schoonheid geschonden door fabrieken die er hier en daar zijn neergestreken, nog steeds minder dan 3 inwoners per H.A. hebben: de ontwikkeling van kleine steden op eene wijze, die het best hun historische waarde en reeds bedreigde bekoorlijkheden zal behoeden; en de bespoediging van den groei van Lechtwort en Welwijn: er is werk te doen en wel werk dat waard is gedaan te worden. En avant.”

Een mijlpaal in de gescheidenis der Tuinstad-beweging: Lechtworth keert voor het eerst 5 % dividend uit.

Maart '24. Een licht- en luchtnummer.

Het memorandum over de werking van de G. C. & T. P. Association dat den Minister van Volksgezondheid is aangeboden.

Making the most of the sun. F. Longsteth Thompson komt door grafieken tot de slotsom dat de bebouwingshoogte aan straten die Noord-Zuid gericht zijn en aan die welke niet meer dan 45° van die richting afwijken 1/2 van de straatbreedte mag bedragen, terwijl ze aan de overige straten niet meer dan 1/3 zou mogen bedragen.

Luchtreiniging, door Marion Fitzgerald. Geweldig zijn de hoeveelheden rook, d.i. roet, die het nijvere en steenkoolstokende Engeland voortbrengt, en groot is de schade die daardoor aan mensch en plant wordt aangericht. Deze constante aanval uit de lucht richt jaarlijks meer verwoesting aan dan alle Duitsche luchtaanvallen samen gedaan hebben. De geldelijke schade bedraagt tientallen millioenen 's jaars. Op Londen valt jaarlijks pl.m. 40.000 ton roet, op Glasgow 14.000 (zie the Town-planning review).

Rooklooze brandstoffen. Van hetzelfde laken een pak. Conclusie: stook gas.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No 8. Moskou door Dr. A. Behne. Ook daar ook in de bouwkunst gisting.

No 9. Bespreking van Le Corbusier-Saunier's *Vers une Architecture* door J. J. P. Oud.

No 10. Over de bebouwing van het Lavendelplein en omgeving te Hil-

versum van Arch. W. M. Dudok door A. Boeken. Met foto's o.a. van de nieuwe school en situatieplan.
No. 11. Reuzen-strekken, die niets dan zichzelf dragen. Het ontwerp voor een rouwkapel dat de Klerk in 1910 inzond op een prijsvraag van Bouwkunst en Vriendschap en den tweeden prijs kreeg. Met het juryrapport. J. P. M. filosofeert er bij. In hoeverre miskende de jury? „De constructie in het algemeen is decoratief, de decoratie constructief opgevat, in beide richtingen heerscht overdrijving die het geheel schade doet.”
No. 12. Amerikaansche indrukken van Lönberg Holm.
No. 13. Electriche verlichting door Ir. Jos. C. van Dooren. 14 en 15.

KLEI. No. 4. Het arbeidspaleis in Moskou. De prijsvraag bracht niet het resultaat, dat Lenin, Trotzki, U en ik ons gedroomd hadden. Baksteenbouw in Engeland.
No. 5. Idem in Noord-Duitschland en Denemarken. Het verslag van de Commissie inzake gewapend-betonconstructies. Klei publiceert triumfantelijk de beschrijvingen van werken die in slechten of zeer slechten toestand bleken te verkeerden. En Ir. H. Th. (unnissen) steelt het hart van alle baksteenfabrikanten door daarop voort te borduren. W. V. (erschoor) vraagt: Fabricksschoorsteenen van gewapend beton of van baksteen? Nou, wat dacht U?
Klei poseert tegenwoordig als „Tijdschrift gewijd aan architectuur en bouwtechniek” ontdek ik bij deze gelegenheid; van de Urhebers wordt nergens meer melding gemaakt. Waarom?
No. 6. Het slot van „Grootmachten in botsing”, door P. J. Zürcher. Gelukkig! Nu gaat het over het Scheepvaartmuseum van den heer Rutgers (!) („buitengewone eenvoud, aan soberheid grenzende”) (!) en over het werk van den heer De la Croix (!) aan de Viottastraat („de steen heeft de charme van afgebrokkelde oudheid en toch is ze dit niet”) (!) Enz.
No. 7. Vreewijk.

THE ARCHITECTURAL REVIEW, Aprilnummer. War memorials in Provence. (Een is niet afschrikwekkend.) Garden design III. „Englishmen have much to be proud of; their countryside is the most beautiful in the world, their women are the fairest; and their houses — the houses of their ancestors — are unsurpassed.” England, England über alles. Jammer voor de Engelsche trots, dat die beperking noodig was.

JOURNAL OF THE R.I.B.A. No. 11. English Gothic architecture of the nineteenth century by H. S. Goodhart Rendel. „Whether the future has any use for the style I cannot venture to predict.” Nor I.

THE DRAUGHTSMAN. Official organ of the Association of engineering & shipbuilding draughtsmen, Aprilnummer. Even amusant als zijn Nederlandsche collega. „The economy of high wages”. Natuurlijk.

LA CITE. No. 7. Le monument belge à Amersfoort. Impressions et réflexions van Edward Léonard. „C'est l'oeuvre d'un grand artiste.” „Le niveau moyen de l'architecture y (in ons land) est si élevé que nous ne pouvons même pas concevoir quand nous atteindrons ce même niveau en Belgique.” Merci beaucoup. Vous êtes bien aimable!

L'HABITATION A BON MARCHE. No. 2. A propos de l'emploi de matériaux de substitution dans la construction de maisons d'habitation oftewel Over korrelbeton. Den Haag. Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.
No. 3. L'application rationnelle du granito dans la construction moderne.

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW. No. 3. De ervaring met het tuindorp Oostzaan, door Ir. A. Keppler. „Het aantal etages groeide gestadig en kort voor de komst van Tellegen in Amsterdam was de vijfde woonverdieping ontstaan en werd er reeds aan de zesde gedacht. Een terugkeeren tot laagbouw werd tot de onmogelijkheden gerekend, en de troosteloze menschenpakhuizen vulden zich gestadig met nieuwe gezinnen of gezinnen van buiten.

In de nieuwe bouwverordening van 1905 werd het aantal woonlagen beperkt tot vier, en werd een ontwikkeling van onze stad in den geest der Zuidelijke of Oostelijke steden voorkomen. — De stedeboouwers zullen dit feit nimmer mogen vergeten. — Aan de woningbouwvereniging „Eigen Haard” en de „Algemeene Woningbouwvereniging” komt de eer toe het eerst in de stad bezuiden het IJ perceelen met vrije boven- en benedenhuizen te hebben gebouwd.

In het jaar 1915 was het voor de Amsterdamsche woninghervormers een trots aan de oprichting dier perceelen te mogen medewerken.” „En het duurde niet lang of in 1919 werd bepaald door den gemeenteraad, dat in het grondgebied benoorden het IJ (oude gemeentegrens) slechts twee woonlagen mochten gebouwd worden.”

„Een merkwaardige ontwikkeling, geheel gaande buiten de normale stadsontwikkeling, heeft in Amsterdam tegelijkertijd met het ontstaan van den modernen blokbouw het eengezinshuis ook in de hoofdstad teruggebracht. Ten tijde van den grootsten woningnood is schier in elke stad overgegaan tot het bouwen van noodwoningen. — Tijdelijke houten barakken, verdeeld in woningen verzeen overal. — En uit deze noodwoningen is ontstaan het permanente eengezinsarbeidershuis. Door bij nieuwere complexen steeds iets beters te bouwen en te construeeren (?), hetgeen door de tijdsomstandigheden mogelijk werd gemaakt, is in Amsterdam het nu zoover gekomen, dat ongeveer 1500 permanente eengezinshuizen zijn opgericht en zeer spoedig met den bouw van een volgend 1000-tal zal worden begonnen.

De gereed zijnde zijn te vinden in de Watergraafmeer nabij Diemen en in het Tuindorp Oostzaan, terwijl de nieuwe duizend in voormalig Nieuwendam zullen worden opgericht.

Deze complexen sluiten niet aan bij den normalen stadsuitleg en de vraag mag gesteld worden, waarom zulks zoo is.”

„Zal op deze wijze met gedecentraliseerde wijze van stadsaanleg worden doorgegaan, zal het met het aanbrennen van den stadsuitleg voor eens en altijd uit zijn, dan komt het stedebouwkundig vraagstuk in een nieuwe phase. Dan zullen de grenzen van de gemeenten van minder gewicht moeten worden, dan zal het maken van een gewestelijk plan meer en meer de aandacht vragen; de aanleg van groote autowegen zal een afzonderlijke studie vorderen, het verkeersvraagstuk van den weg — verwaarloosd in de tijden van de alleenheerschappij van spoor- en tramwegen — wordt een der gewichtigste.”

Dit stukje geschiedenis is hartverheffender dan het tuindorp Oostzaan, waarvan daarna gesproken wordt. Onjuist is de slotbespiegeling: het stedebouwkundig vraagstuk voor groot-Amsterdam komt niet, maar is in een nieuwe phase.

„De nieuwe stedebouw vindt in de hoofdstad toepassing. Wel is er niet de volle sympathie in die kringen, welke zich er voor moesten spannen, doch slagen zal die stedebouw, evenals de ruimere bebouwing onder het régime-Tellegen heeft plaats gehad, ondanks alle tegenweer.”

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT, I, 1. Als een tooneelspeler zich ster voelt en het met zijn directie niet vinden kan, of als hij geen empoor heeft, dan vormt hij een eigen troep. Zoo hebben we 101 tooneelgezelschappen gekregen. Als een architect met schrijfeukte in zijn vingers zich ster voelt, dan richt hij een blad op. Zoo hebben we 101 bouwkundige bladen gekregen. Dit Bouwkundig Tijdschrift is het 102de.

Een maandblad voor de variatie.

Onder leiding van L. Zwiers.

Een achtenswaardig lange lijst van achtenswaardige medewerkers.

Dan een inleiding.

„Nu kan men van elk blad beweren, dat het niet noodig is, maar moeilijker is de bewering „niet nuttig” vol te houden(??). Nut heeft dit blad zeker en dit lijkt inderdaad zoo groot, dat alleen daardoor de oprichting ten volle gemotiveerd is.”

(???)

??

?

Dan de inhoud.

W. B.

ARCHITECTURA

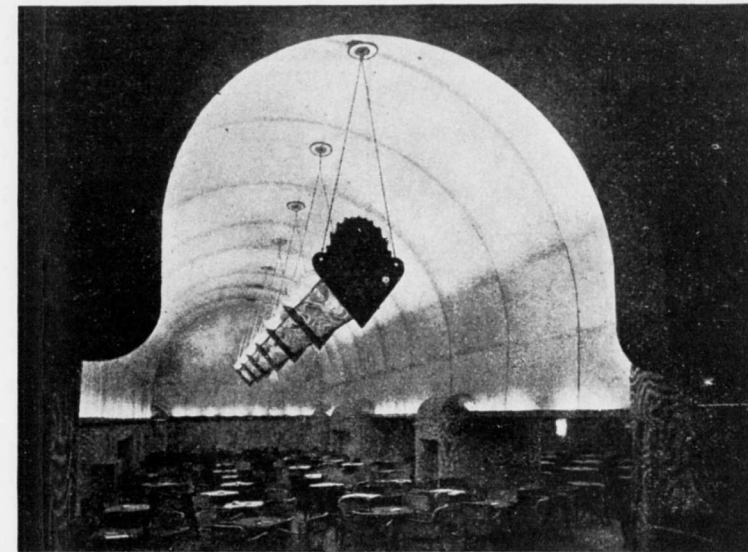
WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL

REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

BEELDHOUWKUNST EN BOUWKUNST. UITWERKING VAN DE INLEIDENDE TEKST BIJ HET 1e WENDINGENNUMMER VAN DE 6DE SERIE (1924). (In het Wendingennummer kon het artikel door beperkte ruimte slechts verkort opgenomen worden.)

Alle kunsten brengen hetzelfde... anders. Het gelijke in alle kunsten is, dat in hare eindige vormen de hoogere, oneindige waarden, die in den geest van den scheppenden kunstenaar werkzaam waren, waarneembaar of verneembaar worden voor anderen. Inzoverre zijn alle werkelijke kunstwerken een brug van vergankelijkheid naar eeuwigheid. Alle kunsten zijn één in de kunstidee, waaruit zij alle geboren worden; dat is het uitéengaan der kunstidee tot de in haar schuilende mogelijkheden. Deze groeien uit tot bepaalde kunstgebieden met eigen bepaalden vorm en inhoud, die dus echter slechts schijnbaar als zelfstandige denkbaarheden hebben te gelden. Zelfstandig zijn zij slechts inzoverre zij verschillend zijn, samenhangend of in wezen één zijn zij inzoverre zij aanzichten zijn van een en dezelfde aesthetische idee, de aesthetische geestelijkheid van den scheppenden kunstenaar. Alleen vanuit hunne eenheid, die hun voedingsbodem is, zullen de kunsten te verstaan zijn en zullen hunne verschillen zinrijk verband blijken te houden. De „beeldende” kunsten vormen een groep van bepaald karakter; deze groep brengt een bepaalde factor der aesthetische idee, n.l. het „waarneembaar”, dat is „beeldend” worden der idee. Ook is er een kunstengroep, die met de „gewaarwording” is saam te denken en een, die uit „verneembaarheid” ontstaat. Het beginsel der waarneembaarheid is in de kunst het duidelijkst verwerkelijkt in de beeldhouwkunst; minder duidelijk in bouw- en schilderkunst, maar in verschillend opzicht. De kunstidee is een geestelijke waarde en kan het volledigst zich kenbaar maken, waar de mensfiguur, het hoogste teeken voor den geest, in het kunstwerk mededoet of hetzelf is. De bouwkunst kan uiteraard van het volledig gedachte beeldende kunstwerk nog slechts de voorbode zijn, want de mensfiguur is in hare werken, als zoodanig, uitgesloten. De schilderkunst heeft de neiging aan de waarneembaarheid te ontvluchten in hoogere gebieden, in zoverre n.l. in hare werken een verbeeldingrijke schijn gewekt wordt, die als het ware met de waarneembaarheid een stellend en negeerend spel des geestes speelt, die den beschouwer eigenlijk de waarneembaarheid te buiten voert. De verhouding der drie „beeldend” te noemen kunsten is uit te drukken in de begrippen: vorm, gestalte en verbeelding. Dit zijn dus drie aanzichten, drie accenten van de beeldende idee; zij verhouden zich als de beeldende idee in aanleg, in werkelijkheid en in overgang. Ieder der drie is alle drie, maar met verschillend accent; zij zijn zelfstandig en... gebonden in hun aller eenheid, de beeldende idee, waarvan zij vormen zijn. Dat wil zeggen, dat de bouwkunst niet behoeft te zijn zonder b.v. verbeelding en een schildering niet zonder b.v. vorm, maar de drie denkbaarheden zijn de overwegende momenten in de drie beeldende kunsten. Alleen inzoverre zijn die kunsten met die denkbaarheden afzonderlijk te bespreken. In de beeldhouwkunst krijgt de rijke inhoud van gemoed en geest

CABARET.

Architect H. TH. WIJDEVELD.

„gestalte”. Dat is het edel karakter van deze kunst en tevens de belemmering om haar in breeden kring tot innerlijk gemeenbezit te maken. De beeldhouwkunst is van de beeldstellende kunsten wel het moeilijkst te verstaan. „Gestalte” vooronderstelt in hoogsten aanleg de beelding van het menschelijke leven als drager eene bewogene ideeënwereld, maar in een vorm, die ver verwijderd is van de natuur en haar begoochelenden schijn. De natuur is met haar ondoorgrondelijke vreemdheid weliswaar een eeuwig raadsel, althans b.v. in wetenschappelijken zin, maar niettemin is haar toover zelfs of juist voor het gemiddelde bewustzijn de bekende middenstof, de omgeving, die bindend aanvullend en verklarend werkt. De schilderkunst, die in haar werken zelf die natuurlijke omgeving scheppen kan en zelfs haar eigen licht in zich omvat, heeft grooter beeldings- of verbeeldingsveld dan in de beeldhouwkunst benut kan worden. Die wezenlijke soberheid eischt van den beschouwer een hoog geestelijk niveau en maakt het enkele in zich besloten beeld tot het zuiverste geval van beeldhouwkunst.

Wellicht hebben reeds de Egyptenaren dit gevoeld als zij, de „groep” vermijding, twee figuren zonder meer rechtop en in denzelfden stand naast elkander plaatsten, met slechts een linker- en een rechterhand in oppervlakkige beroering. Het enkele beeld, oprijzend in natuurlijke belichting is alzijdig, klaar te schouwen en niets verbergende realisering der ideeënwereld van den kunstenaar. Uit deze onaandoenlijke bewogenheid van logisch-klaar vorm laait op de geestesbrand, het mysterie van een diepen inhoud van gemoed en geest, die met de soberheid van de gestalte en de hardheid van de stof als het ware worstelend verkeert.

HOOFDINGANG.

Architect H. TH. WIJDEVELD.

Inzoverre roept de geaardheid van de beeldhouwkunst de gedachte op aan bouwen.

Inderdaad staan in beide kunsten de werken in het natuurlijke licht in de ruimte; in beide kunnen dezelfde materialen verwerkt zijn, en beide zijn realisaties van den menschelijken geest. Kan echter gezegd worden dat in de beeldhouwkunst aan een idee „gestalte” wordt gegeven, dan is de verhouding tot de bouwkunst deze, dat de kunstenaar, wanneer hij bouwt, bij „vorm” stellen moet blijven.

Bouwkunstige vorm veronderstelt een verstandig-wiskundige realisatiebasis en in haar verschijning een verwantschap met het kristallische in de natuur. Het accent ligt in den architectonischen vorm, niettegenstaande de werkzaamheid der krachten, op de rust van het evenwicht, op het statische. Plastische gestalte vooronderstelt een gemoeds- en geestesinhoud en een organische verwerkelijking in de beelding. In haar werkt, niettegenstaande de onbeweeglijkheid der beelding overwegend de beweeglijkheid des levens, het dynamische moment. Evenwel, in het hogere aesthetische leven blijft een wiskundige achtergrond

medegesteld; in de dynamische „gestalte” leeft de statische „vorm” opgeheven voort; evenzeer als aan het wiskundige abstract het hogere schemert. Aan den vorm doemt de gestalte op, en er is aanleiding tot de architectonische vergissing om het moment der organische beweeglijkheid, dat inderdaad sluimert in de statisch geaccentueerde dynamiek van het gebouw, uit die sluimering te wekken en als zelfstandig moment te duidelijk te doen uitkomen. Ook voor de beeldhouwkunst brengt het verband der kunsten aanleiding tot overschrijding van haar gebied, inzoverre n.l. het overwegend dynamische in het statische van de organische gestalte kan worden prijsgegeven, waardoor de beelding van het leven met zijn vollen inhoud van gedachten in vormverhouding zonder meer ten onder gaat. Zonder verkeer aan de grenzen geen werkelijke ontplooiing; de zaak is echter eigen karakter te behouden.

Beeldhouwkunst en bouwkunst grenzen aan elkaar, zijn elkanders grens, en in hun eenheid brengen zij elkaar buiten zichzelf. Wanneer beeldhouwwerk is gesteld aan een gebouw, brengt dit aan het beeldende werk een blijvende omgeving, die het tot een andere verschijning maakt dan het op zichzelf zou zijn; het gebouw heeft aan de beelding deel, wordt van het beeldwerk deel. Het gebouw verbeeldt zich tot gestaltdrager en moet daardoor het plastisch-beeldende ook in zijn architectonischen vorm in beginsel dragen. Hierin ligt een grensoverschrijding der categorieën. Het beeld aan het gebouw, dat zijn waarde ten deele ontleent aan den bouw wordt een moment van zielsbewogenheid of geestelijke ontroering in den bouw, waarbij het beeld niet onberoerd blijft door de architectonische idee en tegelijkertijd juist door den bepaalden en voor het beeld bestemden architectonischen achtergrond naar het schilderachtige kan gaan trekken. Wanneer het schilderachtige genomen wordt, zooals het hier gedacht is, n.l. als de aesthetische geest der verbeeldingrijke schijn is licht te zien, dat b.v. het relief, dat bij uitnemendheid aansluit aan het architectonische vlak, door zijne geaardheid de schilderkunst gaat naderen in beginsel. Het relief is ten halve een verborgenheid en in zijn halfheid volledig; het ware relief wordt niet als halfheid gevoeld; dat is het mysterie der verbeeldingrijke aanvulling, die het werk wekt, hetgeen in gewijzigden zin van het beeld in frontaalstand heeft te gelden. Bovendien is dit laatste, vooral wanneer het architectonisch in een nis is opgenomen (Indische tempelbeelden), niet meer zonder meer zichzelf, maar in een ruimere omgeving, die er bij gedacht is opgenomen, het is factor in een ruimer geheel, evenals de figuur in de schildering. Het zuivere beeld en het zuivere gebouw zouden het beeld en het gebouw zijn zonder meer, die echter niet bestaan; niet omdat er geen gebouw zou te maken zijn zonder beeld of geen beeld zonder architectonischen achtergrond, maar omdat de grensoverschrijding logisch in de rede ligt. Reeds het steenhouden aan het gebouw is een beeldend houden, zonder dat er nog „beelden” gehouwen worden, profileering is beeldende vormgeving; en het voetstuk van een beeld is niet beeldend deel van het beeld, maar vormmoment, zoodat gebouw en beeld hunne categorische grenzen eigenlijk steeds moeten overschrijden. Merkwaardig vertoont dit de Oostersche kunst, waarin het bouwen eigenlijk plastisch vormen (uithakken of stapelen) is, en het beeldhouwen sterk naar het schilderachtige trekt, b.v. in het relief en met de in nissen geplaatste beelden, terwijl het beeldwerk toch zoozeer in de architectonische idee opgaat, dat de groote conceptie de neiging tot plastische overwoeking blijft beheerschen; men denke slechts aan de Stoepe Boeroeboedoer. Eenerzijds laat zich zeggen, dat beeldhouwwerk aan een gebouw het

gebouw als zoodanig altijd aantast, omdat het beeld zelf een volledig kunstwerk is en dus door aandachtconcentratie op zich, het architectonische geheel in verschillende sferen van belangwekkendheid verdeelt. Anderer zijds is te bedenken, dat een bouwgeheel de eenheid in een veelheid is, en dat dus het beeldend werk, als het op de functioneel juiste plaats is aangebracht, de bouwidee versterken kan. Dan zal echter de beeldhouwer zich die bouwkunstige functie in beginsel bewust moeten maken om die uitdrukking vol te handhaven. In de gebondenheid aan deze vormidee volbrengt hij zijn werk overigens in volkomen geestelijke vrijheid; een gebondenheid die trouwens niet dwingender te achten is, dan die welke in de organische natuur werkt ten aanzien van herbeelding. Maar de bouwkunstenaar zal zich hebben bewust te maken, dat de beeldende verdieping van zijn werk, niet op het werk aangebracht kan worden, maar, als weliswaar zelfstandige schepping, toch in beginsel met het ontwerp mede gegroeid moet zijn. Het probleem, als het zoo te noemen is, der z.g. bouwbeeldhouwkunst is dus een aangeleghenheid van betrekkelijkheid, n.l. van betrekking of verhouding tusschen bouwkunst en beeldhouwkunst in het algemeen en tusschen het bepaalde gebouw en het bepaalde beeldwerk in het bijzonder. Wanneer het beeldwerk in het bouwwerk overweegt, dan wordt de bouwkunstenaar in zekere mate plastisch kunstenaar. In Boeroeboedoer is de bouw eigenlijk slechts architectonische achtergrond en omsluiting der beeldingen, hiermede trekt tevens het werk van den beeldhouwer naar het schilderachtige. Overweegt het architectonische, zoodat de bouw nagenoeg geen meerdere verdieping, in casu in beeldenden zin, toelaat, dan neigt de beeldhouwer naar het steenhouden in zijn arbeid.

Vertoont het bouwwerk zelf zoodanige soepelheid en beweeglijkheid van vorm, dat de organische natuur daarin overwegend voelbaar wordt, dan kan dat werk moeilijk meer achtergrond voor beelding zijn (in Boeroeboedoer, blijft integendeel de architectonische massa zeer strak en gebonden), maar het wordt zelf een beeldwerk evenwel zonder de beeldende verdieping, die in de beeldhouwkunst in hoogsten aanleg door toepassing van den menschnatuur mogelijk is.

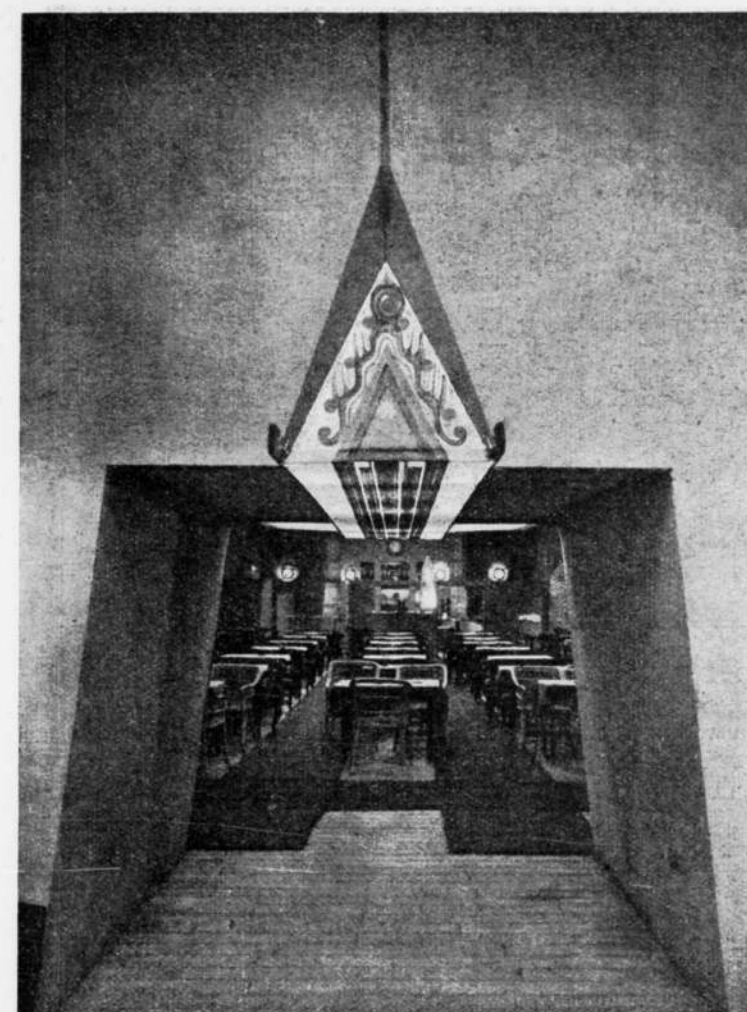
De reinste vorm van z.g. bouwbeeldhouwkunst zal dáár verwerkelijkt worden waar bouwkunstenaar en beeldhouwer elkaar volkomen aanvoelen en elkaars krachten kennend, door langdurige samenwerking beider kunsten kunnen doen samengroeien tot nieuwe eenheid. Hierin zal echter de arbeid van den architect, die het ontwerp voor het geheel maakt, in algemeenen zin toonaangevend moeten blijven. Wordt echter de geestesbrand, die uit de beelding straalt zeer sterk, dan zou het licht kunnen zijn, dat de algemeene architectonische toon slechts begeleiding wordt van den zang van leven, dood en eeuwigheid, die vorm zonder meer niet geven kan. Maar ook deze aangelegenheid blijft relatief.

Heemstede, April 1924.

H. C. VERKRUYSSEN.

DE RECLA. Afscheiden van het werk van Wijdeveld en andere kunstenaars, is deze tentoonstelling een prullerige vertooning, zooals de meeste reclame dit is, waarin niet een kunstenaar de hand heeft gehad. Wanneer het hier werkelijk een tentoonstelling gegolden had zooals de affiches aankondigden, van: „Kunst in reclame” enz., zou ze ongetwijfeld indruk hebben gemaakt, de reclame op een hooger plan gebracht hebben en tevens op een weg, die afleidt van stadsontsiering en alles wat daaraan vastzit.

Ze zou een keerpunt geworden zijn in de wijze van reclamemaken,

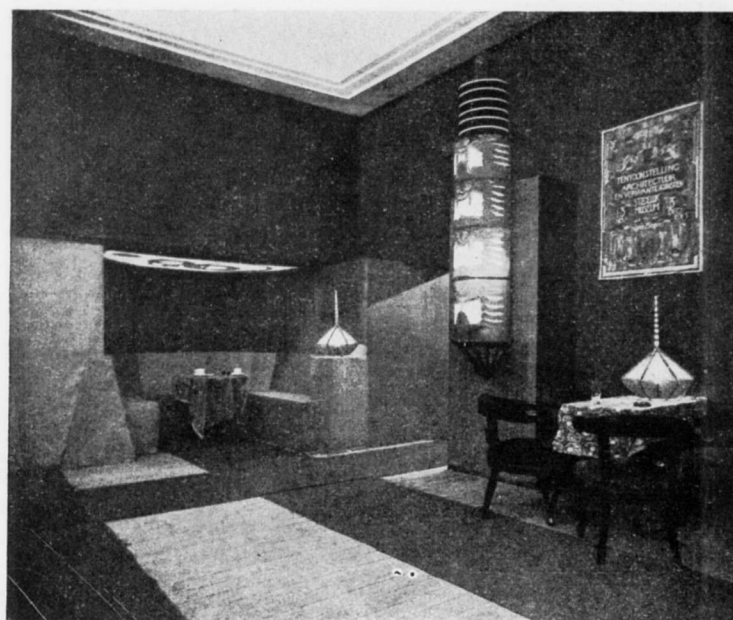

DOORKIJK VAN HET RESTAURANT. Arch. H. TH. WIJDEVELD.

ze zou, om in reclamestijl te spreken, iets geworden zijn, dat insloeg. Nu is ze niettegenstaande haar artistieke allures gemaakt tot een der vele overbodige bazaarrommel-tentoonstellingen, die wij den laatsten tijd gehad hebben.

Evenals het affiche is het programma misleidend waarmee de reclame, die zich toch al moeilijk van den blaam kan zuiveren, dat humbug en geschreeuw haar hoogste kunnen is, zich zeker geen dienst bewijst. Het is verbijsterend, zooals hier blijkt, hoe weinig invloed de werkelijk energieke pogingen, die den laatsten tijd worden aangewend om tot iets dragelijks te komen, gehad hebben. Toch wordt er in technischen zin een energie, moeite en vernuft ten koste gelegd aan dergelijk werk, die aan het ongelooflijke grenst, met, niettemin als resultaat, een product, dat de moeite van het aanzien niet waard is. Bij de afdeling blikembalage van de Fa. van Leer, welk bedrijf hier in werking te zien was, bleek dit het sterkste.

Geen enkele *handeling* van de machines is hier onbelangrijk; werktuigen met hersenen, waarin elk armpje, elk schroefje, elk hefboompje

HOEKJE VAN HET RESTAURANT. Architect H. TH. WIJDEVELD.

zijn werk kent als in een mechanisch stalen maatschappijtje, waarin elk geweten vol zijn plicht doet.

Een blik op den wand met het gereed gemaakte product laat zien, dat al dit vernuft op een wanhopige manier verspilld is. Al dit jaren lange denken ter vervolmaking van een werktuig heeft nog niet eens tot een dragelijk product tot resultaat.

Zoo'n massa-emballage-artikel mag niet veel kosten natuurlijk; het is evenwel niet duidelijk, waarom een blikje dat 2,0389 cent mag kosten aan uitvinders-honorarium, kracht, loon en afschrijving, niet nog 0,0001 cent duurder zou mogen zijn, wanneer het daarmee van een onmogelijk prul tot een dragelijk product gemaakt kon worden. Van een dergelijk gehalte is veel van het ingezondene op deze tentoonstelling; en wel zoo, dat wanneer ook maar een onmogelijk klein gedeelte van de aangewende energie gerealiseerd zou kunnen worden in de liefde van een kunstenaar, het „niets" het onmogelijk prul tot „iets" gemaakt kon worden, wat al een oncindig groot verschil is.

Edoch, ze is altijd wispelturig geweest, vrouwe Reclame. Ze liet zich de hulde van vele aanbidders welgevallen en aanvaarde allen opschik, totdat, ja, totdat ze meent den waren aanbieder gevonden te hebben en ze iets begint te begrijpen van het waardeloze van haar opsmuk. Slapeloze nachten heeft ze er van. Wat zou hij wel van haar denken, stellig heeft hij wel eens iets minder goeds van haar gehoord, hij, de eenige groote, die, waar ze met al haar zinnen aan hangt, „het groote publiek", de „openbare meening", wanneer ze die noodigt op het feest, waar ze geheel zich zelf wil zijn, zich wil doen kennen als groot, goed, onderhoudend en geestig.

Ze dacht het te kunnen stellen, eerst, met haar oude helpers; er waren er toch werkelijk wel onder, die wat betekenden, toen ze jaren geleden haar triumftocht begon.

Het werd een gruwelijke wapenschouw: daar stonden ze, de fieren, de

hoopvollen van voorheen. De eerste droeg een grooten bril, waardoor hij met kieroogjes naar haar opkeek. Toen ze hem, twijfelend, met weinig hoop eigenlijk al, haar plannen ontvouwde, hem herinnerend aan het vuur, waarmee hij eens haar diende, lachte hij bitter, wees op den bril, dien zij hem dwong te dragen, waardoor ze zijn fantasie terug meende te kunnen dwingen binnen eigen engen gezichtskring. Even moet ze toen terug geschrokken zijn voor wat ze nu begreep, dat was het gevolg van haar luimen. Maar, overmoedig lachte ze weer op, er waren er meer, er waren er veel; alles wat er was aan geest, vernuft en fantasie hadden haar aanbidders aan haar voeten gebracht. Bitter werd haar de ontgoocheling. Een volgende verweet haar zijn verwrongen handen, een andere nog erger gebreken, totdat ze heel in het laatst een groep ontwaarde, die langzaam naderbij kwam; het waren lieden van allerlei slag, ze bewogen zich regelmatig, keken mekaar aan en zeiden dan iets. Ze lachten haar toe. Eensluidend waren hun antwoorden. De een sprak zijn „ja" zelvend, een ander onverschillig, een enkele zelfs wijfelend, maar hoffelijk waren zij het steeds met haar eens. Het gruwde haar, neen, zij zouden zeker niet het kleed kunnen maken voor haar feest.

Toch zag ze in hun bangelijk omkijken naar de juist afgedankte dienaren een vrees voor haar luimen; haar nuchter verstand zei haar, dat ze te gebruiken zouden zijn.

En zij werden gebruikt. Al haar luimen werden ingewilligd; ongetwijfeld, zij zou zegevierden. Erg eervol was de zege wel niet. De ridders, ze maakten haar tot een brutale straatdeerne, ze begreep het, zij konden niet anders en zij, zij-zelf had het zoo gewild, het was ontzettend, zóó erg kon het toch nog onmogelijk met haar zijn.

Het werd een obsessie. De slapeloze nachten werden nachten met steeds benauwder droomen, hoe meer de toebereidselen tot het groote feest begonnen te vorderen.

Op een van die nachten, was het al haast niet te laat, moet ze tot het inzicht zijn gekomen, dat alleen fantasie en persoonlijke durf haar zouden kunnen redden.

Zij moet toen naar Wijdeveld gegaan zijn en hem haar lijden hebben verteld. Wat er precies gezegd is in dit onderhoud, zal wel ten eeuwigen dage onbekend blijven.

Zijn wij goed ingelicht, dan moet Wijdeveld haar ernstig haar verleden hebben verweeten. Ze moet toen aangevoerd hebben, dat het niet alleen haar persoonlijk, maar de gehele samenleving ten goede zou komen, wanneer bekware raadslieden haar zouden willen steunen. Of Wijdeveld die verklaring au serieux genomen heeft, meldt de geschiedenis niet. Hoe hij haar kleed toch nog, al scheen het voor ieder te laat, maakte tot iets, dat haar stoutste verwachtingen overtrof, doen de hier afgedrukte foto's zien.

Dat „Reclame", wuft als ze nu eenmaal is, straks, wanneer ze meent dat haar belang dit meebrengt, met schreeuwend leelijke reclameschermen het mooiste bezit van haar vriend „Jan Publiek" zal weten te bederven, en doen alsof ze niets weet van kunstenaars, die haar haar beter ik toonden, wie zal het betwijfelen!

Toch is dit wel bevreemdend, daar deze tentoonstelling, wat ze ook geweest of niet geweest mag zijn, bewezen heeft, dat „Reclame" onmachtig is iets te bereiken van eenig belang zonder den brandenden wil van den kunstenaar, zelfs al moest deze, zooals hier het geval geweest is, onder de zeer bezwarende omstandigheid van overhaasting arbeiden.

J. B.

60

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

ARCHITECTUUR-DIAGNOSE (NAAR AANLEIDING DER ARCHITECTUUR TENTOONSTELLING VAN DE „STIJL GROEP" IN DE GALERIE ROSENBERG TE PARIJS).

Het is volstrekt niet te verwonderen, dat in een tijd zonder bepaalden vorm, zonder bindende contour, de architectonische stijl er een zonder algemeene karakteristiek, in *dieperen zin* zonder vorm zijn moet.

Voor den leek is dit begrip „vormloos" echter gevaarlijk en om stijl in de bouwkunst van heden te constateeren, is eenige toelichting van dit begrip uiterst noodzakelijk.

Telkens wanneer ik het begrip vormloos als het essentiële van onzen stijl in leven en kunst verdedigd heb in de openlijke debatten, bleek mij steeds weer, dat de oppositie door het woord „vormloos" verwekt, haar oorzaak vond in het gebrek aan uitdrukkingen, welke datgene wat werkelijk *nieuw* is in onzen tijd duidelijk omschrijven.

De dadaïst, die gezegd heeft, dat al onze woorden verbruikt zijn en daarom niets wezenlijks meer kunnen uitdrukken, moet ik gelijk geven. Onze geheele euclydische tijdruimtelijke wereldvoorstelling is inderdaad een parodie geworden en bij gebrek aan taal, welke tegendeelige begrippen tot redelijke uitdrukking kan brengen, zijn wij genoodzaakt, woorden uit een verouderde opvatting voor nieuwe begrippen toe te passen. Zoo ook in de architectuur.

Wat hebben wij nog te maken met een wereld waarmede wij geen gemeenschap meer hebben en wat moeten wij aanvangen met woorden, welke in de statische wereldvoorstelling zin hadden, doch welke als uitdrukkingsmateriaal voor ons ver gevorderd stato-dynamisch levensgevoel ontoereikend zijn? Hoe aanstonds denkt men bij vormloos niet aan chaotisch, onbepaald, vaag, amorphe toestand der materie, enz.?

Hoe aanstonds denkt men bij het woord stijl niet aan het tegenovergestelde: aan streng bepaalden vorm?

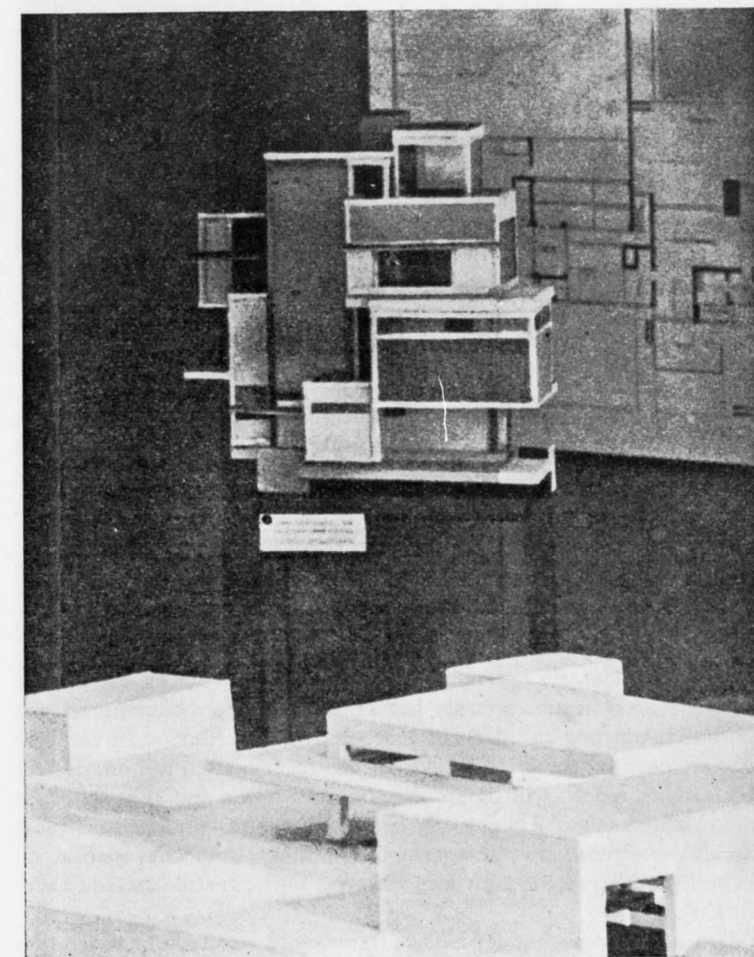
Neemt men deze begrippen „vormloos" en „stijl" zóó, dan moet de samenstelling dezer twee vijandig schijnende begrippen „vormloos" en „stijl" wel onbegrijpelijke nonsens lijken.

Daar beide woorden begrippen uitdrukken, die afgedaan hebben, kunnen zij tegelijkertijd al niet meer dienen als dragers van nieuwe begrippen.

In talen met grootere en oudere traditie (de latijnsche) is het nog veel sterker en ik spreek volkomen uit ervaring, als ik zeg, dat ik na een zevenjarig experiment tot de overtuiging ben gekomen, dat het daarom onmogelijk is, dat Noordelijke en Zuidelijke mentaliteit zich op het gebied der begripsterminologie zouden kunnen verstaan; noch in politiek, noch in kunst, noch in wetenschap.

Wellicht dat de beeldende kunst en in het bijzonder de minst subjectieve, de architectuur, door hare sprakeloze verschijning het beeldend bewustzijn zal kunnen vergemeenschappelijken.

Daar de taal de gehele mentaliteit van een volk inhoudt, zal begripsformuleering slechts mogelijk zijn binnen de perken van een taal, die met een bepaalde mentaliteit identiek is.

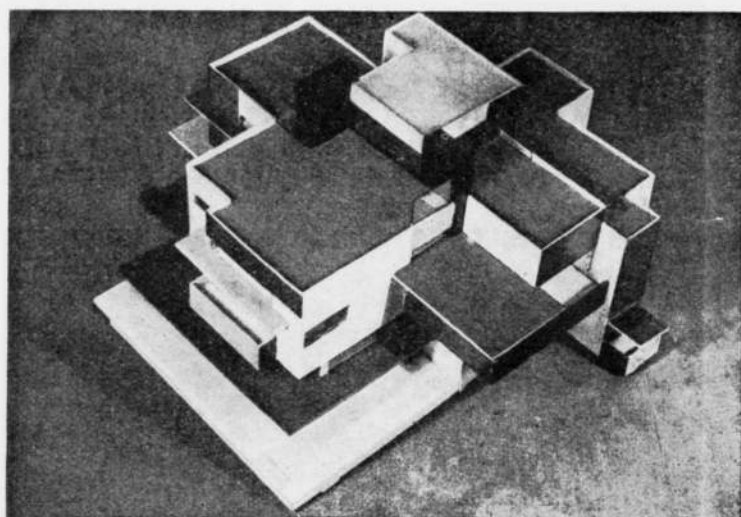
TENTOONSTELLING „DE STIJL GROEP" TE PARIJS.

HOEKJE VAN DE MODELLENZAAL.

II

Het wezenlijke der nieuwe d.i. *beeldende* architectuur bestaat daarin, dat zij vormloos is, d.w.z. dat zij elk a priori aangenomen type of vormschema verwerpt en daardoor wezenlijk onderscheiden is van elke stijl uit het verleden. De karakteristieke verschijning van het architectuurbeeld dat binnen afzienbaren tijd geheel Europa zal beheerschen is anti-allegorisch, anti-symbolisch, en anti-decoratief — kortom *anti-vorm*. Voor elken stijl uit het verleden kunnen wij een bepaald karakteristiek vormschema ontwerpen, waarin een synthese gegeven is van alles wat die stijl inhield.

28^e JAARGANG 17 MEI 1924 N° 15

MODEL (IN KLEUR EN VERSCHILLENDE MATERIAAL) VOOR EEN PARTIC. WONING. Arch. THEO v. DOESBURG—C. v. EESTEREN.

Maken wij op papier zoo'n schematische voorstelling van een bepaalden stijl, b.v. van den Griekschen, den Gothischen en den Renaissancistischen naast elkaar, dan zullen wij opmerken, dat elk in zich een bepaald karakter vertegenwoordigt, een type, hetwelk we onmogelijk met een ander type kunnen verwarren. We zouden deze reeks met vele typen nog kunnen vermeerderen en zouden daarbij opmerken, dat elke stijlperiode haar specialen vorm voortbracht.

Probeeren wij nu, van de architectuur van onzen tijd eveneens zulk een karakteristiek vormschema te ontwerpen, dan bemerken wij, dat dit vrijwel onmogelijk is. En indien het ons ook al gelukken mocht, dan gelukte het ons slechts in zóoverre als het karakteristieke architectuurschema van onzen tijd nog aan dat van vroegere tijden herinnert. In zooverre onze architectuur *nieuw* is, gelukt het ons zeker niet en wel om de zeer verklaarbare reden: wijl de architectuur van onzen tijd (hoewel in de werkelijkheid misschien nog niet in haar uiterste consequentie voorhanden) er eene is, die, in tegenstelling met alle subjectieve stijlen uit het verleden, vijandig is aan vorm, aan type, aan . . . stijl (in traditioneelen zin).

Inderdaad, ten opzichte der nieuwe elementaire architectuur zouden wij beter van een *a*-stijl kunnen spreken, daar deze architectuur over stijl heen is.

Dat is haar stijl.

In dit nieuwe begrip van een *a*-stijl zijn de twee uitersten vormloosheid en stijl vereenigd.

III

Zooals in het moderne leven, komt ook in de nieuwe architectuur „element” in de plaats van „vorm”.

Elementaire architectuur drukt daarom tamelijk getrouw het verschil uit eener beeldende architectuur ten opzichte eener decoratieve.

De eenigszins naïve opvatting, dat alle bouwkunst, waarin het rechte domineert, beeldende of elementaire architectuur zou zijn, is te verwerpen. Maar al te vaak wordt deze vergissing gemaakt, zonder te bedenken,

dat het gebruik van meer elementaire middelen, als rechthoekig vlak, of streng kubische massa, even goed als minder elementaire middelen, b.v. lotusvorm, spitsboog, golflijn, enz., door misbruik gedegradeerd kunnen worden tot het verkrijgen van decoratieve werking. Om deze zeer essentiële verschillen te onderscheiden, — wat voor een elementair denkende architect niet moeilijk valt — en om tevens een controle voor eigen arbeid te hebben, is een verklarende formuleering der essentiële beeldingsbegrippen nog altijd vruchtdragend.

Theoretische uiteenzettingen zullen echter slechts dan eenig resultaat opleveren, als de lezer een eenigszins scheppende verbeelding heeft. Hoeveel moet men in de wetenschap niet vóóronderstellen, hoeveel zich niet vóórstellen, hoeveel zich niet verbeelden, kortom hoeveel niet *zien*, alvorens men de bruikbaarheid eener wetenschappelijke hypothese kan aanvaarden en wat nog zwaarder valt, zelf de consequenties daarvan kan trekken.

Alles is in wezen een kwestie van zien, al is dat dan ook geen optisch zien. Het begrip der architectuur als eenheid van praktisch-esthetische beelding zou arm zijn, indien het niet tot zichtbaarheid, d.w.z. tot realiteit kwam in de materie. Men is er aan gewend geraakt, de architectuur wezenlijk te onderscheiden, (op grond der utiliteit) van schilder- en beeldhouwkunst, van literatuur en muziek. De lust tot categoriseeren deed ons zelfs de meest dorre, materiële en eenzijdige bouwkunst aanvaarden op grond van een steriel rationalisme.

„Architectuur moet zakelijk zijn, voor alles uiterst economisch en constructief.” Hoevelen hebben het niet nagezegd, zonder te beseffen, dat rationalisme, uiterste economie en zakelijkheid, de esthetische verlangens uit een nieuw levensbesef geboren, niet kunnen dekken. Vergeten wij toch vooral niet, dat de vordering tot zakelijkheid het protest betekende tegen de decoratieve wellust in de architectuur, maar dat ook het onzakelijke, het irrationeële, het oneconomische levensfactoren zijn, welke zeer vaak de levende bron vormen van het scheppend bewustzijn.

Alles is in opzichten. Zoo was de eisch tot zakelijkheid ten opzichte eener onzakelijke uitbundige lyriek goed en zelfs hygiënisch. Echter in het verlangen het leven, uit een innerlijke vrijheid, d.i. uit een onbepaalde intuïtieve bewustzijnsverruiming, kortom uit de beleving eener nieuwe levensafmeting te herscheppen, of op z'n minst de vordering tot deze herschepping in de materie te stellen, vast en zeker als een wet, schuilt het bestaansrecht eener nieuwe kunst, ja zelfs eener utopistische bouwkunst.

Uitdrukking te geven aan dit verlangen is, binnen de perken eener steriele zakelijkheid niet mogelijk.

IV

Als reactie op een overheerschend decoratieve architectuur was het rationalisme een noodwendigheid, doch door het tot het absurde doorzetten eener anti-esthetische zakelijkheid, was het deze laatste zelf, welke een utopistische onzakelijkheid in het leven riep. Hier deed zich dus in de architectuur hetzelfde voor als in de schilderkunst.

De uiterste consequentie eener zoogenaamde abstracte schilderkunst deed door misbruik harer middelen, bij hen, waarvoor deze abstractie niet in *realiteit verkeerde*, een tot op den spits gedreven klassisch naturalisme ontstaan:

Of de materiële eischen inderdaad slechts de eenigste maatstaf voor de architectuur zijn, laat zich uit verschillende gezichtspunten betwijfelen.

Zij die dit het eerst, uit den semitischen zin voor het praktisch constructieve gevorderd hadden, de russische kunstenaars. Zij hier reeds lang van teruggekomen, omdat de esthetische constructieve reactie daarop een wereldverbeelding van ongekende afmetingen op den voorgrond stelde.

Wij moeten onderscheiden: materiële en ideële architectuur en de eenheid van deze beide: de beeldende architectuur. Deze ideële architectuur moeten wij begrijpen als te voorzien in een behoefte van andere geaardheid dan de materiële. Materiëel is in de architectuur toch slechts datgene wat reeds verwerkelijkt is, ideële wat ter verwerkelijking dringt, wat vordert, uitdaagt. Beeldend, wat voltooit, en door evenwicht bevredigt.

Wanneer ik b.v. uit de behoefte het in- en exterieur van een huis gelijkwaardig te maken, de wanden doorbreek, dan vorder ik daarmee niet slechts een architectonische verschijning (waaruit te gelijkertijd een ander constructie-systeem voortkomt), maar tegelijkertijd een andere levenshouding.

Bij het doorbreken der muren ben ik genoodzaakt het draagvermogen van een steunvlak naar de steunpunten te verleggen, waardoor het beeld van den platten grond tegelijkertijd verandert. Hieruit volgt, dat ik bij breede spanvlakken over een ander materiaal als baksteen of beton, b.v. over glas en ijzer zal moeten kunnen beschikken.

Zoo volgt uit den eenen eisch de andere en ten slotte verdwijnt een vroegere bouwmethode geheel om te worden vervangen door een bouw-systeem, dat met de „ideële” behoefte van onzen tijd strookt.

Parijs 1924.

THEO VAN DOESBURG.

SCHOONHEIDS-COMMISSIE TE AMSTERDAM.

Het Bestuur verzocht eenige beeldende kunstenaars beantwoording van onderstaande vragen, betrekking hebbende op samenstelling en werkwijze der nieuwe Schoonheidscommissie van Amsterdam, a.v.

„Het Bestuur van het Genootschap A. et A. zou gaarne van U vernemen of U het, in het algemeen, wenschelijk acht dat niet-vakbeoefenaars door middel van stemrecht werken van beeldende kunst beïnvloeden, en of U, in het bijzonder, als beeldend kunstenaar, U bevoegd acht mede te oordeelen over de werking van architectuur in het stadsbeeld, indien deze architectuur door middel van bouwkundige teekeningen (vakkundig voorgesteld) U wordt voorgelegd” en mocht de volgende antwoorden ontvangen:

Van Dr. J. MENDES DA COSTA.

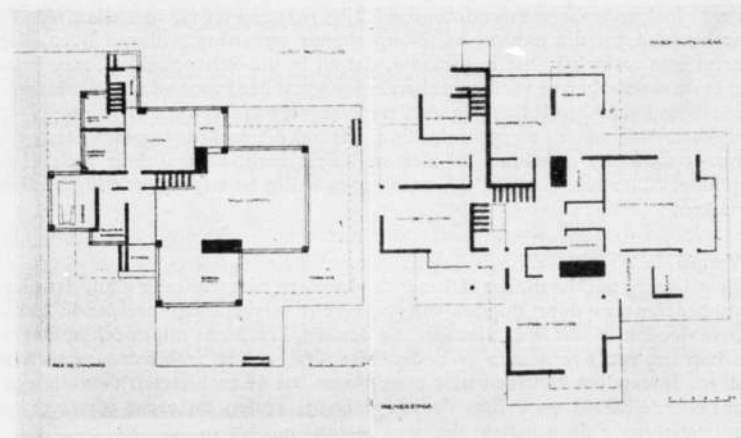
Deze ten voldoening aan uw verzoek tot beantwoording van „twee vragen” mij gedaan in uw schrijven van 10 April.

Ik acht het in 't algemeen niet wenschelijk, dat niet-vakbeoefenaars door middel van stemrecht werken van beeldende kunst beïnvloeden.

Niettegenstaande ik als beeldhouwer zoo dicht naast de bouwkunst sta en ik mij vaak met deze hand aan hand voel gaan, niettegenstaande ik mijn aandacht sinds jaren op bouwkunst gevestigd houd en ik deze innig aan kan voelen, acht ik mij niet bevoegd te oordeelen over de werking van architectuur in het stadsbeeld, indien deze architectuur door middel van bouwkundige teekeningen (vakkundig voorgesteld) mij zou worden voorgelegd. Bevoegd tot de bedoelde functiën (in zijn geheel) acht ik alleen de „meestvooraanstaande” architecten.

Van H. A. VAN DER EIJNDE.

Het Bestuur van A. et A. geeft mij twee vragen ter beantwoording en publi-

TWEE PLATTEGRONDEN VOOR EEN PARTICULIER WOONHUIS.

ceering in het weekblad van het Genootschap. Gaarne wil ik hieraan voldoen, want wie zou onverschillig kunnen blijven waar het maatregelen betreft ter beperking der leelijkheid?

Wat de eerste vraag betreft, sluit ik mij volkomen aan bij het betoog van den heer Blaauw; ik ken mij evenmin indenken, dat een leek zich gebouwd kan voorstellen, wat de architect heeft geteekend. Is deze leek door liefde voor zijn schoone stad gedreven, dan zal spoedig uit zijn adviezen blijken of deze liefde echt is, is hij gevangen in het verleden? of ziet hij zijn stad groeiende? in het laatste geval kunnen zijn adviezen van groote waarde zijn maar een e. t. beslissende stem blijft uiterst gevaarlijk. Met den Oudheidkundige weten wij direct waar wij aan toe zijn, zooals ook de heer Blaauw scherp heeft belicht. Schilder, Tuin-architect en Sierkunstenaar kunnen op hun speciale terrein, door hun adviezen medewerken tot wering van waarde-looze dingen, maar het geheel overzien kunnen zij, een enkele uitzondering daargelaten, niet. Hun ontwikkeling als kunstenaar was niet speciaal gericht op de voorstelling van een lichaam in de ruimte, anders is het gesteld met de Beeldhouwers en nu komen wij tot den tweeden vraag. De beeldhouwers, tenminste er zijn mij bekend, hebben door hun voortdurende medewerking bouwkundige teekeningen leeren verstaan en kunnen zich zeer goed voorstellen hoe deze gebouwd zal werken, ook het in drie maten voorstellen is voor hun onmisbaar, hoe zouden zij anders hun werk organisch daarin kunnen doen opgaan? Door alle tijden is de Beeldhouwer het meest verwant geweest aan den Architect, onmiddellijk komen de namen van Hendrik de Keijzer, Lieven de Keij en Bilhamer in de gedachte, dit voor ons eigen land, maar ook in de groote bewegingen van alle landen en volken heeft de Beeldhouwer altijd een bijzonder positie ingenomen en voor dezen tijd lijkt het mij van veel belang, rekening te houden met deze bijzondere positie. Mijn conclusie is dus, den Beeldhouwer, die waardig gekeurd is lid te zijn eener S.C., mag om geen enkele reden het recht van stemmen worden onthouden.

Van S. JESSURUN DE MESQUITA.

In antwoord op uw schrijven d.d. 10 April, neem ik de vrijheid u 't volgende te melden.

In 't algemeen acht ik 't, op zijn zachtst uitgedrukt, niet wenschelijk, dat niet-vakbeoefenaars door middel van stemrecht (Sic), werken van beeldende kunst beïnvloeden.

Als beeldend kunstenaar acht ik mij niet bekwaam mede te oordeelen, enz.

Van Prof. R. N. ROLAND HOLST.

De vele en verschillende vraagpunten, die aan Schoonheids-Commissies worden voorgelegd, wettigen naar mijn meening volkomen een gemengde samenstelling dezer Commissies.

Bovendien lijkt het mij niet alleen onjuist, maar ook schraal van geestelijke houding, om bouwkundige problemen ten eenenmale als zelfs voor intelli-

gente leeken, volkomen ondoorgrondelijke mysteries voor te stellen. Als de architecten tot die nauwe, kaste-beperkende opvatting willen drijven, dan eerst met recht lijkt het mij noodig, dat zij in die Schoonheids-Commissies met de meeningen te vechten zullen krijgen van hen, voor wie die problemen meer nog met het leven dan met het vak verbonden zijn. Vakkennis is zeker een prachtig ding, wie zal dit ontkennen? Het gezag dat ware vakkennis afdwingt, zal zich in iedere verhouding echter toch doen gelden. Maar laat ons van vakkennis geen heilig en angstig-beveiligd huisje maken.

Van HILDO KROP.

Ik wil graag verklaren, dat ik het in 't algemeen niet wenselijk vind, dat niet-vakbeoefenaars door middel van stemrecht werken van beeldende kunst beïnvloeden en dat ik er niet aan zou denken, krachtens mijn beeldhouwerschap het recht te nemen 'n beslissende uitspraak in architectuurvragen te doen. Bovendien kan men niet beter doen dan de architecten de volle verantwoordelijkheid voor hun daden te laten, gezien de ernst waarmee zij collectief voor de belangen der architectuur opkomen.

Van N. J. VAN DER VECHT.

Als antwoord op uw 1ste vraag: in 't algemeen: NEEN; en op de 2de vraag: waarschijnlijk beter dan menigeen; zeker slechter dan sommigen. Dit laatste is geen omzeilen of schipperen. Voor mij komt 't meer op de *mensen* aan dan op de vertegenwoordiging van alle bestaande vakken. In die Commissie van 17 behoren 16 mensen, die 't waarlijk weten en 1 uit het College van B. en W. om de weg te banen tot verwezelijking van geopperde ideeën. Zijn die 16 allen architect, dan had men de ideaaltoestand, de hoofdzaak is echter, dat men zich dienstbaar maakt aan de „architecturale idee” en dat doet met begrip; en of men nu verzen maakt of de ruimte vorm geeft, komt pas in de 2de plaats, hoewel ik natuurlijk onmiddellijk toestem, dat men de werktekeningen direct moet kunnen „lezen”.

Van C. A. LION CACHET.

Uw beide mij toegezonden vragen kan ik hierbij toestemmend beantwoorden. Aangaande de eerste vraag wil ik er aan toevoegen, dat ik de invloed, door middel van stemrecht, op werken van beeldende kunst door vakbeoefenaars of door niet-vakbeoefenaars op gelijke waarde schat, en wat de tweede vraag betreft, moet ik opmerken, dat de bouwkundige tekeningen van vele goedwillende architecten niet weinig geduld en scherpzinnigheid vereischen om tot een voorstelling te komen van wat zij bedoelen en te kunnen oordeelen over de werking van die architectuur in het stadsbeeld.

Van CORNELIS VETH.

Op de eerste vraag, door u bij uwe enquête gesteld, antwoord ik, dat dit in het algemeen m. i. niet wenschelijk is, dat er echter uitzonderingen te denken zijn, en in mijn ervaring zijn voorgekomen, van kunstzinnige leeken, die een zeer frisschen kijk op de dingen hebben. Op de tweede vraag antwoord ik, dat ik, en m. i. in het algemeen een niet-architect, gewoonlijk uit een bouwkundige tekening niet veel kan opmaken. Of dit aan de bouwkundige tekening ligt of aan de andere partij, laat ik in het midden. Op grond van dit feit echter, zou ik het niet wenschelijk achten, dat niet-architecten in de Schoonheids-Commissies zitting nemen. Evenwel acht ik de tegenstelling, door den heer Blaauw in zijn mij toegezonden artikel gemaakt, tusschen herscheppers en scheppers — waarbij dan de eersten de schilders (met uitzondering van de decoratieve schilders!) de anderen de architecten zouden zijn, pure dwaasheid, en ik verzoek u, mijn antwoord niet te plaatsen zonder deze toevoeging. Alle scheppen is herscheppen, — scheppen uit niets kan niemand, en de architect is strenger gebonden aan doel, materiaal en constructie-mogelijkheden dan zelfs de naturalistische schilder aan de natuur. Het zou veler sympathie voor onze belangwekkende architecten slechts vergrooten, indien deze zich meer onthielden van zulk abstract en onverantwoordelijk geschrijf.

Van JAN SLUIJTERS.

Uit uw vraag of ik het wenschelijk acht, dat niet-vakbeoefenaars door middel van stemrecht invloed kunnen uitoefenen op werken van beeldende kunste-

naars, blijkt weer eens duidelijk, hoe weinig de kunst bij het groote publiek in tel is en hoe zij achter gesteld wordt bij elk ander bedrijf of beroep. Immers, indien er geoordeeld moet worden over tabak, over houtsoorten, over diamanten of meststoffen en iemand zou voorstellen om in de daarvoor aan te stellen Commissie ook leeken mee te laten oordeelen, hij zou zeker met hoongelach begroet worden. Wordt er in een kring van menschen over koeksoorten gesproken en manifesteert een der aanwezigen zich als banketbakker, elk zal met gepaste bescheidenheid zwijgen, maar als men over kunst spreekt, al was Rembrandt zelve in het gezelschap, dan heeft iedereen zijn meening en haalt medelijdend de schouders op als de kunstenaar er anders over denken mocht.

Het oordeelen over kunst is zóo moeilijk en vereischt bovendien zoo groote mate van vak-routine, dat het m.i. een bespotting van de kunst zou zijn, deze door leeken te laten beoordeelen. Hiermede wil natuurlijk niet gezegd zijn, dat leeken altijd onjuist over kunst zouden oordeelen — integendeel, vaak maken leeken treffend juiste opmerkingen — maar waar het oordeelen over kunst reeds een zóo moeilijke, zóo subtiële en vooral zoo subjectieve taak is, mag dit m.i. slechts overgelaten worden aan de allerbesten onder de kunstenaars.

Uw tweede vraag of ik als beeldend kunstenaar (doch niet architect) in dit geval dus, als schilder mij bevoegd acht tot oordeelen over architectuur, indien deze architectuur mij in den vorm van bouwkundige tekeningen wordt voorgelegd, zou ik voor mij persoonlijk *niet* met „ja” durven beantwoorden en ik geloof, dat er weinig schilders zullen zijn, die zich daartoe in staat achten. Toch meen ik, dat de schilder evengoed een bouwwerk moet kunnen beoordeelen als de architect, maar dan is het voor den schilder noodig, dat het bouwwerk geheel gereed is, terwijl de architect — en dan nog alleen de architect met de noodige routine — uit de gegevens eener vakteekening zich het bouwwerk beeldend voor den geest weet te halen. De perspectivische afbeelding of de maquette lijken mij echter nog minder geschikt om daaruit een bouwwerk te beoordeelen. Geen van beiden geven een juist beeld van het te maken gebouw en hebben het nadeel, dat ze op bedriegelijke wijze een indruk geven van zoowat ten naastenbij, wat voor den serieuzen kunstenaar erger is, dan in het geheel geen indruk te geven. Ik kan mij dan ook niet anders voorstellen, dan dat maquettes of perspectivische tekeningen alleen gemaakt worden ten pleziere van de opdrachtgevers. De architect zelve zal er, dunkt me, ook niet veel aan hebben.

Een derde vraag, die u echter niet gesteld hebt, maar waarop ik toch gaarne een kort antwoord geef, is: of het niet wenschelijk geacht kan worden, dat in de Schoonheids-Commissie eener groote stad als Amsterdam ook *eenige* (niet één) schilders en beeldhouwers zitting nemen. Die vraag, indien gedaan, zou ik met een volmondig „ja” beantwoorden. Naast het maken van gebouwen en het aanleggen van straten, etc., zijn er talloze dingen te noemen, waarvoor het oordeel van schilders of beeldhouwers dringend noodig zou zijn. Het picturaal schoon speelt in het stadsbeeld een zeer belangrijke rol en is een ander begrip dan het architectonisch schoon. Vooral in een groote stad komt het herhaaldelijk voor, dat het picturale in conflict komt met het architectonische. Zoo zal om een enkel voorbeeld te noemen de architect, die van het Koningsplein naar 't Leidsche plein wandelt zich ergeren aan een aantal monstrositeiten als 't gebouw van de Kosmos, Kreymborg, Liberty Maison de Vries, terwijl de schilder er juist door geïnspireerd wordt tot het maken van een schilderij en b.v. weinig lust zal hebben om een blok huizen uit plan „Zuid” in beeld te brengen, hoezeer hij ook de architectuur daarvan bewondert.

Daarom moet m.i. evengoed voor het picturale aspect gezorgd worden als voor goede architectuur. Om daarover te oordeelen is m.i. de schilder in de eerste plaats de aangewezen persoon en acht ik het in het belang eener samenwerking, die niet in eenzijdigheid ontaardt, noodig, dat ook eenige schilders en beeldhouwers deel uit maken van de samen te stellen Schoonheids-Commissie.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
 REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
 GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
 PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

ANTWOORD VAN B. EN W. VAN AMSTERDAM OP HET ADRES NAAR AANLEIDING VAN „ROKIN PRIJSVRAAG EN UITBREIDINGSPLAN”.

Met belangstelling namen wij kennis van Uw schrijven, d.d. 8 Februari j.l., waarin Uw genootschap als zijn meening te kennen geeft, dat het ongewenscht is, de verbetering van het Rokin incidenteel aan de orde te stellen en waarin wordt verzocht het vraagstuk van uitbreiding en verkeersverbetering in zijn geheel te bezien.

Naar aanleiding van een en ander zij U het volgende medegedeeld.

Hoewel het zeer zeker gewenscht zou zijn dat partiële verkeersverbeteringen aan de hand van een vastgesteld algeheel plan konden geschieden, is deze werkwijze practisch vrijwel onuitvoerbaar, omdat niet voldoende gelden beschikbaar zijn, om verkeersverbeteringen in grooten stijl, welk zeer kostbaar zijn, ter hand te nemen, terwijl toch met urgente verkeersverbeteringen geregeld dient te worden voortgegaan.

Intusschen worden deze verbeteringen niet als op-zich-zelf-staand behandeld, daarbij wordt wel degelijk rekening gehouden met de in de toekomst wenschelijke verkeersverbeteringen. Zoo is het ook met de verbetering van het Rokin, welke dringend noodzakelijk, niet langer mag worden uitgesteld. Vrees, dat de bedoelde verbetering, waarvoor thans een prijsvraag is uitgeschreven, een latere meer uitgebreide verbetering in den weg zal staan, behoeft dus niet te worden gekoesterd. Integendeel, wij vertrouwen dat de prijsvraag een aesthetisch bevredigende oplossing zal brengen, die geheel zal passen in ons meer uitgebreid plan voor verbetering van het verkeer.

Ten slotte merken wij nog het volgende op. Hoewel wij, zooals uit het voorgaande blijkt, van meening zijn, voldoende op de hoogte te zijn van de in de toekomst wenschelijke verkeersverbeteringen, zullen wij niettemin te dezen opzichte gaarne rekening houden met de openbare meening, zooals die zich te harer tijd zal uiten.

PROGRAMMA VOOR DE STUDIE-PRIJSVRAAG VOOR DE OPLOSSING VAN HET ROKIN-VRAAG- STUK, UITGESCHREVEN DOOR HET GEMEENTEBESTUUR VAN AMSTERDAM.

1. Het doel der prijsvraag is het verkrijgen van een algemeen plan van indeeling van het Rokin vanaf den Dam tot aan het Muntplein, welk plan zal moeten beantwoorden aan eischen van *stedenschoon* en *verkeer*, terwijl met economische mogelijkheden rekening moet worden gehouden.

2. De mededinging aan de prijsvraag staat open voor alle *Nederlandsche Architecten*.

3. Bij het ontwerpen zal door mededingers rekening gehouden moeten worden met het volgende:

- De verkeersweg aan de West-zijde van het Rokin van Dam tot Muntplein moet tenminste 25 M. breed worden.
- De verkeersweg aan de Oost-zijde van het Rokin van Dam tot Langebrugsteeg moet ten minste 10 M. breed worden.
- Het overblijvende gedeelte water tusschen deze twee verkeerswegen van

Dam tot Langebrugsteeg—Spui komt voor demping en bebouwing in aanmerking, van welke bebouwing de beperking hieronder omschreven wordt.

d. Overbouwing van het trottoir aan de nieuwe zijde van den 25 M. breeden verkeersweg kan toegestaan worden tot een maximum-breedte van 4 M. De breedte van 25 M. moet dan echter vermeerderd worden met de afmeting der ondersteuningspunten der overbouwing in de richting der breedte van den verkeersweg gemeten.

e. In 't algemeen zal een op het geheele Rokin tusschen Industria en Spui op te richten bebouwing niet hoger kunnen zijn dan een begane-grondverdieping, doch op eenige plaatsen, waar de ontwerper uit architectonische overweging eventueel hoger wenscht te zien gebouwd, zal dit mogelijk zijn.

Met dit artikel wordt bedoeld den ontwerper eenig richtsnoer te geven bij de bepaling der massa van eventuele bebouwing en uit te sluiten, wat ontoelaatbaar geacht moet worden.

Omtrent al of niet bebouwen of aangeven van plaats of plaatsen, waar eventuele bebouwing hoog of hoger opgetrokken moet worden, kunnen geen dwingende bepalingen gesteld worden.

Evenmin kunnen eischen gesteld worden omtrent de hoogte van een deel der bebouwing, welke uit architectonisch oogpunt noodzakelijk zou zijn om een hoger opgaand deel der bebouwing aan een lager deel te verbinden. In 't algemeen zal de ontwerper er zich rekenschap van dienen te geven, dat de hoogte der eventuele bebouwing zóo dient te zijn, dat de tegenwoordige eigenaars van perceelen aan het Rokin geacht kunnen worden — in aanmerking genomen de voordeelen, welke de gewijzigde indeeling hun zal bieden — hierdoor niet gedupeerd te zijn.

f. Aansluitingen van een deel der nieuwe bebouwing aan bestaande bebouwing kunnen — indien de ontwerper deze als voor zijn plan architectonisch noodzakelijk beschouwt — toelaatbaar geacht worden. Hierbij zal de ontwerper zich er rekenschap van dienen te geven, dat zijn ontwerp ook — zolang deze aansluiting nog niet te verkrijgen zal zijn — beoordeeld zal worden naar de eischen van dit programma.

g. De ontwerper is vrij in het bepalen van plaats of plaatsen, waar doorgangen moeten komen tusschen den breeden en den smallen verkeersweg. In alle geval zal er een doorgang moeten zijn tegenover de Wijde Lombardsteeg.

h. De ontwerper wordt gewezen op de stippellijnen op situatie B aangebracht in de bouwblokken begrenzende Spui en Langebrugsteeg. Deze stippellijnen geven ongeveer de richting en breedte van deze twee verkeerswegen aan, welke zij in de toekomst behooren te verkrijgen.

i. Ontwerpers, die het een noodzakelijk gevolg van hun plan achten, dat de indeeling van het Muntplein gewijzigd wordt, zijn vrij de door hen gedachte gewijzigde indeeling van het Muntplein in hun plan op te nemen.

j. Op het gedeelte Rokin (Dam-Spui) tusschen de twee verkeerswegen zullen aan de Noordzijde een standplaats voor 12 automobielen en een openbaar privaatgebouw en aan Noord- en aan Zuidzijde een transformatorruimte ontworpen moeten worden.

28^e JAARGANG 14 JUNI 1924 N° 16

Overigens is de ontwerper volkomen vrij in de wijze, waarop hij van de overblijvende ruimte wenscht partij te trekken, zoowel met betrekking tot den aard en de uitgebreidheid van een mogelijke bebouwing, als van elke andere bestemming, welke hij aan de ruimte zou wenschen te geven.

k. Rooilijnwijzigingen aan de Oostelijke en Westelijke straatwanden van het tegenwoordige Rokin zullen, behalve de in 3 sub f genoemde aansluitingen, niet toelaatbaar zijn.

l. Den ontwerpers, bij wie de vraag rijst, hoe men zich de toekomst van de thans bestaande bebouwing van het Rokin te denken heeft, zij medegedeeld, dat men van de veronderstelling kan uitgaan, dat de zich daar bevindende lagere perceelen in de toekomst door hogere vervangen zullen worden, doch dat er reeds hoogte-verschil en verschil in karakter van bouw zal blijven bestaan.

4. Gevraagd worden:

a. Een situatie-teekening schaal 1 à 1000 van het Rokin met Dam en Muntplein, waaruit *duidelijk* valt op te maken, hoe de ontwerper zich de nieuwe indeeling gedacht heeft.

b. Een situatie-teekening schaal 1 à 500 van het Rokin tusschen Industria en Langebrugsteeg, waarop de nieuwe indeeling meer in details — dan op de tekening a mogelijk is — staat aangegeven. Verder zal op deze tekening tevens op schaal 1 à 500 moeten aangegeven worden het schema van de eventuele bebouwing.

c. Projectietekeningen op schaal 1 à 100 van de belangrijkste gedeelten der gevels van de eventueel op te richten bebouwing, waardoor de jury zich een voldoende duidelijk denkbeeld kan vormen van de wijze, waarop de ontwerper zich de bebouwing op zijn situatieplan gedacht heeft. Op een gedeelte dezer teekeningen moet voldoende duidelijk zijn aangegeven hoe de ontwerper zich de kleur dezer bebouwing heeft gedacht.

d. Memorie van toelichting.

De situatietekeningen sub 4a en b genoemd moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd; de bestaande bouwblokken moeten daarin met neutraaltint, de nieuwe met roode kleur worden ingevuld; de tramsporen moeten met stippellijnen worden aangegeven. De verdere teekeningen mogen in inkt of potlood worden uitgevoerd.

Het schrift op de teekeningen, van de toelichting en op de hieronder sub 7 bedoelde couverts, mag niet zijn van de hand van den ontwerper. De teekeningen mogen niet opgerold worden ingezonden. Zij moeten op carton geplakt worden en mogen niet in lijsten en achter glas worden gezet. Teekeningen, welke ingezonden worden en in het programma niet gevraagd zijn, zullen niet voor beoordeeling in aanmerking kunnen komen.

5. Inlichtingen kunnen tot twee maanden vóór den datum van inlevering *schriftelijk* worden aangevraagd uitsluitend bij den Secretaris der jury: Stadhuis, kamer 154, Amsterdam.

De beantwoording der vragen zal zoo spoedig mogelijk geschieden in het „Bouwkundig Weekblad” en in „Architectura”.

Alleen op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen geacht worden deel uit te maken van het programma.

6. De ontwerpen moeten vrachtvrij worden bezorgd uiterlijk den 1en October 1924, des middags 12 uur, aan het adres van den Secretaris, Stadhuis kamer 154, Amsterdam. Voor de inzending zal ontvangstbewijs worden afgegeven.

Voor zendingen niet uit Amsterdam afkomstig zal als datum van inlevering worden beschouwd, die van de verzending uit de plaats van herkomst waarvan expeditie-bewijs moet kunnen worden overgelegd.

De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot en met de terugzending verzekerd tegen brandschade en andere schade voor f 250 per inzending.

7. Alle teekeningen, de emballage en andere stukken der inzenders moeten zijn voorzien van een kenspreuk of motto, bij voorkeur *niet* geteekend, met het oog op de publicatie der motto's. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen of bijgevoegde stukken niet voorkomen.

Bij het ontwerp moeten worden gevoegd twee verzegelde en met het motto gemerkte couverts, respectievelijk inhoudende:

een naambrief, bevattende naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, benevens eene verklaring, dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en

een correspondentie-adres, dat niet van den ontwerper zelve mag zijn.

Op de buitenzijde der couverts moeten respectievelijk de woorden „naambrief” en „correspondentie-adres” voorkomen.

De inzenders verklaren door hunne inzending zich onvoorwaardelijk aan de bepalingen van het programma en de uitspraak van de jury te onderwerpen.

De motto's van alle inzendingen zullen in het „Bouwkundig Weekblad” en in „Architectura” worden bekend gemaakt.

8. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury van 9 leden, waartoe zijn benoemd de heeren:

Dr. H. P. Berlage, Voorzitter.

de Directeur Publieke Werken,

de Hoofdcommissaris van Politie,

de Directeur Gemeentetram,

de Voorzitter der Verkeerscommissie,

Ir. J. Gratama, J. W. Hanrath, J. F. Staal, en Ir. A. R. Hulshoff, Secr.

9. Voor de te bekronen ontwerpen is een bedrag van f 2000 beschikbaar, te verdeelen als volgt:

1e prijs f 1000, 2e prijs f 650, 3e prijs f 350.

De jury heeft de bevoegdheid om, in geval geen volledige bekroningen kunnen worden toegekend, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen over die ontwerpen, welke daarvoor in aanmerking komen. Het Gemeentebestuur heeft het recht buitendien meerdere ontwerpen aan te koopen voor een som van f 250 per ontwerp.

Het is de bedoeling van het Gemeentebestuur ter zijner tijd, indien alsdan geen overwegende bezwaren daartegen bestaan, de ontwerper van een plan, waarvan de hoofdgedachte voor verwezenlijking in aanmerking komt, bij de uitvoering daarvan op de een of andere wijze te betrekken, b.v. als adviseur.

10. De jury zal haar uitspraak in een binnen twee maanden uit te brengen rapport motiveeren en over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal vóór de opening van de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt. Voor het vaststellen der eindbesluiten zal de jury voltallig aanwezig moeten zijn. Bij ontstentenis van een der vijf architect-leden der jury zal als plaatsvervangend lid optreden de architect G. Versteeg. De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen.

De ontwerpen zullen na de uitspraak der jury gedurende minstens 14 dagen in het openbaar worden tentoongesteld; het rapport der jury zal daarbij ter lezing worden gelegd en bovendien in de hiervoren genoemde vakbladen worden gepubliceerd. Gedurende 3 maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der jury zullen alle inzendingen voor tentoon-

stelling ter beschikking blijven van de Gemeente; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden, met de ongeopende naambriefen der niet bekroonde ontwerpen.

11. De bekroonde en aangekochte ontwerpen worden het eigendom van het Gemeentebestuur. Dit heeft het recht alle ontwerpen te publiceren of ter publicatie af te staan.

12. Inzenders, die in hunne ontwerpen volgens het oordeel der jury afwijken van de voorwaarden van het programma of die zich vóór de uitspraak der jury bekend maken, zullen buiten aanmerking voor eenige onderscheiding worden gesteld.

13. Voor zooverre dit programma niet nader bepaalt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst 1921.

Het programma is goedgekeurd door de Permanente Prijsvraag-commissie. Bij dit programma behooren de volgende stukken:

1. een situatietekening A (bestaande toestand).

2. een situatietekening B (wijzigingen in den bestaanden toestand.)

Het programma met bijlagen wordt op aanvraag aan den Secretaris der Jury, Raadhuis Kamer 154, gratis en franco toegezonden.

DE ARCHITECTUUR DER VLEGMACHINES.

Het zijn niet alleen de fabrieken en graansilo's, die ons als voorbeeld dienen der rationeele bouwkunst, de machine is het ook.

Hoewel ze niet gecreëerd zijn vanuit een kunstprincipe, verwekken ze zeer vaak een schoonheidsindruk. Dit is in sterke mate het geval als er „type” in zit, anders gezegd als er „ras” in zit. Een der meest rasechte machines is de vliegmachine en dan nog wel die der groote snelheden. Waarin zit nu de schoonheid van dergelijke „rationeel gebouwde”, beter gezegd „geconstrueerde” machines?

Het is een moderne waarheid, dat „schoonheid” niet zit in aangebrachte schoonheidjes (godbewaarme wat een vermolmd begrip), maar in de uitdrukking van de aangevende nuttigheden.

Daar het getal nuttigheden eindig is, zal er in de rationeele bouwkunst maar een betrekkelijk beperkt aantal oplossingen voor één geval mogelijk zijn. Dit in tegenstelling tot de zoogenaamd schoone of wel fantastische

bouwkunst, die eindeloos varieert. De artisten weten dit; de duizend en een nachten, dat ze een geval „beslapen”, geven duizend en een diverse oplossingen aan de Scheharazade van den geest.

Maar als desondanks de artist geheel accoord gaat met de producten van een constructeur, dan is dit niet mogelijk zonder een dwingende kracht te veronderstellen, die beider denken en voelen beheerscht.

Het product dat we op het oog hebben nu is de vliegmachine; de machine, gebouwd door den technicus, aanschouwd door den artiest; voldoende aan den eersten eisch van het moderne leven, *snelheid*, voldoende schenkende aan den eersten eisch van het moderne kunstgevoel: *lijn*.

De dwingende kracht, die deze eenheid van realisatie en beschouwing verwekt is het „moderne principie”.

Het is het beginsel van het licht, van de klaarheid van het denken, geordend volgens een lijn met juist omschreven doel. Het is het principie, dat ons in de techniek rechtstreeks voert naar de realisatie, dat niet denkt aan onnoodige zijwegen, dat alleen het noodige kent — en dat ons in de kunst verlost van alle pompeus gedoe en van 't gedaas in 's Blauwe hinein, en dat de soberheid brengt, door alle takken brekende vruchten in den stroom te werpen.

Want de kunst schept uit de volheid en komt tot eenvoud (stijl) door de opheffing der details, die uit de sfeer liggen; de kunst creëert uit de hoogte, zij is beheerscht en meesterlijk.

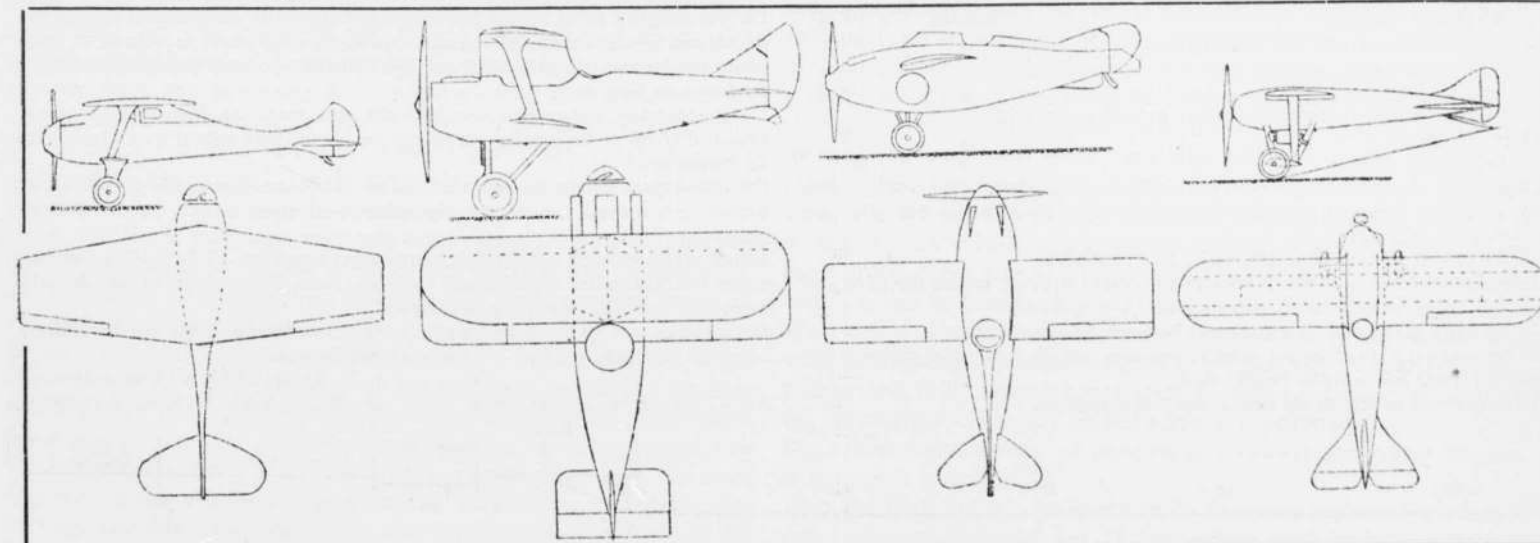
De zuivere technische constructie daarentegen creëert van onderen opwaarts tot het noodige bereikt is en denkt niet aan het meerdere; zij is naïef.

En die twee komen samen in hetzelfde doel, als de tijd rijp is. En ze is rijp om de vliegmachine te bouwen en te begrijpen.

Zorgvuldig behoedt de constructeur zich voor elke onnoodige spandraad, voor elk uitsteeksel en zie argeloos creëert hij de *lijn*, de sierlijke, klievende en energieke *lijn*. Hij bouwt een vliegtuig, onwetend dat het voor ons verschijnt als de inkarnatie van de snelheid, want de natuur creëert door hem een kunstwerk volgens een mysterieuse macht, die al het bestaande beheerscht.

Paris, Mei 1924.

TJERK BOTTEMA.

PRIJSVRAGEN. De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” schrijft de volgende prijsvragen uit:

1e PRIJSVRAAG: EEN STRANDBAD-RESTAURANT.

Gevraagd wordt een ontwerp voor een strandbad-restaurant voor een bad-plaats in opkomst.

Het gebouw is gedacht te liggen voor een stuk afgesloten strand van 600 M. lengte en met de landzijdegevel in de aangegeven rooilijn zie situatie.

Het gebouw moet bevatten:

In het souterrain (het gedeelte onder het niveau van den boulevard).

a. tweemaal twintig kleedkamertjes voor dames en heeren gescheiden, benevens twee garderobes voor te zamen $\pm$ 600 badenden. De bedoeling is dat de kleedkamertjes alleen gebruikt worden voor aan- en uitkleeden, doch dat de kleeren bewaard worden in de garderobe, om zoodoende tot een intensiever gebruik te komen van de kleedkamertjes. Verder W.C.'s, vertrek voor eerste hulp bij ongelukken, reddingsbrigadematerieel, enz.

b. een buitentrapp van het strand naar het nader te noemen terras

Op den beganen grond:

c. een caféruimte groot $\pm$ 200 M².

d. een groote eetzaal $\pm$ 80 M².

e. een kleine eetzaal $\pm$ 50 M².

f. een terras $\pm$ 150 M². aan de zeezijde, geheel of gedeeltelijk overdeikbaar met zeildoek.

g. toegangen tot nader te noemen keukens, conciërgewoning (eventueel te combineeren) en een afzonderlijke toegang voor de artiesten.

h. buffetruimten, toiletten voor bezoekers en dienstruimten.

i. ter weerszijden van het gebouw toegangen voor het strandbad 'vanaf de boulevard (trappen).

j. een afsluiting langs de boulevard, zoodat vanaf dezen geen directe toegang is te krijgen tot het afgesloten gedeelte strand.

k. afsluitingen ter weerszijden van het badstrand tot de lijn van dagelijks hoogwater (het overige gedeelte tot dagelijks laag water) wordt elk seizoen met draad afgezet.

Op de verdieping:

l. een cabaret- tevens dansaal $\pm$ 200 M².

m. een klein tooneel, vier kleedkamertjes voor artiesten.

n. hal voor controle, bespreekbureau, garderobe, toiletten, enz.

Op de tweede verdieping:

o. keuken voor restaurant $\pm$ 40 M². met W.C. personeel, bergruimte provisie en

p. woning huisbewaarder, bevattende twee kamers elk $\pm$ 20 M², twee kamers elk $\pm$ 12 M², keuken, W.C., enz.

De ontwerper is geheel vrij in de keuze van de te gebruiken materialen.

Verlangd worden:

1. Algemeen situatie, Schaal 1 à 1000,

2. Platte gronden van het gebouw, „ „ 100,

3. Dwarsdoorsnede, „ „ 100,

4. Gevels, land ter zijde, „ „ 100,

5. Perspectiefisch aanzicht van het geheel opgehaald

uit platte grond, „ „ 50,

6. Belangrijk detail, „ „ 20.

Uitgelooft worden: Een eerste prijs: Zilveren medaille en f 100.—. Een tweede prijs: Bronzen medaille en f 50.—. Een derde prijs: Eervolle vermelding en f 25.—.

IIe PRIJSVRAAG: EEN DUBBELE ZITBANK.

Gevraagd wordt een ontwerp voor een dubbele zitbank, zooals die geplaatst worden langs breede lanen in een stad en in parken.

Op de bank moeten 2 — 6 personen kunnen plaats nemen.

Bij het ontwerp dient er op gelet te worden dat de bank niet gemakkelijk door de jeugd kan worden beschadigd.

De ontwerper is vrij in de keuze van het materiaal.

Verlang wordt een aanzicht op schaal 1 à 10 en enkele details op schaal 1 à 2. Uitgelooft worden: Een eerste prijs: Bronzen medaille en f 25.—. Een tweede prijs: Eervolle vermelding en f 10.—. Een derde prijs: Eervolle vermelding.

ALGEMEENE BEPALINGEN. De deelname aan deze prijsvragen is opengesteld voor alle Nederlandsche bouwkundigen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton gezet, doch niet in houten lijst gespannen zijn.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde, respectievelijk de woorden: „naambrief” en „correspondentie-adres” voorkomen en tevens het motto van het ontwerp, welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

1. J. W. HANRATH, Architect B. N. A., Hilversum.

2. Ir. F. MERTENS, „ „ Bithoven.

3. M. BRINKMAN, „ „ Rotterdam.

4. J. P. LOGEMANN, „ „ Rotterdam.

5. Ir. M. C. A. MEISCHKE, „ „ Rotterdam.

Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap” voor te stellen de uitgelooftde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

De uitspraak der jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap” door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en het „Bouwkundig Weekblad” bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in het „Bouwkundig Weekblad” zal zijn gepubliceerd.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging die in Januari of Februari 1925 zal worden gehouden.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den November 1924 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den heer J. P. LOGEMANN, Baan 31 te Rotterdam.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap”.

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, tijdschrift of vakblad, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonden enig honorarium daarvoor te betalen.

De ingezonden ontwerpen worden niet van wege de Vereeniging tegen brand, diefstal of anderszins verzekerd en blijven dus geheel voor risico van den inzenders.

De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.

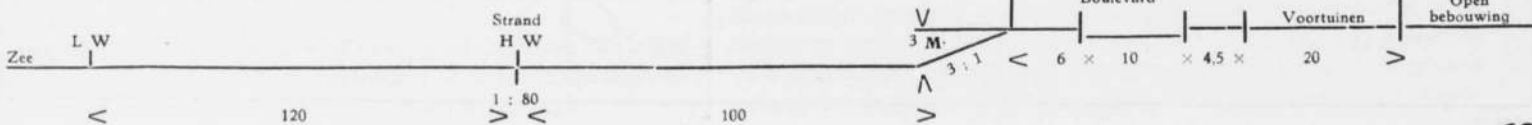
Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd tot 15 Juli 1924 aan het adres van het onder 4 genoemde jury-lid, Baan 31 en door de jury beantwoord in het „Bouwkundig Weekblad”.

Exemplaren van dit programma zijn kosteloos verkrijgbaar bij den Secretaris, Claes de Vrieselaan 27a. Namens het Bestuur,

J. P. LOGEMANN, Voorzitter.

Ir. W. C. VAN GOOR, Secretaris.

ROTTERDAM, 1 Juni 1924

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer G. Westerhout, architect, door W. Bruin en J. Boterenbrood; Mej. R. M. Wichers Wierdsma, Kunstnijvere, door Frits Lensvelt en J. Boterenbrood; Mej. A. Beuks, Leerares M. O. Teekenen, door A. J. Westerman en A. Kurvers; de Heer A. de Groot, bouwkundig teekenaar, door J. op 't Land en F. Barbiers. Als Donateur trad toe de Heer Ir. P. H. Begemann.

VERGADERING. Woensdag 9 Juli 1924 Ledenvergadering, Heerengracht 545-549, 's avonds 8 uur.

Agenda:

a. Notulen en ingekomen stukken.

b. Aanwijzen van leden voor de Schoonheidscommissie van Amsterdam.

c. De Rokin-prijsvraag.

d. Rondvraag en sluiting.

Voor het Bestuur:

C. J. BLAAUW, Voorzitter.

J. BOTERENBROOD, re. Secretaris.

DE ROKIN-PRIJSVRAAG. Het is er dan, het programma voor de Rokin-prijsvraag. Op zichzelf is het te aardig en te aantrekkelijk, om er iets onvriendelijks van te zeggen, wij wenschen den uitschrijvers er dan ook van harte succes mee; het is een goed idee, dat in dezen tijd eenige ontwerpers aan een prettige opgave geholpen worden. Nu er heel veel trekpennen dreigen te verroesten, is de waarde van deze prijsvraag daarom niet te onderschatten. Daar blijft het echter bij. Met de onsolide basis van parteele verbetering kan het resultaat nooit meer zijn, dan, op z'n gunstigst, dat van een bedriegelijken droom. Het is dan ook te hopen, dat, wanneer het Gemeente Bestuur van 1964 er toe over gaat een prijsvraag uit te schrijven voor algemeene verbeteringen in de binnenstad, het niet al te veel in de maag zal zitten met de resultaten van deze van 1921. Evenwel, wie dan komt, wie dan zorgt; dat „Gouverner”, „prévoir” moet zijn, geldt voor stedenbouw nog niet.

Toch worden er met deze prijsvraag eenige dingen aardig belicht: een oude Amsterdamsche traditie wordt er mee gehandhaafd en bevestigd; het wezen van de architectuur, zooals ze zich thans voordoet, krijgt er een nadrukkelijk accent mee.

Er zijn twee manieren, waarop de ruimte, die in een stad vrij komt, benut kan worden; het zijn die van het vrij-laten en die van het volbouwen. Aan de toepassing van die eerste manier heeft Amsterdam nooit veel geleden. De prachtige mogelijkheden, die het opruimen van vestingwerken boden, zijn nergens zoo slecht begrepen als hier. Het moet ongeveer in den zelfden tijd geweest zijn, dat Amiens, toch zeker niet vermogender dan Amsterdam, zijn onovertroffen walparken schiep, dat Amsterdam een heel bescheiden parkje tusschen Raam- en Haarlemmer-

plein, van ongekende waarde voor de buurt er omheen, prijs gaf, om het pecunia causa vol te laten bouwen.

De schoone bebouwing aan het eind van de Marnixstraat werd er het gevolg van.

Intusschen zijn de tijden veranderd. Wel is het Rokin-onmogelijkheidje veel bekrompener dan het Marnixstraat-geval, doch de architectuur, de uiterlijke, vermag veel meer.

De architectuur is een uiterst bruikbaar iets geworden, bijzonder geschikt om iets anders, nu ja, dat nu juist niet zoo geheel in den haak is, toch nog een dragelijk aanzien te geven.

Van het begin tot het eind kan dit iets slordig, oppervlakkig, onvoldoende of onjuist behandeld worden, als maar een paar milimeter voor de eindstreep bereikt is, de architectuur er bij gehaald wordt, kunnen er nog wonderen gebeuren.

Dat ze dan gewoonlijk per slot van rekening het slachtoffer van haar eigen soepelheid wordt, is een tweede. Wat het uiterlijk aanzien betreft, zal er dan ook alle kans zijn, dat er hier aan het Rokin iets fatsoenlijkers tot stand komt dan in de Marnixstraat.

Dat de architectuur midden in de stad tot een hinderlijken mantel der liefde wordt gemaakt, houdt daar noodzakelijk verband mee; maar is typeerend voor de plaats, die ze thans inneemt. Welkom als recster in den nood, maar voor de rest: „mond houden”.

Dat volbouwen van het Rokin om economische redenen wel even verdedigbaar zal zijn als dit indertijd voor de bebouwing aan de Marnixstraat het geval was, zal wel zoo zijn; of het dit om andere redenen ook is, blijft een open vraag.

Het mandaat van de verkeerscommissie zal zich wel niet uitstrekken tot het in de toekomst zien. Als ze dit dan ook niet doet, is ze ambtshalve volkomen gedekt, wat het twijfelachtige voordeel heeft, dat de architecten in de jury volkomen gedekt zijn door het diepe inzicht, dat ze bij de verkeerscommissie mogen veronderstellen voor alle verkeersproblemen, als daar zijn: straten zóó maken, dat je er net door weg kunt, slijtage aan tramrails en wegen en meer dergelijke belangwekkende dingen.

Dat die dekkingstragedie zich afspeelt op een oogenblik in de stadsontwikkeling, die uiterst belangrijk is, en wel op het oogenblik, dat er voor de volgende ontwikkeling zooveel voor altijd goed gemaakt of bedorven kan worden, is een lamme bijkomstigheid, waardoor de aandacht bovendien nog van de hoofdzaak wordt afgeleid ook.

Waar echter niemand de verantwoordelijkheid wil en kan nemen voor een stadsverbetering, omdat er geen behoorlijk algemeen uitbreidingsplan bestaat, is het ambtelijk zeer wel te verdedigen, dat nog eens dubbel-op, dekking gezocht wordt en wel achter een prijsvraag.

Dat Amsterdam daarmee ook maar eenigszins duurzaam gebaat zou zijn, is natuurlijk uitgesloten.

Wanneer Ford het wil, de wegen in de Provincie verbeterd worden, of een ondertunneling van het IJ het verkeer verdubbelt, gaat b.v. het Singel als voortgezette verkeersweg van de Voorburgwal onherroepelijk

28e JAARGANG 28 JUNI 1924 N° 17

dicht, enz. Want, al zou men dan nog zoo graag maatregelen willen nemen op het Rokin, de kans is dan verkeken. Denkbeeldig is een dergelijke ontwikkeling niet. Het Damrak, dat belangrijk breder is dan de Rokin-breedte, die de verkeerscommissie thans voorstelt, is nu op sommige punten al smal genoeg; een verdubbeld verkeer, dat door de bovengenoemde oorzaken zeker zal ontstaan, maakt het tot een zeer zwaar belasten weg.

Er mag iets lamlendigs zitten in dit achter elkaar wegkruipen; dat, bij een ongezond uitgangspunt de omstandigheden de personen boven het hoofd groeien, spreekt wel van zelf. Het is meer voorgekomen. Het bekendste geval is dat van Weenen, waar verschillende commissies elkaar zoo ingenieus dekten, dat er van het betreffende plan niet veel terecht kwam, de persoonlijke eer werd evenwel over de heele linie schitterend gered.

Edoch, al valt er, om op de Rokin-prijsvraag terug te komen, voor Amsterdam niet veel van deze prijsvraag te verwachten, een interessante studie is het zeker.

J. B.

PRIJSVRAAG AANPLAKBILJET BRYNZEEL MEI 1924. JURYVERSLAG

Ingekomen zijn 96 ontwerpen.

Eén inzending moet buiten mededinging worden gesteld, daar de naam van den ontwerper op de tekening is aangegeven.

Bij eerste schifting moeten uitvallen 65 inzendingen. In het algemeen valt van deze te zeggen dat zij ten opzichte van de voornaamste punten van beoordeeling te zwak zijn om zich bij het aanleggen van een niet al te roegeeflijke maastaf te kunnen handhaven. Veelal ligt dit aan onbeduidende conceptie of zeer gebrekkige tekening.

Terwijl de jury deze aesthetische beschouwing doet voorgaan, moet zij toch opmerken dat bij zeer vele van deze onvoldoende ontwerpen het begrip van wat een practische propaganda-plaat moet en kan zijn, te zeer ontbreekt.

Het springt bijvoorbeeld in het oog hoe velen, meenend dat een realistische voorstelling het meest doeltreffend zal zijn, daarvoor een „geval” kozen dat uit het oogpunt van propaganda averechts werken zou; zij doen n.l. dansers, kelners enz. spartelen op den gladden parketvloer, en zouden dus, indien hun voorstelling overtuigend was, allen nadruk leggen op een nadeel. In plaats van aan dezelfde kwaliteit de voorstelling van een voordeel of een aesthetisch krachtig werkend motief te ontleenen. Bij zeer velen komt ook de aard, het uiterlijk of de aantrekkelijke eigenschap van het product in het geheel niet tot uitdrukking, terwijl een meerderheid nog altijd te veel verwacht van het „vol” maken van een plaat, tegenover de veel grootere kracht die juist kan uitgaan van eenvoudige compositie en breed-geziene vlakverdeling. Ook bij menig ontwerp dat niet tot de eerst-uitgevallene behoort, hindert een verdwalen in kleinigheden die alle werking op eenigen afstand missen.

Het is ondoenlijk elk der ontwerpen afzonderlijk te bespreken, zoodat wij moeten volstaan met het opsommen van de motto's der verschillende groepen. De eerst-uitgevallene inzendingen zijn:

Salon; M. K.; Maasstad-industrie; Oentoeng- baik; Volharding; Van stam tot parket-vloer; Pavimentum structum; You never can tell; Fabrieksmerk; nog een motto Fabrieksmerk; Schie; Eenvoud; nog een motto Eenvoud; Parket; Equilibre; Vloer; nog een motto Vloer; Interieur; Paulez; Swastika; Hout II; Lisa; Lente; Mies; Jodek; Mondain; Apart; Draaikolk; Le roi s'amuse; De tijd eischt; Voor lichte en zware figuren; Sympathie; Libra; Redding; Cirkelen; Helianthus; Stempelviif; Slippertje I; Slippertje II; Dansvloer; Jane; Logi; Rico; Kaardebol; Erö; Emotie; Suggestie; Geluk; Gli-gla-vlo; Verleiding; Valniet; A; Egmond; Et cetera; Salome; Wachtklokken; Rotterdam; Drie zielen een gedachte; Will gut; Minerva; Zon; Beenen van den vloer; Terpsichore I; Arbeid II.

Waarna overblijven de volgende motto's:

Vierkant in Blatland; Marionet; Ege; Gouden lof; Quartier; Kijkduin; Faunendans; de gek en de waarheid; Edelmateriaal; Leesbare letters; Arend I

Recla; Rieger; Abstractie I en II; Uilskuiken; Schets; Eikenhout; 1925 A; Hout; Remember; De zwarte kat; Terpsichore; Parkettos; Voorwaarts; Rhythme; De meeuw; Arbeid; De dans; De bloem der parketvloeren.

Van dezen wordt bij nadere beschouwing, als niet bestand tegen vergelijking met de overblijvenden, uitgelegd:

De bloem der parketvloeren heeft iets goeds in de kleur, doch bij herhaalde beschouwing voelt men te zeer het wienig zeggende verwarde van de decoratieve vulling. Het bovengedeelte is beppald heel zwak.

Vierkant in Platland; hoewel de kleur niet zwak is, wat bij een ontwerp als dit zwaar weegt, wordt toch de krachtige werking gehinderd door het door kleinheid verwarde middenstuk der compositie. De letters, onduidelijk en onevenwichtig zijn niet gunstig geplaatst. Met parketvloeren geen verband.

Marionet: bij eenigszins langere beschouwing wordt dit biljet zeer onrustig en de marionet-figuur is te onbelangrijk in het geheel: in het algemeen is allea te klein in deze compositie die geen kern heeft welke de aandacht concentreert.

Quartier: de goede kwaliteiten in deze inzending worden gestoord door de kleur; men gevoelt dat in louter zwart-wit de werking veel sterker zou zijn; de kleur voegt geen betekenis aan het geheel toe, maar werkt integendeel als een eenigszins onbeduidende verfraaiing die de tekening haar rust en vastheid ontnemt. Practisch bezwaar is, dat in de tekening een schematische voorstelling of technisch-grafische aanduiding vervat ligt van een houtzaagmethode, hetgeen voor het publiek onbegrijpelijk en dus als propaganda-motief werkeloos blijft.

De gek en de waarheid: deze tekening heeft veel overeenkomst met „Kijkduin” doch is in menig opzicht zwakker. De vloerlijn deelt de compositie onaangenaam in tweeën; het wit speelt een te groote rol zonder daaraan evenredige werking, terwijl de naar als hoofdmotief sterker in verband zou moeten staan met het doel van de plaat; elke andere figuur zou op ongeveer dezelfde wijze kunnen worden aangewend, zonder dat de betekenis van de propaganda-plaat als zoodanig daardoor zou verliezen of winnen.

Edelmateriaal: dit ontwerp heeft geen kwaliteiten die opwegen tegen het feit dat het ontwerp niets met vloeren te maken heeft. Een fout die bij vele inzendingen moet worden geconstateerd; zonder ooit geheel te kunnen worden weggecijferd, kan dit bezwaar natuurlijk i e t s van zijn kracht verliezen, wanneer de plaat overigens buitengewoon aantrekkelijke eigenschappen bezit, die voor practische verspreiding tegen dit logisch gemis kunnen worden opgewogen.

Arend; *Recla*: deze ontwerpen toonen enkele kwaliteiten maar verliezen bij ernstige beschouwing toch te spoedig waarde: vooral *Recla* is zwak van kleur en tekening; de letters zijn onvoldoende.

Ook van *Reiger* moet ongeveer hetzelfde worden gezegd; men bespeurt hier bij het zoeken naar kleurwerking wel, maar de letter is weer slecht terwijl geen vloer voldoende is uitgedrukt.

Dit laatste geldt ook van beide ontwerpen *Abstractie*; deze tekeningen hebben een niet onaantrekkelijke kleurwerking, doch de ornamentiek is zwak; zij maakt den indruk van gezochtheid, naar aanleiding van geter voorbeelden, die den inzender voor oogen moeten hebben gestaan.

Uilskuiken heeft iets eigens; een hoofdgebrek is dat de groote witvlakke, die evenzeer haar betekenis behoorde te hebben als de motieven, waaruit het vallende figuurtje is samengesteld, geen zin heeft; zij zou evengoed grooter, kleiner of heel anders van vorm kunnen zijn, en blijft een leegte zonder constructie of werking. De tekenaar heeft het niet verder kunnen brengen dan een aardigheid op een aardige manier; het had meer kunnen zijn en een practisch bezwaar is alweer, dat de grap naar den verkeerden kant werkt; zij illustreert een nadeel. Gebrek aan fantasie. Kleur nog al leelijk.

Schets: deze inzending zou bij sterker uitvoering van de idee een goed figuur maken; de bedoeling, het stadssilhouet (in samenhang met de woorden: „voor elk huis”) vlak als een geconstrueerde parketvloer op de plaat uit te spreiden, zonder in peuterige details te vervallen, terwijl ook de naam eenvoudig in de ruimte geplaatst ongestoord kan werken, is zeer te prijzen. Het hapert echter aan kracht, de ontwerper heeft nog niet beschikt over de capaciteiten, die noodig zijn om wat hij bedoelde ook sterk en vol werking te geven.

Juist bij dezen eenvoud is die kracht onmisbaar. Het stadssilhouet moest bepaald grootscher zijn opgezet, expressiever van contour, en sterker van kleur; de letters zijn hinderlijk zwak

Eikenhout: dit ontwerp heeft een goede kwaliteit in de kleur, hoewel het bruin niet goed past bij het mooie blauw-zwart; maar het silhouet van den boom, waarop het hier zoo zeer aankomt, is weinig zeggend (vooral de onderste helft is slap en onbeteekenend van omterk.)

In het ontwerp *Hout* is de kleur meer een poging dan een bereikte waarde; vooral de kleine vlakken zijn hier te klein en een vloer wordt niet uitgedrukt. *Remember*: heeft het gebrek, dat geen verband bestaat tusschen tekening en tekst; de massa der twee figuren werkt verwarrend, vooral op eenigen afstand; de kleur is te flauw. Als reclameplaat heeft dit ontwerp in de voorstelling hetzelfde gebrek als „Uilskuiken”.

De zwarte kat: hier is een pogen te waardeeren om tot een vast gesloten geheel, een sterken samenhang te komen: de rand (waarvan de zijanten niet zijn opgelost) moet wellicht de gedachte wekken aan een vloerconstructie, maar doet dat inderdaad volstrekt niet: in dien wel wat pretentieuzen rand is het middentafreel te klein.

Terpsichore: met het witte dansend figuurtje tusschen coulisse-vlakken: de witte letters vallen er te veel uit, zonder samenhang met de rest; het dansen figuurtje is zwak en te klein van detailleering; de gedachte wordt opgewekt, dat het geheel mooier zou zijn wanneer het danseresje er niet was. Het effect van het geheel is wat goedkoop.

Parkettos: geeft ondanks het motto geen parketvloer; de letters zijn niet in het constructivistisch verband opgenomen: dit zou hier zeker vereischt zijn.

In *Voorwaarts* heeft de figuur te veel onbelangrijke details, die bovendien gezocht aandoen; een sterk verband tusschen de figuur en de omgeving (met de blok-compositie) ontstaat niet; de suggestie, dat het een vloer is, die door dezen hameraar wordt gelegd, heeft niet de kracht, die de plaat een volle en bijblijvende uitdrukking zou verleen.

Rhythme wordt bij tweede beschouwing toch te zwak van techniek. Kleine details hinderen, de weerspiegeling van den voet (een voornaam motief) is ver van gelukkig; in den vliegende rooden mantel, aantrekkelijk als gegeven, is de votheid en de beweging, die bedoeld werd weinig bereikt. Tamelijk gebrekkig kunnen, stond hier blijkbaar de bedoeling in den weg.

Arbeid: heeft een te willekeurige verdeling der massa's met veel vaags door allerlei schakeering en tinten, wat in tegenspraak schijnt met een daardoorheen sprekende bedoeling een bouw van massa's te maken. Het ontwerp bereikt die kracht niet.

De Meeuw: er zijn kwaliteiten in dat wat stijve ontwerp te waardeeren maar ze maken het tot een groot sluitzegel en niet tot een aanplakbiljet.

In de derde groep blijven derhalve:

Ege; Gouden lof; Kijkduin; Faunendans; Leesbare letters; 1924 A; De dans; *Ege*: dit ontwerp heeft een rustige beschaafde kwaliteit; de letters, van vorm goed, zijn toch wat schraal neergezet. Maar vooral, bij lange beschouwing (en deze tekening doet haar werk niet met de felheid, die een oogopslag voldoende maakt) veraadt het te zeer een zekere matheid, waarin het moet ontstaan. Er zijn weinig bepaald storende tekortkomingen, maar het geheel is eenigszins saploos.

De dans: de vloermotieven werken onvlak; de letterplaatsing niet gunstig; de blauwe rok is zwak; de kwaliteit van de tekening vindt men in de bovenfiguren.

1924 A: louter de compositie en kleurwerking gezien, een der beste ontwerpen. Jammer dat de naam, terzij geplaatst en van boven naar onder te lezen, op korten afstand volkomen het doel mist. Dat het ontwerp evengoed voor allerlei andere producten zou kunnen gebruikt worden, is een gebrek; wanneer de naam, waar het practisch op aankomt, daarbij nog al te moeilijk leesbaar is, voldoet het ontwerp te weinig aan het vooropgestelde doel om voor bekroning in aanmerking te kunnen komen.

Blijven over: Faunendans; Kykduin; en Gouden lof.

Gouden lof: heeft practische bruikbaarheid met een gave, welbewuste werkwijze verenigd. Het ontwerp heeft een gewilde distinctie, die meer glad van factuur dan hoog van gehalte is. Het heeft een zeker effect, en dit is niet zonder vaste vaardigheid verkregen. Maar de geheele opzet is tam, tamelijk bloedloos en geaffecteerd; stond het motief van den parketvloer er niet zoo duidelijk op, dan zou het een chocolaterie-biljet kunnen zijn, vooral om de

niet gelukkige kleur. Toch heeft het in zijn eenvoud van motieven en samenstelling iets dat het onmiskenbaar tot een biljet maakt, en het zal als zoodanig niet zonder werking zijn.

Kijkduin: heeft leelijke letters, maar deze werken samen (vootalbovende figuren) als een krachtige (hier onmisbare) massa; het vloertje, waarop het paar zich beweegt, is te peuterig; het kleine ervan ontleent aan de dansers de beweging, den gang. Het wit in het beneden-opschrift doet weinig goed, en er zijn daar ook hinderlijk kleine vormdetails; maar in de tekening der figuren is een te waardeeren kunnen naast een trek van banaliteit, en de kleur van het geheel is aannemelijk. Een tekort blijft men voelen in de onvoldoende wijze, waarop den vloer tot uitdrukking komt.

Faunendans: heeft een karakter dat het artistiek boven „Kijkduin” verheft. Er is hier een eigenheid van opvatting te waardeeren en een zeker evenwicht tusschen willen en kunnen. De afwerking van het vloertje is wel te minutieus of te realistisch, de grijze blokjes liggen niet sterk compositief over het witte vlak geworpen; toch is de vrije plaatsing der massa's in 't algemeen juist; de blauwe kleur der woorden is niet heel gelukkig en het motief „faunen”-dans heeft geen logische noodzakelijkheid in het verband, om zich op te beroepen. Het ontwerp heeft echter een positief cachet van wel niet superieur maar toch goed gehalte, zij het dan ook, dat het geheel als biljet wat ijl, schraal wellicht, zal doen (in welk opzicht Kijkduin zijn kleur voor heeft.)

De jury kan de opmerking niet terughouden, dat zij geen der ingekomen ontwerpen doorslaand een volledig geslaagde beantwoording acht van de vraag; de gewaarde eigenschappen hebben zich in geen der tekeningen zoo geconcentreerd, dat het gegeven op de eenvoudigste wijze tot zijn meest treffende uitdrukking is gebracht. Zij is zich bewust van de moeilijkheden van het onderwerp, maar ziet toch de mogelijkheid voor zich, wanneer zij denkt aan een ontwerp als *Schets*, waarin bij zeer aantrekkelijke bedoeling de krachten te kort schoten.

Ten slotte heeft de jury gemeend dat van de ontwerpen: *Faunendans* en *Kijkduin* geen van beide absoluut den voorrang kon verwerven boven het andere, maar in beide tegenover de gebreken, eigen kwaliteiten staan welke ze ongeveer tegen elkaar doen opwegen.

Zij heeft daarom besloten het bedrag van eersten en tweeden prijs samen gelijkelijk te verdeelen tusschen *Kijkduin* en *Faunendans* en aan *Gouden lof* den derden prijs toe te kennen.

De Jury:

J. JONGERT, Rotterdam.

W. F. GOUWE, Den Haag.

C. BRUIJNZEEL, Voorbur

Mei 1924.

Bij opening der couverts blijken de bekroonde ontwerpen te zijn van: (*Faunendans*): Jac. Bieling, Amsterdam; (*Kijkduin*) B. S. Claus, den Haag; (*Gouden lof*): K. Vegter, den Haag.

De inzendingen zullen worden tentoongesteld te Den Haag, in de Kunstkring Binnenhof, van den 15 Juni tot den 23 sten Juni 1924. Misschien daarna in Amsterdam, Rotterdam, Arnhem en Utrecht.

PRIJSVRAAG AANPLAKBILJET HET ROODE KRUIS.

Het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Roode Kruis schrijft een PRIJSVRAAG uit voor een AANPLAKBILJET ten dienste van deszelfs collecte, te houden in de week van 27 September tot 4 October 1924, onder de navolgende voorwaarden:

1. Het biljet moet op pakkende wijze de aandacht vestigen op de humanitaire idee, die het Roode Kruis voorstaat. Daarbij zal in het oog dienen te worden gehouden, dat het Vredeswerk van het Roode Kruis (Ziekenhuiswezen, hygiënische propaganda, enz.), van het meeste belang is geworden.

Het embleem, het Roode Kruis zelf, zal uiteraard niet mogen ontbreken, terwijl op het aanplakbiljet duidelijk leesbaar zal moeten voorkomen: „Steunt het Vredeswerk van het Nederlandsche Roode Kruis. Collecte tusschen 27 September en 4 October.”

2. De ontwerpen moeten een grootte hebben van 75 — 100 c.M., staande

genomen, en in steendruk kunnen worden uitgevoerd. Het aantal kleuren mag niet meer dan 4 bedragen. De bekroonde ontwerper zal zijn ontwerp zelf op steen moeten brengen. Hij geniet daarvoor een honorarium van f 150.—.

3. Er worden uitgelooft:

Een eerste	prijs van	f 300.—
„ tweede	„ „	„ 200.—
„ derde	„ „	„ 100.—

4. De volledig bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van den prijsvraaguitschrijver, doch alle ontwerpen blijven het geestelijk eigendom der ontwerpers, wier namen, bij eventuele reproductie op het biljet op niet storende wijze vermeld worden.

De prijsvraaguitschrijver heeft echter het uitsluitende recht om de bekroonde ontwerpen, nadat de prijzen zijn uitgereikt, te reproducteren en te verspreiden, en daarvan het gebruik te maken, dat uit het met de prijsvraag beoogde doel volgens dit programma voortspuit. Hierbij wordt bepaald, dat eventuele afwijking bij de uitvoering van de door de jury gegeven rangorde in overleg met de jury geschiedt.

De betrokkenen zullen bij die uitvoering worden geraadpleegd en hun advies geven, waarvoor aan elk hunner, boven den behaalden prijs, een vergoeding van f 100.— zal worden uitbetaald.

5. Wanneer de jury geen volledige eerste prijs kan toekennen, heeft zij het recht de uitgelooftde prijzen geheel of gedeeltelijk over ten hoogste drie ontwerpen te verdeelen. De prijsvraaguitschrijver kan in dit geval alleen in nader overleg met de gedeeltelijk bekroonden tot uitvoering hunner ontwerpen overgaan. De prijzen worden binnen een maand na uitspraak der jury uitbetaald.

6. De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren:

a. S. JESSURUN DE MESQUITA, Kunstschilder, Linnaeuskade 24 te Amsterdam.

b. W. A. v. KONIJNENBURG, Kunstschilder, Jan v. Riebeeckstraat 20, Den Haag.

c. Prof. R. N. ROLAND HOLST, Kunstschilder, „Buissche Heide” bij Zundert (N.B.).

Zij zal haar oordeel over de ingekomen ontwerpen in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen 4 weken na den datum, waarop de ontwerpen worden ingewacht.

De uitslag der bekroning zal in ten minste 5 groote dagbladen worden bekend gemaakt.

De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan het oordeel der jury.

7. Alle ingezonden ontwerpen zullen in het openbaar worden tentoongesteld, waarbij het juryrapport ter lezing zal liggen en waartoe de mededingers aan hun correspondentie-adres een kosteloos toegangsbewijs zullen ontvangen.

8. De ontwerpen worden ingewacht vóór of uiterlijk op 14 Juli 1924 aan het adres van Het Nederlandsche Roode Kruis, Prinsessegracht 27, Den Haag. Zij moeten geteekend zijn op stevig papier, mogen op carton zijn opgezet, doch niet in lijsten worden gespannen of gerold.

Zij moeten, met alle bijbehorende stukken, worden gemerkt met een motto, liefst niet geteekend (met het oog op de publicatie), welk motto ook op de emballage moet worden herhaald. Bij het ontwerp moeten worden gevoegd twee vergezeldes en met het motto gemerkte couverts, respectievelijk inhoudende: een naambrief, bevattende naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, benevens een verklaring, dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en een correspondentie-adres, dat niet dat van den ontwerper zelve mag zijn. Op de buitenzijde der couverts moeten respectievelijk de woorden NAAMBRIEF en CORRESPONDENTIE-ADRES voorkomen.

9. Alle ontwerpen zullen van den dag der inzending tot aan de terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 100.— voor elk ontwerp.

10. De ontwerpen blijven gedurende een maand na de tentoonstelling ter beschikking van den prijsvraaguitschrijver, die het recht heeft de bekroonde ontwerpen ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift, zonder daarvoor den ontwerpers eene schadeloosstelling te betalen.

11. Na het in 10. genoemde tijdstip zullen de niet bekroonde ontwerpen met de ongeopende naambrieven kosteloos aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

12. Inlichtingen kunnen tot 25 Juni schriftelijk worden gevraagd aan het

adres van het Nederlandsche Roode Kruis, Prinsessegracht 27, Den Haag, en worden door de jury beantwoord in het „Bouwkundig Weekblad”, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

13. De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor ieder Nederlandsch kunstenaar.

14. Voor zoover dit niet reeds uit de bepalingen van dit programma blijkt, zijn op de prijsvraag toepasselijk de „Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst.

15. Exemplaren van dit programma zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Roode Kruis, Prinsessegracht 27, Den Haag.

De Permanente Prijsvraag-

Commissie:

H. A. REUS.

C. N. v. GOOR.

W. F. GOUWE.

De Prijsvraaguitschrijver:

HET HOOFDBESTUUR VAN HET

NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS.

De Jury:

S. JESSURUN DE MESQUITA.

W. A. v. KONIJNENBURG.

Prof. R. N. ROLAND HOLST.

PRIJSVRAAG. De N.V. VEREENIGDE SCHELPKALKFABRIEKEN te LEIDEN schrijft een PRIJSVRAAG uit voor een FABRIEKSMERK, ten behoeve van het in den handel brengen van een VERBETERD SCHELPKALKPRODUCT, onder de navolgende voorwaarden:

1. Het fabrieksmerk moet dienen om op jutte, eventueel ook op papieren zakken, waarin het fabrikaat verpakt wordt, te worden *gestempeld*, doch tevens om op prospectie, circulaire's en correspondentie-papier te worden gereproduceerd.

2. Het ontwerp kan gedacht zijn voor een houten stempel, eventueel door den ontwerper zelf uit te voeren, of voor uitvoering in rubber.

Het fabrieksmerk moet bestaan uit een pakkende voorstelling, een embleem of guur, welke als een blijvend kenteken voor den ondernemer zal worden toegepast, zonder onmiddellijke toevoeging van den naam van de fabriek of van het product.

3. De vorm van het vignet wordt aan den ontwerper overgelaten, doch met het oog op de grootte der zakken, waarop het moet worden aangebracht, mag het in twee, loodrecht op elkander staande rishtingen niet meer dan 50 bij 30 c.M. meten.

Bij het ontwerp moet rekening worden gehouden, dat het verkleind moet kunnen worden tot een maximummaat van 5 c.M. voor het gebruik op correspondentiepapier.

Teneinde dit te kunnen beoordeelen moet bij het ontwerp, dat op de grootste maat moet worden geteekend, ook een verkleining worden geteekend of een scherpe fotografische verkleining worden bijgevoegd.

De praktische toepassing laat slechts het gebruik van een kleur toe.

4. Voor deze prijsvraag worden uitgelooft:

een eerste	prijs van	f 100.—
„ tweede	„ „	„ f 50.—
„ derde	„ „	„ f 25.—

7. De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren:

Machiel Wilms, Reclamekunstenaar, Essenburgsingel 64a, Rotterdam;
W. F. Gouwe, Directeur van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, Zwatteweg 64, Den Haag;

H. M. C. Dolk, Secretaris der Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten, Apothekersdijk 34, Leiden.

Zij zal haar oordeel over de ingekomen ontwerpen in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen vier weken na den datum, waarop de ontwerpen worden ingewacht.

De uitslag der bekroning zal in het „Bouwkundig Weekblad” en in „De Reclame” worden bekend gemaakt.

De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan het oordeel der jury.

8. De antwoorden op de prijsvraag zullen in het openbaar worden tentoongesteld, waarbij het juryrapport ter lezing zal liggen en waartoe de mededingers, langs hun correspondentie-adres, een kosteloos toegangsbewijs zullen ontvangen.

9. De ontwerpen worden ingewacht voor of uiterlijk op den eersten Juli 1924 aan het adres van den heer H. C. M. Dolk te Leiden.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

OVER INTERIEURKUNST. De grondtoon van het dagelijksch bestaan is, niettegenstaande momenten van verblijding, die zeker aan te wijzen zijn, overwegend onbevredigend. Vanaf de oudste ons bekende tijden is dit ingezien en heeft het karakter der nietigheid van het zijnde het menschdom aangegrepen, en het doen zoeken naar zijne onvergankelijke waarden.

„To see with the mind” zooals Havell zegt, dus niet met het fysieke oog alleen, is het woord bij uitnemendheid voor het oude Oosten. De harmonische verweving van het alledaagsche en het hogere maakt den gewonen oosterling tot een dieper, fijner mensch, dan de westerling, die verstandig-intellectueel wellicht veel verder is, uiteraard kan zijn.

Het leven in het westen heeft voor de massa geleidelijk gevoerd tot de scheiding van het eindige belang, dat dag aan dag gezocht wordt, en het hogere of diepere, dat nu en dan in ideële oogenblikken wel tijdelijk wordt aanvaard, maar bij zakelijker gestemdheid toch ook weer evenzeer kan worden afgewezen. Wij kennen wat men noemt vooruitgang en hebben in den loop der jaren een geweldig wetenschappelijk en technisch apparaat geschapen, dat wij in zijn breede mogelijkheden nog niet overzien, maar in zijn consequenties, juist wat betreft ons zelf al niet meer meester zijn. De „geest der vindingskracht” n.l. veroverd meer en meer ons geestelijke leven en is, eenmaal gewekt, niet meer te remmen ook al mocht dit wenschelijk of noodig blijken. De groote vlucht van het technisch kunnen en der wetenschappelijke vorsching kan ons voeren tot steeds groter macht in bepaalde richtingen, tot groter snelheid, tot groter hoogte in het luchtruim, tot groter diepte in de aarde; zij blijft bevordering, althans zeer overwegend, van eindige belangen. Toch leeft in ieder onzer het verlangen naar verlossing van den druk der eindigheid; wij allen worstelen en strijden in onze beste oogenblikken om het licht des geestes, dat ons boven onze nietigheid verheffen kan. Dit kan alleen in ons het waarlijk hogere, dat is de geest der eeuwigheid en niet het onafgebroken groot gedruisch van arbeid tot bevrediging van eindige belangen, en het steeds gespannen zijn van geest en lichaam in den strijd om het bestaan. Het voelbaarst wordt dit in het dichtelijke woord, in toonkunst, in het beeld of in de schildering, maar ook het interieur vermag den mensch in een beter wereld te verplaatsen. Zoo zou in fabriek en werkplaats, in laboratorium, in kantoor en woonhuis vooral ook in het woonhuis een schoone harmonie van vorm en kleur den dagelijkschen arbeid tot een vreugdevollen daad kunnen doen worden.

In het huis, waar het straatrumoer slechts gedempt kan binnen dringen of waar het gansch verstomt, heeft de mensch zijn rust en schoonheidsvreugd te vinden, zijn ontspanning van de levensspanning; het interieur moet de omgeving zijn die dagelijks herstelling van het evenwicht en inkeer tot zichzelf en tot den eigen kring weer mogelijk maakt. Maar tevens moet het drager kunnen zijn van beeldend werk, opdat de bewoner zich kan laten voeren in het hogere van het menselijke leven,

in de voorstelling van den mensch op hooger plan. Hiertoe heeft alles mee te werken in het binnenhuis, vanaf het kleinste stukje aardewerk, dat met zijn bloesemende takken de toevallige weelde der levende natuur binnen de overwogen menschenarbeid voert, tot de zware meubelstukken, die wellicht aan de architectuur gekluisterd, met het gebouw in één karakter hebben op te gaan. Deze som van kunstwerken, die in het interieur voorondersteld is, maakt dit tot een zeer eigenaardige aesthetische conceptie. Het werkelijke kunstwerk toch is een onverbreekelijke eenheid zijner deelen; het is betrekkelijk totaliteit; er is niets aan toe te voegen of ervan af te nemen zonder het geheel, de eenheid schade toe te brengen. In zooverre is te zeggen, dat het interieur als bepaalde kunstconceptie niet bestaat, want het z.g. interieur is slechts een toevallige en herhaaldelijk veranderende som van kunstvoorwerpen, die slechts betrekkelijk bijeen behooren. Strikt genomen is het interieur niet anders dan omsluiting van de ruimte, het tegendeel van het exterieur en dus reeds door den architect geconcipieerd; deze is dus in beginsel de interieurkunstenaar bij uitnemendheid en alleen in waarheid interieurarchitect. Het is dan ook niet toevallig dat zooveel architecten de taak op zich nemen, aansluitend op het architectonisch teweeg gebrachte interieur de doorvoering tot bewoonbaarmaking van die ruimte te verzorgen. De architect kan vanuit zijn breeder standpunt dat de constructie in den ruimsten zin en de aesthetische vormgeving tezamen omvat, gemakkelijker het gebied van den interieurkunstenaar beheerschen, dan dat deze ook slechts enkele schreden zou gaan op het terrein van den architect; zoodat niettegenstaande de gevorderde specialiseering der onderscheidene arbeidsvelden in onze dagen, toch vele architecten tot de beste interieurkunstenaars gerekend kunnen worden. Hiermee is de zaak echter niet volledig afgehandeld, want gaat men na hoe vele kunstcategorieën in het begrip interieurkunst zijn omvat, dan wordt het duidelijk, dat, alhoewel de conceptie in al die richtingen aan de schepingskracht van den architect wellicht niet zal ontgaan, er toch aanleiding toe bestaat, dat het ontwerpen voor ceramiek metaalkunst, textielwerk (het werken op de stof: batik, stofbedrukken, borduren enz. inbegrepen) het meubel, de wandbetimmering of bekleding, de glas-technieken (het glas in lood, het glazen gebruiksvoorwerp) enz. niet steeds in één hand vereenigd is. Van deze specialiseering is een afzonderlijke binnenhuiskunst en het beroep van binnenhuiskunstenaar een gevolg. Het werk van den interieurkunstenaar begint dáár, waar het arbeidsgebied van den architect kategorisch eindigt; maar hun gebieden begrenzen elkaar en de overgangsvormen zullen in deze aangelegenheid de strijdpunten blijken en blijven. Het zal b.v. steeds opnieuw een vraag kunnen worden of de binnenbetimmering noodzakelijk of zelfs geoorloofd is en of deze het werk moet zijn van den architect of van den z.g. interieurkunstenaar. De architect toch heeft reeds verhoudingen in allerlei opzicht gesteld, profileeringen en kleuren aangegeven; hiermede is het interieur dus eigenlijk bepaald. Toch vordert niet alleen maar verandert zelfs een bepaald meubel een bepaald wandvlak en

28^e JAARGANG 19 JULI 1924 N° 18

inzooverre kan de ontwerper van het meubel, als hij tevens ook het interieur (de muren b.v.) bewerkt, aesthetisch belang hebben bij en misschien zelfs als men zijn beroep erkent althans, een betrekkelijk recht hebben op het wandvlak of een eventuele wijziging daarvan. Hier komt een tweespalt uit tusschen de conceptie van den architect en den arbeid van een tweeden kunstenaar die zonder den eersten in het werk te kennen dit werk gaat wijzigen, verbeteren of bederven, al naar het uitkomt. Hoeveer n.l. gaat de arbeid van den z.g. interieur-kunstenaar, mag hij alleen meubels plaatsen of ook de door den architect ontworpen wanden met een ander materiaal bekleden? Heeft hij het aesthetisch recht om ramen dicht te maken of nieuwe lichtopeningen te doen ontstaan? Zoo niet, mag hij de verhoudingen wijzigen door b.v. ramen te verkleinen of mag zijn schepping zich slechts binnen de grenzen van de gegeven architectuur bewegen? Wanneer een architect een vertrek heeft afgeleverd, dan is dat als vormconceptie af, ook al zijn de muren gedacht voor een bekleding met papier of verf in een kleur, die met eenig kunstgevoel bij de bestaande kleur te kiezen is; een bekleding die na verloop van tijd vernieuwd kan worden, en eene verwisseling waarop ook in het ontwerp gerekend is. Een betimmering echter, zoowel met lambrizeering als met vaste meubels is voor zich een ruimtelijke schepping en tast steeds het bestaande werk in meerdere of mindere mate aan. Alleen de architect kan in beginsel de juiste betimmering, indien noodig, ontwerpen, want die is de vervollediging of doorvoering van zijn eigen arbeid.

En als het er op aankomt kan ook hij alleen in de kunstzinnige verbeelding de meubels zien, die in *zijn* vormgeving harmonisch passen. Waar eindigt de taak van den architect? De betrekkelijke onoplosbaarheid van dit probleem zal het antwoord relatief doen blijven; aan die betrekkelijkheid dankt de interieur-kunstenaar zijn arbeidsveld, want het laat zich vragen, eindigt de taak van den architect bij het gebied van den het huis bewonenden leek, die zelf behangsel kiest, gordijnstoffen uitzoekt, misschien, als het een vrouw is, kussens borduurt, kleedjes weeft, enz., enz. De z.g. interieur-architect is de man van het grensterrein tusschen architect en leek; hij is ontwerper enerzijds en adviseur anderzijds, maar dit alles kan ook de architect zijn als hij wil. Van ieder grensgeval van kunst-kategorieën laat zich echter weer een kunstvak maken. Is reeds de architectuur een kunst die strijd kan brengen tusschen kunstenaar en lastgever, veel meer is dat uiteraard de kunst in of van het binnenhuis, want hier wil de het huis bewonende leek nog sterker zijn rechten laten gelden dan in de architectuur. Hij verplaatst zijn meubels, voegt stukken toe en neemt er weg en is voortdurend werkzaam om onbewust te demonstreeren, dat het interieur als eens voor altijd voltooid kunstwerk niet bestaat. Een vraag is dus, of er eigenlijk wel een interieur te ontwerpen is, en zelfs indien de kunstenaar enz. meubels geconcipieerd heeft, of hij die wel tot een bepaalden samenhang of in een vaststaand vormverband moet samendenken. Dat kan hij slechts betrekkelijk doen, omdat zijn werk zich steeds betreft op den subjectieven geest van den bewoner. Dat is de tweespalt, die altijd in het interieur als kunstvak zal blijven schuilen. Weliswaar doet in ieder kunstwerk de geest van den kunstgenieter mede, want ieder projecteert het zijne, dat is dus eigene zielsontroering in het aanschouwen of gehoorde, maar in het interieur is die werkzaamheid aanleiding tot verandering van het kunstwerk zelf (het interieur als geheel n.l.). Het wordt ten deele door den bewoner zelf gemaakt en vaak mismaakt,

waartoe maar weinig noodig is. Zou de interieurontwerper een geheel willen maken dat onaangetast zou moeten blijven, dan was er in dat kunstgeheel voor den bewoner zelf geen plaats. Het eigenaardige is, dat de bewoner zoowel met het kunstvoorwerp (de meubels b.v.) als in het kunstwerk (het interieur als geheel) verkeert. Daardoor verkeert en verandert hij ook dit geheel.

Het werk van den ontwerper is dus relatief; toch heeft hij een zeer grooten invloed; hij kan en zal noodwendig een bepaalde sfeer verwekken; niet alleen dat hij een ander karakter brengen kan in een woonvertrek, dan in een ruimte die uitsluitend voor studeeren is bestemd, maar zijn arbeid spiegelt een verscheidenheid van innerlijke gesteldheid, die een geest van aesthetische voornaamheid brengen kan, maar ook tot een immoreel karakter in de uiting zou kunnen dalen.

Eenheid in architectuur en binnenhuis is alleen mogelijk wanneer de geheele conceptie door één persoon, den architect, beheerscht blijft, of wanneer gelijkgerichte en gelijkwaardige krachten na voldoende tijd van samenwerking in één geest zullen kunnen arbeiden. De architect zal ook dan nog de leiding moeten blijven geven inzake vormeenheid, want de bouw is primair, zoowel in den tijd genomen als naar het begrip verstaan. Interieurkunst heeft naar vorm en inhoud op te gaan in de architectuur; beeldhouw- en schilderkunst hebben zich er aan te onworstelen naar den inhoud, maar naar den vorm in het geheel besloten te blijven.

Heemstede, Mei 1924.

H. C. VERKRUUSEN.

HET ROKIN-VRAAGSTUK. ACTIE TEGEN DE BEBOUWINGSPLANNEN.

Donderdagavond 26 Juni werd een vergadering gehouden van de vereniging „Rokin”, ter bespreking van de studie-prijsvraag (demping en bebouwing) van het Rokin-vraagstuk.

De voorzitter, de heer J. F. Hendriks, deelde bij het begin van de vergadering mede, dat een aantal brieven was ingekomen, waarin sympathie wordt uitgesproken met een eventuele actie tegen het plan om het Rokin te bebouwen. De voorzitter zette vervolgens uiteen, hoe reeds sedert dertig jaar wordt getracht verbetering te brengen in den toestand van het Rokin, dat vroeger wel mooi is geweest, maar thans genoemd wordt „een open riool”. Behalve op demping is steeds aangedrongen op verbetering van de bestrating en verbreding van de trottoirs. Thans is in de uitgeschreven prijsvraag de mogelijkheid van bebouwing geopend. Unaniem, zegt spreker, is dit denkbeeld verworpen. Men noemt het absurd.

De heer Van Duyl, sprekende namens de Rotterdamsche Bank, oefende kritiek op de ruimte, welke aan de stille zijde van het Rokin beschikbaar zou zijn. Een ruimte van 10 meter is voor het verkeer ten eenenmale onvoldoende. Spr. vreest, dat dit deel van het Rokin zal gaan gelijken op het Beursstraatje, behalve dan dat er tal van auto's zullen wachten en de drukte bij het uitgaan van de groote kantoren levensgevaarlijk zal worden.

Voor de zaken, welke daar zijn gevestigd, zou de nieuwe toestand fnuikend zijn zegt spr. Voor de stille zijde is naar spr.'s oordeel bebouwing onmogelijk te aanvaarden.

De heer Meulenhoff wenschte dat de vergadering twee vragen zou beantwoorden, n.l. of het Rokin moet worden gedempt en vervolgens of het moet worden bebouwd.

De heer A. M. Gorter, voorzitter van „Arti”, meende dat het voornamelijk gaat om de vraag, of het Rokin al dan niet moet worden bebouwd. Spr. gelooft, dat demping en aanleg van een licht plantsoen de beste oplossing zou zijn.

De heer Müller bracht naar voren, dat voor het autoverkeer reeds in de naaste toekomst door bebouwing een onmogelijke toestand in het leven zou worden geroepen.

De heer Harstman oordeelde, dat de stille zijde van het Rokin, wanneer de bebouwing eenmaal tot stand zal zijn gekomen, de toevlucht zal worden voor de onveilige elementen.

De voorzitter, de besprekingen resumeerend, constateerde, dat de vergadering tegen bebouwing is, en het eventueel plaatsen van privaten sterk afkeurt. Spr. meent, dat de trottoirs minstens 8 M. breed moeten zijn. Een breedte van 10 meter zou gewenscht zijn, om alle kabels en leidingen zoo te leggen, dat opbreken het verkeer niet belemmert.

Spr. kan mededeelen, dat er ook een plan is, om op den bodem der gracht een voetpad te maken, daarboven de huizen te zetten zonder verdieping, waar de trams overheen zouden worden geleid, zoodat de straat vrij zou blijven voor het autoverkeer. Dit lijkt spr. absurd.

Spr. meent dat allen belang hebben bij een breeden verkeersweg. Brede trottoirs zijn noodig voor het verkeer van voetgangers in twee richtingen. Een uitvoerige bespreking ontwikkelde zich over de vraag of de vergadering moest protesteeren tegen de bebouwingsplannen dan wel andere plannen tot oplossing van het vraagstuk aan het gemeentebestuur moest voorleggen.

De heer Van Dien achtte het voorbarig reeds thans nieuwe plannen te doen ontwerpen. Spr. geloofde, dat de oplossing van het vraagstuk nog zeer veel tijd zal vorderen. De vergadering moet zich bepalen tot een protest tegen eventuele bebouwing, wanneer tot demping wordt overgegaan.

De voorzitter stelde vervolgens een motie voor, waarin wordt uitgesproken, dat waar het gemeentebestuur rekening dient te houden met de eischen van het verkeer, bebouwing van het gedempte gedeelte zeer ongewenscht moet worden geacht.

Deze motie werd met algemeene stemmen aangenomen.

De vergadering, die druk was bezocht, werd hierna gesloten.

DE NIEUWE SCHOONHEIDSCOMMISSIE. De buurtveren. R.O.K.I.N. (verkorting van „hoe hou ik m'n perceeltje op waarde”) hield j.l. Donderdag haar eerste repetitie-avondje in verband met de nieuw in te stellen Schoonheidscommissie. Als ontwerp ter behandeling werd gekozen, het „Rokin-vraagstuk”. In hoofdzaak werden de doelmatige en fraaie oplossingen besproken, terwijl een bebouwing met winkels als schadelijk voor 't perceel buiten bespreking werd gelaten. De directie van de Rotterdamsche Bank wenschte de ruimte, weliswaar bouwde zij voor enkele jaren het geheele Rokin vol, doch dat was zuiver eigenbelang, terwijl het nu een algemeen belang geldt.

Het deftige Arti wenschte een licht plantsoen, een voortzetting van 't Rembrandtsplein; zijn overbuur „de kleine club” betuigt haar volle sympathie met dit denkbeeld en dringt er op aan vooral heel licht en 's avonds heel donker. Een der leden dreigt met onveilige elementen (een nieuw geluid in Schoonheids-commissies).

De voorzitter wenscht trottoirs tot aan de Kalverstraat, om oneerlijke

concurrentie met de stille zijde te voorkomen, op den bodem van de gracht tippelverbod en op één hoog een tram. Deze oplossing zal collectief onder motto „hoe hou ik m'n perceeltje op waarde”, aan de prijsvraag-commissie worden ingezonden.

K.

ONS ORGAAN. Het zal wel geen der leden van A. et A. bij de lezing van het nummer „Architectura” van 28 Juni ontgaan zijn, dat zij na het zeer te waardeeren artikel „de Rokin-Prijsvraag” van J. B., iets te lezen kregen, hetgeen vrijwel onleesbaar was, n.l. het van storende drukfouten wemelende Jury-verslag betreffende de prijsvraag Bruynzeel.

Getuigt dit op zich zelf reeds van weinig streven bij de Redactie om het orgaan op peil te houden, nog meer zakt dat peil, wanneer we kennis nemen van de opgenomen programma's der beide prijsvragen. Want dan blijkt dat het programma voor de Roode Kruis-prijsvraag veel te laat opgenomen is, blijkende uit de daarin voorkomende uiterste datum voor het verkrijgen van inlichtingen van 25 Juni (opgenomen in het orgaan van 28 Juni?), terwijl het toppunt of beter het laagste punt wordt bereikt in het daarna opgenomen programma van de Vereeniging van Schelpkalkfabrikanten, voor welke prijsvraag de ontwerpen den 1sten Juli, dus ongeveer gelijktijdig met het verschijnen van het orgaan, waarin het afgedrukt is, worden ingewacht? Het zou belachelijk zijn indien het niet zoo treurig was. Ik zou de Redactie de vraag voor willen leggen om welke reden zij deze programma's, in haar nummer van 28 Juni opnam.

Indien de Redactie haar taak, die zij zoo prijzenswaardig op zich nam, te zwaar wordt, laat zij dan daarvan in de eerstvolgende vergadering mededeeling doen, dan kan dit nader onder het oog worden gezien, want beter geen orgaan dan een orgaan met een inhoud, die het Genootschap A. et A. blameert.

Bussum, Juli 1924.

GERARD REPKO.

ONS ORGAAN zegt de heer G. Repko, O. N. S. O. R. G. A. A. N., indien de heer Repko van elke hoofdletter de aanvang wil maken van een hartgrondige verwensching aan zijn adres en aan dat zijner diep-geachte medeleden, heeft hij ons welgemeend antwoord.

Maar wij willen zakelijk blijven, ons verantwoording-schuldige redactie betoonen en den heer G. Repko vriendelijk te woord staan. Die oude programma's werden er in gezet, lieveling, omdat zij gedurende 6 weken de eenige copie waren, die gezet kon worden, omdat 't toen zonde was ze weg te gooien, omdat ze historische waarde hebben, omdat ze ingezonden stukken uitlokken, omdat ze, zelfs ongecorrigeerd, altijd leesbarer inhoud vertoonen dan de prachtige opstellen van de leden, die niet gemaakt worden.

De redactie doet geen mededeeling in de eerstvolgende vergadering dat haar taak haar zoo jammerlijk verveelt, tot zij zich van 't gapen haar buikwand gespleten heeft, omdat er op die eerstvolgende vergadering toch geen leden van het Genootschap zijn, dan zij die reeds gedurende 10 jaren de baantjes van A. et A. opknappen, omdat er op genoemde vergadering toch niets onder 't oog wordt gezien, daar er geen enkel oog is, of 't kijkt 'n andere kant uit.

Geblameerd wordt het Genootschap door de 99 % zijner leden, die uitsluitend bekend zijn door hun al of niet contributie betalen.

Advies: Bemoei je er geregeld mee, of houd je snuit er buiten.

REDACTIE.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEVELONTWERP AAN DE LAAN VAN MEERDERVOORT.

Het Bouwbureau Joh. P. Schippers Den Haag, heeft, gelijk wij meldden, aangekocht de gebouwen en terreinen van Rademaker's Cacao- en Chocoladefabriek aan de Laan van Meerdervoort. Het plan is, op die terreinen een winkelgalerij met café-restaurant te bouwen volgens een gevelontwerp, waarvoor een prijsvraag is uitgeschreven.

Er worden uitgelooft: een eerste prijs groot f 1000.—, een tweede prijs groot f 500.—, een derde prijs groot f 300.— en een vierde prijs groot f 200.—.

Wanneer tot uitvoering van den gevel wordt overgegaan, zal de bouw onder leiding van den bekroonde plaats hebben, die daarvoor het gevorderde definitieve plan met de tusschen den prijsvraaguitgever en bekroonde overeen te komen wijzigingen en alle details en werktekeningen, enz. zal hebben te leveren, en daarvoor een honorarium zal genieten van f 3000.— boven de behaalde bekroning.

De jury bestaat uit de heeren: Dr. H. P. Berlage, architect B. N. A., te 's-Gravenhage; Ir. M. J. Granpré Molière, architect B. N. A., te Rotterdam en Joh. P. Schippers, bouwkundige, te 's-Gravenhage.

De ontwerpen worden ingewacht vóór of op 15 September a.s., Valkenboschkade 466.

Op de prijsvraag zijn van toepassing de algemeene nationale prijsvraagregelen voor bouw-, ambachts- en nijverheidskunst, A. N. P.

Programma's zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan het adres van het Bouwbureau Joh. P. Schippers, Laan van Meerdervoort 466, te 's-Gravenhage.

UITSLAG VAN DE INTERNATIONALE PRIJSVRAAG VOOR EEN ONTWERP VOOR INLAID-LINOLEUM

uitgeschreven door het tijdschrift „Arte Pura e Decorativa”: te Milaan. (Zie Architectura no. 8, '24.) De jury bericht dat ingezonden zijn 450 ontwerpen uit Italië, Zwitserland, Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Tsjecho-Slowakie, Finland, Holland en Engeland, waarvan bekroond werden:

1e prijs: Antonio Hofer, Bolzano, Lire 5000.

2e. prijs: C. Grondona, Milaan, Lire 3000.

Drie 3e prijzen: L. Frondini, Florence L 1000; Kate Elkish, Berlijn, L 1000; en Helene Walrath, Basel, L 1000;

Terwijl aangekocht werden de ontwerpen van: Carmela Prati, Milaan; Maria Hofer Ottavia, Bolzano; Mej. Jo de Jong, Amsterdam; Wilhelm Dietsch, Zürich; Silvio Clerico, Arco; Ir. F. Orsatti, Sondrio; Vitt. Zani, S. Gregorio, Venetië en Anne l'Eplattenier, Chaux de Fonds, elk à L. 500.

AMERIKAANSCH BOUWEN. Een sterk staaltje van Amerikaansche snelheid is geleverd bij den bouw van een silo van gewapend beton te Vancouver. In 15 dagen heeft men dit werk klaargespeeld en het was geen klein gebouwtje, want het moest 850.000 bushels kunnen bevatten. Van den aanvang af stond het werk in het teeken van snelheid, ook reeds het ontwerp, dat binnen een maand tijds gereed gemaakt werd.

De aanleg van de fundeering geschiedde op een diepte van 35 tot 40 voet. Op de fundamenteen voor silo en bedrijfsgebouw werd een slechts 4 voet hooge bekisting opgesteld met zware stalen staven of geleiders, 112 stuks voor het geheele gebouw, waaraan dan op vijzels rustende de houten bekisting werd aangebracht, die onder gelijktijdig en gelijkmatig draaien van de vijzels omhoog werd gevoerd, terwijl het beton gestampt of gegoten werd.

Een ploeg was belast met het inbrengen van het beton, een tweede met het stampen, een derde met het aanbrengen van de bewapening, terwijl de vierde belast was met het bedienen van de vijzels.

Bij ononderbroken arbeid met dag- en nachtploegen werd gemiddeld per 24 uur over 6 voet hoogte gestort. Onder het storten van beton werd de bekisting met de werklieden door de vijzels omhoog geheven, zoodat het verse beton steeds 3 à 5 duim onder bovenkant bekisting bleef. De bekisting bleef dus in voortdurende opwaartsche beweging, mede om het hechten van het beton daaraan te voorkomen.

In een hangsteiger was een andere groep werklieden belast met het glad

maken en het bepleisteren van het beton. Het gevolg van deze werkwijze was, dat toen na 16 dagen de bovenkant bereikt was, zich daar alleen bevond de slechts 4 voet hooge bekisting, terwijl de onderste 86 voet reeds geheel waren afgewerkt en gepleisterd. Het betonstorten vereischte 15 dagen. Men zal hierbij wel een zeer snel bindende cementsoort hebben gebruikt. Met deze werkwijze openen zich gunstige perspectieven voor de toepassing van de nieuwere snelbindende cementsoorten. De hooge kosten daarvan zullen bij een dergelijke methode wel door de verkregen bespoediging in de uitvoering worden opgeheven. (N. R. Crt.)

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Daar gaat ie weer.

KLEI, no. 13. Toch geen ongeluksnummer, zooals vele vorige. Over Amerikaanse wolkenkrabbers, door C. Rutten. Aardig om te zien en te lezen en het toont ons althans één ontwerp dat architectonisch niet mis is, maar, mij dunkt, steunt op Deutsche ontwerpen.

HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD. De nummers der laatste maanden zijn even interessant als de overeenkomstige van Architectura: men moet ze zelf lezen...

In de beide laatste nrs. huldigen Huib Hoste en Ir. Bremer Henry van de Velde.

AANKONDIGINGEN.

Geboren:

VERF EN KLEUR,

dochter van A. Grimmon en de N.V. Uitgevers-Mij., Amsterdam. Moeder en dochter maken het goed.

Overleden in den allerliefsten leeftijd van één dag onze jongste lieveling
HET BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT.

Uit aller naam:

L. Zwiers.

Gelukkig is de zuigelingensterfte onder de bouwkundige bladen nog niet onrustbarend gering.

Na een langdurig lijden overleed toch nog onverwacht, op 22-jarigen leeftijd onze lieve

BOUWWERELD.

De Wed. T. van Rossem.

Ze zag er al lang niet florissant uit. T.b.c. moet ze gehad hebben en anaemie in de hersenen. Er zijn de laatste jaren verscheiden dokters aan te pas gekomen. Maar ze hebben haar niet in 't leven kunnen houden. Integendeel. R. I. P.

Geven verheugd kennis van de geboorte van hun zooveelste kind,

HET BOUWBEDRIJF.

J. Moorman, Directeur.

Prof. Ir. J. G. Waltjes, Hoogleraar T.H.

Jan Wils, Architect B.N.A.

P. W. Scharroo, Kap. der Genie.

Als deze Klaasje Driester het niet rooit...?

Drie zoo geroutineerde vaders, gelijkelijk bedreven met de pen?

D'r is me verteld van alle drie de redacteurs, dat ze al om zes uur 's morgens beginnen te schrijven (niet alleen voor dit blad natuurlijk); maar ik weet niet of het waar is.

Als ik de kleine gezien heb, zal ik er meer van vertellen, of het een welgeschapen kind is en zoo. Ik vrees dat het bij weging te zwaar bevonden zal worden.

W. B.

76

ARCHITECTURA **WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'**

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL

REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

ROKIN-VRAAGSTUK. In verband met verzoeken om den datum van inlevering der ontwerpen later dan 1 October te stellen, wordt den deelnemers hierbij bericht, dat deze datum thans is gesteld op 1 November 1924.

In verband met bovenstaande en met art. 5 van het programma kunnen dus schriftelijke inlichtingen worden aangevraagd tot 1 September 1924.

Vraag 1. De situatie-teekeningen A en B op elkaar gelegd, verschillen in onderdeelen.

In verband met de te teekenen situatie 1 : 500 en de bladen 1 : 100 wordt gevraagd of de maten op situatie-teekening A als de juiste aangehouden moeten worden.

Antwoord 1. Indien er eenig verschil is, moet de situatie-teekening A aangehouden worden.

Vraag 2. Moet de standplaats voor automobielen, welke geprojecteerd moet worden aan de Noordzijde der eventuele bebouwing tusschen Dam—Spui (dus ten Z. van „Industria”) worden overkapt?

Antwoord 2. De ontwerper is hierin vrij.

Vraag 3. Mag ook een benzine-kiosk worden geprojecteerd?

Antwoord 3. De ontwerper is hierin vrij.

Vraag 4. Is een posthuis voor verkeerspolitie daar ter plaatse wellicht noodig?

Antwoord 4. Neen.

Vraag 5. Bestaan er bindende maten voor de grootte der transformatorruimte?

Antwoord 5. 3,77 x 3,77 en hoog 3,35 M. boven de straat, indien plat afgedekt.

Vraag 6. Mogen deze ruimten direct toegankelijk zijn vanaf den openbaren weg of moet eerst een voorportaalje worden betreden?

Antwoord 6. Direct toegankelijk vanaf den openbaren weg.

Vraag 7. Zou het mogelijk zijn om de deelnemers, welke zulks wenschen, een foto te verschaffen van „Industria” met aangrenzende omgeving?

Antwoord 7. De deelnemers zullen hiervoor zelve dienen te zorgen.

Vraag 8. De onder h van het programma bedoelde rooilijnen brengen een verbouwing der hoeken van het Spui mede. Mag daarbij dan ook tevens worden gerekend op een wijziging der rooilijnen van het Rokin?

Antwoord 8. Slechts op de hoeken Rokin—Spui, doch dan binnen de bestaande rooilijnen.

Vraag 9. Mag in het plan worden opgenomen eventuele onteiging voor verbetering van andere verkeerswegen, hiermede in verband staand en die eventueel later in aanmerking zouden kunnen komen?

Antwoord 9. De ontwerper is hierin vrij, doch er moet op gewezen worden, dat de prijsvraag dient tot verbetering van het Rokin en dat de uitvoerbaarheid dezer verbetering niet belemmerd mag worden door voorstellen van verdere strekking.

Vraag 10. Mogen de plannen op calqueerpapier geteekend worden?

Antwoord 10. De ontwerper is hierin vrij, doch wordt tevens gewezen op art. 4 sub d.

Vraag 11. Indien een gedeelte overbouwing van het trottoir aan de zijde van 25 M., de geheele lengte van Dam—Muntplein het trottoir 4 M. breeder worden Welk de verkeersweg dan 29 M. wordt of plaatselijk deze kan worden bijgehaald.

Antwoord 11. Deze vraag zal duidelijker gesteld moeten worden; zoo is hij onbegrijpelijk.

Vraag 12. Hoe breed mag het trottoir worden aan de Oostzijde van Dam tot Langebrugsteeg?

Antwoord 12. Alle eischen, waaraan ontwerper zal moeten voldoen, zijn gesteld in artikel 3 van het programma.

Vraag 13. Moeten de bestaande voorgevels op de teekening voorkomen, waar overbouwing van de trottoirs voorkomt?

Antwoord 13. Deze vraag zal duidelijker gesteld moeten worden.

Vraag 14. De Zuidgevel van „Industria” mag die benut worden?

Antwoord 14. Deze vraag zal duidelijker gesteld moeten worden.

Vraag 15. Het riool voorkomende op situatie A in stippellijn moet deze verlengd en op teekening voorkomen met de noodige klmschachten? Antwoord 15. Neen.

Vraag 16. Wordt met het gevraagde in artikel 4 onder c ook bedoeld gevels van nieuwbouw in verband met de onder 3 h genoemde rooilijnwijzigingen of is de bedoeling, dat deze bebouwingen te zijner tijd, met inachtneming der aan te geven rooilijnen, maar overigens zonder verband met dit plan, dus door particulieren zullen worden uitgevoerd?

Antwoord 16. Indien de ontwerper dit voor een goed begripen van zijn ontwerp noodig acht, is hij hierin vrij.

Vraag 17. Is het mogelijk in art 4 onder c voor „gevel” te lezen „bouwwerken”?

Antwoord 17. In plaats van „gevels voor de eventueel op te richten bebouwing” kan ook gelezen worden „eventueel op te richten bouwwerken”.

Vraag 18. Moet f sub 3 aldus worden opgevat, dat aan de Noordzijde dus bij „Industria” een standplaats voor 12 automobielen, een privaatgebouw en een transformatieruimte ontworpen worden

Antwoord 18. Bedoeld wordt waarschijnlijk art. 3 sub j. De vraag kan met „ja” beantwoord worden.

Vraag 19. Komt alleen aan de Zuidzijde, dus bij het Spui een transformatorruimte?

Antwoord 19. Ja.

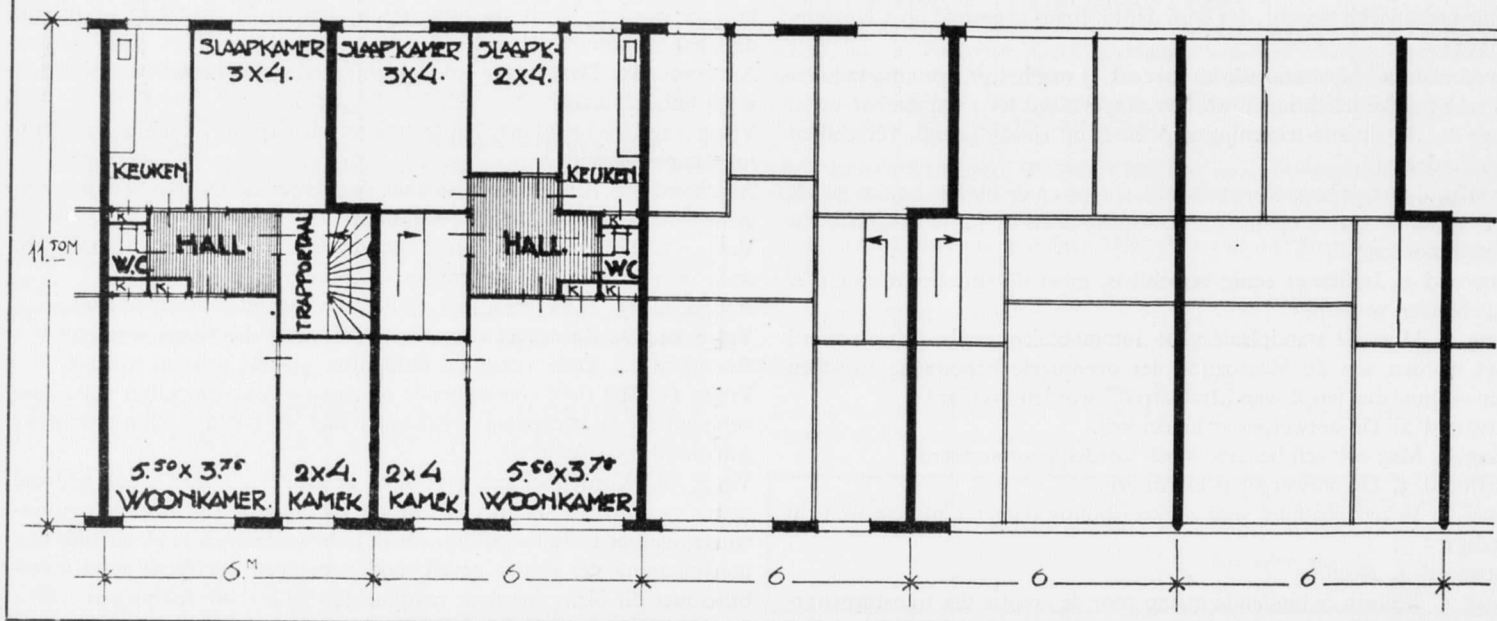
Vraag 20. Het programma spreekt van bebouwing van het midden-gedeelte. Is het de bedoeling, dat het middengedeelte bebouwd moet worden?

Antwoord 20. Art. 3 sub c van het programma zegt: „Het overblijvende gedeelte water tusschen deze twee verkeerswegen van Dam tot Langebrugsteeg—Spui komt voor demping en bebouwing in aanmerking, enz.” De jury meent hiermede duidelijk omschreven te hebben, dat de ontwerpers — behoudens de beperkingen van art. 3 sub d en volgende — ten opzichte van al of niet bebouwing of demping geheel vrij zijn.

28^e JAARGANG 2 AUG. 1924 N° 19

SCHEMA WONINGPLAN 1A 100.

PLAN A (1 TRAPPORTAAL VOOR ELK PERCEEL.)

Vraag 21. De wegbreedte van 25 M. moet die worden aangehouden tusschen het perceel van de firma Peek en Industria volgens bijgaande situatie der prijsvraag (gemeten 23,50 M.) zoo deze 25 M. moet zijn, kan er dan een rooilijnwijziging worden aangenomen van het gebouw Industrie?

Antwoord 21. Rooilijnwijzigingen der perceelen Peek & Cloppenburg en Industria liggen niet in de bedoeling.

Zie verder beantwoording van vraag No. 1.

Vraag 22. Moet het Rokin tusschen Spui en Muntplein, wat betreft het gedeelte water, die breedte behouden of mag het nog wat wateroppervlak betreft smaller gemaakt worden; en mag het gedeelte voor den Grimborgwal n.l. de Brug vervallen ter verkrijging eener afronding gelijk aan de Westzijde b.v. door overwelving, zoo ja, moet er gerekend worden op een bepaalde hoogte van bovenkant water tot onderkant welflijn, misschien op te geven in peilmaat.

Antwoord 22. Eerste deel van de vraag: neen.

Tweede deel van de vraag: de brug in het Rokin over de Grimborgwal moet er voor de scheepvaart blijven. Wijzigingen hierin van aesthetischen aard zijn toelaatbaar, indien de bruikbaarheid van de brug niet wordt aangetast.

Vraag 23. De overbrugging van het Muntplein mag deze aan de zijde der Binnen Amstel ter verkrijging van betere aansluiting verbreed worden of b.v. met de brug voor de Doelenstraat worden afgerond.

Antwoord 23. In ondergeschikte wijzigingen — zooals hier waarschijnlijk bedoeld worden — is de ontwerper vrij.

De Secretaris der Jury:

Amsterdam, 26 Juli '24.

A. R. HULSHOFF.

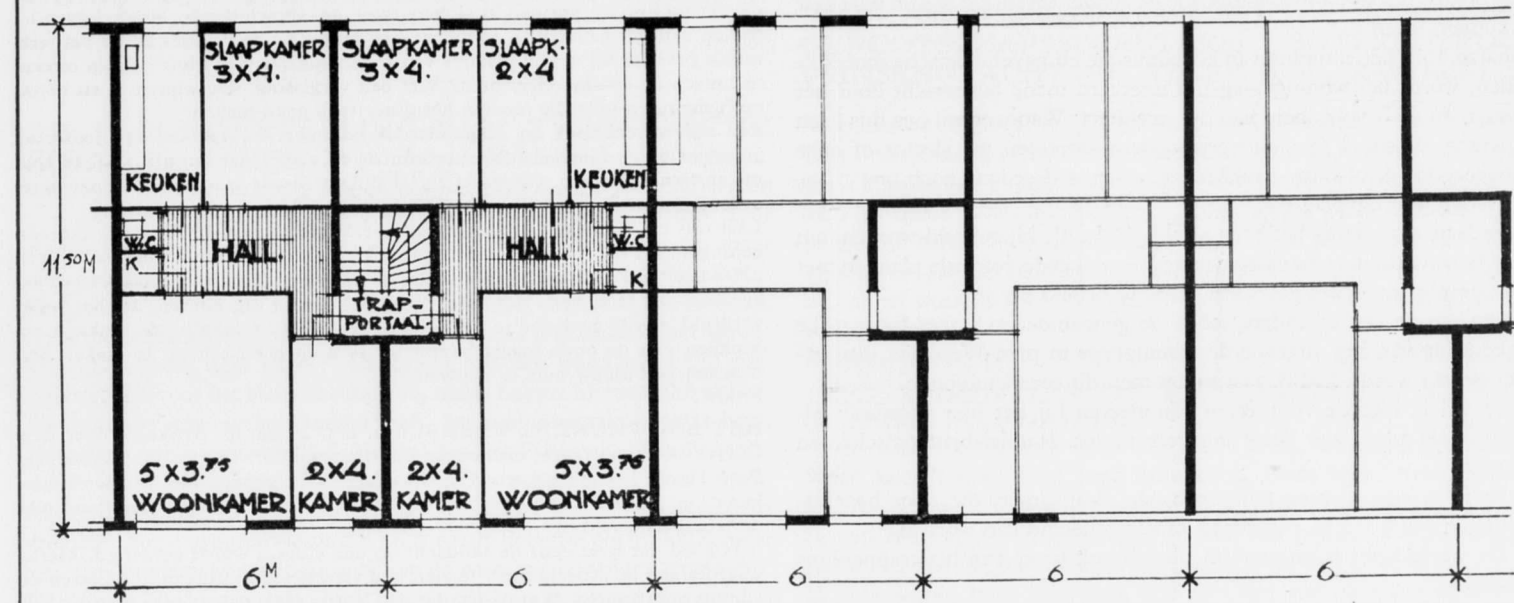
NAAR AANLEIDING VAN HET PLAN-WEST TE AMSTERDAM.

Toen indertijd door mij in het „Handelsblad” een verbetering werd gepubliceerd van een woningtype, waarvan de kwantitatieve grootheid van den opzet de aandacht trok, heeft dit aanleiding gegeven tot een punt van bespreking in een vergadering van het Genootschap.

Op deze vergadering is tamelijk lang uitgeweid over den opzet als onderneming, over de houding en verhouding van den architect, over het feit van de publicatie buiten het Genootschap om, enz.; over het eigenlijke plan der m.i. belangrijke verbetering werd niet of nauwelijks gesproken. Sindsdien zijn bijna twee jaar verlopen en — naar ik meen — het eerste 2000-tal gebouwd volgens het oorspronkelijke slechte type-Van der Schaar. Waar nu architecten hun „bemantelende” medewerking hebben verleend, zonder het noodig te hebben gevonden nader op de voorgestelde verbetering in te gaan, kan ik deze houding tegenover de pogingen van een hunner collega's niet goed begrijpen.

Dat het juist in onze dagen van het grootste belang is het plan van een

PLAN B (1 TRAPPORTAAL VOOR ELKE 2 PERCEELEN.)

architect te stellen tegenover dat van een bouwondernemer, behoeft toch waarlijk niet betoogd te worden.

Indien het door mij gelanceerde verbeterde plan bezwaren mocht hebben — van welken aard ook — à la bonne heure, echter had ik dan minstens verwacht dat dit aangetoond werd, in welk geval ons waarschijnlijk niet veel anders over bleef dan ons bij het mede door het gemeentebestuur gesanctioneerde inferieure woontype neer te leggen. Indien de voorgestelde verbetering echter — wat mij het waarschijnlijkst voorkomt — weinig of geen bezwaren heeft — moge dit voor de toekomstige bewoners van West — laten we zeggen — alreeds minder aangenaam zijn, voor gemeentebestuur en voor de houding der architecten tegenover den bouwondernemer, zou men dit zelfs bijna beschamend kunnen noemen.

Wellicht had een nog ergerlijker mislukking als woonbuurt, dan plan-Zuid, voorkomen kunnen worden en de houding en invloed der architecten aan betekenis kunnen winnen.

De bouwondernemers hebben immers slecht een zeer eenzijdige kijk op goede winstgeving; met respect voor de wijze waarop zij in onze maatschappelijke constellatie de materialen en werkrachten weten te benutten te koopen en aan te wenden, zijn hun plannen — kwasi berekend op „wat de mensen willen” in werkelijkheid meermalen ruimteverspillend, soms zelfs bepaald stupide.

Zonder dat nu juist te kunnen aantonen, voelt een werkelijk geboren architect (dans toute l'acception du mot) dat op het terrein der woonplan-verbetering en -vernieuwing nog ongekende mogelijkheden bestaan, waarvan de menschen die wonen moeten, (om nu eenmaal beschut te wezen) de bouwers die bouwen moeten (om nu eenmaal te verdienen), de autoriteiten die beslissen moeten (om zich nu eenmaal te handhaven) en zelfs menig architect en „architect”-groot-leverancier van bouwplan-

nen, balklagen en plattegronden eigenlijk nooit gedroomd hebben, mogelijkheden, waarvan men zich afvraagt, of deze niet even goed verwezenlijkt kunnen worden — althans daartoe minstens de gelegenheid kan worden gegeven — als b.v. auto's en andere geperfectioneerde voertuigen, als kanonnen, of ander oorlogswerktuig, als telegraphie, radio, enz., al is men bij woningbouw met enkel „mechanisch-aesthetische” (horribile dictu) fabrikatie de bevrediging niet te vinden.

Wij staan eigenlijk nog aan het begin van het woningvraagstuk en in deze heel wat dichterbij den oermensch dan in ons vervoerwezen en onze verdelingstechniek.

De fataliteit als uitgangspunt te nemen, als zou in onze maatschappelijke verhoudingen geen verbetering van woonplannen bereikbaar zijn, mag eerst recht fataal genoemd worden. Hoogstens zou onze zwakheid fataal genoemd kunnen worden, daar — vooral gezien onze technische middelen — die verwezenlijking van onze kracht afhangt.

De verwezenlijking van een in gedachte geschapen mogelijkheid hangt veeleer af van psychische en verbeeldingskrachtige, dan van economische factoren; al worden ook door onze ingevreten materialistische (nog wel historisch wetenschappelijk) denkwijze veel (te veel) van onze handelingen en besluiten door deze laatste beïnvloed en geleid (Onderschatten we b.v. niet de psychische depressie tengevolge van te eenzijdige bezuiniging, als middel dikwijls erger dan de kwaal.)

De woningbouw b.v. heeft in ons land — meer dan in andere ook neutrale landen — een zekere „gang” gekregen, die door de ontvankelijkheid der psyche, om in deze richting door te zetten, vooral kwantitatief van betekenis is geworden. Het gaat er dus voornamelijk om de psyche tevens ontvankelijk te maken voor een verhoogde kwaliteit, deze zóó tot een gewoonte en vanzelfsprekendheid te maken, dat de betere woning even goed te bouwen is als de slechtere, welke wij nu in onze fataliteit — mede

80

TUINEN. Gij, bouwmeesters, hoort dan toch, één van U heeft het mij verteld, die vol verwachting maakte zijn eigen, grooten tuin en met moed begon, dat hij nu, na jaren, verveling vindt op de plek grond waar hij rechte paden trok „kegelbanen” en strakke kanten en zelf zoo van alles plantte.

Wat zoekt hij thans, een brok natuur op het hooge zand, waar niet alles kwijnend zal gaan staan als voor onderhoud hem de tijd en het geld ontbreken gaat.

Hoort gij het, dat tuinen door U alleen gemaakt vervelen gaan en daarvoor zijn wij, om hietegen te waken, want het ergste in den tuin is eentonigheid, armoede; dat is het pierige gras zonder weelde, het grove grint dat knarst, de boomen die teuten met groeien en dood straks gaan.

Wij zaaien geen gras waar het niet groeien kan en planten geen boomen, die het leven verliezen, wij zetten de vreugde in den tuin, dat doen wij en bannen de verveling.

Wij die het goed meenen, zeg ik er bij, want och, want och, soms zijn uw tuinen beter dan het werk van hen die zich tuin-architecten heeten, wij zoeken wel degelijk, wij, maar wij hebben ook gevonden en dat is, dat er eerbied moet zijn en lachend en zonnig leven en schaduw om het licht te beter te zien en ruimte, waar het soms te eng zou zijn en ingeslotenheid, waar het begrensde uit doet rusten en inkeeren.

Wat kunnen wij niet te samen werken, wij brengen U het leven om Uw huis, want wij weten van het groeien. Wij zijn toovenaars in de tuinen, meer dan gij, wij raken de eentonigheid aan dat zij vluchten gaat, in de rozenranken verwacht zij zich, de blauwe distels scheuren het kleed, dat vol vlekken van de Moerbei is gekomen en zij kan niet wezen waar een teere windekelk, één dag slechts bloeiend, ons tot hulp gekomen is, ja, wij kennen de bloemen en hare waarde.

Laat ons dus met elkander bezig zijn, dan zal het in de tuin tot een jubeling worden.

TINE COOL.

NEU-HOLLÄNDISCHE RENAISSANCE. BRUNO TAUT. Die altholländische Renaissance war ein lebendiger Strom, der sich in der Blütezeit der grossen Kaufmannsstädte und der Hansa über die Küsten der Nord- und Ostsee ausbreitete und von da aus tief in das Innere des Kontinents eindrang. Vom Rathaus in Leiden führte der Weg zum Otto-Heinrichs-Bau in Heidelberg, von den niederländischen Türmen und Giebeln zum Rathaustrum in Danzig, zu seinen Zeughaus und seiner ganzen alten Pracht. Die Niederlande verteilten nicht bloss die Kolonialgüter des neuen Indien über den Kontinent, sie lieszen ebenso einen neuen Quell künstlerischer Kultur sich über den Kontinent ergiesen, der in der Malerei wohl am deutlichsten war, aber in der Dichtung und Wissenschaft, in der Frische der Reformation nicht weniger kräftig strömte und deshalb in der Architektur sein dauerndes Memento fand.

Dieses Land macht jetzt eine zweite Wiedergeburt durch. Das Vermittlungsland zwischen dem naturhaften Temperament und der zivilisatorischen, vorwiegend angelsächsischen westlichen Geistesart. In diesem Konflikt, der uns alle ergreift, hat es die Klärung gefunden; der Grund hat sich gesetzt, das Masser ist durchsichtig geworden. Immer ebener wird Hollands geistige Basis, immer reiner wird seine geistige Atmosphäre, ein Abbild seiner Landschaft.

Es wird den etwa fünfzig Deutschen, welche mit mir den internationalen Städtebaukongress in Amsterdam besucht haben, eine ganz grosse und wichtige Erfahrung und Lehre gewesen sein. Es ist gewiss ein Glück, dass

das Land seit dem Kriege so viel bauen konnte; *Amsterdam z. B. wird bald 40000 neue Wohnungen gebaut haben, d. h. den vierten Teil aller Wohnungen von Amsterdam.* Kulturell gesagt das noch nichts; aber wie es geschehen ist, das gesagt ungeheuer viel. Diese Bauten sind alle aus öffentlichen Mitteln errichtet und doch — für uns eine ungeheuerliche Vorstellung — in der Gesamterscheinung ganz abseits von dem, was wir bei solchen durch Behörden beeinflussten Bauten gewohnt sind.

Es gibt gewiss auch Minderwertiges, Uebergangerscheinungen, Zwitter; doch heute ist ein hervorragendes Niveau erreicht. Ganz Schlechtes oder Süszliches mit Kitsch im Umriss und Dekor, plumpen Dächern und Dingen, die gegen den Geist der Architectur gehen, dergleichen wird, im ganzen gesehen, nicht mehr gebaut. Im Publikum gibt es keinen Streit mehr über „modern oder nicht modern”; *das Heutige und Frische der eigenen Gegenwart ist für jedermann eine Selbstverständlichkeit.* Die Holländer haben ein Lächeln für die Fremden, welche „Hübsch!” oder „Very nice!” oder „Très joli!” zu jenen Dingen sagen, die sie schon längst überwunden haben. Und wodurch ist dies gekommen? Sowohl der Staat wie die Gemeinden und Städte haben zu den von ihnen finanzierten Bauten die ersten und stärksten Baukünstler des Landes herangezogen. Die Berichte der Stadtverwaltungen heben es mit Genugtuung hervor, dass sie für die Löfung des Massenwohnhauses die besten und mutigsten Architekten gewonnen haben, um damit für den allgemeinen Geschmack ein höheres Niveau zu erreichen. Es gibt auch in Holland „Schönheitskommissionen”, doch arbeiten diese entgegengesetzt manchen deutschen: sie beschränken sich in der Hauptsache auf Fernhaltung der Stümperei; wo aber ein Künstler dahintersteht, dort wird ihm allein die Verantwortung überlassen. Nichts von philiströser Schulmeisterei, Bessirwesserei und kleinlichem Hineinsuschen in Einzelheiten, was alles verdirbt. Im Gegenteil, ein freies und oft überraschend kühnes Arbeiten derart, dass Gemeindebauten, also durch die Behörden selbst hervorgerufene Bauten, wie sie schon vor einigen Jahren errichtet worden sind, noch heute z. B. in Berlin ganz sicherlich abgelehnt werden würden. Es gibt viele Bauten und Siedlungen mit äusserst bestimmter Konsequenz und klarster Knappheit. Die ungeheuer kühnen Bauten wiederum, von *de Klerk* beispielsweise, bedeuten in der Entwicklungsreihe auch für die Holländer nur einen Uebergang, und doch wird ihnen wegen ihrer starken künstlerischen Haltung eine allseitige Bewunderung gezollt. Das grossartige Leichenbegängnis dieses im vorigen Jahre verstorbenen jungen Genies hatte die Architekten und Künstler aller Richtungen in seinem Gefolge; es geschah in einem Schneesturm, in dem sich der alte Lehrmeister *de Klerks*, der neben *Berlage* bedeutendste, ältere Meister *de Bazel*, etwa der holländische Messel, den Tod holte. Er wurde wenige Tage nach seinem Schüler bei einem milden Novembernebel zur Ruhe gebracht.

Die menschlichen Beziehungen sind der wichtigste Wertmesser für die Gesamtkultur. Man möchte sie in Deutschland suchen, aber wie selten wird man sie finden? Bei uns liebt der Sechzigjährige un der Regel die Dreissig- oder Vierzigjährigen nur, wenn sie seine Nachbeter sind. Wenn sie aber eigene Wege gehen, so verkrustet sich vor ihnen sein Herz. Der hald siebzigjährige Meister *Berlage*, dessen Bauten, die Börse, das Diamantarbeiterhaus u. a., vor mehr als zwanzig Jahren eine revolutionierende Verjüngung hervorriesen (er erhielt zu gleicher Zeit von der Kaufmannschaft den Auftrag zur Börse, während er im Vestibül des Diamantarbeiterhaus den Spruch zeichnete: „Proletarier aller Länder,

vereinigt euch!”), dieser Meister, ein Heros des Landes, der einzige Ehrendoktor der holländischen Architekten, ist noch heute der Sammel-punkt aller jungen und radikalen Kräfte; er hat nicht bloss Verständnis für die neuen Ideen, sondern er unterstützt sie und ist auf diese Weise der miterlebende und helfende Vater jungen Künstler, wie sie ihn mit Verehrung nennen.

Dies alles sind nur einige Kennzeichen der in Holland sich vollziehenden Wiedergeburt. Wir müssen uns diesem Geist öffnen, damit wir nicht der gedankenlofen Nachahmung verfallen, was geschehen könnte, wenn bei uns weiter der Ungeift der Bevormundung, die Angst vor dem Schöpfer-tum die Oberhand behält. Sonst wäre es schon besser, wenn eine hohe und dicke veritable chinesische Mauer an der deutsch-holländischen Grenze errichtet würde. Ueberall strömen die Quellen der Jugend und gerade wir in Deutschland brauchen darum nicht zu sorgen. Wir sollen nur kleine Dämme dagegen bauen, damit sie ihren natürlichen Lauf nehmen können, und zwar sollte dies am allerwenigsten von seiten der Behörden geschehen. Wie ganz anders gerade dieses Kapitel in Holland! Die königliche Reichseisenbahn der Niederlande baut — man halte sich die Ohren zu! — modern. Das Generaldirektionsgebäude in Utrecht ist ein sehr grosser, aber — moderner Bau, (sonst hat doch der grösste Bau die dicksten Säulen!) und man sieht überall im Lande ausserordentlich schöne Arbeiten, z. B. in Amsterdam an einer Eisenbahnüberführung bei einer wichtigen Stelle des Strassenbildes ein Stellwerksgebäude in „ultra-moderner” Auffassung streng sachlich und äusserst prägnant in der Form, im Sinne der radikalen Zeitschrift „De Stijl”. Offenbar dürfen dort auch die Beamten Begabung haben, und was noch wichtiger ist, sich auch selbstverantwortlich betätigen. So gibt es dort Entscheidungen bei grossen Wettbewerben, wodei es uns wie Schuppen von den Augen fällt. Bei Berliner Preisgerichten werden moderne Arbeiten beim ersten oder zweiten „Rundgang” ausgeschieden; höchstens kauft man mit einer Lappalie einen solchen Entwurf an, um nicht als ganz altmodisch zu erscheinen oder so, als wenn man die modernen Arbeiten mit Verständnis geprüft und sie erst nach langem Zögern doch nicht für würdig befunden hätte.

Wer in Holland gewesen ist und mit offenen Augen um sich gesehen hat, wird alles das bestätigen und ergänzen können, so seltsam es für deutsche Ohren klingen mag. Eine grosse Fülle von Beispielen könnte das Gesagte leicht belegen. Doch darf man nichts auf die Aeuszerlichkeiten der Formen geben, sondern muss dem wirklichen und echten Baugeift nachspüren, dessen Schöpferkraft in Holland diese Formen hervorgerufen hat, wie er in jedem anderen Lande verwandte und doch andersgeartete Formen hervorrufen wird. Und das kann in Deutschland sehr rasch und leicht trotz aller Tagesnöte geschehen, sobald wir Sinn und Wesen dieser neuholländischen Renaissance begriffen und uns zu eigen gemacht haben.

(Berl. Tageblatt, 17-7-'24.)

DE NIEUWE SCHOONHEIDSCOMMISSIE te Amsterdam is samengesteld a.v.:

Leden-architecten: de heeren Jan Gratama, b. i.; J. F. Staal, Dr. D. T. Slothouwer, Jan de Meyer (allen voorgedragen door den Bond van Nederl. Architecten); J. Boterenbrood, A. Eibink, C. J. Blaauw, P. Vorkink (allen voorgedragen door het genootschap Architectura et Amicitia) en A. R. Hulshoff, b. i. en stadsarchitect (aangewezen door B. en W.); Lid-schilder de heer A. M. Krabbé (voorgedragen door St. Lucas); Lid-oudheidkundige de heer M. van Notten (voorgedragen door het Kon. Oudheidkundig Genootschap);

Lid-sierkunstenaar Prof. R. N. Roland Holst (voorgedragen door de Nederl. Vereeniging voor ambachts- en kunstnijverheid);

Lid-tuinarchitect de heer J. R. Koning, chef van de afdeeling beplantingen van den dienst van P. W. (aangewezen door B. en W.);

Leden-in het stadsschoon belangstellende leeken (aangewezen door B. en W.) de heeren Mr. D. Hudig, Dr. F. Kranenburg, Henri Polak en Dr. J. F. M. Sterck.

Als voorzitter van de commissie zal ambtshalve optreden de wethouder voor de Publieke Werken.

De commissie, die in het begin van de volgende maand zal worden geïnstal-leerd, zal 15 September haar werkzaamheden aanvangen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN FABRIEKSMERK voor de N.V. Vereenigde Schelpkalkfabrieken te Leiden. JURYRAPPORT.

I. Ingekomen zijn 90 inzendingen.

De algemeene indruk is, dat een groot deel der ontwerpers zich te weinig rekenschap heeft gegeven van de eischen die aan een stempel op jute-stof moet worden gesteld; niet alleen zijn vele teekeningen wat haar geheele opvatting en aard betreft weinig in overeenstemming met het materiaal en de praktijk welke hier tot hun recht zullen moeten komen, meermalen is zelfs een practische toepassing van het gegeven ontwerp volkomen onmogelijk. Een zeer veel voorkomende fout is dat de teekening te fijn van manier is, te veel dunne lijnen vertoont en te weinig een onmisbaren afstand behoudt tusschen de lijnen, de gevulde partijen onderling, zoodat zij, op jute gestempeld slechts een zeer onvolkomen afdruk zou geven en allerlei details zou doen ineensloopen. Door velen is dan ook niet begrepen dat het karakter van een hout of rubberstempel voor jute of grof papier bestemd, reeds in de conceptie een daarvoor passende werkwijze en opvatting vereischt; zij gaven een groote pentteekening of dachten hun onderwerp heel klaarblijkelijk in pen-seeltechniek met de eigenaardigheden en bekoorlijkheden daaraan verbonden. Zelf zond iemand een ontwerp in dat met zijn tint-nuancen alleen lithogra-fisch of in autotypie zou kunnen worden overgebracht.

II. De eerste schifting moest diensgevolge een groot aantal doen uitvallen, en uit het bovenstaande blijkt dat de redenen hiervan volstrekt niet altijd in een tekort aan aesthetische kwaliteit of gebrek aan grafische capaciteit in het algemeen moet worden gezocht. Er waren zeker inzendingen onder die in alle opzichten te zwak waren om eenige kans te hebben tegenover de besten; er waren echter ook verdienstelijke en mooie teekeningen onder waarbij de jury het onder I bedoelde gebrek moest betreuren, dat tot ter zijde leggen dwong. Onder andere noemt de jury van deze gaarne de motto's Rond, Gijsberth, Handelsmerk, Water, Zee bouwt land, Calcium, Schelpenvis-scher. Het laatstgenoemde heeft bijzondere kwaliteiten maar eigent zich tot practische toepassing in dit geval al zeer weinig; het toont dan ook in zijn geheele opzet niet veel verband met het gevraagde, de decoratieve teekening doet meer denken aan een ontwerp voor glas in lood dan aan een stempel op grove stof als jute-zakken. Practisch is het daarvoor dan ook onmogelijk te gebruiken, evenals Calcium, dat bovendien het nadeel heeft een te ge-compliceerde allegorie te geven. Zoowel het bedrijf als het materiaal waarin hier gewerkt wordt, de zakken, de forse stempel, doen een eenvoudige opvatting, een uit gemakkelijk overzichtelijke deelen opgebouwd geheel verlangen, dat geen commentaar behoeft. Ook hier de detaillering veel te fijn en oneenvoudig voor het doel. Het is onmogelijk in afzonderlijke be-schouwing te treden van al de nummers der eerste schifting. De algemeene bezwaren die hierbij golden zijn in het bovenstaande genoeg aangeduid. De uitvallende motto's zijn: Kalkoven (op groen carton), nog een Kalkoven (met twee schoorsteenen), Zeeglote, Een schat der zee, ZZ, Venus, nog een Venus, Materiaal, Hecht, Drieënheid, Leiden, Schelpkalk, nog een Schelpkalk (in rood), —Z, 2—, Schelpvischer, Duurzaam, Schelp (op geel carton), nog een Schelp (in paars), Schelp (in golflijnen), Ster (in een ster-teeken aangeduid), Ster (in woord aangeduid), Wilskracht, Driehoek (in figuur aangeduid), Driehoek (in woord aangeduid), Schelp-oven, Cal-ciumoxyde, Rookbang, Stempel, Kalkbrander, Rond, Gijsberth, Handels-merk, Handelsmerk II, Water, Zee bouwt land, Schelpbrand, Derby, Oven, Alles op de troffel, De schelp, Ida, Betty, Vuur en schelpen, a plus b, Hol-lands roem, Thérèse, Labora, N. E. P., Nimf, Blanke verrijzenis, Calcium,

Product, Nautilus, nog een Nautilus, Hans, Verbeterd, Aan de zee ontworsteld, Bloem van Schelpenbrand, Den Bosch, Neptunus, Gans, Schelpenvisscher, Skalunga, De kalkovens, Energie, Arbeid.

III. Er blijven voor hernieuwde beschouwing over 24 ontwerpen.

Bouw is te gecompliceerd van voorstelling, de fijne stijger-silhouetten en de veelvuldig gebroken contouren zijn niet bijzonder geschikt voor het doel, terwijl een eenvoudiger suggestie van het „metselen” in dit geval zeer wenschelijk zou zijn.

Kracht. De compositie doet eer schraal dan eenvoudig aan, terwijl de idee gezocht is; de kracht van de kalk te verbeelden door een gewicht doet te zeer denken aan een laboratoriumproef; de suggestie moet directer zijn. Het geheel is nuchter; het ledige wit heeft decoratief geen betekenis.

Holland bouwt zich op uit de zee is als stempel wel goed gedacht, doch met zijn hoofdmotief „wapen” conventioneel. Het geheel is wat simpel en weinig zeggend. Zonder groote gebreken, heeft het ook niet veel positieve verdienste.

Motto: In de groote vereenvoudiging van het schelpmotief is de expressie verloren gegaan, men moet aan een schietschijf denken.

De sleutels van den driehoek. Ook dit ontwerp is schraal. De plaatsing der sleutels in het wit is geen decoratieve oplossing. Een dergelijke combinatie van een paar toepasselijke motieven is als fabrieksmerk niet onbruikbaar; het verheft zich echter niet boven zoo vele merken van dezen aard, waarvan noch de vinding noch de artistieke verwerking of markante vorm een grooter waarde geeft.

Zeeslak is decoratief niet sterk, de slak-en-huis-vorm is niet met den cirkel-omtrek vereenigd (kon evengoed in een ander kader neergezet zijn; bovendien zullen de witte lijnen in het zwarte cirkelvlak bij de grove stempeling met het hoofdmotief gaan meewerken, zoodat dit aan duidelijkheid zal verliezen (wat bij de verkleining óók treft).

Marga is te veel „uit het penseel” gedacht. De schelp is te fijn. Het wit om den schoorsteen domineert, maar heeft geen betekenis.

Sublim is bij nader beschouwen toch ook nog te gedetailleerd, terwijl de voorstelling van dit zee-wezen afgezaagd aandoet.

Vereenigd heeft ondanks zijn strakken en eenvoudigen bouw toch geen stempelkarakter; dit komt vooral omdat de tekening van boven geheel open is. Het oog neemt allereerst drie torens waar en niet drie schoorsteenen; deze schijnen trouwens in de torens te staan; dit is geen gelukkige verwerking van de motieven.

De domme opgave bedoelt iets krachtigs te zijn, maar is het niet geworden; de mislukte schelp-motieven in het cirkelvlak doen niets, werken alleen maar verzwakkend. Zonder deze, zou het uit schijf en drie balken samengesteld merk zeker krachtiger zijn geweest, al zou het dan ook het thans er bij gehaald verband met het „onderwerp” missen en al zou het ook dan in zijn soort geen bijzonder geslaagd ding zijn.

J. J. is meer een omslag voor een brochure dan een stempel. Een zwakte is dat de drie schoorsteenen in rij niet dadelijk als zoodanig spreken.

Schelp (silhouet van schelpenvisschers) is zwak van tekening en voor het doel bovendien nog te fijn (vooral de netten van de visschers). Het ontwerp is weinig decoratief gebonden, een symmetrie is hiervoor in de plaats gegeven. Juist de geconcentreerde gebondenheid is voor het stempel-karakter zoo noodig: liefst één motief in één enkelvoudige greep.

Sleutels steunt te veel op zeker soort Duitse advertentie. De letters te combineeren (daargelaten nog dat de F geen F is) is een puzzle. Het karakter van het merk, ware het niet zoo onoorspronkelijk, zou van goed begrip getuigen.

Will gut van denzelfden inzender, is minder. Een kalkoven wordt door het figuur, door de letters gevormd, niet goed uitgedrukt; maar vooral deze inkt-vlakken zullen bij iets minder gave afscheiding (op de jute) één ondefinieerbare massa worden. De letters zijn alweer haast onontcijferbaar. Overigens gevoelt men dezelfde invloeden als in *Sleutels*.

Fantasie. Deze ontwerper heeft de advertentie van Amstel-rijwielen te nabij willen volgen. Behalve dat een dergelijke navolging niet aan te bevelen is, noch uit praktisch, noch uit artistiek oogpunt, lijdt deze tekening nog aan het gebrek dat hier de letters niet in staat blijken de gewenschte figuur (den schoorsteen) te vormen; er tusschen geplakte kleine aanvullingen moeten den samenhang brengen. Op die wijze is de aardigheid er ook meteen af.

IV. Om de aangeduide redenen meende de jury deze inzendingen niet te moeten vasthouden voor de derde beschouwing. Zoodat overbleven: Troffel en aar, Maas, Slak, Schelp met kalkoven en fabrieken, Z.Z.Z., Jo, De zee, Fusus en Job 3.

Tegen *Troffel en aar* heeft de jury de bedenking dat de schepvorm die aanleiding tot den cirkel-omtrek is geweest, daarin tamelijk wel verdwenen is. Die cirkel moest iets zeggen; nu is het een cirkel-omtrek met een motief er in. De gedachte is niet kwaad en ook wel aantrekkelijk verwerkt, misschien wat te precieus.

De teekenaar van *Slak* is niet bij machte geweest in het vereenvoudigen toch het karakter voldoende te bewaren. Nu doet het ontwerp aan een posthoren denken.

Schelp met kalkoven en fabrieken is goed beschouwd geen eenheid geworden beneden de schelp, boven de rest. Dat bovendeel is gezocht en niet goed; verantwoord; in zijn geheel lijkt deze bovenhelft op een schip, wat hinderlijk is, daar het volkomen buiten bedoeling zoo werd. De schoorsteen in het midden is te veel een fleschvorm. Hoewel het ontwerp als stempel wel kwaliteiten zou hebben blijft het toch beneden de beste inzendingen door gemis aan vaste eenheid en compactheid van bouw.

De zee heeft een goede bedoeling. De golflijnen zouden sterker werken als ze niet beurtelings dun en dik waren; de schelpen zijn als zoodanig niet zeer suggestief. Grooter gebrek is echter dat de letters er bij hangen; hun plaatsing overtuigt niet als een noodzakelijkheid, integendeel de beschouwer is geneigd het ontwerp bij de schuine lijn boven de letters geëindigd te zien; de letters worden er niet één mee.

Job 3. Dit ontwerp heeft voor het beoogde doel wel geschiktheid; al is het verband met het bedrijf verwijderd, het motief is expressief en in dezen vorm tot een werkelijk „merk” geworden. Men gevoelt echter een van elders gevolgde methode in zulk een opzet. Voor het overige zijn de golflijnen wel wat willekeurig van vorm en wat te veel verfraaid.

V. De vier overgebleven worden nauwkeurig tegen elkander opgewogen. *Fusus* heeft onder alle onmiddellijk getroffen door de welbegrepen werkwijze. Op een ruwe stof neergezet geeft het ontwerp de werking die het uitgevoerd hebben zou; het heeft volkomen een stempelkarakter. Het is echter niet te ontkennen dat de horen meer een metalen trechter met ribben is dan een schelp. De letters S. L. zijn niet bepaald gelukkig verwerkt, door elkaar gestoken en verdeeld; terwijl deze letters weinig geëigend zijn om het bedrijf aan te duiden, dat Leiden net in zijn naam heeft. De groote trechter-opening van de schelp is ook niet raak, de schaduw-plekken doen niet overtuigend aan, ze geven geen vorm aan. Decoratief gebonden is het ontwerp niet, de onderlinge stand der deelen is in geen enkel opzicht noodzakelijk gemaakt, is meer een willekeurige, niet onaantrekkelijke groepering.

In *Maas* is de schelp zeer goed, maar vormt met het bovendeel weinig eenheid. Het geheel is niet zeer gesloten van bouw en heeft iets schablone-achtigs.

Van *Z.Z.Z.* is het stempel-karakter uitnemend. In dit opzicht overtreft het alle andere ontwerpen. De idee is goed, de zee krachtig gegeven uitgestoken; het geheel is een vaste geslotenheid en voor het doel zeer geschikt. Alleen de opgaande schelp boven de zee doet eenigszins aan als neergevouwen vleugeltjes en zal bij overdruk op ruwe stof waarschijnlijk nog meer aan duidelijkheid inboeten. En dit is beslissend voor dit merk; zonder die duidelijkheid zal het zijn werking allicht missen. De idee van het ontwerp *Jo* is volkomen en goed: de schelp in het vuur. Dit is de quintessence van het bedrijf in den beknopten vorm suggestief gegeven. Voor het bedrijf sprekender en zuiverder dan de schelp in haar verband met het water, waaruit zij komt. In zijn eenvoudig rood, de schelp er uit gestoken, zal de stempel uitstekend werken. De vaste geslotenheid en farsheid van *Z.Z.Z.* heeft deze inzending niet; nog iets groter uitgevoerd dan in dit ontwerp, zal zij in kracht winnen, terwijl de verkleinde uitvoering voor briefpapier en derg. ook goed blijkt te voldoen. De jury is van oordeel dat in dit merk de kern van de zaak op de bondigste wijze is vertolkt, op een wijze zeer geschikt voor het doel. Zoodat de jury besluit de eerste prijs toe te kennen aan het ontwerp *Jo*: (K. Vegter, Den Haag), de tweede aan *Z.Z.Z.* (C. E. Alexander, Den Haag), en de derde aan *MAAS* (H. Jonas, Maastricht).

De jury: H. C. M. Dolk, W. F. Gouwe, Mach. Wilmink.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

VERGADERING: Woensdag 24 September '24,

Heerengracht 545-549 (Huishoudelijk).

AGENDA:

a. Notulen vorige vergadering.

b. Benoeming van een Verificatie-commissie.

c. Ballotage van de voorgestelde nieuwe leden:

Mej. R. M. Wichers Wierdsma en Mej. A. Beuks; de Heeren F. S. Baartman, H. Benninck Jr., B. Brandts, E. Rozema, J. B. van Dam, Gijs Lindeboom, P. J. M. Zeegers, T. J. Zeegers, Fr. Gerritsen, A. Kraaijenhagen, M. O. Meek, G. J. Grutterink, S. de Graaf, M. A. van Heuven, Gaetano Minucci, G. Westerhout en A. de Groot.

Installatie van de leden:

Mevr. Roelofs-Bleckmann, de Heeren E. Caspers, W. J. v. d. Meer, M. Baugniet, A. J. van Eck en W. Huistra.

d. Voorstel tot verhooging der contributie voor leden en buitenleden.

e. Rondvraag en sluiting.

OVERNAME VERBODEN.

DE NEDERLANDSCHE AFDEELING OP DE INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN MODERNE DECORATIEVE EN INDUSTRIEELE KUNST TE PARIJS IN 1925.

Zooals reeds uit de dagbladberichten bekend, werd voor de deelneming van Nederland aan deze tentoonstelling, welke van April tot October 1925 te Parijs zal worden gehouden, een subsidie toegestaan van f 50.000. Bovendien werd door belangstellende particulieren het dubbele van dit bedrag bijeengebracht, waarmede de zoo noodzakelijke financiële grondslag voor de Nederlandsche deelneming aan deze belangrijke internationale demonstratie op het gebied der toegepaste kunsten is gelegd.

De tusschen den Tentoonstellingsraad en een groep van belangstellende particulieren alreeds ontstane samenwerking inzake de Nederlandsche deelneming aan de Parijsche tentoonstelling is thans door de Regeering geconsolideerd door het instellen van een Centrale Commissie voor het tot stand brengen van de Nederlandsche Afdeeling, waarin onder voorzitterschap van den heer E. HELDRING te Amsterdam, de bovengenoemde particulieren, alsmede de leden van den T. R. benoemd zijn. Nevens eene Commissie van Uitvoering werd eene Tentoonstellings-Commissie benoemd, bij welke, volgens het Koninklijk Besluit „de technische beslissing voor de toelating berust” en welke is samengesteld uit de zes leden van de sub-commissie van voorbereiding uit den T. R., t.w. Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Mr. J. F. VAN ROYEN, B. T. BOEYINGA, E. KUIPERS, THEO VAN REYN en C. J. BLAAUW.

In overeenstemming met de bepalingen van de Fransche tentoonstellingsleiding en in verband met de door de Fransche autoriteiten

daartoe aangewezen plaatsen, zal de Nederlandsche afdeeling uit een drietal onderdeelen bestaan, een nationaal paviljoen, twee tentoonstellingszalen, benevens een afdeeling onderwijs. Het paviljoen, waarvoor een terrein van 300 M2. ter beschikking werd gesteld is gedacht als ontvangruimte — in het bijzonder bij officiële bezoeken — en zal een beeld geven van het samengaan der verschillende toegepaste kunsten. Het zal worden uitgevoerd volgens het ontwerp van den architect J. F. STAAL, met de medewerking van de sierkunstenaars en beeldhouwers Prof. R. N. ROLAND HOLST, C. A. LION CACHET, Dr. J. MENDES DA COSTA, HILDO KROP, J. RÄDECKER en anderen. Voor de afdeeling onderwijs is een zaal van 100 M2. beschikbaar gesteld; hier zal een zeer beknopt beeld kunnen worden gegeven van de ontwikkeling van het kunstnijverheidsonderwijs.

Van de beide tentoonstellingszalen, waarvoor de interieurverzorging aan den architect H. TH. WIJDEVELD werd opgedragen, is de eene in een door de Fransche tentoonstellingsleiding te bouwen semi-permanent gebouw op de Esplanade des Invalides, groot 300 M2., de tweede in het Grand Palais, groot 200 M2. In deze twee zalen zal worden getoond het meest belangrijke werk, dat in de laatste jaren op het gebied der moderne toegepaste kunsten in ons land werd gemaakt, dus van architectuur, interieur- en meubelkunst, beeldhouwkunst, decoratieve schilder- en grafische kunst, benevens ambachts- en nijverheidskunst. Uit de genoemde oppervlakken blijkt, dat de expositieruimten der Nederlandsche afdeeling van zoodanige afmetingen zijn, dat aan het exposeeren van een groote quantiteit van kunstwerken niet gedacht kan worden, doch een dergelijke demonstratie van het Nederlandsche „kunnen” zal uiteraard meer in kwaliteit dan quantiteit moeten uitmunten, zoodat dus een strenge keur van de aan te bieden kunstwerken verwacht moet worden. De T. R. heeft echter gemeend de aanmelding voor een ieder vrij te laten zijn, waarbij het echter verwacht, dat de Nederlandsche kunstenaars, kennende de betrekkelijke beperkte expositiemogelijkheid, door strengen zelf-keur de taak van de Commissie van Beoordeeling zullen helpen verlichten, waarmede velerlei teleurstelling voorkomen kan worden.

Als leden van de Commissie van Beoordeeling, welke door den T. R. tevens als een kern van inzending wordt beschouwd, werden door den T. R. aangezocht en bereid gevonden de H.H.: Dr. H. P. BERLAGE, Ir. J. GRATAMA, W. M. DUDOK, Dr. J. MENDES DA COSTA, HILDO KROP, Prof. R. N. ROLAND HOLST, J. L. M. LAUWERIKS en C. A. LION CACHET. Geen werk zal naar Parijs gezonden worden, dat niet door deze Commissie werd gekeurd.

Uit een en ander moge blijken, dat mede door den arbeid van den T. R., voor het bijeenbrengen van de Nederlandsche inzending naar Parijs in 1925, een zoodanige organisatie verkregen werd, dat een zeer belangrijk aandeel (laten we het noemen de aesthetische directie) van het vormen der inzending in handen van de vertegenwoordigers der kunstenaars werd gelegd. Moge dit een heuglijk feit genoemd worden, het

28^e JAARGANG 6 SEPT. 1924 N° 21

brengt ook een groote verantwoordelijkheid voor het welslagen der Nederlandsche deelneming mede. De Tentoonstellings-Commissie hoopt en verwacht, dat de Nederlandsche kunstenaars, zich van hunne mede-verantwoordelijkheid te dezer zake bewust zijnde, door algemeene en onbaatzuchtige medewerking de taak der Tentoonstellings-Commissie zullen schragen.

Met nadruk worde er dan tenslotte nog op gewezen, dat zoowel de Tentoonstellings-Commissie, als de Commissie van Beoordeeling uitsluitend en zonder aanzien des persoons naar hun beste weten zullen pogen *het beste van het Nederlandsche kunnen* in Parijs tentoon te stellen.

De voorwaarden van deelneming waarin vermeld wordt op welke wijze men zich kan aanmelden, zullen eerstdaags worden bekend gemaakt.

De Tentoonstellingsraad,

Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter.

B. T. BOEYINGA, Secretaris.

COMMISSIES VOOR TENTOONSTELLING PARIJS '25.

Afschrift. Wij WILHELMINA, bij de gratie Gods,
11 Augustus 1924. Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje
No. 45. Nassau, enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 4 Augustus 1924, No. 3552, afdeling Kunsten en Wetenschappen;

Hebben goedgevonden en verstaan:

re. in te stellen eene Centrale Commissie voor de in 1925 te Parijs te houden internationale tentoonstelling van moderne decoratieve en industriële kunst, eene Commissie van Uitvoering voor die tentoonstelling en eene tentoonstellingscommissie, bij welke de technische beslissing voor de toelating berust;

2e. te benoemen in de Centrale Commissie voornoemd:

- a. tot lid en voorzitter: E. HELDRING te Amsterdam;
- b. tot lid en onder-voorzitter: Mr. P. HOFSTEDE DE GROOT te Amsterdam;
- c. tot lid en secretaris: Mr. A. E. VON SAHER te Amsterdam;
- d. tot leden:

Dr. C. J. K. VAN AALST te Amsterdam; J. ASSCHER te Parijs; A. S. VAN DEN BERGH te 's-Gravenhage; D. G. VAN BEUNINGEN te Rotterdam; Mr. A. J. E. A. BIK te 's-Gravenhage; P. M. COCHUS te Leerdam; Mr. D. CRENA DE JONGH te Rotterdam; Mr. M. I. DUPARC te 's-Gravenhage; Mevr. DUTILH-DE KUYPER te Rotterdam; Mej. N. DUYS te 's-Gravenhage; S. P. VAN EEGHEN te Amsterdam; K. TH. ENGELBERT VAN BEVERVOORDE te Versailles; B. J. VAN GELDER te Parijs; Ed. GERZON te Amsterdam; W. LA GRO te Amsterdam; D. HAMBURGER te Parijs; HENRY DE JONGH te 's-Gravenhage; J. JORDAAN te Parijs; A. E. LABOUCHÈRE te Parijs; Ir. W. H. VAN LEEUWEN te Delft; Jhr. H. LOUDON te Wassenaar; A. J. VAN MAASDIJK te Parijs; H. W. VAN MARLE Jr. te Amsterdam; PH. MEES te Rotterdam; M. VAN NOTTEN te Amsterdam; PH. VAN OMMEREN Jr. te Wassenaar; O. G. PIERSON te Parijs; A. ROOS te Amsterdam; H. H. ROZENDAAL te Rijssel; Mr. Dr. A. B. G. M. VAN RIJCKEVORSEL te 's-Gravenhage; Prof. Dr. J. J. SALVERDA DE GRAVE te Amsterdam; Ir. H. SANGSTER te Oudenbosch; A. SCHWARZ te Parijs; H. SMULDERS te Parijs; H. SPALKER te Parijs; A. VAN STOLK te Rotterdam; Baroness TAETS VAN AMERONGEN-VIRULY te 's-Gravenhage;

P. E. TEGELBERG te Amsterdam; Mr. M. W. F. TREUB te 's-Gravenhage; Mr. G. VISSERING te Amsterdam; J. F. DE VOGEL te 's-Gravenhage; Mr. M. C. M. VOORBEIJTEL te Parijs; M. P. VOUTE te Amsterdam; F. VREEDE te Parijs; Dr. F. G. WALLER te Delft; Mr. H. K. WESTENDORP te Amsterdam; F. M. WIBAUT te Amsterdam; Mr. P. J. VAN WIJNGAARDEN te Rotterdam; De leden van den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten: C. J. BLAAUW te Heemstede; B. T. BOEYINGA te Amsterdam; L. BOLLE te Rotterdam; A. EIBINK te Amsterdam; W. H. GISPEN te Rotterdam; E. KUIPERS te Amsterdam; A. OTTEN te Rotterdam; THEO VAN REIJN te Haarlem; Mr. J. F. VAN ROYEN te 's-Gravenhage; G. RUETER te Sloterdijk; Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK te De Bilt; G. VERSTEEG te Amsterdam; L. C. VAN DER VLUGT te Rotterdam.

e. tot adjunct-secretaris: Jhr. JAN SIX te Amsterdam.

3e. te benoemen in de Commissie van Uitvoering voornoemd:

- a. tot lid en voorzitter: E. HELDRING te Amsterdam.
- b. tot lid en onder-voorzitter: Mr. P. HOFSTEDE DE GROOT te Amsterdam.

c. tot lid en secretaris: Mr. A. E. VON SAHER te Amsterdam.

d. tot leden: Mr. D. CRENA DE JONGH te Rotterdam; Mr. M. I. DUPARC te 's-Gravenhage; E. KUIPERS te Amsterdam; Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK te De Bilt; Mr. H. K. WESTENDORP te Amsterdam.

e. tot adjunct-secretaris: Jhr. JAN SIX te Amsterdam.

4e. te benoemen in de Tentoonstellingscommissie voornoemd:

- a. tot lid en voorzitter: Ir. J. DE BIE LEUVELINK TJEENK te De Bilt.
- b. tot lid en onder-voorzitter: Mr. J. F. VAN ROYEN te 's-Gravenhage.
- c. tot lid en secretaris: B. T. BOEYINGA te Amsterdam.
- d. tot leden: C. J. BLAAUW te Heemstede; E. KUIPERS te Amsterdam; THEO VAN REIJN te Haarlem.

5e. te benoemen:

- a. tot Commissaris-Generaal: Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK te De Bilt;
- b. tot Gedelegeerd Lid van de Centrale Commissie te Parijs: A. J. VAN MAASDIJK te Parijs.

Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

SOESTDIJK, 11 Augustus 1924.

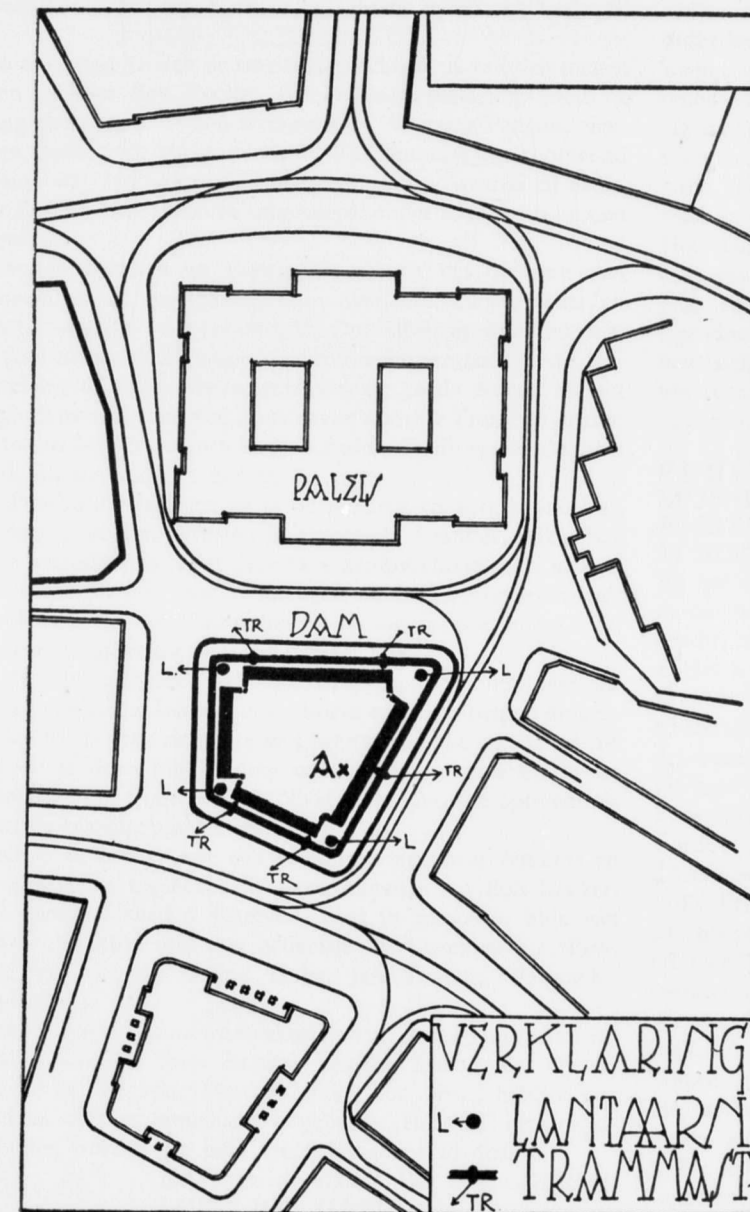
(get.) WILHELMINA.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,
(get.) J. HT. DE VISSER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
De Secretaris-Generaal van
Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,
(get.) C. FEITH.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal van
Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,
C. FEITH.

BIJLAGE VAN „ARCHITECTURA” No. 21 VAN 6 SEPT. 1924.

rechtsgevoel van de heeren Bottema en Fontenaille *krom* moest heeten.

te recht genoemd wordt? Is de rechter en? Wij zouden ons als rechter moeten kunnen we niet, want voor eigen oordeel trent de zaak en haar verloop. Toch zijn en, die den strijd verloren aan te nemen, aatschappelijke) kracht van materieel et geestelijk eigendom, met ons gevoel an hen, die op onbaatzuchtige wijze den n makker. Dat ze dezen strijd verloren, bun spontane daad nog aan.

te zaak blijve tenslotte aan de Fransche k in deze zaak met *hunne* gevoelens voor n de taak het goede recht van artistiek oen doordringen in het algemeen rechtsdan blijft het artistiek eigendomsrecht vanzelf, voor een matig loon overgaat of „atelier”.

2 HET VERKRIJGEN VAN LANTAARNS OP DEN DAM, TE SCHREVEN DOOR HET GE-AN AMSTERDAM.

Amsterdam bestaat het voornemen vier Dam te plaatsen. Het Gemeentebestuur uit, waarbij de eischen de volgende zijn: antaarns te plaatsen op de, op bijgaande n.

is zal er op gericht moeten zijn, dat ook de architectuur van de geheele lantaarn

e van verven of andere middelen, ook n metaalbestuiving „schopeeren”, zie pag. 324.

10 M. (het tramnet bevindt zich op 7.80 pen geen koolspitslampen zijn, moeten ongemaakt en dus strijkbaar zijn. Elke t 5000 kaars aan lampen hebben, waarbij kte van 2000 kaars mag gaan. Ter nadere , behalve de lagere kaarssterkten, lampen 00, 1500 en 2000 kaars. kaars moeten worden beschermd door

gen, zonder stellen, aansluiten enz., niet e f 2000.—.

n op schaal 1 tot 20;
1 waarop het avondeffect is weergegeven.
1 uit punt A der situatietekening.
haal 1 tot 10, in kleur.
lichting.
is uitgevoerd, wordt vrijgelaten.

prijs, groot f 400.—.

„ „ „ 225.—.

„ derde „ „ „ 150.—.

brengt ook een groote verantwoordelijkheid voor Nederlandsche deelneming mede. De Tentoor hoopt en verwacht, dat de Nederlandsche kunstenaars mede-verantwoordelijkheid te dezer zake bewust meene en onbaatzuchtige medewerking de taak d Commissie zullen schragen.

Met nadruk worde er dan tenslotte nog op gew. Tentoonstellings-Commissie, als de Commissie uitsluitend en zonder aanzien des persoons naar hun pogen *het beste van het Nederlandsche kunnen* stellen.

De voorwaarden van deelneming waarin vermeld men zich kan aanmelden, zullen eerstdaags worden.

De Tentoonstellings

Ir. J. DE BIE LEUVELING

B. T. BOEYINGA, Secretaris

COMMISSIES VOOR TENTOONSTEL

Afschrift. Wij WILHELMINA,
11 Augustus 1924. Koningin der Nederlanden
No. 45. Nassau, enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Or Wetenschappen van 4 Augustus 1924, No. 3552, Wetenschappen;

Hebben goedgevonden en verstaan:

1e. in te stellen eene Centrale Commissie voor d houden internationale tentoonstelling van mod industriële kunst, eene Commissie van Uitvoer stelling en eene tentoonstellingscommissie, bij beslissing voor de toelating berust;

2e. te benoemen in de Centrale Commissie voo
a. tot lid en voorzitter: E. HELDRING te Amster
b. tot lid en onder-voorzitter: Mr. P. HOFSTEDER
c. tot lid en secretaris: Mr. A. E. VON SAHER
d. tot leden:

Dr. C. J. K. VAN AALST te Amsterdam; J. AS VAN DEN BERGH te 's-Gravenhage; D. G. VAN dam; Mr. A. J. E. A. PIK te 's-Gravenhage; P. M Mr. D. CRENA DE JONGH te Rotterdam; Mr. M. I hage; Mevr. DUTILH-DE KUYPER te Rotterdam; M venhage; S. P. VAN EEGHEN te Amsterdam; K BEVERVOORDE te Versailles; B. J. VAN GELDER te Amsterdam; W. LA GRO te Amsterdam; D. HENRY DE JONGH te 's-Gravenhage; J. JORDAAN CHÈRE te Parijs; Ir. W. H. VAN LEEUWEN te De Wassenaar; A. J. VAN MAASDIJK te Parijs; H. Amsterdam; PH. MEES te Rotterdam; M. VAN PH. VAN OMMEREN Jr. te Wassenaar; O. G. PIEI te Amsterdam; H. H. ROZENDAAL te Rijssel; M RIJCKEVORSEL te 's-Gravenhage; Prof. Dr. J. te Amsterdam; Ir. H. SANGSTER te Oudenbosch H. SMULDERS te Parijs; H. SPARKER te Parijs; A. VAN STOLK te Rotter- dam; Baronesse TAETS VAN AMERONGEN-VIRULY te 's-Gravenhage;

C. FEITH.

VAN EEN VERLOREN STRIJD VOOR ARTISTIEK EIGENDOMSRECHT.

Het Bestuur van het Genootschap ontving het volgende schrijven, waaraan het gaarne publiciteit verleent: L. S.

Ongetwijfeld herinnert U zich de tragische geschiedenis van den jongen Hollandschen schilder Bob Rooker, die in Parijs plotseling stierf na een hem aangedaan onrecht: zijn werkgeefster, Madame Pangon, eigenares van een atelier voor kunstnijverheid, had hem aan den vooravond van de opening van den Salon d'Automne ontslagen, waarna zij batikwerken door Rooker ontworpen en uitgevoerd, onder haar naam op den Salon exposeerde.

Rookers vrienden Bottema en Fontenaille namen het op voor den artistieken naam en de rechten van hun overleden kunstbroeder en zetten hun actie voort tot voor het gerecht. Om onbegrijpelijke redenen, ondanks de zeer stellige verklaringen van een reeks gezaghebbende deskundigen, werden de beide verdedigers van de goede moraal en het geestelijk eigendomsrecht van den kunstenaar, door de Fransche justitie veroordeeld tot het betalen van een hooge schadeloosstelling aan Madame Pangon en de kosten van het geding.

Bottema en Fontenaille hebben, na al de moeite en zorgen van hun nobele interventie, moeten berusten in een zwaar finantiëel offer. Het komt ondergeteekenden voor, dat deze twee kampvechters meer gedaan hebben dan alleen opkomen voor de belangen van hun gestorven vriend; zij hebben ook voor ons den handschoen opgenomen, ook voor U. Zij hebben de rechten verdedigd van den kunstenaar!

Wij hebben derhalve gemeend, dat wij allen moeten trachten, naar ons vermogen den finantiëlen last van deze droeve affaire te helpen dragen. Daarom zenden wij U deze circulaire met het verzoek van uw sympathie met ons streven te doen blijken door een bedrag te zenden aan het adres van den heer Jan Fijn, Bergen (N.-H.), de Hut, die optreedt als beheerder van de bijeengebrachte gelden.

Het geldt hier U te kwijten van een eereplicht tegenover Bottema en Fontenaille, zoowel als tegenover de nagedachtenis van Bob Rooker. Verscheidene persoonlijkheden schreven reeds in en gaven blijk van hun hartelijke sympathie met ons bedoelen. Wij noemen o.a. Prof. Derkinderen, Prof. R. N. Roland Holst, Jan Toorop, Wethouder Wibaut (Amsterdam).

Vele kunstenaars, ook van andere nationaliteit o.a.: Raoul Dufy, Asselin, André Lhote, Loutreuil, Fusa Amoré, Foujita, Laboureur, Ouvre, Ismael de la Serna, Konishi, Marcel Lenoir, enz., enz., hebben een werk geschonken, waarvan binnenkort in gebouw „Heijstee” eene expositie zal gehouden worden ten bate van bovengenoemd doel.

Jhr. P. v. d. MEER DE WALCHEREN.
LOUIS VAN GASTEREN.
MATTHIEU WIEGMAN.
A. M. DE JONG.

Amsterdam
Bergen (N.-H.) Augustus 1924.

In dit geval van strijd voor een tot het algemeen bewustzijn nog niet doorgedrongen rechtsgevoel (het gevoel voor het artistiek eigendomsrecht) ligt tweemaal tragiek besloten, n.l. de tragiek van het geval zelf en de algemeene tragiek van kunstenaarsleven.

In deze zaak is *recht* gesproken... wat voor ons rechtsgevoel, voor het rechtsgevoel van de heeren Bottema en Fontenaille *krom* moest heeten.

Wat nu te doen als het kromme recht genoemd wordt? Is de rechter en zijn uitspraak hierom te laken? Wij zouden ons als rechter moeten stellen, zoo we dit deden en dit kunnen we niet, want voor eigen oordeel ontbreken ons alle gegevens omtrent de zaak en haar verloop. Toch zijn we geneigd het goed recht van hen, die den strijd verloren aan te nemen, omdat we, kennende de (maatschappelijke) kracht van materieel eigendom en zwakheid van het geestelijk eigendom, met ons gevoel voor recht aan de zijde staan van hen, die op onbaatzuchtige wijze den strijd voerden voor hun dooden makker. Dat ze dezen strijd verloren, wakkert onze sympathie voor hun spontane daad nog aan.

Het volledige oordeel over deze zaak blijve tenslotte aan de Fransche kunstenaars. Indien de uitspraak in deze zaak met *hunne* gevoelens voor recht strijdig is, dan is aan hen de taak het goede recht van artistiek eigendom te verdedigen en te doen doordringen in het algemeen rechtsbewustzijn. Doen zij dit niet, dan blijft het artistiek eigendomsrecht een recht, dat, als sprak zulks vanzelf, voor een matig loon overgaat op den *eigenaar* van „bureau” of „atelier”.

PRIJSVRAAG VOOR HET VERKRIJGEN VAN MONUMENTALE LANTAARNS OP DEN DAM, TE AMSTERDAM, UITGESCHREVEN DOOR HET GEMEENTEBESTUUR VAN AMSTERDAM.

Bij het Gemeentebestuur van Amsterdam bestaat het voornemen vier monumentale lantaarns op den Dam te plaatsen. Het Gemeentebestuur schrijft hiervoor een prijsvraag uit, waarbij de eischen de volgende zijn:

1. Het is de bedoeling de vier lantaarns te plaatsen op de, op bijgaande situatie met L gemerkte punten.

2. De aandacht der ontwerpers zal er op gericht moeten zijn, dat ook des avonds, als het licht aan is, de architectuur van de geheele lantaarn tot haar recht moet komen.

Voor kleurgeving kan, behalve van verven of andere middelen, ook worden gebruik gemaakt van metaalbestuiving „schopeeren”, zie „Architectura” Jaargang 1916 pag. 324.

3. De lichtpunthoogte is 8 tot 10 M. (het tramnet bevindt zich op 7.80 M. hoogte). Ofschoon de lampen geen koolspitslampen zijn, moeten zij toch kunnen worden schoongemaakt en dus strijkbaar zijn. Elke lantaarn moet in totaal 4000 tot 5000 kaars aan lampen hebben, waarbij geen der lampen boven een sterkte van 2000 kaars mag gaan. Ter nadere toelichting hierbij diene, dat er, behalve de lagere kaarssterkten, lampen bestaan van 500, 600, 800, 1000, 1500 en 2000 kaars.

De lampen van 500 of meer kaars moeten worden beschermd door glazen schalen.

4. De kosten per lantaarn mogen, zonder stellen, aansluiten enz., niet meer bedragen dan ten hoogste f 2000.—.

5. Gevraagd worden:

- a. Een tekening der lantaarn op schaal 1 tot 20;
- b. Een zelfde tekening, doch waarop het avondeffect is weergegeven.
- c. Een perspectief, genomen uit punt A der situatietekening.
- d. Enkele onderdeelen op schaal 1 tot 10, in kleur.
- e. Een korte schriftelijke toelichting.

De wijze, waarin de tekening is uitgevoerd, wordt vrijgelaten.

6. Er worden uitgelooft:

Een eerste prijs, groot f	400.—.
„ tweede „ „ „	225.—.
„ derde „ „ „	150.—.

Een vierde prijs, groot f 125.—.

„ vijfde „ „ „ „ 100.—.

Indien de Jury geen volledigen eersten prijs kan toekennen, dan heeft zij het recht de uitgeloopte prijzen, geheel of gedeeltelijk, over ten hoogste 5 ontwerpen te verdeelen. De prijzen worden binnen een maand na de uitspraak der Jury uitbetaald.

8. Indien tot uitvoering van het bekroonde ontwerp wordt overgegaan, dan zal deze onder de leiding van den ontwerper geschieden en zich uitstrekken over de 4 lantaarns. Voor het maken der benodigde detail- en werkteekeningen en voor het voeren der hoofdleiding bij de uitvoering zal hem een honorarium van f 600.— worden vergoed.

Wijzigingen in het project van ondergeschikten aard zullen hem geen aanspraak geven op extra vergoeding.

Indien een ander dan het bekroonde ontwerp tot uitvoering wordt gekozen, zal de ontwerper hiervan op gelijke wijze worden gehonoreerd, doch zal aan den eerstbekroonden een schadeloosstelling worden gegeven van f 400.—.

De Jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: Prof. Jhr. Dr. J. SIX, Amsterdam; Ir. A. R. HULSHOFF, Architect B.N.A., Amsterdam; EVERT J. KUIPERS, Architect B.N.A., Amsterdam; J. L. M. LAUWERIKS, Architect, Amsterdam; JAN DE MEIJER, Architect B.N.A., Amsterdam, Secretaris, Koninginneweg 95.

Zij zal haar oordeel over de ingekomen ontwerpen in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen 6 weken na den datum, waarop de ontwerpen worden ingewacht.

Zij zal daarbij, voor zoover mogelijk, over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting, meer gedetailleerde beschouwingen leveren.

Voor het vaststellen harer eindbeslissing zal de Jury voltallig moeten zijn. De uitslag der bekroning zal in eenige dagbladen en in de belangrijkste vakbladen worden bekend gemaakt.

Inzendingen, welke naar het oordeel der Jury niet aan het programma voldoen, of waarvan de ontwerper zich, vóór de uitspraak der Jury aan haar of in 't openbaar, bekend heeft gemaakt, kunnen niet voor eenige onderscheiding in aanmerking komen. Niet in het programma gevraagde teekeningen, maquette's enz. zullen, bij de beoordeeling buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.

De inzender onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury.

Bij ontstentenis van een lid der Jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan door het Gemeentebestuur van Amsterdam een plaatsvervangend lid worden aangewezen.

10. De antwoorden op de prijsvraag zullen in het openbaar worden tentoongesteld, gedurende ten minste 2 weken, waarbij het juryrapport ter lezing zal liggen, en waartoe de mededingers, langs hun correspondentieadres een kosteloos toegangsbiljet zullen ontvangen.

11. De ontwerpen worden vrachtfrij ingewacht uiterlijk 15 Nov. 1924 's middags voor 12 uur, aan het adres van: de Jury der prijsvraag Dam-lantaarns, Stadhuis, Kamer 154 te Amsterdam. Ontwerpen, na dit tijdstip ingekomen, zullen buiten beoordeeling blijven, tenzij, ten genoegen van de Jury kan worden aangetoond dat de verzending tijdig genoeg heeft plaats gehad, waartoe den betrokkenen, over hun correspondentieadres de gelegenheid zal worden geboden.

Zij moeten zijn geteekend op stevig papier, mogen op carton opgezet, doch niet in lijsten gespannen, of gerold, worden ingezonden.

Zij moeten met alle bijbehorende stukken worden gemerkt met een motto, (bij voorkeur niet geteekend met het oog op de publicatie) welk motto op de verpakking moet worden herhaald.

Bij het ontwerp moeten worden gevoegd twee verzegelde en met het motto gemerkte couverts, onderscheidelijk inhoudende: Een naambrief, bevattende naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, benevens eene verklaring, dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en een correspondentie-adres, dat niet het adres van den ontwerper zelve mag zijn. Op de buitenzijde der couverts moeten respectievelijk de woorden „NAAMBRIEF” en „CORRESPONDENTIEADRES” voorkomen.

12. Alle ontwerpen zullen van den dag der inzending tot aan de terugzending tegen alle schade worden verzekerd, voor een bedrag van f 100.— per ontwerp.

13. De motto's van alle ontwerpen zullen in eenige dagbladen en in de voornaamste vakbladen worden gepubliceerd, binnen een week na den dag der inzending.

14. De ontwerpen blijven gedurende een maand na de tentoonstelling ter beschikking van het Gemeentebestuur van Amsterdam, dat het recht heeft de bekroonde ontwerpen ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift, zonder gehouden te zijn daarvoor den ontwerpers eenige schadeloosstelling te betalen.

15. Binnen een week na den sub 14. genoemden termijn, zullen de niet bekroonde ontwerpen, met de ongeopende naambrieven kosteloos aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

16. Inlichtingen kunnen tot 15 October 1924 schriftelijk worden gevraagd aan het adres van den Secretaris der Jury: JAN DE MEIJER, Koninginneweg 95, Amsterdam, en worden door de Jury beantwoord in het „Bouwkundig Weekblad” en in „Architectura”.

Alleen op deze wijze gegeven inlichtingen worden beschouwd als deel uit te maken van het programma.

17. De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlanders.

18. Voor zoover dit niet reeds uit de bepalingen van dit programma blijkt, zijn op de prijsvraag van toepassing de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst 1921.

19. Exemplaren van dit programma zijn op franco aanvraag, kosteloos verkrijgbaar aan het adres van den Secretaris der Jury.

De Permanente Prijsvraagcommissie:

H. A. REUS.

C. N. VAN GOOR.

W. F. GOUWE.

De Prijsvraaguitschrijver:

Het Gemeentebestuur van Amsterdam:

W. DE VLUGT.

Mr. PH. FALKENBURG.

De Jury:

Prof. Jhr. Dr. J. SIX.

Ir. A. R. HULSHOFF.

EVERT J. KUIPERS.

J. L. M. LAUWERIKS.

JAN DE MEIJER.

AMSTERDAM, Augustus 1924.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

VERGADERING: Woensdag 24 September '24,

Heerengracht 545-549 (Huishoudelijk).

AGENDA:

a. Notulen vorige vergadering.

b. Benoeming van een Verificatie-commissie.

c. Ballotage van de voorgestelde nieuwe leden:

Mej. R. M. Wichers Wierdsma en Mej. A. Beuks; de Heeren F. S. Baartman, H. Benninck Jr., B. Brandts, E. Rozema, J. B. van Dam, Gijs Lindeboom, P. J. M. Zeegers, T. J. Zeegers, Fr. Gerritsen, A. Kraaijenhagen, M. O. Meek, G. J. Grutterink, S. de Graaf, M. A. van Heuven, Gaetano Minucci, G. Westerhout en A. de Groot.

Installatie van de leden:

Mevr. Roelofs-Bleckmann, de Heeren E. Caspers, W. J. v. d. Meer,

M. Baugniet, A. J. van Eck en W. Huistra.

d. Voorstel tot verhooging der contributie voor leden en buitenleden.

e. Rondvraag en sluiting.

ONDERTEKENINGEN VAN PRIMITIEVEN. HET SPROOKJE VAN 'T ANONIEM WANEN DIER MEESTERS.

Wie herinnert zich niet de tentoonstelling der Fransche primitieven in 1904? Zij werd voor allen een triomf en voor velen een openbaring. Want vóór dien tijd sprak men slechts van Italiaansche en Vlaamsche schilders; doch de Fransche schilderkunst had nooit bestaan!

Van de Vlamingen kende men zes of zeven namen: Malouel, de van Eycken, de gebroeders Limbourg, Memling, van der Weijden; van de Franschen stamelde men enkele namen als: Nicolas Froment, Fouquet, de Clouets; van hen was er niets bekend, zoo verklaarden de geleerden; men schreef hun alles toe, wat men maar kon, maar toch ontkwamen enkele werken aan deze algemeene toekenning.

Men verzon toen een rij van meesters, wat aanleiding gaf tot de meest onwaarschijnlijke benaderingen, zooals: „le Maitre des Moulins”, „le Maitre des Bourbons”, van de twee visschen, van de speelkaarten, van de een-armige monnik, „le Maitre elasticus”, „le Maitre aux sales gueules” zelfs.

Maar op deze wijze kwam men tot een indeeling, „dankzij eenige wederzijdsche tegemoetkomingen”, omdat het toch zeker was, dat de middeleeuwsche kunstenaars onbekend waren.

En wij wandelden plechtig door de zalen van het „Pavillon de Marsan”, de officiële catalogus in de hand (de catalogi leeren soms wel wat), verbaasd over de schatten, welke Bouchot met zooveel volharding verzameld had; en zoo stelden we ons in goed vertrouwen op de hoogte. Eens las ik, staande voor „La Vierge Bancel”, welke het Louvre vrijwillig had afgestaan, dien catalogus, waarin stond dat de voeten van de Heilige Maagd rustten op een tapijt, waarvan de rand met decoratieve hieroglyphen versierd was, zonder beteekenis.

Ik moet bekennen, dat mijn verbazing groot was, toen ik bemerkte, dat deze vermeende hieroglyphen, z.g. zonder beteekenis, eenvoudig vijf Hebreeuwsche letters waren, die zich vlot lieten lezen: J. P. 1490. Daar het schilderij was toegeschreven aan Jean Perréal juist omstreeks 1490, bleek het toen duidelijk, dat men hierin een onderteekening van den kunstenaar had te zien. Ik haastte mij om hiervan mijn oudheidkundige collega's op de hoogte te stellen, maar om de waarheid te zeggen werd mijn mededeeling al heel koel opgenomen.

Doch de zaak was zoo klaar, dat ik er het mijne van wilde weten, en ik ging onderzoeken of er geen andere onderteekeningen waren, hetzij openlijk of in geheimschrift. En weldra kwam ik er met meer dan 400 voor den dag, welke tusschen de 9de en 16de eeuw thuis hooren. Ditmaal was de ontvangst lang niet koud. Ik las met niet weinig vermaak in de verslagen van de Vereeniging: „de theorieën van M. de Mely zijn onzinnig”. Gelukkig had een groot geleerde, Robert de Lasteyrie, heel aandachtig toegehoord, en te midden van de benauwende stilte, die op deze ergerlijke mededeeling volgde, wyl zij een aanslag deed op de eerbareste aller tradities, sprak hij onbewogen, alsof 't buiten hem omging, de volgende woorden: „Welnu heeren, de zaak is eenvoudig, wij moeten weer van voren af aan beginnen!” Hierdoor aangemoedigd en welwillend beoordeeld door vele tijdschriften, vertrok ik tegen wind en getij in; het oude devies der Anjou-Sicile weer opvallend: „Le Temps Venra”. En is die tijd niet gekomen... gelijk ik het wenschte?

Het doet er weinig toe door welke omstandigheden het sprookje dezer naamsvorzwijging ter wereld kwam: het is een ware roman, dien ik indertijd al eens vertelde. Het is voldoende er aan te herinneren, dat het als kind van het Rousseautisme, alleen den primitieven mensch, goed, nederig en milddadig veronderstelt, en dat de beschaving hem deed verloren gaan en alle ondeugden bracht; welk begrip het romantisme zich dadelijk eigen heeft gemaakt. Natuurlijk gaf dit stof tot allerlei verhalen; zoo gebeurde het, dat ter gelegenheid van de tentoonstelling in 1904, een groot oudheidkundige schreef: „dat in den tijd van Dante, Petrarca en Boccaccio er wel menschen waren die spreken konden, maar dat deze lieden in kudden leefden en zich geen meester van hun eigen persoonlijkheid achtten; ook bestond er tusschen de kudden onderling geen gemeenschappelijke taal.” Hierop berust de officiële stelling, waarop de oudheidkundigen nog steeds leven, dat de primitieve kunstenaars, nederige, onwetende en geminachte lieden waren en dat zij wettelijk onbekend moesten blijven.

Wanneer mijn lezers dat wenschen, zullen wij nu eens zien, wat wij van deze stelling moeten gelooven, waarin de officiële traditie is saamgevat.

Het aantal namen van kunstenaars, die ik al verzameld heb, overschrijdt reeds de 20 duizend. Hun namen zijn niet alleen bekend, maar de kronieken, sterfregisters en rekeningen en hun teekens op de bouwwerken zelf, stellen ons in staat tal van kunstwerken vast te

28^e JAARGANG 13 SEPT. 1924 N° 22

AFB. 1 MONT SAINT-MICHEL. MEESTER ROGER EN MEESTER JEHAN.

stellen, waarvan men meende nooit de makers te zullen leeren kennen. Laten wij een keus doen uit deze merkwaardige kunstenaars; Frankrijks roem, waarvan wij vrijwillig niet beseffen, hoe zij door alle volken bewonderd werden en om de plannen van hun schoone kathedralen gevraagd — waarop zelfs Italië geen uitzondering maakt en dat zich nog wel verbeeldt onze leermeester te zijn — daar het Pierre d'Agin-court, Jean de Rheims, Jean de Toul, d'Assoune, Thiband de Saumur, Pierre de Chauls, Bonaventure, Hardouin, Poisson, Mignot, Coesne en Champmousse zijn, wie het vroeg de kathedralen te Milaan, Bologna, Napels en Rome op te richten van de 13de tot de 16de eeuw.

Laten wij de vraag vanuit deze vier gezichtspunten onderzoeken: Waren de kunstenaars zonder naam — onwetend — nederig en geminacht?

Laten wij eens kijken, wat zij zelve in hunne werken gegrift hebben!

Onder de voeten van den triomfeerenden Christus van Saint-Lazare d'Autun uit de 12de eeuw, kunnen wij lezen: „Gislebert heeft dit gemaakt.”

In Saint-Ursin de Bourges, schreef Girauldus boven de deuren: „Girauldus heeft deze deuren gemaakt”.

In de 13de eeuw verrijst de Mont Saint-Michel, La Merveille. Nooit spreekt men over haar beide architecten. Toch treden uit een paar fijne boogjes drie borstbeeldjes; jammerlijk door de revolutie vernield, maar de inscriptie is bewaard gebleven. In het midden l'Abbé Garin, onder wien het klooster gebouwd werd, rechts en links Meester Roger en Meester Jehan, de twee architecten, die men onbekend waande. (Afb. 1.) Een prachtige Bijbel, die zich tegenwoordig in de Nationale Bibliotheek bevindt, werd in 1327 door drie Parijsche kunstenaars verlucht: Jean Pucelle, Ancians de Cens en Jacques Mahiet. Ziehier o.a. een miniatuur met de handtekening van Mahiet.

In 1372 versierde Jan van Brugge, hofschilder, een Bijbel, die nu in Den Haag is. Voorin staat het portret van Karel V en er tegenover schreef de artiest:

„In 1372 werd dit blad eigenhandig door Jan van Brugge beschilderd”. Talrijk zijn de schilderijen, die aan Malouel of Manouel werden toegeschreven, die leefde op het eind van de 14de eeuw, maar welk een verscheidenheid! Toch kende men er tot nu toe slechts één, die geteekend was met zijn initialen: M. H.; en waarvan de echtheid door een rekening werd bewezen, n.l. le Martyre de Saint Denis, in het Louvre. Toch is het werk voltooid door Henri Bellechose in 1416 (Manouel stierf in 1413), waarvan de beschrijving in het Louvre geen melding maakte. De rekeningen toonen ons zijn volledige onderteekening, welke hij met een maantje begint. Straks zullen wij zien, wat een aardige woordspelingen wij voor handteekeningen mogen aanzien; zoodat wij voorwerpen van allerlei aard op de Middelceusche kunstwerken tegenkomen.

Met deze vaas komen wij aan een der merkwaardigste problemen in de kunsthistorie van heden. Op de Belgische tentoonstelling bewonderde men de kostelijke „Annonciation Mérode”, zij werd toegeschreven aan den meester van Flémalle, omdat de naam van den kunstenaar niet bekend was. Het is heusch vermakelijk, om niet te zeggen komiek. Men heeft den kunstenaar de naam van Flémalle gegeven, omdat men meende, dat het werk in Flémalle gevonden was. Toen ontdekte men, dat het afkomstig was uit de Abdij van Falin in de Jura. Algemeene verlegenheid! Uit wanhoop heeft men hem de naam

van Maître de Mérode gegeven, omdat het altaarstuk aan de gravin Jean de Mérode toebehoorde. De officiële geleerden blijven de zaak betwisten. Is het Daret, Campin, Weyden? Men aarzelt.

Het is jammer, dat ik kort moet zijn, anders zou 't bepaald amusant worden van hun pikante beraadslagingen te vertellen. Niemand heeft n.l. het idee gehad het schilderij zelf eens te onderzoeken; men zou dan op de vaas deze inscriptie hebben kunnen opmerken: N. KUHN. LUD, dat wil zeggen: Kuhn heeft dit werk op zich genomen.

Het is van groot belang, dat het vast staat, dat een zekere schilder Kuhn in 1434 werkte bij Jan van Stoeve, schepen van de schilders te Gent, wiens atelier in de Vannekens Aerdstraat was, welke den achtergrond van St. Jozef op dit schilderij uitmaakt. Hieraan moet worden toegevoegd, dat wij van den zelfden anoniem gewaanden meester nog twee schilderijen in Spanje hebben, eveneens met Kun onderteekend. Maar dat lag te veel voor de hand.

Naar men zegt is deze bladzijde uit pl.m. 1465, een der hoofdwerken van Fouquet. Zij verbeeldt „de Romeinsche Oudheid”. Maar, valt er niet op de trede van het paleis Romano Plumes te lezen? Bovendien zijn de Plumes' bekende uitgevers te Orleans en nu vindt men in de Nationale Bibliotheek dezen naam op een Misboek (van 1482) geschreven, wat door een ongelukkig toeval, vlak naast „De Romeinsche Oudheid” ligt, in de zaal waar handschriften zijn tentoongesteld.

De Heilige Michael uit de verzameling Wernher te Londen werd een twintigtal jaren geleden in Spanje ontdekt, n.l. te Tous. Het is het werk van een zekeren Bartholomeus Rubeus, wiens naam men op „een cartellino” beneden aan op het schilderij ziet. Maar wat voor landsman is de schilder?

Ten slotte heb ik een photo verkregen van de Saint-Michel, die op den klokketoren van het stadhuis te Brussel verrijst, want ik kon niet nalaten, daarin eenige verwantschap te zien. Het is dan ook gebleken, dat dit beeld in 1455 is uitgevoerd door een beeldhouwer Rode genaamd in het Vlaamsch, Lerouge in het Fransch en Rubeus in het Latijn, zoodat het aannemelijk lijkt, dat er een nauwe verwantschap tusschen dezen Rode te Brussel en dezen Rubeus zou kunnen bestaan, welke een dergelijke overeenkomst in hun artistieke opvattingen hadden.

Hoewel men van geen der werken van Corneille de Lyon geheel zeker is, wordt er veel over gesproken, omdat zijn voornaamste kunstkenner zich verbeeldt zijn werken door hun formaat te kunnen herkennen.

Het was echter mogelijk hieromtrent tot zekerheid te komen, door eenige schilderijen te bezien, die verder zoo weinig verwantschap met zijn vermeende techniek vertoonden, dat zij dikwijls aan Quentin Matsys werden toegeschreven. Ziehier wat men kan lezen op een der schilderijen, die ik gefotografeerd heb: „De koning is aan meester Corneille de la Chapelle, zijn schilder, de somma van twee duizend „livres” verschuldigd, te betalen van de zoutbelasting.”

Welnu, deze Corneille de la Chapelle of de la Haye, werd Corneille de Lyon, alleen toen hij zich te Lyon vestigde. Het is dus wel heel zeker, waar we deze eigenaardige aanwijzing op een schilderij lezen, dat door den koning zelf besteld was, wien de kunstenaar op deze wijze aan de verschuldigde som herinnerde.

Te oordeelen naar een vonnis uit het einde der 15de eeuw, waarin een boete geëischt werd van enkele kunstenaars, die hun werk niet onderteekend hadden, zijn wij wel verre van eenige verplichte naamsverzwijging. Het schildersgilde te Brugge gebood zelfs, dat de kunstenaars hun kenteken in een speciaal register zouden vermelden. Gelukkig is dit geschrift nog voor ons bewaard gebleven. Het toont ons, hoe de meesters teekende bij wijze van rebus. Maar meen niet, dat het eenvoudig woordspelingen zijn.

In die ongeletterde tijden vermocht de menigte door die teekens den kunstenaar te herkennen. Didier Rivière, een Franschman zette een O (eau — water) met een streep er door heen. Jan Moere, een Vlaming, neemt een moerbeibloesem, Adriaan Mettenye neemt een doormidden gedeeld ei (metten .. midden). Adriaan Kemer, een sleutel, welk de „kamer” opent. Bovendien weten wij, dat die manier van onderteekenen reeds lang gangbaar was. Broederlam had twee lammetjes, Sluter een sleutel, Schaufelein een schip, Hornbout een hoornuil, Arrigo Bles, zegge Civetta een kerkuil (chouette), Fyol, viooltjes, van Hulst, hulstbladeren, van Bosch een uil (het Grieksche buas), wat de conservators van het Louvre voor het doodshoofd van Adam hebben aangezien, op de mast van zijn „Voertuig der dwazen”, zoodat we wel goed zijn ingelicht!

Heden ten dage zijn deze woordspelingen nog niet verdwenen. De aardige uitgaven van Poulet Malassis zijn bij de boeken liefhebber zeer gezocht, welke een kip op een braadspit tot merk hebben, die ontegenzeggelijk zeer ongemakkelijk zit (mal assis). De verplichte naamsverzwijging van de schilders blijkt dus geheel onverdedigbaar te zijn. Massip Crescent, architect uit de 12de eeuw in Toulouse toont zijn naam onberispelijk in het Hebreeuwsch te kunnen schrijven; een wasende maan (croissant) herinnert aan zijn naam.

De deuren van de kathedraal te Puy uit de 12de eeuw hebben stof tot vele verhandelingen gegeven. De fraaie coufische letters, voor velen onverklaarbaar, vormden de omsluiting en maakten, dat zij bij de allerbelangrijkste Moorsche bouwwerken werden ondergebracht. Zij zijn het uitgangspunt geworden van geleerde theorieën, onderwezen vanaf een der meest vermaarde leerstoelen onzer dagen en het is eenvoudig een oostersch herhalingsmotief: Illi Allah. Maar wanneer men de moeite had genomen om zelfs maar oppervlakkig te kijken, alvorens ons dergelijke fraaiigheden te leeren, zou men gezien hebben, dat de kunstenaar een Franschman geweest is, die zijn naam voluit schrijft: Gauzfredus me fecit, naast den naam van den bisschop Petrus, Petrus edificavit, die de kathedraal construeerde.

Waarlijk, beide namen zijn goed te lezen.

Dit kleenood uit de 13de eeuw in Engeland gevonden, verdient onze bijzondere belangstelling. Voor eenigen tijd ontdekte een onzer meest gewaardeerde leeraren het woord AGLA in „Het Lam” van de van Eycken. In een opzienbarend schrijven werd ons onmiddellijk plechtig meegedeeld, dat dit woord onbetwisteld de onderteekening der van Eycken was. Natuurlijk geloofde men dit, 't werd bijna een onomstootbaar feit. Maar ongelukkig is dit woord AGLA eenvoudig de samenvatting

AFB. 2 ALTAARSTUK VAN BRAQUE.

Op den tulband staat de naam van den schilder vermeld.

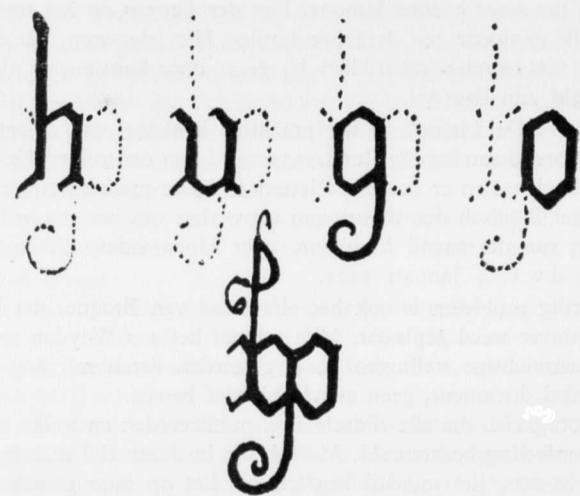
van vier Hebreeuwsche woorden: Attah, Gibbor, Lolaim, Adonai, een van de vele mystieke namen voor — God — welke men reeds ten tijde der Chaldeen op een „téphilime” schreef, om tijdens de bevalling de vrouw op het hoofd te leggen; en ook al „talisman d'amour”. Men ziet het op een der zijden van dit kleenood, waar op de andere zijde staat: Io fas amor e done lamour. Een der figuren op het werk droeg nu in alle gemoede een dergelijk amulet. Hier ziet men, dat de oudheidkunde niet zonder valstrikken is, gezet door kunstenaars, die beter ontwikkeld zijn dan wij.

Het gewaad van „De Liefde” in het prachtige boekdeel van „Coeur épris”, toebehoorend aan koning René, is versierd met een zuiver décoratieve rand. Toch vallen er neskische letters in op te merken; zij vertellen ons in het Perzisch den datum van uitvoering van het geschrift; de tweede dag van de maand Moharem, naar Mohamedaansche tijdrekening 825; d.w.z. 4 Januari 1421.

Een merkwaardig probleem is ook het altaarblad van Braque, dat in 1913 in het Louvre werd geplaatst. Men schreef het aan Weyden toe. Maar alle zwaarwichtige stellingen dezer geleerden lieten mij nog al koud; geen enkel document, geen enkel objectief bewijs.

Ziehier de fotografie, die alle tijdschriften publiceerden en welke wij alleen ter beoordeeling bezaten. M. Marcel, die in dezen tijd directeur van het Louvre was, liet mij stil begaan, om het op mijn gemak te kunnen bestudeeren. En het duurde niet lang of ik ontdekte het onwaarschijnlijke document, dat de kunsthistorici het publiek ter beschikking hadden gesteld. Op den tulband stond een woordenreeks, die niemand had durven vermoeden. (Afb. 2.)

Men kan dan de Vlaamsche en Hebreeuwsche woorden lezen: ZIN

AFB. 3 VAN DER WEIJDEN OF HUGO VAN DER GOES?
Het monogram van Hugo staat links bovenaan.

MALAKALA WIYDEN ZN., dat wil zeggen: „Weyden heeft zijn schilderij volbracht.” Deze nauwkeurige bevestiging stelt ons in staat om met behulp van een dergelijke onderteekening van Weyden op een schilderij in het Prado, van de manier van werken van Weyden te kunnen spreken.

Want in wezen kende men zijn wijze van doen zoo weinig, dat er op de Belgische tentoonstelling tal van schilderijen te zien waren, die hem op goed geluk waren toegeschreven. Men schreef ze toe aan Weyden, omdat men geen anderen naam te kiezen had tusschen van Eyck en Memling” (woordelijk) n.l.: het beroemde altaarstuk van Beaune, zoo typisch Memling en waar bovendien nog de onderteekening H. M. viel te lezen. De Kruisafname uit het Escuriaal, zoo geheel verschillend van kleur en techniek en tenslotte de Prins de Croy, die nu met stelligheid aan Weyden werd toegewezen. Vroeger meende men, dat hij van Memling was (wat nog onder alle prentbriefkaarten staat); Hymans echter schreef hem aan Hugo van der Goes toe. En wat is dan dat monogram, dat links bovenaan op het schilderij zichtbaar is, anders dan de saamgevlochten letters van den naam Hugo? (Afb. 3.)

Wordt vervolgd.

E. DE MELY

AMSTERDAMSCH E BOUWKUNST. Prof. Dr. JAN VETH heeft in een uitvoerig opstel beslist, dat hij den vorigen toestand van het Rembrandtsplein verkiest boven den huidige, en verteld waarom. Hoofdzakelijk omdat, in het lieve burgerplantsoentje, de oudjes niet meer kunnen babbelen. Aardig van de Nieuwe Rotterdamsche Courant dat zij er nu haar kolommen voor beschikbaar stelt.

Het Gemeentebestuur van Amsterdam streeft naar ingrijpende bezuiniging op het gebied der beleefdheids-uitgaven. De verspilling van den Wethouder van P. W., die de leden der afgetreden Schoonheidscommissie vriendelijk bedankte voor de bewezen diensten, wekt daarom verwondering en bezorgdheid. Gelukkig echter is der Commissie voor het stadsschoon openlijke erkentelijkheid onthouden, en mag de secretaris der vroegere Schoonheidscommissie zien of hij uit een, hem allicht toevallig onder 't oog gekomen benoeming van zijn opvolger, zijn ontslag gewaarwordt.

Uit de nieuwe Schoonheidscommissie is een subcommissie benoemd om de reclame te gaan aesthetiseeren.

Gaat men nu wellicht overwegen de instelling eener commissie tot veredeling van het straatlawaaï? Waarom zou men het verkeer niet stopzetten, als men er aesthetische bezwaren tegen heeft, en in de overtuiging leeft dat 18 stemhebbende heeren, 6 adviseerende heeren en 2 presideerende wethouders de richting der cultuur kunnen ombuigen naar de meerderheid hunner kromme gedachten?

Vrijdag 26 September houdt de B.N.A. een ledenvergadering te Rotterdam, en legt daar zijnen leden een aantal deels overbodige, deels onzinnige vragen voor. De bedoeling zal zijn uit de beantwoording tot de mate van stomheid der Leden te concludeeren. Zoodra dit doel voldoende is benaderd zal er worden gestemd. Vermoedelijk om uit te maken wie de stomste is.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

ONDERTEEKENINGEN VAN PRIMITIEVEN. HET SPROOKJE VAN 'T ANONIEM WANEN DIER MEESTERS.

Vervolg van pag. 92.

Wat Jan van Eyck betreft, hij kende minstens zes talen, op zijn schilderijen kunnen wij Grieksch, Hebreeuwsch, Latijn en Fransch lezen; hij kende zeker Spaansch, omdat hij door Philip den Goeden als gezant naar Portugal werd gezonden, om de hand van Isabella van Portugal te vragen en ten slotte is het niet onwaarschijnlijk, dat hij Vlaamsch kende, zijn moedertaal. Het is dus niet te ontkennen, dat hij de taal van verscheidene kringen sprak.

Deze menschen waren dus lang niet onontwikkeld.

Laten wij het nu eens over hun nederigheid hebben en over de minachting, die zij te verduren hadden.

Al sinds de oudste tijden hebben de kunstenaars nooit verzuimd zich zelf in hun werk voor te stellen. Heeft Phidias ons niet zijn trekken nagelaten op het schild van zijn Minerva chryséléphantine? Maar laten wij zoover niet terug gaan.

In 832 beschilderde Brunn het koor van de Abdij te Fulda. Saint-Modeste, zijn gildebroeder maakte zijn portret met het zijne, die helaas door den tijd werden vernield. Op het eind van de 17de eeuw heeft Brower hen, toen ze nog zichtbaar waren, in tekening gebracht, welke ons, zij het bij benadering, de trekken heeft bewaard van beide artisten, die hun aangezicht — zonder nederigheid — het nageslacht hebben willen nalaten.

In 1020 voltooide Fulbert, bisschop van Chartres, zijn cathedraal. Hij was een groot architect, wat een destijds uitgevoerd handschrift te Chartres, ons nog te zien geeft.

Onder de monumenten, die onze Fransche architecten in het buitenland hebben doen verrijzen, is de St. Jan van Compostella (Santiago N. Spanje) zeer zeker een der meest beroemde. Begonnen door bouwmeesters uit Saint-Sernin de Toulouse in het begin van de 12de eeuw, is de cathedraal voortgezet door een anderen Franschen architect, die in 1177 de portiek aan de Plateria optrok; hij heette Mathieu (afb. 4). Aan de voeten van den Christus, heeft hij ons zijn beeld nagelaten, zeer afgesleten door de gewoonte van de pelgrims om het hoofd van hun kinderen langs den neus van den kunstenaar te wrijven, om iets van de genialiteit van den vaardigen bouwmeester in de hersenen hunner kindern te laten overgaan.

In de eerste jaren van de 13de eeuw kan men den schilder Rufilus in zijn atelier aan het werk zien.

Dan hebben wij uit het jaar 1240 een zelfportret van een der uitstekendste bouwmeesters uit de Middeleeuwen: Villard de Honnecourt, die, nadat hij aan de schoonste cathedralen in Frankrijk gewerkt had, in den vreemde ging om in Hongarije „Calozza” te bouwen (afb. 5). Zijn verzameling modellen en plannen, bewaard in de Nationale Bibliotheek, begint met dezen ridder, die u zoo van uit de hoogte groet! Hij schreef zijn naam naast zijn tekening.

Dit portret van een miniatuurschilder, die bezig is aan een wondermooien Bijbel voor Lodewijk den Heiligen, dateert van 1250. Hier is hij, met zijn naam: Fortin. Helaas werden deze prachtige bladzijden aangekocht door Pierpont Morgan en hebben Frankrijk helaas verlaten.

Voor eenigen tijd verzekerde men ons in de Revue des Deux Mondes, dat geen der namen ons bekend is van de onvergelykelijke kunstenaars, die de cathedraal van Reims gebouwd hebben. Hun namen zijn echter zeer goed bekend. Het is Jean d'Orbais, die haar begint en er aan werkt van 1211 tot 1231, Jean Le Loup van 1231 tot 1247, Gaucher de Reims van 1247 tot 1255 en ten slotte Bernard de Soissons, die het werk leidde tot 1290. Hun beeltenis bevond zich in de tegelvloer van het middenschip. Er is dus geen plaats voor Libergier, welke men hier aan had willen toevoegen. Maar hij was de architect van St. Nicaise, gelijk de beeltenis op zijn graf ons dat vermeldt; hij stierf in 1263.

Op het eind van de 13de eeuw bouwde Mr. Humbret de kerk te Colmar. In het tympanon van den ingang, heeft hij ons zijn gestalte met zijn gereedschappen nagelaten en opdat elk het wete, schreef hij zijn naam er bij. Een zeer belangrijk ambt was dat van hoofd der bouwwerken van den koning van Frankrijk. Nooit werd dit op schitterender wijze vervuld, dan door Raymond du Temple, die op het eind van de 14de eeuw ten dienste stond van Karel V en Hertog Jean de Berry. Zijn zegel, dat aan verschillende belangrijke contracten hangt, heeft ons de intelligente en energieke trekken van den kunstenaar bewaard; hij was de vriend des konings en wist de bouw van het Louvre paleis in goede banen te leiden, benevens verscheidene groote vorstelijke kasteelen in de omstreken van Parijs en enkele der belangrijkste kerken der hoofdstad.

Wij komen nu aan een tijdperk, waarin de werken met minder vergan-

AFBEELDING 4.
DE ARCHITECT VAN SANTIAGO DE COMPOSTELLA, genaamd MATHIEU

AFB. 5. VILLARD DE HONNECOURT.

verzameling van den hertog van Arenberg te Brussel.

Ten laatste zien wij nog den merkwaardigen kop van Cellini, die zijn strenge gelaatstrekken weer gaf aan de achterzijde van zijn Perseuskop in de Loggia te Florence.

Wij zullen eindigen met een merkwaardig staaltje van nederigheid aan te halen, dat waarlijk alle kunstenaars van de middeleeuwen kenschetst. In Autry-Issard, in Allier kan men op het 13de eeuwse kerkpoortje lezen:

„Dieu a tout fait; l'homme fait a tout refait; Natalis m'a fait.”

(God heeft alles geschapen; de geschapen mensch heeft alles herschapen; Natalis heeft mij (hier de kerk) geschapen.)

De architect was inderdaad al heel bescheiden!

Wat de minachting betreft, welke de kunstenaars zouden ondervonden hebben, daaraan zal men misschien minder geloof hechten, wanneer men de buitengewone waardeering kent, welke hen in tegendeel ten deel viel.

De Fransche Kunst bevat twee wel te onderscheiden tijdperken: De tijd, waarin de kloosters hoogtij vierden, die valt tusschen de 6de eeuw, met „Léon” abt van Saint-Martin later bisschop van Tours, en 1250. Dan zien wij hoe de gilden in verband met de vrijwording der steden, die plaats innemen, wat zich niet zonder strijd voltrokken heeft.

Gedurende dien kloostertijd, toen de adel nog onpersoonlijk was en uitsluitend aan den grond of het leengoed gebonden, werden de groote kunstenaars, hetzij leek of ingewijde, heilig verklaard door de Kerk, wanneer zij een werk volbracht hadden of een cathedraal maar vooral een brug gebouwd, omdat hun werk bovennatuurlijk was en slechts door de Goddelijkheid zelve ingegeven kon zijn: het was een wonder.

Dit zijn de woorden, waarmee de geschiedschrijvers van dien tijd het ons vertellen. Van af 1270 stelt Philip III den persoonlijken adel in

kelijk materiaal geschilderd, goed bewaard gebleven zijn en wij behielden de trekken van den hierbovengenoemden Weyden.

Het is slechts de teekening van een tijdgenoot, maar daardoor wordt het ons mogelijk het gezicht van den schilder op het altaarstuk in het Prado te Madrid terug te vinden. En dan Fouquet, een email in het Louvre toont ons zijn weemoedig zelfportret, dateerend van 1462 (afb. 6); en Jean de Rome, die gevoelige kunstenaar, die op zijn kap het gebedenboek „van de prinses de Croy” teekent, welke ik nog niet zoo lang geleden het geluk had terug te vinden in de

en wie is de eerste, die hier profijt van heeft? Een kunstenaar Raoul, zijn goudsmid. En wanneer ik voor „La Revue de l'Art” meer dan honderd heiligen kan verzamelen, welke daarom het martelaarschap zijn toegedicht, kan ik er een gelijk aantal artiesten aan toevoegen, die van adel of door den koning tot den adelstand verheven zijn en door hun tijdgenooten die eer bewezen werden, waarvan wij hen verstoken waanden.

Wat voor waarde heeft de legende nu nog tegenover deze onbetwistbare historische feiten? En wij blijven even stilstaan bij de gedachte aan al dat onbekende, droomend over alles wat de Middeleeuwen nog voor ons verborgen houden. Maar nu kunnen wij zien, dat zij openstaan van de vurige zoekers, die hen liefhebben.

De geringste poging onzer zijds, om zich in hen te verdiepen, wenschen zij niet anders dan honderdvoud te vergelden.

F. DE MELY.

(Met toestemming vertaald uit „La Renaissance”).

EXAMENOPGAVEN EINDEXAMENS M. T. S. TE HAARLEM. Bij de technische boekhandel Jutting & van Herwijnen te Haarlem is verschenen een verzameling van opgaven van het practisch en schriftelijk gedeelte van de eindexamens 1924 der Middelbare Technische School te Haarlem.

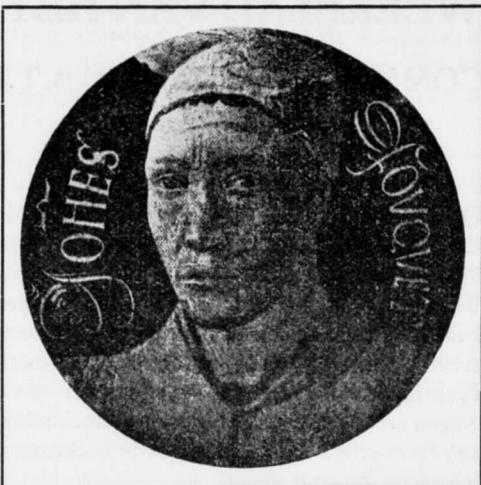
Het onderwijs aan deze inrichting omvat Bouwkunde, Waterbouwkunde, Werktuigbouwkunde, Electrotechniek en Scheepsbouwkunde en de opgaven in voornoemd boekje geven de op elk dezer vakken betrekking hebbende eischen voor het eindexamen weer.

In het voorbericht schrijft de Directeur, de heer Ir. G. Hofstede, o.a.: „Wij herhalen, dat deze examenopgaven slechts een zeer onvolledige afspiegeling van het onderwijs aan de M.T.S. kunnen geven.”

Dit kunnen we niet alleen geheel onderschrijven, doch zouden het nog sterker willen zeggen: eindexamenopgaven geven in het geheel geen afspiegeling van het onderwijs aan eenige school. Ze zouden dit alleen eenigszins vermogen, zoo ook de beantwoordingen der opgaven en der gestelde vragen gegeven werden. Daaruit zou althans het peil van ontwikkeling der leerlingen aan het einde af te leiden zijn.

Van meer belang komt ons voor een beschrijving van het onderwijs zelf, waaraan toegevoegd eene beschrijving van de eischen voor het eind-diploma.

Dat, zooals ook gezegd in het voorbericht, deze opgaven voor buiten de M.T.S. studeerenden van werkelijk nut zouden zijn (als toets en oefenstof), meenen wij te moeten betwijfelen. Immers zijn deze opgaven en examenvragen slechts één enkele greep uit een omvangrijke leerstof en kunnen ze daardoor noch als toets noch als oefenstof dienen, ten-

AFB. 6. FOUQUET.

minste niet voor hen, die zich werkelijk als vakman wenschen te bekwamen. Wel voor hen, voor wien het slechts de vraag is: hoe haal ik deze of gene „bevoegdheid” of „diploma” en die zich in den algemeenen wedloop naar deze positie-verzekerende of verbeterende papieren meer interesseeren voor de hindernissen bij den eindstreep dan om den af te leggen weg. Toch is en blijft, ondanks de belangrijkheid van het voorloopige einddoel, het beleefde en geleerde op den afgelegden weg het meest belangrijk en kennis van het onderwijs aan een school verkrijgen we alleen wanneer we omtrent het leeren en beleven op den weg van dat onderwijs volledig ingelicht worden.

Tenslotte nog dit:

De groote waarde van goedgeordend en weloverwogen schoolonderwijs zou eigenlijk hierin o.a. moeten bestaan, dat het bij vrije studie nog noodzakelijk te noemen examenkwaad, daardoor vermeden werd. Immers het in schoolverband voortdurende contact tusschen leeraren en leerlingen maakt het mogelijk de laatste gedurende den geheelen leergang steeds te beproeven.

Waarom dan nog tenslotte examens? Weten de leeraren na vier jaar nog niet hoe de leerling zijn schoolweg afgelegd heeft?

Moet het onderwijs niet juist er op gericht zijn, dat de leerling aan het einde zich voldoende in het vak bekwaamd heeft?

Is het b.v. niet dwaas, dat voor het met teekeningen en schetsen toegepaste beantwoorden van drie vragen 1 uur 40 min. gesteld wordt? Welke psychische gesteldheid, mag men wel eens vragen, wordt in den examinandus opgewekt, indien hij serieus deze uiteraard „elastische” vraagstukken moet beantwoorden in zegge 1 uur 40 min? Zulke dwang kan nimmer tot rustig beantwoorden leiden en aan het eind van een goed schoolonderwijs is dit onvervalsche examenkwaad ten eenenmale overbodig. Dit alles wil niet zeggen, dat er aan de M.T.S. te Haarlem niet ernstig gewerkt zou worden. Uit examenopgaven valt zulks echter in het algemeen niet op te maken. Moge deze beschouwing aanleiding geven het vraagstuk der „examens” ernstig te overwegen. Op die wijze zou dit boekje dan wel het meeste nut gehad hebben.

HANDWERK UND TECHNIK. (ADOLF BEHNE.)

Jeder Mann sollte sein Handwerk verstehen.... der Schriftsteller, der Diplomat ebenso wie der Drucker oder Drechsler. Wir dürfen Göthe zitieren: „Vom Handwerk kann man sich zur Kunst erheben, vom Pfsuchen nie.”

In solchem Sinne, als Gegensatz zur Pfsucherei, ist Beherrschung des Handwerks moralische Selbstverständlichkeit.... und eine zeitlose Angelegenheit.

Ganz etwas anderes ist Handwerk als bestimmte, zeitlich bedingte Herstellungs- und Wirtschaftsmethode.... charakterisiert im strengsten Sinne durch den Begriff: Personalunion des Entwerfenden mit dem Ausführenden. Hier bedeutet Handwerk eine bestimmte-Technik. Handwerk ist also nicht Gegensatz zur Technik, sondern eine Art oder Stufe der Technik. Handwerk ist eine primitivere Technik. Technik die Vervollkommnung des Handwerks.

Der Uebergang ist flüssig. Die Benutzung von Werkzeugen vermittelt den Uebergang vom einen zum andern. Die Maschine ist ein vervollkommnetes Werkzeug, das Werkzeug eine primitive Maschine.

Warum wird nun in die selbstverständliche Entwicklung von einer

primitiveren zu einer reicheren Technik so viel „Weltanschauung” hireingetragen?

Weil es leichter ist, tief als klar zu sein.

Heute bestehen beide Formen der Technik, das „Handwerk” und die „Technik” (im engeren Sinne) nebeneinander, und das wird noch für längere Zeit so bleiben — ja, das Handwerk wird nie aussterben. Wenn der Vater seinem Kinde ein Spielzeug mit Nagel, Hammer, Zange und Schraubenzieher repariert, übt er primitives Handwerk. In allen möglichen, auch komplizierteren Vorgängen werden die Handwerke immer zur Verfügung stehen.

Andererseits: das Handwerk ist gegen früher im Rückgang. Ob in der Qualität der Leistung bleibe offen, aber in dem Umfange seiner Leistung jedenfalls. Der Handwerker ist auf vielen Gebieten durch die Maschine ersetzt worden. Während noch im Mittelalter ausschliesslich das Handwerk den ungeheuren Bedarf an Gebrauchsgegenständen vom einfachsten bis zum reichsten deckte, hat heute die Technik einen sehr grossen Prozentsatz dieser Produktion übernommen.

Alle Massenware liefert heute fast ausschliesslich die Technik. (Die Identifikation: Massenware-Schundware ist heute doch wohl veraltet). Das Handwerk arbeitet heute vorwiegend Einzel objekte für den Luxus.... womit seine ursprüngliche Funktion sich völlig gewandelt hat. Was wir heute „Handwerk” nennen, entspricht in seiner Funktion viel weniger dem mittelalterlichen Handwerk, als der mittelalterlichen Kunst (Almlich ist das „handwerkliche” Rudern heute zu einem Sport geworden).

Kurz und gut: das Handwerk weicht zurück, die Technik schreitet in die verlassenen Positionen vor.... ein schlichter, selbstverständlicher, historischer Prozess.

In diesen Prozess nun greifen Aestheten ein. Einige stehen auf Seiten der Technik, andere, die an Zahl Stärkeren, stehen auf Seiten des Handwerks. Diese interessieren uns hier mehr.

Sie treten mit einer sehr eigenartigen Behauptung auf. Sie sagen: Handwerk ist kulturfördernd, Technik kulturzerstörend (also wohl „zivilisatorisch”); Handwerk, das bedeute Können, Sorgfalt, Liebe.... Technik, das bedeute Pfsucherei, Flüchtigkeit, Kälte.

Aber dies ist doch eine allzu oberflächliche Vermengung jener zwei grundverschiedenen Bedeutungen von Handwerk, die wir uns oben bemüht haben, zu unterscheiden. Weil Handwerk auch den guten Klang von „gefestigtem Können” hat (und es wird schon seine Ursache haben, dasz es ihn einst erhielt, ohne Zweifel!), tun sie, als fiele Handwerk — „bestimmte wirtschaftliche und technische Arbeitsform” mit Handwerk — „Gesinnung” zusammen. Aber das ist ein frommer Selbstbetrug. Beide Begriffe können zusammenfallen, müssen aber nicht. Handwerk als Gesinnung, als Gegensatz zur Pfsucherei ist ein allgemeiner Begriff geworden, hat die Bedeutung, einer Uebertragung, eines Symbols. Es ist ebensowohl eine lieblose Handwerksarbeit denkbar, wie eine liebevolle Maschinenarbeit.

Der Behauptung, als habe das Handwerk das Privileg auf Qualität, auf Gesinnung, auf moralisches Pflichtgefühl, ist sehr entschieden entgegenzutreten.

Was Viele bewegt, die Partei des Handwerks zu ergreifen, sind letzten Endes.... ästhetische Dinge. Es handelt sich um Menschen, die jede

kleine Unregelmäßigkeit entzückt (Unregelmäßigkeit — Liebe) und für die Voraussetzung einer jeden ästhetischen Freude ist, dasz der Gegenstand ihrer Liebe nur *einmal* existiere. Sie sind es, die in die selbstverständliche und unaufhaltsame und wirklich garnicht so traurige Entwicklung von primitiveren zu vollkommeneren Arbeitsmethoden das Weltanschauliche hineinragen, und sind sie erst einmal darin, so wird bald alles, von der Kafféekanne bis zum neuen Glauben; aus diesem Punkte und aus ihm allein kuriert.

Aber uns erscheint es falsche Politik, Angelegenheiten der *Methode* über die *Sache* zu stellen. Angenommen, es *liesse* sich erweisen, dasz das Handwerk, ethischer und besser sei, als die Technik und wir kehrten deshalb allgemein zum Handwerk zurück — wissen wir damit schon, *welche Aufgaben wir ihm stellen müssen?*

Und von einer prinzipiellen Entscheidung: „Nur Technik!“ gilt das Gleiche.

Was hilft es uns, die einwandfrei richtige Methode zu wissen, wenn wir nicht wissen, *wofür wir sie in Tätigkeit setzen wollen?*

Sollte sich nicht die Methode konsequent aus der Sache, die geleistet werden musz, ergeben? („Die Organisation kommt erst an zweiter, das Ziel dagegen an erster Stelle“. Ford.)

Die Kardinalfrage scheint mir also zu sein: wie sollen die Dinge beschaffen sein, welche Funktionen sollen sie erfüllen, wie sollen sie aussehen, die wir für uns herstellt zu sehen wünschen? Es wird sich dann, nachdem unser Wille gesprochen hat, ganz von selbst ergeben, mit welchen Methoden sie am besten hergestellt werden. Im Prinzip soll es uns gleich sein, ob es handwerklich oder technisch-industriell geschieht. Denn das reguliert sich ganz von selbst.... immer von der *Sache* aus.

Da scheint mir nun folgendes Tatsache zu sein. Eine immer gröszer Zahl von Menschen will einfache, klare, neutrale, unbelastete Formen bei allen Gegenständen der Umgebung. Es besteht eine wachsende Abneigung gegen Schnörkel, die bis zur Ablehnung jeden Ornamentes zu gehen vermag. Unsere Neigung gehört dem Hellen, Frischen, Blanken und Gespannten.

Woher diese Neigung?

Mancher wird skeptisch sagen: vorübergehende Mode, Maschinenkult, der schnell vergeht.

Bei Etlichen mag es so sein: Und doch vermuten wir, dasz mehr dahinter steckt, nämlich das wachsende Verlangen, die Dinge aus ihrer Isolierung zu befreien, sie als „Zusammen“ in räumlicher Einheit, in räumlichen Relationen zu sehen. Bisher war der Raum das *Leere*. In die Leere wurden Einzelobjekte als „Füllung“ gestellt. Je reicher die Objekte waren, desto besser gelang die Füllung. Vom Einzelnen wollte man zum Raume: vergebliches Bemühen.

Jetzt ist der Raum der Ausgang und das Positive. Vom Raume her erhält das Einzelne seine Gestalt. Und damit ist der Verzicht auf Kleinlichkeit, Buntheit, Kompliziertheit und betonte Besonderheit gegeben. Dinge, die zusammengehen sollen, *muszen elementar sein*.

Solche Dinge zu schaffen, lautet die Aufgabe, die unser Wille setzt. Wer sie uns schafft, ist im Prinzip, ist weltanschaulich gleich. Es hat keinen Sinn, ein Prinzip auf Kosten des Lebens zum Siege zu führen. Siegen wird immer, wer sie uns praktischer, ökonomischer herstellt.

Ich vermute allerdings, dasz es die Technik sein wird — dh. also das vervollkommnete und nicht das primitivere Handwerk. Dieses ist nämlich seiner ganzen Vergangenheit nach eingestellt auf Besonderheit, Reichtum, Einzelwerk.

Aber niemand denkt daran, das Handwerk zu skalpieren. Es wird sich freulich dem starken Willen dieser Generation anpassen müssen.

EERE-TENTOONSTELLING W. KROMHOUT. De vereeniging „Opbouw“ heeft een Eere-Tentoonstelling ingericht van werk van W. Kromhout. De Tentoonstelling wordt gehouden in den Rotterdamsche Kunstkring, Witte de Withstraat 35, Rotterdam, is geopend dagelijks van 10—5 uur en duurt tot en met 5 October.

VERGADERING B.N.A. In schuchtere aansluiting op ons vorig bericht, en wel volledigheidshalve, kunnen wij mededeelen, dat na redevoeringen van de hoog op de bevende handen onzer zich buitensmatig inspannende achtung geheven H.H. Verheul en Meierink, of althans van 2, tot de, voor hen toch altijd geringe stand van architect welwillend-afdalende Heeren van gelijkberechtigde imposantie, massieve-tegendeelen van zedeloze nieuwigheid (waartegen waarlijk de Heer van Hylckema van haast ontoelaatbare krullige lichtzinnigheid wordt en althans aan ons nederig streven niet meer als Ideaal van B.N.A.-lid gesteld is), eh stemmen overbodig werd. De, indien ons wordt toegestaan voor deze verheven en deshalf geëerbiedigde zaak een zoo betrekkelijk alledaagsch woord aan te wenden, redevoering (men zoek ook in deze voering geen even-absenteeren van immer-durende verheerlijking, je hebt immers ook zijden voeringen?), van den Heer Verheul, dewelke ook wel door iemand anders, onder gezegd voorbehoud, want hoewel er maar één Allah is, is Mohammed ook niet voor de poes. kan gehouden zijn of althans had kunnen gehouden worden, keerde het anders om. Zij (dit is niet het, zonder persoonlijk te worden persoonlijk voornaamwoord voor den Heer Verheul, doch voor zijn redevoering) zeide onder veel nimmermeer te vergetens: „Eerst stemmen ter vergadering.“ Het spreken b.v. thuis, indien de omstandigheden zulks aldaar toelieren. De fusie van Bouwkundig Weekblad en Architectura werd voor eeuwig verworpen in de buitenste duisternis, niet dat wij ons hiermee vermeten iets op de zaal in de Diergaarde af te geven, ten eerste immers waren de gordijnen door welwillenden neergelaten ter bevordering der accoustiek en mogelijk óók der bouwkunst, en ten tweede verstouten wij ons niet met buitenste duisternis deze vereerde en hooggeachte Zaal te meenen. Geve nu de Hemel, dat het Bouwk. Weekblad en Architectura voor de zonde der vrije liefde bewaard blijven. J. F. S.

AAN DE LEDEN. In aansluiting op het bericht van den Tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten, voorkomende in „Architectura“ No. 21 van 6 September 1924, betreffende de Nederlandsche afdeeling op de Parijsche Tentoonstelling in 1925, berichten wij U hiermede dat de voorwaarden van deelneming verkrijgbaar zijn bij het Secretariaat der Tentoonstellingscommissie, Weteringschans 102.

Voor het Bestuur van A. et A.

C. J. BLAAUW, Voorzitter.

Amsterdam, September 1924. J. BOTERENBROOD, re Secretaris.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP. NIEUWE LEDEN. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer H. van Hulsteyn, Architect, Amsterdam, door de heeren L. Peters en W. Huistra.

Als buitenlid werd door het Bestuur aangenomen den heer H. Stegeman, Bouwkundig-teekenaar, Arnhem.

De Heer Evert Kuipers heeft bedankt als Lid der Redactie.

LICHTZINNIGHEID. DE WINKELGALERIJ TE 's-GRAVENHAGE.

's-GRAVENHAGE, 22 Sept. — De reeds aangekondigde tentoonstelling is geopend van de inzendingen op de door den heer Joh. P. Schippers uitgeschreven prijsvraag voor den bouw van een winkelgalerij met café-restaurant. De tentoonstelling wordt gehouden in de voormalige expeditie-zaal van Rademaker's chocolade-fabrieken aan de Laan van Meerdervoort. Prof. Ir. M. J. Granpré Molière leidde de tentoonstelling met een kort woord in, waarbij hij zeide, dat, wat 't werk betreft, aan de jury een zekere lichtzinnigheid was opgevallen, die aan de innerlijkheid niet ten goede kwam, reden waarom hij een ernstig woord van vermaning sprak om toch vooral kracht te zoeken in de verdieping der bouwkunst. Hij maakte een uitzondering voor een eenvoudig en toch zuiver afgevoegen werk van den winnaar van den eersten prijs den heer A. J. Westerman, architect te Amsterdam. De heer Schippers deelde mede, dat zijne combinatie besloten had tot de uitvoering van het plan van den heer Westerman.

De jury voor deze prijsvraag was, zooals reeds gemeld werd, samengesteld uit de heeren dr. H. P. Berlage, prof. ir. M. J. Granpré Molière en Joh. P. Schippers.

Zoo meldden Telegraaf en Handelsblad.

„Lichtzinnigheid“. Brr. 152 van 153 inzenders lichtzinnig verklaard!

Maar dat is een uiterst lichtzinnige verklaring!

Lichtzinnig werk veronderstelt lichtzinnige makers. En nu is toch lichtzinnigheid allerminst te rijmen met den wil om een prijsvraag te winnen; wie „festen Herzens, festen Sinnes“ zich zet tot het oplossen van een prijsvraag — en dat mogen we toch van de groote meerderheid aannemen —, die daaraan met volle overgave, met opoffering van vrijen of met moeite en kosten vrijemaakten tijd gewerkt hebben, mogen van overdreven optimisme, van ongefundeerd enthousiasme beschuldigd worden, maar zeker niet en bloc van lichtzinnigheid.

Ik wil aannemen dat er werk bij is van ontwerpers die kennelijk op een dwaalspoor zijn en van enkelen die er met de muts naar gegooid hebben. Het is ook nog — maar dan toch nauwelijks — te begrijpen dat Prof. Molière meent dat alle inzenders op een na op een dwaalspoor zijn, zoodat hij het noodig vond du haut de sa splendeur professorale „een ernstig woord van vermaning“ te spreken. Hij mag meenen dat de architectuur van onzen tijd eigenlijk niet veel zaaks is — blijkens verschillende publicaties meent hij dat („het is enkel vermomde zwakheid

wat men ziet“) en men kan het hierin ten deele met hem eens zijn — maar hij heeft niet het recht om den ernst, den goeden wil van de inzenders, om daarbij te blijven, in twijfel te trekken.

En te minder past het anderen van lichtzinnigheid te beschuldigen, waar de jury zelf daarvan niet vrij gebleken is. Om te beginnen is het programma ongewoon slordig opgesteld. 55, zegge vijf en vijftig vragen bleken noodig (de onnoodige meegerekend) om wat licht in de duisternis te brengen. Hier een stijlbloempje uit het programma: „een perspectief tekening 1 a 100 opgehaald uit de plattegrond van 1 a 100 en genomen van af de hoek Laan van Meerdervoort en Fahrenheitstraat“. Wat pure onzin is, want op die hoek moet het gebouw komen te staan. Maar 't is wel te snappen. Dat de tekst van het programma prullig in elkaar zat en slecht verzorgd was: soit; maar ook heeft de jury haar zegen gegeven aan de plattegronden, waarvan hetzelfde gezegd kan worden. Van den bouwer was het m.i. prijzenswaardig een prijsvraag uit te schrijven om een zoo mooi mogelijk jurkje voor zijn plannen te krijgen. Maar mag de jury niet verweten worden dat ze een dergelijke opzet gesanctionneerd heeft?

Opportunisme, dat een tikje lichtzinnigheid inhoudt. 153 inzenders hebben het een en het ander aanvaard — zeker. Geleid — verleid, zoo men wil, door de vertrouwenwekkende jury.

Dan de afwikkeling van de affaire.

Dat een vlotte afwerking toegezegd werd, verhoogde de aantrekkelijkheid van de prijsvraag. Dat echter de jury uitspraak deed twee dagen na ontvangst van de inzendingen, twee dagen voordat de motto's KONDEN worden gepubliceerd — ze zijn het nog niet — dat was een lichtzinnigheidje. Want waar is de waarborg dat alle inzendingen zijn beoordeeld, nu ze niet, zooals het programma voorschrijft, tevoren zijn bekend gemaakt?

Een der inzenders, wien door collega's een goede kans gegeven werd, heeft taal noch teken, d.i. geen uitnodiging tot de tentoonstelling ontvangen....

Op diens verzoek is dit (inderhaast) geschreven.

25 Sept. '24.

W. B.

EEN PROTEST. (VAN ÉÉN DER LICHTZINNIGE INZENDERS.)

De aankondiging reeds beloofde een ware smulpertij; een winkelgalerij met café-restaurant aan de L. v. Meerdervoort te Den Haag.

Dat deze prijsvraag met den noodigen zorg was voorbereid bleek reeds afdoende uit het programma, dat zoowel in uitwendige verzorging als in stijlvolle opstelling niet enkel getuigde van ernst doch ook van goeden smaak.

Dat de 153 inzenders zich niet door het hooggestelde programma hebben laten afschrikken, getuigt dan ook wel eenigermate van lichtzinnigheid. Dat verder ook mijn vertrouwen in Jury en programma wat lichtzinnig bleek, spreekt uit het feit, dat mij tot op heden, Donderdag 25 September,

28^e JAARGANG 4 OCT. 1924 N° 23

een week na de bekroning, noch aan mijn correspondentie-adres, noch door middel van het Bouwkundig Weekblad of op andere wijze (zoo de Jury volgens de goede regelen en het programma verplicht was) kenbaar is gemaakt of mijn ontwerp beoordeeld is of niet.

De — in de openingsrede van Ir. Granpré Molière lichtzinnig genoemde inzendingen — zijn dus bij een Jury terecht gekomen, die ze blijkbaar even lichtzinnig behandeld heeft.

Hopelijk dat de Jury dit protest van een inzender, die met volle ernst en overgave naar een architectonische oplossing gezocht heeft — niet al te lichtzinnig zal opvatten.

ONDERTEEKENINGEN VAN PRIMITIEVEN. In het eerste gedeelte van zijn opmerkelijk artikel onder bovenstaanden titel schrijft de heer E. de Mely:

„In de 13de eeuw verrijst de Mont Saint Michel, la Merveille. Nooit spreekt men over haar beide architecten. Toch treden uit een paar fijne boogjes drie borstbeeldjes; jammerlijk door de revolutie vernield, maar de inscriptie is bewaard gebleven. In het midden l'Abbé Garin, onder wien het klooster gebouwd werd, rechts en links Meester Roger en Meester Jehan, de twee architecten, die men onbekend waande.”

De heer de Mely is met dit zijn eenige voorbeeld van onbekende architecten-signatuur niet gelukkig; aan deze inscripties is wel eerder aandacht geschonken: Paul Gout schrijft erover in zijn standaardwerk Le Mont Saint Michel (1910):

„Au centre se trouve Don Garin (Das Garin), moine bénédictin, qui devait être le maître de l'oeuvre, c'est-à-dire l'architecte; à droite et à gauche sont figurés deux laïcs portant les noms de Maître Roger (Mag. Roger) et de Maître Jean (Mag. Jehan), qui étaient vraisemblablement le maître maçon et le sculpteur auxquels sont dus les chefs-d'oeuvre de taille et d'ornementation de ce magnifique morceau d'architecture. Toute donnée nous fait défaut sur l'origine de ce maître d'oeuvre et de ces collaborateurs, qui étaient probablement tous trois étrangers à l'abbaye montoise.

En deze verklaring der namen lijkt aannemelijk, daar de opeenvolgende bouwheeren van la Merveille bekend zijn.

W. B.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. VERSLAG VAN DEN TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN OVER HET JAAR 1923.

Het Reglement van den T. R. werd in dit verslagjaar door de Constitueerende Vereenigingen goedgekeurd, nadat over eenige punten nader overleg had plaats gehad.

De voorstellen van de eerste driejaarlijksche tentoonstelling, in het vorig jaarverslag genoemd, welke neerkwamen op een bijeenbrengen uitsluitend door keuze, konden de goedkeuring van de Constitueerende Vereenigingen niet verwerven. Er zijn toen nogmaals stappen gedaan om op de nieuwe Staatsbegroting een subsidie te krijgen, maar het resultaat bleef even teleurstellend. Zoo scheen de kans groot, dat de T. R. de onmogelijkheid moest vaststellen van het houden van een goede demonstratie der moderne toegepaste kunsten hier te lande.

Tegen het einde van dit verslagjaar hebben zich echter gunstiger omstandigheden voorgedaan, waardoor een kans van slagen sedert dien niet geheel uitgesloten behoeft te worden beschouwd.

Van verschillende zijden werd de medewerking van den T. R. ingeroe-

pen om voor buitenlandsche tentoonstellingen een goede inzending bijeen te brengen. Steeds moest deze echter afstuiten op het ontbreken van de noodige fondsen. Waar in vele landen wordt ingezien, dat het op den weg ligt van de Overheid om hier ook financieel te steunen, terwijl onze regeering zich vrijwel geheel onthoudt, ontstaat voor ons land bij vergelijking een volkomen onjuiste meening omtrent den stand van de moderne kunstbeweging. Tot nu toe bleven ook onze pogingen betreffende het deelnemen van ons land aan de groote internationale tentoonstelling te Parijs in 1925 geheel vruchteloos.

In de samenstelling van onzen Raad kwam eenige wijziging. Ter vervanging van de heeren W. Penaat en Prof. R. N. Roland Holst werden door de V.A.N.K. afgevaardigd de heeren Mr. J. F. van Royen en George Rueter; de heer J. Gidding, die voor de Opbouw zitting had, werd opgevolgd door den heer L. C. van der Vlugt, terwijl de Kring van Beeldhouwers door het bedanken van den heer Tjipke Visser, aanwees den heer L. Bolle. De secretaris zag zich genoodzaakt aan het einde van dit jaar van zijn functie ontheffing te vragen.

Aldus vastgesteld door den T. R. in zijn vergadering van 4 April 1924.

De Tentoonstellingsraad:

J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter.
TH. VAN REYN, 2e Secretaris.

ROKIN-PRIJSVRAAG. Voor 1 September 1924 zijn nog de volgende vragen bij de Jnry ingekomen:

Vraag 24. Overbouwing van het troittoir is toegestaan tot een breedte van 4 M. Mogen de steunpunten dus geplaatst worden op de grens troittoir en verkeersweg van 16 M. breed?

Antwoord 24. Ja.

Vraag 25. Het eventueel overbouwde troittoir wordt dus 4 M. breed plus de steunpunten.

Antwoord 25. Ja.

Vraag 26. Het gedeelte Rokin tusschen Spui en Muntplein blijft dit na verbreding water of mag ook dat gedempt worden? (beplanting, bebouwing.)

Antwoord 26. Dit gedeelte Rokin mag niet gedempt worden.

Vraag 27. De onder sub 7 bedoelde aansluitingen van nieuwe aan bestaande bebouwing moet de ontwerper zich daarvoor denken bestaande perceelen voor zijn doel te annexeren.

Antwoord 27. Indien de ontwerper het voor zijn plan noodig acht hierin bestaande perceelen te betrekken is dit toelaatbaar, zooals in de eerste zin van f. is omschreven. De aandacht van den ontwerper wordt echter tevens gevestigd op den 2en zin van f.

Vraag 28. Mag de doorgang tegenover de wijde Lombardsteeg overdekt zijn? Deze verbinding is toch alleen gedacht voor voetgangers?

Antwoord 28. Deze doorgang kan overbouwd worden. De doorgang moet minstens 8 M. breed zijn en de vrije hoogte minstens 4,50 M.

Vraag 29. Is het de bedoeling de tramsporen alleen voor Rokin aan te geven of een tramnet voor de onmiddellijke omgeving?

Antwoord 29. Alleen voor Rokin.

In verband met artikel 5 van het programma en de in het Bouwkundig Weekblad en Architectura gepubliceerde mededeeling d.d. 26 Juli 1924 zullen door de Jury geen vragen meer beantwoord worden.

De Secretaris der Jury,
HULSHOFF.

19 September 1924.

PRIJSVRAAG VOOR MONUMENTALE LANTAARNS OP DEN DAM.

Vraag 1. Welke uitleg moet gegeven worden aan den zin 5e sub c. Het bedoelde punt A toch ligt op de situatie-teekening binnen den vierhoek door de 4 lantaarns gevormd, en is het dus onmogelijk van dit punt uit een perspectief samen te stellen, waarop alle lantaarns te zien zijn. Is het vermoedelijk de bedoeling slechts één lantaarn in perspectief te teekenen van dat punt uitgezien?

Antwoord 1. De perspectief moet genomen worden in de richting: Paleis—Nieuwe Kerk, zoodat er slechts één lantaarn op voorkomt.

Vraag 2. Wat stellen de zwaar getrokken lijnen op de situatie-teekening voor. Is dit plantsoen- of andere aanleg?

Antwoord 2. Het middengedeelte wordt belegd met witte graniettegels. De zwarte lijnen zijn banken van een donkerkleurigen steen, b.v. basalt-lava.

Vraag 3. Wordt de perspectief gevraagd in de richting Paleisstraat of Mozes en Aronstraat?

Antwoord 3. Zie antwoord onder 1.

Vraag 4. Hoe wordt het middenplein, beplanting? Wat is bedoeld met de zware, dikke lijnen op het midden gedeelte. Is dit soms een ornamentale versiering in steen, baksteen, natuursteen? Worden soms terrassen hiermede bedoeld?

Antwoord 4. Zie antwoord onder 2.

Vraag 5. Worden de kosten der lantaarns door anderen of door den ontwerper berekend?

Antwoord 5. Door den ontwerper.

Vraag 6. Is met vraag C. art. 50 bedoeld de lantaarn gezien van uit punt A, bijv. naar richting Kalverstraat en dan een lantaarn.

Antwoord 6. Zie antwoord onder 1.

Vraag 7. Is men ook vrij in de keuze van het materiaal.

Antwoord 7. Ja.

Vraag 8. Mag er onderaan het voetstuk een kleine of groote oppervlakte worden ontworpen? (Dit met het oog op 't verkeer).

Antwoord 8. Dit moet de ontwerper zelf bepalen.

Vraag 9. In de opgaaf staat vermeld: De kosten per lantaarn mogen niet meer bedragen dan f 2000. Is het de bedoeling dat er ook een globale prijs moet opgegeven worden bij het inzenden der prijsvraag?

Antwoord 9. De ontwerper moet zooveel mogelijk de kosten der uitvoering van zijn ontwerp benaderen.

Vraag 10. Kan in verband met andere belangrijke prijsvragen, de datum van inlevering der prijsvraag van de „Lantaarns op den Dam” niet later worden gesteld? Bijv. 15 December a.s.

Antwoord 10. De datum van inlevering wordt verschoven tot 1 December a.s.

Wij brengen hier in herinnering, dat schriftelijk vragen kunnen worden gesteld tot 15 October a.s.

Namens de Jury,

29 September.

JAN DE MEIJER, Secretaris.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Al maar door worden er tijdschriften ontvangen en ik lees al maar door door en ik kijk al maar, door door. Maar d'r valt vaak niet veel van te vertellen. Een lichtpunt is er in de chaos: No. 35 van het Bouwkundig Weekblad met anaglyphen waarvan je scheele hoofdpijn krijgt. Ter afwisseling is dat heel prettig, van de andere krijg je doodgewone hoofdpijn. No. 34: Dudok's onvolprezen school aan de Boschdrift te Hilversum. No. 37: Het nieuwe

post- en telegraafkantoor te Utrecht, architect J. Crouwel. No. 38: Efficiency of fusie? De heer C. B. Posthumus Meyes meent, dat het bestuur van den B.N.A. op fusie met A. et A. aanstuurt en is daarover gebelgd. Wij zijn het, omdat die veronderstelling veronderstelt, dat A. et A. zou willen. Maar hij krijgt van J. P. M. het dementi dat hij wenscht(?).

Voor liefhebbers van koepels vermeld ik dat de Nos. 16 en 17 van KLEI den koepel van den St. Pieter in Rome behandelen en No. 15 van het Journal of the R.I.B.A. Brunelleschi en zijn dom in Florence. Als toegiftje daarbij nog Mohammedaansche koepels in Egypte en Palestina. En liefhebbers van koepels zijn er altijd nog vele. Ik denk aan de vele, vele papieren koepels van papieren kunstpaleizen, kapitolen en wat dies meer zij. Toch kan ik me maar op twee steenen koepels bezinnen: de twee aan het Weesperplein. En daarvan zei iemand 14 Augustus '14 uit W.P. komend: As d'r hier bomme motte valle, hoop ik dat daarop de eerste neerkomme. Maar we zijn van bommen verschoond gebleven en van verdere koepels ook... Toch niet, bedenk ik; in de laatste jaren is ons land gezegend (verschoond gebleven en gezegend: de waarheid ligt in 't midden) — gezegend, zei ik, met verscheiden koepel- en koepelachtige kerken, in Bussum, in Almelo, in Nijmegen, in Maastricht. Oudenbosch krijgt wel concurrentie. Over den koepel in den nieuwen kerkenbouw zou zelfs een heel boekdeel te schrijven zijn. Maar ik geloof dat ik wat afgedwaald ben...

Nog iets over het reeds aangekondigde artikel in het Journal of the R.I.B.A.. The proposed reform of the London building law door Charles A. Daubney: Twee jaar lang heeft een commissie uit het R.I.B.A. het onderwerp bestudeerd en nu heeft ze rapport uitgebracht aan den Londenschen Graafschapsraad, die toegezegd heeft daarmee rekening te zullen houden. Voorgesteld wordt een voor de oude stad algemeen geldende verhouding tusschen straatbreedte en huishoogte en wel 2 : 3, waarmee men terug zou keeren tot de verordening van 1667. De maximumhoogte wil de commissie bepalen op 24,40 M. (80 voet) wat dus zou corresponderen met een straatbreedte van 16,25 M.

„But it does not go so far as to declare that under no circumstances whatever higher buildings may not be erected.” Nnatuurlijk.

ZEUTRALBLATT DER BAUVERWALTUNG. No. 30. Die Bauten der Kölner Messe.

In korten tijd is op het terrein waar in 1914 de Werkbund tentoonstelde een groot complex van gebouwen verrezen voor de te houden Messen. Hier de jaarbeurs niet in, maar buiten de stad en hier waar men de ruimte had, groote hallen: een roode, een groene en een blauwe (ter gemakkelijke oriëntatie.) Spoorwegaansluitingen. Architecten, tenminste „technischen Schöpfer”: Oberbaurat Verbeek en Baurat Pieper.

A. B. C.BEITRAGE ZUM BAUEN. No. 1. Een nieuw, frisch Zwitsersch-blaadje, dat in zijn verschijning iets „Stijl”achtigs heeft. In „Der Chaos im Stadtbau” attackeert H. Schmidt een dwaaltnachtig plan voor een stadswijk bij Bazel waar hij een ander tegenover stelt. Voortreffelijk geïllustreerd. „Das Chaos von Paris ist das Chaos jeder Stadt der 19. Jahrhunderts. Darum sollte eine jede von ihnen ihren Eiffelturm besitzen, und die Architekten sollten Freibillette erhalten. 300 M. über dem Erdboden würden sie erkennen, welche die Aufgaben und Grenzen ihrer Kunst sind.”

De volgende berichtjes:

Moskau. — Im Sommer 1923 hat sich in Moskau eine Gruppe von Architekten und Ingenieuren als „Association des architectes nouveaux” „As-sowna” zusammen geschlossen. Das Ziel der Vereinigung ist, die Kunst der Architektur emporzubringen und sie in den Stand zu stellen, die Forderungen der Technik und der modernen Wissenschaft zu erfüllen.

Die Vereinigung beabsichtigt, mit den Vertretern der neuen Architektur des Westens in Verbindung zu treten, sich auf internationalen Boden zu stellen und einen Kongress in Moskau zu organisieren. Sie erwartet vonder moralischen Unterstützung ihrer Kameraden im Ausland eine Festigung ihrer Stellung gegenüber der öffentlichen Meinung.

Wir begrossen das Wollen unserer russischen Kollegen und hoffen, den Kontakt mit ihnen zu erweitern.

Russland. — Die Russische Republik plant eine Reihe grosser Wettbewerbe. Bis jetzt befand sich die Organisation solcher Wettbewerbe vollkommen

in den Händen der pseudo-klassischen Architekten. Dadurch waren die einen neuen Weg suchenden Kräfte von einer Mitwirkung ausgeschlossen, so bei der Planung des „Palastes der Arbeit“. In Zukunft soll hier durch eine aktive Vertretung der neuen Architektenbewegung eine Aenderung eintreten.

THE ARCHITECTURAL REVIEW.

Aug. Walter Gropius' werk. De Kathedraal van Liverpool. Sept. Moderne Zwitsersche architectuur. „What is modern?“ begint Willi Wohlgenannt. Wat is Modern? vraag ik aan 't eind. — Drie kleine moderne kerken. Een van H. B. Creswell te Rugby, twee van A. J. Kropholler, te Beverwijk en Bornerbroek. Een boekbespreking van Old domestic architecture of Holland. „What a comfortable and sensible people these bygone Dutchman were, you think, above all, how absurdly English, and consequently praiseworthy most of their buildings are! The present generation of hollanders has developed an alarming tendency to revolutionary tenets on what good architecture really is. It must express itself statically or dynamically or some such nerve-racking gibberish must be observed — their fore fathers had no such frivolous ideas about important things.“

„At Staphorst“ and plate 31, „Amsterdam, Leidsche gracht“ do not convey the impression of ancient buildings of Holland, but modern buildings of England. If any Dutchman should chance to read this review he will probably laugh and say: „What cheek (brutaliteit) these English have! They crib (gappen) our buildings, and then say how like they are to theirs!“ It is perfectly true, of course, but it does not alter the fact to English eyes certain forms of ancient Dutch architecture do look absurdly new.“ W. B.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG ROODE KRUIS-RECLAMEPLAAT.

Op Dinsdag 15 Juli 1924, des morgens te 11 uur kwam de jury bijeen in één der zalen van het Genootschap „Pulchri Studio“ te Den Haag; ingekomen waren 133 ontwerpen.

De algemeene waarde der inzendingen was van dien aard, dat de prijsvraag als geslaagd mocht worden beschouwd; het stemde tot vreugde te mogen constateeren, dat zij, naar het blijkt, de tot dat doel geroepen heeft weten te inspireeren.

De Jury schijnt uit dit groote aantal allereerst al die ontwerpen, welke naar haar meening toch nooit voor een bekroning in aanmerking konden komen; deze werken, die dus na vergelijking met de overige het minst sterk bleken, en waarvan sommige zelfs zonder aesthetische of ideële expressie waren, zijn de volgende 73 inzendingen, dragende de motto's:

Mol, Rood-wit-blauw, X, Semper Sperans, Jacoba, Humaniteit, Samen, Emmy, Pax I en II, Hygiëne, inzending van A. J. Jantzen, Vrede, Straat-plaat, Mens sana in corpore sano, Krijt, X, Eenvoud, Humaan, Sta op tot eens menschen werk, Te Amo, Hulp, Dixi, S, Herck, Elisabeth, Bobbie, Jeha, Jeugd, Eenvoud is het kenmerk. . . ., Collecte, Sanitas, J C H, In het teken van Vrede, Vierkleuren, Chi lo sa, Concept, 't Kleintje, X Y Z, Vrede over de landouwen, P, Willa, Vredesduiffjes, Orange-blanche-bleu, Liefde, Hygiëne, R-Kruislijnkleur, Barmhartigheid, Pace, Humanitair, Clipsis, Helpt ons, Naastenliefde, Manuscript, Greetstiel, Che sara sara, Kruis, Op 't nippertje, Willgut a en b, Inzending van E. Mell Haarlem, C, S.O.S., Steun, Stempelvlijt, Humanité, Ader, Roodwit, Verpleegster, Zuster Miény a en b, Zuster Juul a en c.

De volgende 36 ontwerpen waren sterker en beter dan de gemelde 73, zoowel door opvatting als techniek.

Het waren de inzendingen, dragende de motto's:

Pax, Barmhartigheid, Hulpvaardigheid is klaar en waar. . . ., Libertad I en II, Charis, R.K., Vree, Pacificatie, Steun, Misericordia, Ende desespereert niet, Offer, Driekleur, Vrede, Lucas X, Rood en wit, Hygieia, Charitas, Redis, Dank, Olijf, Vrede R B G Z W, Hospitaalsoldaat, Edel, Liefdadigheid, Baan, Donkere wolken, Wat alles overwint, De wenschelijkheid der menscheleijkheid, Toon, Vrede, V D L, Juul b, Mater dolorosa.

Zij moesten ten slotte geacht worden in menig belangrijk opzicht achter te staan bij de thans overblijvende 24 ontwerpen. Van deze laatste kan worden gezegd, dat zij alle meer of minder voldoen aan de eischen die gesteld mogen worden aan een goed sprekende en tegelijk artistiek gedachte reclameplaat,

en dat voldoende rekening is gehouden met de voorwaarden onder 1 in het programma genoemd. Het zijn zeer te waardeeren werken, waarvan de Jury de volgende acht bijzonder zoude willen noemen:

Ach Gott die Kunst ist lang und. . . ., Humaniteit, Urbi et Orbi, Job 4, Eenvoud, Swatsika, Der lijdende menschheid troost, Zonlicht.

Elk dezer ontwerpen bezit een eigen en zeer te waardeeren karakter. Van groote aantrekkelijkheid is in het ontwerp: „Ach Gott, die Kunst ist lang und kurz ist unser Leben“ de gevoelige beweging en de zachte expressie van de figuur. De vormgeving acht de Jury echter voor de afstandwerking te vaag.

In het ontwerp motto „Swastika“ trekt de levendige en sterke kleurwerking en de eenvoud; het geheel is echter eenigszins verbrokken en doet, mede daardoor, wat onrustig aan.

Het ontwerp motto „Eenvoud“ moet om zijn decoratieve werking — zoowel door vorm als door kleur — worden gewaardeerd.

Zoowel bij dit ontwerp, als bij het ontwerp „Swastika“ veroorzaakt de grootte der motieven in verhouding tot het geheel een zekere leegte.

Wat betreft het ontwerp „Der lijdende menschheid troost“, waardeert de Jury den opzet om de grootheid van lijn en de geslaagde kleurwerking. De expressie intusschen van het motief ligt te uitsluitend aan de bovenzijde der compositie; meer naar beneden blijft het motief te vaag en werkt daardoor verwarrend.

Het ontwerp motto „Zonlicht“ is in zijn opbouw gelukkig gevonden. Het Roode Kruis zit echter zeer gedrongen. Ook is er een perspectivische werking in het geheel gekomen, die in strijd is met de vlakke bedoeling van het geheel. Aan de drie ontwerpen, dragende de motto's „Humaniteit“, „Job 4“, en „Urbi et Orbi“, gaf de Jury ten slotte — boven de zooeven genoemde ontwerpen — de voorkeur.

Naar haar eenstemmig oordeel zijn zij de best geslaagden der geheele inzending; zij zijn onderling, hoe verschillende ook van opvatting, op betrekkelijk gelijke waarde te stellen.

De Jury kende éénstemmig den eersten prijs toe aan het ontwerp „Humaniteit“, zoowel om zijn expressie, als om de zuiverheid waarmede het ideële doel in de zoo gelukkige geslotenheid der figuren tot onmiddellijke uitdrukking komt.

De Jury betreurt intusschen zeer, dat de banale, kunstloze letters ernstig afbreuk doen aan de hooge waarde van het middenstuk, en aan de compositie in haar geheel.

Het ontwerp motto „Job 4“ bekroonde de Jury met den tweeden prijs om zijn schoone en volledige werking en harmonisch geheel.

Hoewel het technisch en compositorisch van zeer groote waarde is, en als geheel gezien zelfs een bijzondere volledigheid heeft, staat het toch als ideële uitdrukking onder het ontwerp „Humaniteit“, dat op dieper en meer indringende wijze de taak van het Roode Kruis in beeld brengt.

Den derden prijs kende de Jury toe aan het ontwerp „Urbi et Orbi“.

Dit ontwerp toont zeer verfijnde kleurschakeeringen en lijnenspel.

Na opening van de zich bij de ontwerpen bevindende naambriefven, bleek de winnaar van den eersten prijs te zijn:

de Heer K. Vegter te den Haag;

de winnaar van den tweeden prijs:

de Heer L. Chr. Kalf, b.i., te Amsterdam;

en de winnaar van den derden prijs:

de Heer W. Arondéus te Amsterdam.

De Jury wil haar rapport niet eindigen zonder de hoop uit te spreken, dat het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Roode Kruis er toe moge besluiten, het ontwerp motto „Job 4“, dat met den tweeden prijs werd bekroond, ook te laten uitvoeren.

De Jury:

R. N. ROLAND HOLST.

JESSURUN DE MESQUITA.

W. A. VAN KONIJNENBURG.

's-Gravenhage, den 15den Augustus 1924.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSECRETARIS: J. BOTERENBROOD,
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP. Door het Bestuur is, in antwoord op ingezonden stukken, in de N. Rotterdamsche courant, het volgende geschreven:

RICHTINGEN IN DE HEDENDAAGSCHE NEDERLANDSCHE BOUWKUNST? De algemeene beschouwingen van den heer Kropholler in de avondbladen van 24 en 25 September l.l. (Nieuwe Rotterdamsche Courant) schijnbaar gewijd aan de bouwkunst, blijkten ten slotte agitatorische artikelen tegen wat de heer Kropholler als de Amsterdamsche richting denkt, tegen het Genootschap Architectura et Amicitia, tegen de fusie van de weekbladen van den Bond van Nederlandsche Architecten en genoemd Genootschap. Het is een nieuw verschijnsel, dat een lid van een bouwkundige vereniging zijn bezwaren tegen Bestuursvoorstellen in de dagbladpers te berde meent te moeten brengen en dat wel één dag vóór de betreffende voorstellen in de vergadering dier Vereeniging behandeld zullen worden. Bedenklijk is mede, dat deze uiting van bezwaren gekoppeld wordt aan quasi-algemeene beschouwingen, die en door deze koppeling en door het gehalte dier beschouwingen het karakter toonen van schijnheilige kwaadsprekerij over de tegenpartij. Wanneer nu nog blijkt, dat in het zakelijk gedeelte verschillende onjuistheden gedebiteerd worden, kan geconstateerd worden, dat de heer Kropholler in een eigenaardige geestestoestand blijkt te verkeeren, of zich er toe zet de publieke opinie te misleiden.

Zoo constateert de heer Kr., dat de bron van alle kwaad (de zucht naar nieuwigheden) gezocht moet worden in de Architectura-groep en wel in het bijzonder de groep van Afgevaardigde Leden van het Genootschap A. et A. Dit vereischt nadere toelichting, die de heer Kr., voorvechter van waarheid in de bouwkunst, niet geeft.

Het Genootschap Architectura et Amicitia heeft ongeveer 500 leden, over het geheele land verspreid. Eenige jaren geleden is in het Genootschap een kerngroep geformeerd, die van de Afgevaardigde Leden, welke aan een bijzondere keur onderworpen zijn en bedoeld zijn als besturende groep in het Genootschap. Tot deze groep van Afgevaardigde Leden behoort ook de heer Kropholler, de voorvechter van waarheid in de architectuur.

Onjuist is dat deze groep de Amsterdamsche richting *propageert*. Als er sprake is van propaganda, dan propageert de Amsterdamsche bouwkunst zich-zelf, maar niet geschiedt zulks door een groep uit Architectura. Het Afgevaardigde lid Kropholler geeft zelf bewijs van het tegendeel.

Het Genootschap Architectura et Amicitia propageert alleen voortreffelijkheid in de beoefening der bouwkunst zonder daarbij aan één richting de voorkeur te geven.

Bovendien vallen, voor wie de Nederlandsche Bouwkunst op verder dan één hand-breed afstands kan beschouwen, de enghartige afscheidingen tusschen al die „richtingen“ geheel weg; zóó gezien bestaan geen „Amsterdamsche“, „Rotterdamsche“ en andere richtingen. Alleen de-zulken, die de eenheid van bestreving, die juist van de hedendaagsche

Nederlandsche Bouwkunst het waardevolle kenmerk is, willen uiteenrijten ten gelieve van hun egocentrische willetjes en plannetjes, spreken steeds van al die „richtingen“, terwijl den buitenlander (uiteraard meer op afstand schouwende) juist treft de eenheid der Bouwkunst hier te lande, eenheid met de nuance der persoonlijkheden!

Tenslotte nog een voorbeeld van des heeren Kropholler's strijdwijze: „ Onder de huidige omstandigheden beteekent dit, dat de Architectura-menschen het eenige officieele orgaan eener Hollandsche bouwkundige vereeniging in handen zullen krijgen om hunne richting door groote platen, enz. te kunnen propageeren. Daar „Wendingen“ *toch zou ophouden te bestaan, naar ik vernam*, zal hun deze gelegenheid wel bijzonder te stade komen.“

Aldus de heer Kr., wien blijkbaar de *leugen*, dat „Wendingen“ op zou houden te bestaan, een welkome gelegenheid biedt om zijn op even leugenachtige gronden bestaand betoog aannemelijk te maken.

Dat de fusie der weekbladen intusschen door den B.N.A. verworpen werd, is te betreuren. Eén orgaan van de beide grootste bouwkundige vereenigingen ware een sterke uiting geweest van de Nederlandsche architectuur. Het Genootschap Architectura et Amicitia zal thans, behalve het bekende maandschrift „Wendingen“, een eigen weekblad blijven uitgeven. Het heeft de fusie gewenscht, omdat eenheid ook op dit gebied voor de Nederlandsche Bouwkunst van belang werd geacht doch geenszins kwam het verlangen tot fusie voort uit zwakte, zooals de toespelingen van den heer Kr. zouden doen gelooven. Het Genootschap A. et A. vereenigt in zich nog altijd de voornaamste krachten op het gebied der architectuur en het zal niet te vergeefs een beroep doen op aller medewerking om het weekblad „Architectura“ een belangrijk cultureel verschijnsel te maken. Op ons „medelid“ den heer Kropholler, zullen we daarbij echter niet rekenen.

Voor het Bestuur van A. et A.:
C. J. BLAAUW, Voorzitter.

AAN DEN HEER W. KROMHOUT, Architect te Rotterdam is het volgende schryven, dat met zijn toestemming wordt gepubliceerd, gericht:

Amsterdam, 3 October 1924.

WelEdelGeboren Heer,

In het verslag van de lezing, gehouden over de beteekenis van Uw werk voor de hedendaagsche Nederlandsche Architectuur, door den Heer Ir. J. Gratama voor de Vereeniging „Opbouw“ (Nieuwe Rotterdamsche Courant, 27 Sept. , komt de volgende zinsnede voor:

„Veel strijd is in het overgangstijdperk tusschen romantisme en realisme gevoerd en vooral tegen de Beurs van Berlage trok men te velde. Kromhout heeft zich in dien strijd geweerd, als leeraar, als propagandist en als uitmuntend schrijver, die frank op zijn doel afging en zich daarbij vele vijanden maakte. Spr. constateerde, dat bij de opening van zijn tentoonstelling de officieele vertegenwoordiging van zijn vakgenooten, van den Bond van Nederlandsche Architecten en van Architectura heeft ontbroken.“

28^e JAARGANG 25 OCT. 1924 N° 25

Wij willen er U opmerkzaam op maken, dat het verband tusschen „de vele vijanden” die U zich maakte (volgens den Heer Gratama althans) en het ontbreken van officieele vertegenwoordiging bij de opening van de tentoonstelling van Uw werk voor het Genootschap A. et A. den geheel *onwaren* indruk wekt, alsof van de zijde van het Genootschap tegenover Uw persoon vijandschap bestaat.

De alleszins gerechtvaardigde hulde, waarvan U dezer dagen het middelpunt zijt, wordt door het Genootschap A. et A. ten volle meegeleefd en wanneer het Genootschap daaraan niet heeft kunnen deelnemen, is dit niet toe te schrijven aan onverschilligheid of, erger nog, aan animositeit, doch aan het feit, dat de organisators van de huldiging aan het Genootschap A. et A. geenerlei officieele uitnoodiging zonden, noch voor de huldiging in American, noch voor de opening van de tentoonstelling van Uw werk.

In het Bestuur van het Genootschap A. et A. wordt deze houding van de organisators van Uw huldiging ten zeerste betreurd, omdat wanneer sprake is van Uw Architectenleven de banden met het Genootschap A. et A. in dat leven o.i. een belangrijke factor moeten heeten, zóó zelfs, dat het initiatief tot een huldiging van het Genootschap had behooren uit te gaan. Het Genootschap A. et A. kan daarin n.l. geen tweede plaats innemen en het negeeren van het Genootschap is daarom dan ook zoo pijnlijk, omdat daardoor verhinderd werd een spontane uiting van de in het Genootschap levende waardeering voor Uw persoon en voor Uw werk. De Heer Gratama heeft thans omtrent de onjuiste gedachten en gevoelens welke door het zwijgen van A. et A. gewekt blijken te zijn, een onthulling gedaan, waarvoor wij hem moeten laken en erkentelijk zijn, daar deze onjuistheid ons thans dwingt U van de werkelijke gevoelens van het Genootschap A. et A. op de hoogte te stellen.

Met de meeste hoogachting,
Voor het Bestuur van A. et A.
(w.g.) C. J. BLAAUW, Voorzitter

Het volgend schrijven werd i.c. ontvangen:

*Aan het Bestuur van het Genootschap A. et A.,
te Amsterdam.*

Mijne Heeren,

Aan Uw verzoek, vervat in Uw brief d.d. 3 October 1924 aan den heer Kromhout om den inhoud van dien brief in Uw Genootschapsorgaan te mogen publiceren, ontleenen we het recht bedoeld schrijven ook onzerzijds te beantwoorden. We zullen het op prijs stellen dit antwoord ook in Uw blad opgenomen te mogen zien.

Het is onjuist, dat het ontbreken van een afvaardiging van „B.N.A.” en „Architectura” bij de opening van de eere-tentoonstelling van Kromhout aan „de organisatie van de huldiging” te wijten zou zijn. Aan het Bestuur van „Architectura” zoowel als aan dat van den „B.N.A.” werd een uitnoodiging gezonden: een uitnoodiging, volgens bijgaand model, zooals alle genoodigden ontvingen.

Het tweede verwijt aan ons, behelzende dat „het initiatief tot een huldiging van het Genootschap (A. et A.) had behooren uit te gaan”, zullen wij niet in zijn waarde onderzoeken: het zal zelfs den oningewijden lezer duidelijk zijn, dat hier alleen van zelf-verwijt sprake kan zijn.

Intusschen is de mogelijkheid, Uw hartelijke woorden aan Kromhout in vriendelijke daden om te zetten nog allerm minst uitgesloten. De collectie bleef bijeen, en er is niet aan te nemen, dat Kromhout een expositie

van U in Amsterdam minder gunstig gezind zou zijn dan hij de tentoonstelling van ons in Rotterdam was. De daartegen door U al bij voorbaat geopperde bezwaren (U sprak van „het innemen van een tweede plaats door het Genootschap”) zullen bij nader inzien zeker ook door U als van te weinig voornamen rang beschouwd worden, om een beletsel te blijven vormen.

Namens het Bestuur van „Opbouw”,
J. J. P. OUD, Voorzitter.
Th. K. v. LOHUIZEN, Secretaris.

VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG 9 JULI 1924.

Na de gebruikelijke voorbesprekingen over het al of niet opschorten wegens de slechte opkomst wordt besloten de vergadering door te laten gaan, daar agenda afgehandeld moet worden.

De Voorzitter opent de vergadering bij punt *b.* der agenda: „Aanwijzen van leden voor de schoonheids-commissie van Amsterdam.” Spreker behandelt in het kort enkele punten uit het reglement voor de nieuwe Commissie, in het bijzonder de bepalingen omtrent het stemrecht van leeken, memoreert de tegenstand die deze bepalingen bij de bouwkundige vereenigingen ondervonden hebben, zonder dat daarmee echter resultaten bereikt werden bij B. en W. en vraagt wie het woord wenscht over dit punt.

De meeningen in de vergadering gaan in twee uiteenlopende richtingen, de eene in de richting van continuïteit, de andere in die van zoo veel mogelijk nieuw bloed in de Commissie. De heer Rutgers in het bijzonder spreekt zich uit voor de laatste richting en is van meening, dat er toch reeds enkelen zijn, die veel te veel belast worden met commissie-werkzaamheden.

De heer Staal merkt op, dat het, door de dubbeltallen die het nieuwe reglement vraagt, minder makkelijk is dan vroeger reeds bij de aanwijzing na te gaan hoe ongeveer de commissie samengesteld zal zijn, daarom is het volgens spreker gewenscht, dat de aanwijzing met wat zorg geschiedt. Spreker heeft een lijstje opgemaakt, dat, in volgorde als door hem voorgesteld goed zou aansluiten bij kandidatenlijst door andere bouwkundige vereenigingen opgemaakt.

De heer Vorkink vraagt de vergadering eerst eigen kandidaten te noemen, voordat over een candidatuur, die mogelijk van andere zijde werd beïnvloed, wordt gesproken. De vergadering wenscht echter de namen te hooren. De heer Staal zou kandidatenlijst willen zien als volgt: Boterenbrood, Gratama, Eibink, Wijdeveld, Blaauw, Lansdorp, Vorkink-Staal.

De heer Vorkink vraagt vergadering daar eigen kandidaten naast of tegenover te willen stellen.

De vergadering blijkt zich echter met gestelde kandidaten te kunnen vereenigen, al vrees ze, dat het aantal ambtenaren-architecte te groot zal kunnen worden. De algemeene stemming blijkt evenwel te zijn, dat de personen hier gesteld moeten worden boven de ambtelijke positie, die zij toevallig innemen, waardoor ook het bezwaar tegen de architect-ambtenaren komt te vervallen en bij acclamatie besloten wordt de lijst van kandidaten te handhaven zooals ze ter tafel werd gebracht.

Punt *c.* van de agenda: „De Rokin-Prijsvraag”.

De Voorzitter licht in den breede de voorgeschiedenis en de bezwaren door het Genootschap tegen den prijsvraag ingebracht toe, ziet er een manoeuvre in, die niets te maken heeft met bouwkunst en stadsontwik-

keling. Men durft geen eigen oplossing aan en hoopt nu moed te zullen kunnen vinden in het resultaat van een prijsvraag, die overigens reeds voor het grootste deel door het Programma werd opgelost. Ook de vergadering blijkt weinig waardeering te hebben voor de wijze waarop hier met halve maatregelen waarschijnlijk meer bedorven zal worden dan goed gemaakt.

De heer Staal, als ter zake kundig Jurilid gevraagd zijn meening te willen zeggen, blijkt door een hevig verlangen bevangen om weg te komen, heeft echter op verzoek van den Voorzitter geen bezwaar nog even te blijven. Spreker kan tegenover zooveel ongeloof niet anders doen dan als Galilei zijn overtuiging te stellen, dat ze draaien zal en prachtig ook die prijsvraag en er best een kan worden met ongekende resultaten. Er is nu bovendien gebleken, dat B. en W. geen principiële bezwaren hebben om belangrijke vraagstukken buiten de bestaande diensten om tot oplossing te brengen. Spreker geeft het Bestuur in overweging te adresseeren om in eenigen vorm tot uitbreiding te komen van wat thans in beginsel door B. en W. is aanvaard. Daar er hier sprake is van eenbuitengewoon probleem, dat langs niet ambtelijken weg tot oplossing wordt gebracht, zal het zeker geen bezwaar kunnen ontmoeten wanneer gepoogd wordt particuliere architecten belast te krijgen met eenvoudige opdrachten als b.v. voor scholen. De architectuur zou er zeker mee gebaat zijn als dit eens geschiedt door anderen dan door steeds de zelfde daarvoor aangewezen ambtenaren.

De heer Rutgers is niet voor adresseeren maar wenscht een meerdere soeplesse betracht te zien om contact te krijgen met betrokken diensten. Spreker meent goed ingelicht te zijn en is overtuigd, dat men er in ambtelijke kringen alles voor voelt en er eigenlijk reeds proeven genomen zijn, die een zeer bevredigend verloop hadden.

Zonder dat de vergadering een eigenlijke uitspraak doet, in welke richting ze wenscht dat stappen gedaan worden, wordt vergadering wegens ver gevorderd uur opgeheven.

J. B.

CONCEPT-NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG 24 SEPTEMBER.

a. De notulen der vergadering van 9 Juli worden voorgelezen en zonder verandering goedgekeurd.

b. *Benoeming van een Verificatie-Commissie.* Bij eerste stemming wordt benoemd de heer Boeyinga en bij tweede de heeren Eibink en Snellebrand.

c. *Voorstel tot verhooging der contributie voor leden en buitenleden.* De voorzitter merkt op, en licht dit toe, dat uit de tegenwoordige verschijning van Architectura blijkt, dat zonder verhooging der contributie geen goed weekblad mogelijk is. De penningmeester geeft cijfers, die dit nader illustreeren. Er zijn, zooals de leden uit een rondschriften bekend is, besprekingen gaande met den B. N. A. om in eenigen vorm tot een fusie te geraken. Het is echter niet uitgesloten, dat de fusie niet door gaat. Bij fusie is er een tekort dat op f 3.200,— geschat wordt en door beide vereenigingen gelijkelijk gedragen dient te worden. Hoe de cijfers zullen zijn wanneer de fusie niet doorgaat, is moeilijk uit te maken. Voorgesteld wordt de contributie te brengen op f 27,50. De heer Roodenburg vindt dit een raar getal en wenscht f 30,—; de heer Bot wenscht de behandeling te verdagen tot de Algemeene Vergadering. De voorzitter merkt op, dat onderhandelingen gaande zijn en het onder alle omstandigheden gewenscht is spoed te maken, daar drie maanden niet te lang zijn om voorbereidingen voor den nieuwen jaargang te treffen.

De heer Bot repliceert. De heer Wormser is van meening, dat de voorgestelde verhooging te laag is. Neemt het voorstel Roodenburg over; is bang dat zelfs dan het blad er schraal uit zal zien, wanneer het tot een op zich zelfstaande uitgave komt. De voorzitter is wat meer hoopvol gestemd, maar meent ook, dat het net zoo min noodig als wenschelijk is het blad meer dan dubbel zoo groot te maken als het thans verschijnt. De heer Eibink informeert naar financiering, meent dat ruimere middelen noodig zijn en ondersteunt voorstel Roodenburg. De heer Bruin merkt op, dat contributie-verhoging onvermijdelijk is, vrees dat A. et A. zich zal ondermijnen, daar er kans gaat bestaan, dat vooral jongeren terug zullen schrikken voor hoge contributie, wat spreker zeer zou betreuren.

De voorzitter kan zich de vrees van den heer Bruin indenken, vergeleken bij de contributie van vakvereenigingen is die van A. et A. echter nog eer te láág dan te hóóg te noemen; zoolang Wendingen uitgegeven wordt, is er onder gegeven omstandigheden nog geen sprake van, dat contributie te hoog is. De heer Kurvers is bang voor daling der Genootschaps-inkomsten. Spreker is daarom tegen contributie van f 30,—, vóór die van f 27,50. De heer Staal wenscht Wendingen los te maken van het Genootschap. De voorzitter merkt op, dat dit contractueel onmogelijk is. Het is natuurlijk te overwegen, maar zou in elk geval afzonderlijk aangekondigd dienen te worden.

De heer v. d. Wey wil contributie in twee gedeelten doen heffen. De heer Wormser merkt op, dat leden een blad krijgen dat voor f 35,— in den handel is. De heer Bruin wil Wendingen los maken van het Genootschap, ziet dan veel meer mogelijkheden. De heer Vorkink spreekt over de groote toename van leden enkele jaren geleden. Dit zijn, wat het nakomen van hun financiële verplichtingen aangaat, niet altijd de ware broeders gebleken. Met enkelen heeft het Bestuur nog al moeite gehad. Afdoende maatregelen zijn toen genomen, zoodat herhaling uitgesloten schijnt.

De heer de Groot acht contributieverhoging gevaarlijk, maar meent, dat, wat noodig is, gebeuren moet. Spreker maakt er het Bestuur een verwijt van, dat het soms betaalkrachtige leden tegen zich heeft ingenomen, die daardoor zijn weggegaan. De voorzitter merkt op, dat het zeker onjuist zou zijn wanneer bij den „choc des opinions” waar nog al eens sprake van is in het Genootschap, het Bestuur de meest kapitaalkrachtigen op een bijzondere wijze zou ontzien. De voorzitter vraagt, wie van de aanwezigen tegen verhoging is. Niemand is tegen verhoging.

De voorzitter brengt het verstrekkende voorstel in stemming. Met 12 stemmen vóór en 11 tegen wordt de contributie-verhoging tot f 30,— aangenomen. Het tweede voorstel tot verhoging der contributie tot f 27,50 wordt daarna met algemeene stemmen aangenomen. De voorzitter is van meening, dat, hoewel de vergadering haar sanctie gaf aan een verhoging tot f 30,—, voorloopig volstaan zal kunnen worden met de verhoging tot f 27,70.

d. *Ballotage en Installatie.* Na ballotage worden aangenomen de dames: R. M. Wichers Wierdsma en A. Beuks en de heeren: F. S. Baartman, H. Benninck Jr., B. Brandts, E. Rozema, J. B. van Dam, Gijs Lindeboom, P. J. M. Zeegers, T. J. Zeegers, Fr. Gerritsen, A. Kraaijenhagen, M. O. Meek, C. J. Grutterink, S. de Graaff, M. A. van Heuven, Gaetano Minucci, G. Westerhout en A. de Groot.

En werden geïnstalleerd de leden: Mevr. Roelofs-Bleckmann, de heeren: E. Caspers, W. J. v. d. Meer, M. Baugniet, A. J. van Eck en W. Huistra, die door den Voorzitter welkom worden geheeten.

Druk Dieperink en Co. HOUTSNEDE VAN B. ESSERS.

e. Rondvraag. De heer v. d. Wey vraagt overweging, de contributie in twee gedeelten te heffen. De voorzitter zegt overweging toe. De heer Boeyinga vraagt waarom het Bestuur zoo weinig aandacht schonk aan het jubileum van den heer Kromhout. De voorzitter merkt op, dat den organisators van het feest hier schuld treft; het is van het Bestuur niet te verwachten, dat het op de hoogte is van alle 60e verjaardagen. Dat het Genootschap niet mee feest vierde, doet overigens ook in geen enkel opzicht afbreuk aan de waardeering, de groote waardeering zelfs, die het Genootschap voor het werk van den heer Kromhout heeft. De meeningen loopen uiteen op welke wijze Kromhout toch nog gehuldigd zou kunnen worden. De heer Boeyinga dringt er sterk op aan, dat het Bestuur zich tot de Rotterdamsche tentoonstellings-comité zal wenden. Een gedeelte van de aanwezigen meent, dat Kromhout, die

zijn werk reeds op zooveel tentoonstellingen zag, op een andere wijze gewaardeerd moet worden, bovendien zou het niet makkelijk zijn thans een geschikt lokaal te vinden. De heer Wormser stelt voor een nummer van Wendingen aan den heer Kromhout te wijden. De heer Boeyinga repliceert. De heer Staal merkt op, dat er niet gesproken is over de fusie van de weekbladen; er kan geen sprake zijn van fusie met een orgaan van den B.N.A.; er moet gesproken worden van het blad van den heer Mieras. De vergadering blijkt wegens het late uur niet bereid op dit nieuwe gezichtspunt in te gaan en wordt door den voorzitter gesloten. J. B.

VAN DE REDACTIE. Voor belangstellenden in het in Architectura Nos. 22 en 23 opgenomen artikel over z.g. anonymiteit der Middeleeuwsche Meesters, zij vermeld, dat dit artikel verscheen in het nummer van October 1923 van „La Renaissance.”

Tot haar leedwezen was het de Redactie niet mogelijk alle cliché's uit het oorspronkelijk artikel te plaatsen.

Nog zij vermeld dat het vertaald werd door Mej. Erna van Osselen.

„**LES AMIS DE ROOKER**” Zaterdag 18 Oct. is in de zaal Heijstee Heerengracht 545 de expositie geopend van het werk, dat een 60 tal, in Parijs wonende, beeldende kunstenaars hebben afgestaan voor het Bob Rookerfonds. Er bevinden zich velerlei nationaliteiten onder: Russen, Japanners, Spanjaarden, Italianen en Hollanders. Gedurende de expositie, die geopend blijft tot 15 Nov. (vrij entree) zullen er eenige muziek- en voordrachtavonden gegeven worden, waartoe van verschillende zijde de medewerking is toegezegd.

De invitatiekaarten zijn verlucht door een houtsnede van B. Essers, terwijl John Radecker twee litho's teekende voor de affiches. (Worden afgebeeld in het volgend nummer.)

INGEZONDEN. Aan Redactie van „Architectura” te Amsterdam. Zeer Geachte Redactie, Mag ik u een plaatsje verzoeken voor bijgaand schrijven, inzake de tentoonstelling „Winkelgalerie te 's-Gravenhage”. In uw blad van 4 October lees ik: „Prof. Ir. M. J. Granpré Molière leidde de tentoonstelling met een kort woord in, waarbij hij zeide, wat 't werk betreft, aan de jury een zekere lichtzinnigheid was opgevallen... enz.” Ik was dan op de opening, zat op de eerste rij en meen het openingswoord goed gevolgd te hebben. Den indruk, dien ik van de woorden van den spreker kreeg, was deze:

Onder de inzendingen was veel, zeer veel zelfs dat getuigde van den ernst van de ontwerpers, maar ook zijn er bij, die niet van lichtzinnigheid zijn vrij te pleiten. In dit verband maakt de rede van den Professor een enigszins anderen indruk.

Maar nu wat mij opviel; ik, die al veel tentoonstellings-lief-en-leed gezien heb, zij het dan niet op het gebied van bouwkunst-tentoonstellingen. Voor mij voldeed het tentoonstellen niet. De bovenzaal was groot genoeg om er nog wat meer ontwerpen onder te brengen. Ik kan mij de gegronde ontstemming van de inzenders, wier ontwerpen op donkere trapgangen hingen, indenken.

En wat zal die groote bovenzaal leeg zijn op een gewonen dag!

Als de commissie b.v. op een stellage, zooals dat dikwijls op kunstbeschouwingen gebeurt, had geëxposeerd wat nu verstopt was, dan hadden veel meer een plaatsje gehad in de groote bovenzaal en was de bezichtiging en vergelijking voor de bezoekers gemakkelijker geweest.

U zeer dankend voor de plaatsruimte,

Amersfoort, 9 October 1924.

Mevr. P. P. SCHIEDGES.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL

REDACTIEADRES J. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

BOUWKUNST REACTIE DOOR C. VAN EESTEREN.

In zijn serie artikelen over „Levensopvatting en Bouwkunst” in de „N. R. C.” constateert de heer Kropholler „verdieping van het geestelijk leven” en beweert, dat daarom *weer een taak* voor de z.g. „Christelijke Bouwkunst” (met hoofdletters) is weggelegd: „*die van voor te gaan*”.

Waarde heer Kropholler, wanneer het leven dieper beleefd wordt, wordt ook de materie dieper beleefd; vandaar het door U gewraakte toepassen „der moderne materialen in al hun rechte, fijne, gelijke gladheid, zooals de geraffineerde techniek die levert.”

Bouwkunst heft het materieele van het materiaal op, door het materiaal zoo sterk mogelijk als materie te doen beleven, niet door er geest in te blazen, die is er, dit voor de liefhebbers van den geest, al in; het komt er slechts op aan dit spanningscomplex materie genoemd, door de bezigheid „bouwen” actief te maken; waardoor voor een oogenblik het schoone, d.i. het volmaakte bereikt wordt.

Dit is een proces, dat met uwen geestelijken waardemeter niet te bepalen is.

En waaruit blijkt nu dit voorgaan der z.g. „Christelijke Bouwkunst”. U beweert, dat *weer een taak* voor dit soort kunst is weggelegd. Het is nooit aangetoond, dat de Chr. kunst eens voor ging; het was juist altijd de kunst zonder dit attriboot, die het Christendom, toen dit zich zelf overleefd had, steeds voorging.

Dit Christendom paste zich steeds aan en ook nu is met den besten wil niets als een achter-aanhinken te bespeuren. Voorzover voorbeelden noodig zijn, wijs ik op het z.g. verder ontwikkelen van Berlages zeker niet Christelijke denkbeelden in de „Roomsche Bouwkunst”. Speciaal in Rotterdam zijn de voor verschillende roomsche doeleinden gestichte gebouwen parodiën op elke nuance in de moderne bouwkunst. Zoover gaan dus zelfs de wenschen der z.g. „Chr. Bouwkunst”, dat zij elke uitwas der „moderne bouwkunst” onderstreept.

De menschheid der 20ste eeuw is noch beter noch slechter dan in de door U zoozeer geprezen Rothenburgsche of Brugsche eeuw. De accenten liggen echter anders.

Onze eeuw heeft haar eigen problemen, die zij op haar manier zal oplossen en de schuld zal bij de architecten liggen, wanneer zij in de bouwkunst falen zal. De scheppende mensch zal zijn eigen tijdperk, en daaroverheen erkennen, doet hij dit niet, dan is hij niet in staat werkelijk scheppend te zijn.

Een belangrijk probleem van onzen tijd is bijv.: het collectieve woonhuis ook door U in den vorm van groote woningblokken aangetroffen, d.w.z. het collectief wonen in het algemeen, te perfectioneeren. Wanneer dit volmakingsproces openhartig en eerlijk zal worden ter hand genomen, zal de schoonheid vanzelf aanwezig zijn in de te bereiken oplossingen. Dat onze tegenwoordige gebrekkige collectieve levens- en woonvorm

„de groote stad” leelijk is, is mede een gevolg van de door U in bescherming genomen levensopvatting, welke den schijn voor het wezen stelt.

De huurkazerne heeft, welke gebreken haar ook mogen aankleven, den mensch een grootere individuele vrijheid en onafhankelijkheid doen kennen, welke hij niet meer verliezen wil. Onze veel geroemde villaparken en tuinsteden, bewoond door hen, die de stedelijke huurkazerne ontvlucht zijn, door een die dus haar vrijheid gekend hebben, zijn niet anders als huurkazernes met wanden van levend groen.

De decentralisatie kan dan ook de stad niet redden. Het probleem der huurkazerne moet tot een oplossing worden gebracht.

„Terug naar natuur en waarheid”, zooals U schrijft, is dan ook een phrase. Zoowel de natuur als de waarheid, behoeven slechts beleefd te worden om ze te kennen. Daarvoor is geen terug noodig, deze zijn in het heden te beleven.

U graaft gestorven waarheden als: „in benadering uitgevoerde cirkels” te Reims en ongelijke torens aan de „Notre Dame” te Parijs weer op en verdraait ze, door ze op tegennatuurlijke wijze te gebruiken, in hun tegendeel.

Het karakter van onzen tijd is nu eenmaal nauwkeurigheid en eenheid als gevolg van andere werkwijzen, enz. Dit niet te erkennen is onnatuurlijk en oneerlijk en zal zich wreken wanneer men nauwgezet en nauwkeurig onnauwkeurige en benaderde roosvensters en torens gaat construeeren.

We weten nu toch wel, dat het architectuurprobleem geen vormprobleem a priori is en dat dergelijke historische voorbeelden niets bewijzen als ze buiten hun tijd van ontstaan bezien worden.

Architectonische vormen als vormen op zichzelf bestaan niet. De gedachtegang, een nuttigheidsvorm tegenover een kunstvorm, was speciaal eigen aan de vorige eeuw. Wij hebben deze gedachtegang overwonnen en kennen beide slechts in eenen vorm: de volmaakte vorm of het vormlooze en dit gedacht ten opzichte van het materieele, machtelooze, vooropgezette vormbegrip van leden.

Alle door den mensch gecreëerde vorm, zijnde architectuur in ruimten zin, ontstaat als verstoffelijking van levende gedachten, als voldoening der meest reële behoeften en noodzakelijkheden.

Tot zoover een korte weerlegging van Uw betoog „Levensopvatting en Bouwkunst”, dat merkwaardigerwijze uitgelopen is op een stellingsname in de door U opgeworpen kwestie „Amsterdamsche of Rotterdamsche richting”.

Van „het voorgaan der z.g. Chr. Kunst”, welke gedachte door de geheele artikelenreeks heen schemert, kan ik in het werk van de door u genoemde architecten allermint iets bespeuren.

Wel zie ik bij eenige dezer architecten, zooals Oud, Verschoor, Granpré-Molière, hoewel bij den laatstgenoemden misschien tegen wil en dank, een sterke behoefte aan de door U verdoemde geraffineerde techniek.

DRUK DIEPERINK EN CO.

LITHO VAN J. RÄDECKER.

Indien dan ook naar een tegenhanger op de z.g. „Amsterdamsche Richting”, welke de individuele vorm terwille van het scheppend individu en de vorm zelf ceëert, gezocht wordt, zou ik aanraden deze op te speuren bij die jongeren, welke in het elementair belevan der te vervullen opgave met de minst mogelijke en meest volmaakte technische middelen een maximum aan schoonheid bereiken willen. Dit streven is niet plaatselijk en is ook te Amsterdam te constateeren. Een z.g. „Rotterdamsche Richting” uit allerlei niet bij elkaar behorende elementen te construeeren heeft geen zin. Dat U voor uw doel een z.g. „Rotterdamsche Richting” tegen een z.g. „Amsterdamsche Richting” zoudt willen uitspelen, is te begrijpen.

Den architecten zij dit doel klaar; het is de reactie, die probeert terrein te winnen.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

ZENTRALBLATT DER BAUVERWALTUNG. No. 35. E. Schultze herinnert aan de ongeveer een eeuw geleden verschenen „Vorbilder für Fabrikanten und Handwerker, auf Befehl des Ministeriums für Handel, Gewerbe und Bauwesen herausgegeben von der technischen Deputation für Gewerbe” P. C. W. Beuth, der grosse Organisator der Gewerbeförderung in Preussen (stichter van de eerste kunstnijverheidsschool) en Karl Friedrich Schinkel sind die Schöpfer dieses grosszügig angelegten Werkes”. Schinkel teekende er 25 bladen voor. Het werd zeer gunstig beoordeeld, o.a. door Goethe, maar veel resultaat had het niet. Dat doet zoo denken aan een andere regeeringsuitgave; ons album met woningplannen, dat een maand na de verschijning al vergeten was...

Zu dem Entwurfe einer neuen Bauordnung für Berlin. Von Oberbaurat a. D. Redlich. Met de Musterbauordnung für Preussen moet rekening worden gehouden. Het ontwerp is voorgelegd aan de architecten-, de grond-

eigenaren- en de huurdersverenigingen. Maar eventjes 9 Bauklassen zijn ontworpen; voor 3 ervan is de maximum hoogte 10 M., voor de 3 x 2 overige resp. 12, 16 en 20 M. Maar in alle klassen mogen Geschäftshausbaublöcke 1 verdieping extra hebben, waardoor de maximum hoogte 24 M. wordt. 10 M. tot nu toe 12 M. is de maximum hoogte aan straten in de oude stad van minder dan 10 M. breedte, 1 : 1 de normale verhouding van straatbreedte tot gebouwhoogte. D'r wordt ook gewerkt met Ausnutzungsziffern en alleringewikkeldst — en niet gelukkig — zijn de bepalingen voor binnenplaatsen en hoekperceelen. Ook de Berlijnsche architecten zullen wel eens zuchten: De bouwverordening moest maar uit 2 artikels bestaan: Art. 1. Het is verboden te bouwen. Art. 2. Van het in het vorige artikel bepaalde kan vrijstelling worden verleend.

Schrijver kant zich tegen de begunstiging van de Geschäftshausbauten, vreest daarvan vooral grondprijzen- en huurverhoging over de heele linie. „Die hohen Geschäftshausbauten in anderen Weltstädten können nicht als vorbildlich anerkannt werden”. „Unsere öffentlichen Bauten haben jetzt schon Mühe sich bemerklich zu machen. Was das städtebaulich bedeutet, kann schon jeder Laie ermessen. Die vielen heut in Geschäftshäusern am Tage brennenden Lampen sind ein Beweis, dass die betreffenden Räume infolge der bisher schon gewährten Begünstigungen nicht ausreichend oder nicht genügend belichtet werden können und dass die Baupolizei mit diesen Begünstigungen schon zu weit gegangen ist”. „Die vorgesehenen Vergünstigungen sind heute, wo das Streben nach Bodenreform und nach Förderung der öffentlichen Gesundheit ein allgemeines ist, nicht verständlich.”

No. 39. Een verslag van het stedenbouwcongres van dezen zomer door J. Stübgen. „Viele der niederländischen Neubauten machten auf die Fremden einen sehr ungewöhnlichen Eindruck; manche wurden mit Kopfschütteln betrachtet.”

Voor de laatste maal een dergelijke aanhaling. We weten nu zoo zachtjes aan dat op een wandeling of autotocht door Nieuw-Amsterdam kopschütteln internationaal te doen gebruikelijk is. Delireeren komt ook voor, maar Dr. Stübgen is bij de tachtig.

LA CITE. No. 11. Les travaux graphiques de Jozef Peeters. Stellig heeft niemand hier te lande het zoo ver gebracht in het onleesbaar maken van wat gelezen moet worden; hopelijk hebben de Antwerpenaren het ver gebracht in het lezen van wat zoowat onleesbaar is.

L'HABITATION A BON MARCHÉ. No. 5. M. Carnot, président de l'exposition Paris '25 dit notament: „Pour l'honneur de notre pays, faisons de l'art moderne.” — Eigenaardig artikel toch, die honneur de la patrie: van 1914—1918 moest er voor gevochten en gestorven worden, in '20 en '24 voor geathletiek en voetbal, en nou waarempel moderne kunst uit den grond gestampt voor de kunstnijverheids-Olympiade van '25. Pour l'honneur de notre pays, faisons de l'art moderne... Allons enfants de la patrie...

No. 6 La cité-jardin du Kapelleveld à Woluwe-St. Lambert. Een interessant geval. Een tuinstadwijk van een 500 woningen ontworpen door van der Swaelmen op een mooi terrein bij Brussel. Architecten: Hoste, Pompe, Hoebe, en Rubbers. In uitvoering. L'art moderne en marche. Gaan zien als 't klaar is.

BOUWEN. No. 13. In het artikel Stedebouw en rationalisme van Ir. P. K. van Meurs treft deze zin: „Wij kunnen verwachten dat de logische ontwikkeling zal leiden tot verkeersnetten in den vorm van een grafostatisch krachtlijnstelsel, waarin de breedte van iederen verkeersader evenredig is aan de voor het evenwicht van het stelsel noodige kracht.”

HET BOUWBEDRIJF. No. 2. Weer elk wat wils biedt het blad van Scharroo, Wattjes, Wils. Jan Wils gaat voort „little things that matter” te publiceren. Prof. Wattjes tracht den eigenbouwers „eenig gevoel bij te brengen voor de charme van een eenvoudige, zakelijke architectuur” en A. J. Kropholler houdt „beschouwingen over bouwkunst” met ongeveer gelijk doel die hij opdraagt aan Dr. Berlage. Zijn inzichten zijn sinds 1907 dezelfde gebleven. Hier het voor A. et A. bestemde gedeelte:

Te veel wordt in onzen tijd de bouwkunst, die eertijds zoo schoone, universele volksuiting, het monopolie van uitzonderlijke geesten. In de 19de eeuw was zij het reeds van de conventionele bouwmeesters, wat niet veel beter was. Zij heeft dan ook de belangstelling van de leken verloren, tenzij men als zoodanig wil beschouwen de in de laatste jaren gekweekte „Schwärme-

rei”, die hoofdzakelijk uitgaat naar het nieuwste snuffje van excentriciteit. Het is den leek bijna niet meer uit het hoofd te praten, dat de grootste verdienste van een bouwmeester is, iets „noch nie dagewesenes” te scheppen. „Men schijnt thans Goethe's vers tot zinspreuk te nemen:

Hans sagt: Ich bin von keiner Schule.
Kein Meister lebt, mit wem ich buhle.
Auch bin ich weit davon entfernt
Dass ich von Toten was gelernt.
Das heisst: (wenn ich ihn wohl verstand:)
Ich bin ein Narr auf eigener Hand.”

Op wonderlijke wijze hiermee in strijd lijkt mij deze op zich zelf al wonderlijke uitspraak: „Ongetwijfeld is het scheppen van nieuwe vormen het essentieele werk van iederen bouwkunstenaar.”

Verder o.a. een gevelschema voor de Indische buurt van G. J. Rutgers. „Dat bouwkundige problemen van de eerste orde hierbij diepgaand in studie zijn genomen, blijkt duidelijk.” „Dit woningblok is dan ook wel tot de allerbelangrijkste van de laatste jaren te rekenen.”

Alleen voor Redactie en Besturen!
Ik zou de onnoozele vraag willen stellen of dit afgevaardigd lid volgens de vriendelijke wensch van de statuten van A. et A. zijn werk wel eerst ter publicatie aan de redactie's van de organen van A. et A. voorlegt.

KLEI. No. 14. Zweedsche architectuur: Het stadion van Stockholm. De Amerikaansche „Ideal Wall” (Duitsch Katona systeem.)

Op de afwijzing van den B. N. A.:

For east is east and west is west
And never the two will meet....

W.B.

PRIJSVRAAG WINKEL-GALERY MET CAFÉ-RESTAURANT AAN DE LAAN VAN MEERDERVOORT TE 'S-GRAVENHAGE.

JURY-RAPPORT. De prijsvraag ondervond groote belangstelling en mag zeer zeker als geslaagd worden beschouwd.

In het algemeen kan worden gezegd, dat het tekenwerk op een hoog peil staat. Het gehalte der ontwerpen staat in vele inzendingen achter bij de vaardigheid der voorstelling.

Het grootste deel der ontwerpers heeft het plan in de hoofdzaken niet beheerscht; de vereeniging van café en winkelgalerij, tot een harmonisch geheel, waarbij beide elementen een eigen uitdrukking verkrijgen, is aan het meerendeel niet gelukt.

Hoewel de groote verscheidenheid der inzendingen een algemeene beoordeeling niet toelaat, kan toch wel worden vastgesteld, dat de vormgeving meer belangstelling heeft ondervonden dan de compositie; er is een voorkeur merkbaar voor vormen van een grilligheid of uitgelezenheid, die hooge eischen stellen aan den ontwerper; bij de minder begaafden of geoefenden leiden deze zeer licht tot verwildering en zinneloosheid.

Een groot gedeelte der ontwerpen, die deze zwakheden in sterke mate vertoonden, werden reeds dadelijk ter zijde gelegd.

Daarbij werden ook die inzendingen, die om één of andere reden niet aan het programma voldeden, van beoordeeling uitgesloten.

Bij eerste schifting bleven van de 153 inzendingen 45 over. Deze geven de jury aanleiding tot de volgende opmerkingen:

1. *Hans*. Dit werk getuigt in alle deelen van een gezonde en ernstige opvatting; het is sober in onderdeelen, maar de accenten zijn zorgvuldig overwogen; dienovereenkomstig is de architectuur duidelijk en gaaf. Het tekenwerk is vlot; enkele kleine tekortkomingen in plan en opstand mogen op rekening van deze vlotheid worden geplaatst.

2. *Vis a vis*. De plattegronden hebben karakter, maar zijn niet zonder gebreken; het trappenhuis is aan de gevel-verdeeling opgeofferd; de ingang van het café in de winkel-galerij is niet gunstig. De architectuur heeft groote kwaliteiten; deze is zeer overwogen, hoewel wat te zwaar van plastic.

3. *Plastiek*. De plattegrond heeft goede kwaliteiten; de silhouet van het plan is aantrekkelijk; de gevels zijn, ondanks een te ingewikkelde en kostbare behandeling, tot een harmonisch geheel verwerkt.

4. *Cambrinus*. De plattegrond treft om gelukkige vondsten; het trappenhuis is zoowel in plan als in opbouw, zeer goed gelegen. De architectuur

DRUK DIEPERINK EN CO.

LITHO VAN J. RÄDECKER.

staat niet op eenzelfde peil; de vormgeving is bepaald ongevoelig. De wijze, waarop de galerij is opgelost, is hard; het groote gewelddadig geleede raam-motief van het café-restaurant, sluit zich daar ook niet gelukkig bij aan.

5. 1924. De plattegronden zijn voortreffelijk; de winkel-galerij heeft aantrekkelijke eigenschappen; daar staan evenwel storende kwaliteiten in de architectuur tegenover, zooals de wijze waarop de wand boven de galerij gesteund wordt door dunne zuilen en glazen lichtbakken. De perspectief-teekening verdient alle lof.

6. *Labor*. De indeeling van het café-restaurant is alleszins bruikbaar; ook de architectuur van dit gedeelte is interessant van ontwikkeling; de winkel-vleugel doet daartegenover te arm. De bouwvormen zijn niet sterk.

7. *Rivoli*. De plattegronden zijn vrij zwak; de galerij is goed van rythme; vooral is de eenheid van de galerij met de wand daarboven goed doorgevoerd; daarbij valt de architectuur van het café-restaurant af; in de aansluiting ontstaat een zeker conflict.

8. *J. P. S.* De plattegronden zijn verdienstelijk; de architectuur zoowel als het tekenwerk zijn zuiver en goed van eenheid; het karakter is wat stroef, vooral in den vorm van overkraging der galerij; de doorgehaalde horizontale lijnen geven een twijfelachtig verband van twee zeer verschillende elementen.

9. *Veronese*. De plattegronden zijn eenvoudig en beknopt; het tekenwerk is correct; de architectuur is beschaafd en harmonisch en geeft een goede

silhouette. Daartegenover voldoet de winkelgalerij niet aan den eisch en de doorvoering van het zelfde motief in de ramen van het café-restaurant is zwak.

10. 4 6 6. De plattegronden hebben verdienste; de gevels zijn beschaafd, maar eenigszins leeg; het ineengrijpen van de hooge en lage motieven, met zeer geringen voorsprong, is niet gunstig.

11. *Bart*. De plattegronden zijn niet beheerscht; het café-restaurant is in de gevels zwak van oplossing; de vormgeving mist gevoeligheid.

12. *E*. De plattegronden zijn oppervlakkig bekeken; de teekeningen geven onvoldoende toelichting van de bedoelingen; de architectuur is niet beheerscht.

13. *Norge*. De plattegronden zijn niet voldoende bestudeerd; de architectuur is te gezocht en de beide hoofd-motieven zijn niet goed tegenover elkaar uitgewogen. Het tekenwerk is verdienstelijk.

14. *X. & Y*. De plattegronden zijn zeer onvoldoende; de kracht is te veel gezocht in details en te weinig in een goeden opbouw. Het tekenwerk is zorgvuldig.

15. *Why not*. De plattegronden zijn niet beheerscht; de details zijn verzorgd, maar de eenheid van de beide delen ontbreekt; de aansluiting is bepaald zwak.

16. *Combinatie*. Een zeer middelmatige plattegrond, ofschoon de silhouette van het geheel goed is, moet toch bedenking worden geuit tegen de wijze waarop de gevel boven de galerij, voorbij dien van het café-restaurant, is geschoven; dit is een decoratief maar geen architectonisch effect; de balustrade van de galerij is ongewenscht.

17. *Poging*. De plattegrond is omslachtig en ondoelmatig; de overeenstemming van de hoofd-motieven is gewelddadig; de overgang is niet sterk en de hoek-oplossing is gezocht.

18. *A*. De plattegronden zijn ondoelmatig en geforceerd; de gevels zijn in alle opzichten zwak; de opvatting en het detail van den winkel-vleugel, zijn niet zonder fijnheid.

19. 13 *winkels*. De plattegronden zijn niet bestudeerd; de architectuur van den winkelvleugel is verdienstelijk; daartegenover is het hoek-complex zwak opgelost, evenals de aansluiting daarvan aan de galerij.

20. *Economie*. De plattegronden zijn niet gelukkig; beneden is ruimte verspilling; de boven-toegangen zijn onvoldoende; de architectuur is ernstig van opvatting, maar eenigszins dor.

21. *Exploitatie*. De plattegronden zijn goed; de architectuur wordt vertoebeld door gezochte details; de indruk is zwaar en eenigszins onbehaaglijk; het tekenwerk is vast, hoewel min of meer ruw.

22. *Verandering*. De plattegronden laten te wenschen; de ligging van den trap is zeer ongeschikt; de vormgeving is eenigszins onbehouwen; de verdeling is onhandig en de bovenbouw, boven de galerij, rust te zwaar op de pijlers.

23. *Haganus*. Plattegrond en vormgeving zijn beide geforceerd; de ramen zijn onbruikbaar, evenals de vorm van de biljartzaal; het tekenwerk is verdienstelijk, vooral dat van het detail.

24. *Celcius*. De plattegronden zijn onvoldoende; de hoofdvorm van het ontwerp is goed, maar de details zijn grof en werken irriterend door het veelvuldig gebruik van horizontale motieven.

25. *Pogen*. De architectuur is te onsamenvattend; de café-gevels zijn onvoldoende en wifelend van oplossing.

26. *Astmaklaris*. De plattegronden zijn goed, al is de opgang naar boven niet gunstig; de galerij vertoont aardige details, maar het geheel is wat droog en de hoek-oplossing is plomp.

27. *H. D.* De plattegronden zijn onvoldoende bestudeerd; de massawerking is goed; de ontwerper heeft gemak van tekenen en detailleren, maar de wijze waarop de gevels zijn bezaaid met decoratieve motieven, is niet aangenaam; in de torenspits wordt de vormgeving zelfs banaal. Het tekenwerk heeft verdienste.

28. *Zuil*. De plattegronden zijn onvoldoende bestudeerd; tekenwerk en details vertoonen artistieke kwaliteit; de doorzetting van de galerij-motieven in de vensters van het café-restaurant, is slecht.

29. *Residentie*. De plattegronden zijn zeer onvoldoende; de architectuur van de galerij heeft wel verdienste, maar het geheel is toch verward.

30. *Kopblok*. De architectuur heeft zekere distinctie, maar is gewild; de

lage galerij met looze bovenruimte en slechte verlichting van de w ontoelaatbaar.

31. *Galerij*. In de plattegronden valt een slechte verbinding met de verdiepingen op, de galerij heeft verdienste, maar de aansluiting aan den hoek-bouw verraaft een zeker tekort aan stijlbegrip. Het tekenwerk is gevoelig.

32. *La Residence*. De ondergeschikte ruimten van het café-restaurant zijn onvoldoende; de samenhang van architectuur-motieven, is zwak; de gevels van het café-restaurant geven geen uiting aan de bestemming.

33. *Corrie*. De plannen vertoonen hetzelfde gebrek als 32; ook de ingang tot de vergaderzaal is ontoereikend; een winkel-travée op zich zelf beschouwd, is zeer verdienstelijk, maar in de totaalwerking schiet het ontwerp tekort.

34. *Eenwoud*. De plattegronden zijn onvoldoende; de doorvoering van de galerij-motieven in het café is verkeerd; de vormgeving is min of meer stug.

35. *Horo*. De plattegronden zijn slecht; dienovereenkomstig is de compositie onvast; de gevels geven een onrustige verwerking van elders beter toegepaste motieven.

36. *Eeksoj*. De toegang naar boven is ongeschikt; de architectuur is rustig, maar te eentonig; het café-restaurant komt in de gevels niet tot voldoende uiting.

37. *Solness*. De plattegronden zijn onvoldoende; de gevels zijn te zeer op het effect gewerkt; het beste geslaagd is de galerij met gevel, maar in het café-restaurant komen de gebreken sterk naar voren.

38. *Colitor*. De plattegronden zijn karakterloos; het ontwerp is wat ongewoelig; het verband der hoofd-motieven is onvoldoende.

39. *Z*. Het plan van het café-restaurant is gezocht door den ovalen vorm van de boven-verdiepingen; het effect is voor de omgeving te geweldig, hoewel de winkel-travée aan indeeling verdienste heeft, is de uitwerking van de gedachte te grof. De gevels zijn smakelijk voorgesteld.

40. *Onder door*. De plattegronden hebben goede kwaliteiten, maar het verband met de boven-verdiepingen is te omslachtig; de bouw heeft een goede omtreklijn; er is evenwel gebruik gemaakt van motieven, die een grootere beheersching vereischen.

41. *Combinatie*. De borstwering van de galerij is ongewenscht; de ramen zijn te klein; de architectuur heeft verdiensten, maar schiet in eenheid tekort.

42. *A*. Het plan is gezocht en geforceerd, hetgeen noch aan het inwendig, noch aan het uitwendig ten goede komt.

43. *Pam*. De plattegronden zijn slecht bestudeerd, hetgeen vooral blijkt in het trappenhuis. De gevels hebben verdienste, maar zijn niet zonder gezochtheid.

44. *Uit economisch beleid*. De plattegronden hebben goede kwaliteiten; de gevels zijn rustig en ongezoekt, maar wat arm. Het tekenwerk valt te roemen.

45. *Winkel-galerij*. De plattegronden zijn zeer verdienstelijk; de vormgeving zoowel als het tekenwerk zijn correct; het geheel is wat droog, hetgeen vooral in de silhouette opvalt.

Na de tweede schifting bleven alleen de Nos. 1—8 over. Aan het ontwerp motto „*Hans*” werd met algemeene stemmen den eersten prijs toegekend. Na langdurige bespreking werden aan de 7 andere inzendingen de overige prijzen en eervolle vermeldingen als volgt toegekend: „*Vis a vis*” en „*Plastiek*” deelen te zamen den tweeden en derden prijs. De vierde prijs werd toegekend aan „*Cambrinus*”; de eervolle vermeldingen aan de inzendingen aan de inzenders met de motto's „1924”, „*Labor*”, „*Rivoli*” en „*J. P. S.*”. Bij het openen van den naambrief bleek de eerste prijs te zijn gewonnen door den heer A. J. WESTERMAN te Amsterdam. Bij verdere navraag werden ons de namen bekend gemaakt van de overige rpsij-winnaars:

Vis á vis:	H. ONNES, Den Haag;
Plastiek:	A. RUSSCHER, Rotterdam;
Cambrinus:	J. M. LUTHMANN, Den Haag.

Van de eervolle vermeldingen:

Labor:	A. en G. BOSMA, Den Haag;
Rivoli:	J. M. VAN HARDEVELD, Amsterdam;
J. P. S.:	A. BAKKER EN VAN HERWIJNEN, Dordrecht.
1924:	Wenscht onbekend te blijven.

10 October 1924. Namens de Jury, M. J. GRANPRE MOLIERE. N.B. Motto's in een volgend nummer.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES !.F.STAAL,WETERINGSCHANS83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

DE JAARBEURSGEBOUWEN TE KEULEN. Het Jaar-beursgebouwencomplex is, als permanente bouw bedoeld, uit vuurvast materiaal opgetrokken. Doelmatigheid en bezuiniging dwongen tot eenvoudige architectuur.

Aldus ongeveer zegt ons het typografisch wel goed verzorgde boek der „Kölner Messe”.

In hoeverre dit als een bezwaar moet worden opgevat voor het tot stand komen van goede architectuur staat er niet bij.

Wie echter hooge verwachtingen mocht koesteren omtrent de laatste uitingen der Duitsche architectuur, zal in deze afbeeldingen — behalve misschien het interieur der Hallen — weinig vinden dat hem bepaald verrassen zal.

Hoewel men dan ook bijna nergens den indruk krijgt van eenige verfrisching of vernieuwing — of — laten we zeggen — van eenige verdere ontwikkeling van hetgeen ons al reeds lang van het werk van Duitsche architecten bekend is — is hier toch gelukkig ook nergens sprake van eenige slappe of beteekeninglooze „stijlvorm”.

Zonder nu juist het treffend karakteristieke of meest harmonische in samenstelling en verhouding te verwachten, verlangt men onwillekeurig naar een boeiender vormgeving.

De buiten architectuur der Oost- en Westhal, hoewel uit goede eenvoudige brokstukken bestaand, is vrij slecht van onderlinge samenhang en verhouding.

Veel beter is het interieur: de ingangshal, de Ehrenhof is goed en rustig van ruimtewerking, terwijl ook de z.g. groote hal, waarvan wij hier slechts een blik vanaf de galerij afbeelden — goed geslaagd is — althans interessant van vormgeving.

Een verdere uiteenzetting in het boek der „Kölner Messe” geeft ons veel cijfers van inhoud en oppervlakte, welker opsomming wij den lezer maar zullen sparen. Het slot vermeldt nog, dat het ontwerp der gezamenlijke Jaarbeursgebouwen gemaakt is door den Oberbaurat Verbeek en Baurat Pieper, die tevens de leiding van den bouw voerden. Het werk dezer bouwmeesters verdient in zooverre de aandacht, dat het interieur zeker geslaagd mag heeten en niet terug is gegaan tot de nu al zooveel besproken en bestreden stijlnabootsing, al hadden we — nu ja — vijf jaar na den oorlog eens een betere en frisschere architectuur verwacht met meerdere beloften, dan tien jaar daarvoor al reeds de Duitsche bouwkunst ons scheen te zullen gaan verwezenlijken.

MAX SPEIJER.

PRIJSVRAAG VOOR MONUMENTALE LANTAARNS OP DEN DAM.

Ingekomen vragen en antwoorden.

Vraag 11. Sub 3: „Beschermd door glazen schalen”. Zijn hiermede bedoeld reflectors of dubbel-lampbollen?

Antwoord 11. Reflectors. Wil de ontwerper iets anders toepassen, dan is hij daarin vrij, mits de lampen slechts beschermd zijn.

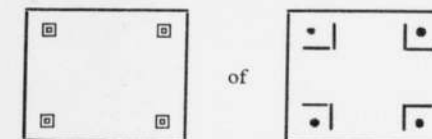
Vraag 12. Indien een project mogelijk maakt, dat bij feestelijke gelegenheden straatjongens op het voetstuk c.s. klimmen, zal de jury dan daarom dusdanig project verwerpen of zal zij genoemde lichamen beschouwen als bij feesten behorende decoratieve onderdeelen?

Antwoord 12. Elke vormgeving is toegelaten, mits deze met het praktische gebruik niet in strijd komt en geen aanleiding geeft tot beschadiging.

Vraag 13. Mogen ook lampen van lagere kaarssterkte dan 500 worden gebruikt?

Antwoord 13. Ja, mits elke lantaarn in totaal 4000 tot 5000 kaars licht lichtsterkte heeft.

Vraag 14. Hoe komen de lantaarns te staan? Zoo:

Antwoord 14. Zooals op de situatie staat aangegeven zijn de 4 zwarte stippen de lantaarns.

Vraag 15. In welk materiaal wordt de uitvoering gewenscht, of is de ontwerper hierin vrij?

Antwoord 15. De ontwerper is hierin vrij.

Vraag 16. Hoe groot is het grondvlak, dat ter geschikking wordt gesteld? Antwoord 16. Wordt aan den ontwerper overgelaten.

Vraag 17. Kan over de architectuur der banken iets naders worden medegedeeld, of is de ontwerper vrij ze in verband met de lantaarn een vorm te geven, die hem het geschiktst voorkomt? Worden de banken over de geheele lengte doorgetrokken, zoodat alleen de inspringende hocken bij de lantaarns toegang geven tot het middenvak? Hoe moet men zich die toegang voorstellen. Zijn daar bijzondere architectonische accenten? Is er een niveau-verschil tusschen het randtrottoir en het middenvak? Is de voorkant van de banken naar het middenvak gekeerd, of naar het randtrottoir? Wat stelt de zwarte lijn op de situatie-teekening voor, die de trammasten verbindt en rondom de lantaarns is doorgetrokken? Geeft de buitenste lijn de rand om het trottoir aan?

Antwoord 17. Al deze vragen vloeien voort uit de drukfout, welke is geslopen in het antwoord op vraag 2 op pagina 389 van het Bouwk. Weekblad van 1924, n.l. het woord „banken” in den derden regel. Dit moet zijn: „banden” (zie de Rectificatie in No. 41 van het Bouwk. Weekbl.). De zwarte en witte strepen op de situatie-teekening zijn banden van keitjes van donkerkleurigen steen tusschen de bestrating in helderleurig graniet. De buitenste lijn is de trottoirband.

Vraag 18. Mogen de lampen ook zoo worden aangebracht, dat ze niet strijkbaar zijn, mits ze op andere wijze goed zijn schoon te maken?

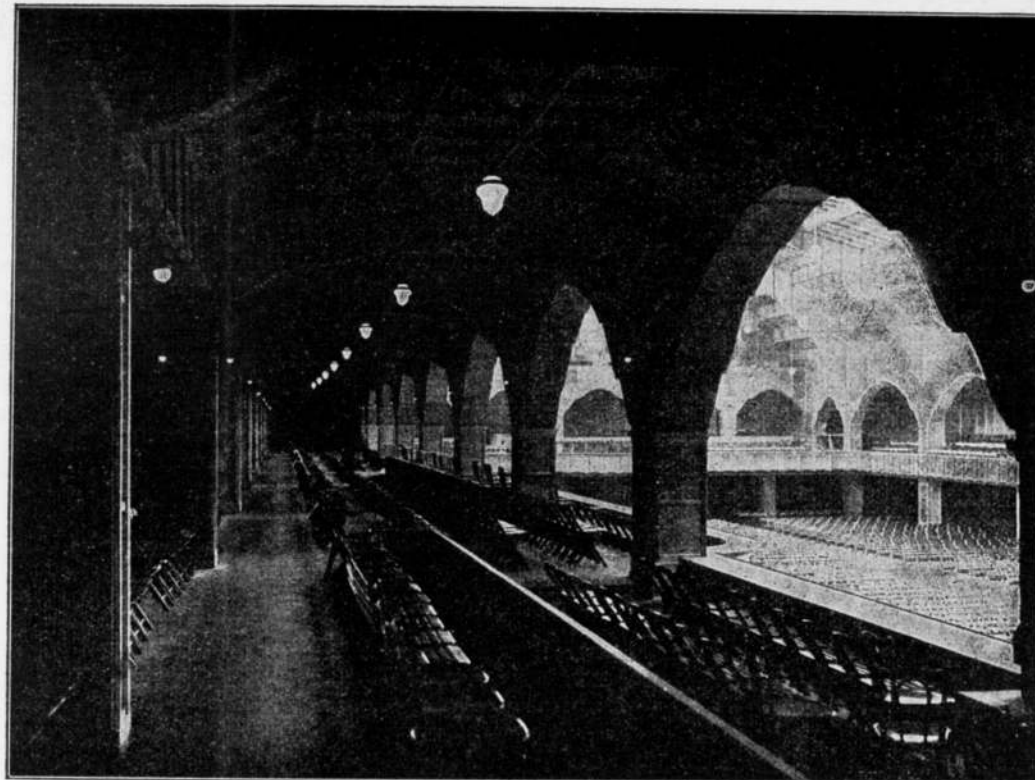
Antwoord 18. Moeten strijkbaar zijn.

Vraag 19. Hoe moet men zich de bebouwing van het Middendamterrein voorstellen, als hoogbouw of laagbouw?

Antwoord 19. Is nog onbepaald.

28^e JAARGANG 15 NOV. 1924 N° 27

GEZICHT OP DE „GROSSE HALLE“.

Vraag 20. Is de aanduiding van die bebouwing op de situatie-teekening willekeurig of bevat zij vaste gegevens daarover, b.v. wat betreft de behandeling der wanden?

Antwoord 20. Willekeurig.

Vraag 21. Op welke schaal moet de tekening zijn?

Antwoord 21. Programma lezen.

Vraag 22. Is bedoelde uitgave voor paalstuk alleen of alles inbegrepen?

Antwoord 22. Paal met lampen, doch zonder stellen, aansluiten, enz.

Vraag 23. Mag er meer dan een ontwerp gemaakt worden?

Antwoord 23. Ja, doch ieder onder een ander motto in te zenden.

Vraag 24. Moet er bij de tekening een beschrijving zijn van plaatsing van lantaarn en bevestiging van onderdelen?

Antwoord 24. Uit de tekeningen kan alles voldoende blijken. Elke verdere beschrijving is geoorloofd.

Vraag 25. Moeten onderdelen apart of lantaarn met lampen en al in een geheel uitgezet worden?

Antwoord 25. Deze vraag is niet te begrijpen.

Vraag 26. Moet de tekening bij de Jury of aan den Gemeenteraad worden gezonden?

Antwoord 26. In het programma staat onder 11: De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht uiterlijk 1 December 1924, 's middags vóór 12 uur aan het adres van: de Jury der prijsvraag Damlantaarns, Stadhuis, Kamer 154, te Amsterdam.

In verband met artikel 16 van het programma en de in het „Bouwkundig Weekblad“ en „Architectura“ gepubliceerde mededeeling d.d. 4 October 1924, zullen door de Jury geen vragen meer worden beantwoord.

27 October 1924.

Namens de Jury, JAN DE MEIJER, Secr.

VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERWIJS. XVde JAARVERSLAG 1923—24.

De Cursus 1923—24 geeft aanleiding tot de volgende mededeelingen: Het aantal deelnemers bedroeg 46, verdeeld als volgt: 1e jaar 16, 2e jaar 10, 3e jaar 7, 4e jaar 13.

Het eindexamen werd door den Voorzitter van den Raad van Toezicht, Prof. Dr. J. Six, op 12 Januari 1924 uitgereikt aan de heeren N. C. Dekker, G. H. van Mondfrans, J. Dorland en L. J. B. Wiesner (afwezig), van den cursus 1922—23.

Evenals het vorige jaar werd in de plaats van den heer C. Rol, die nog door ziekte zijn functiën niet kon vervullen, de heer J. B. Heukelom bereid gevonden diens taak tijdelijk op zich te nemen.

De leiding van het groot-ontwerp in het 4e jaar was dit jaar toevertrouwd aan den heer W. M. Dudok.

Wegens de groote getalsterkte werd het 4e jaar in 2 afdelingen verdeeld, waarvoor de leider belangeloos een tweede stel avonden beschikbaar stelde. Hiervoor is het Bestuur hem ten zeerste erkentelijk.

Op initiatief en met financiële medewerking van de Club van Gediplomeerden werd een Archief aangelegd van chiché's en photo's betreffende ontwerpen, die door Gediplomeerden voor den Cursus zijn vervaardigd. Van dit archief verklaarde de heer A. P. Smits zich bereid de functie van Custos op zich te nemen.

Het is de bedoeling tot publicatie over te gaan wanneer de geldmiddelen thans door Hoogerhand ingekrompen, in betere tijden dit zullen mogelijk maken.

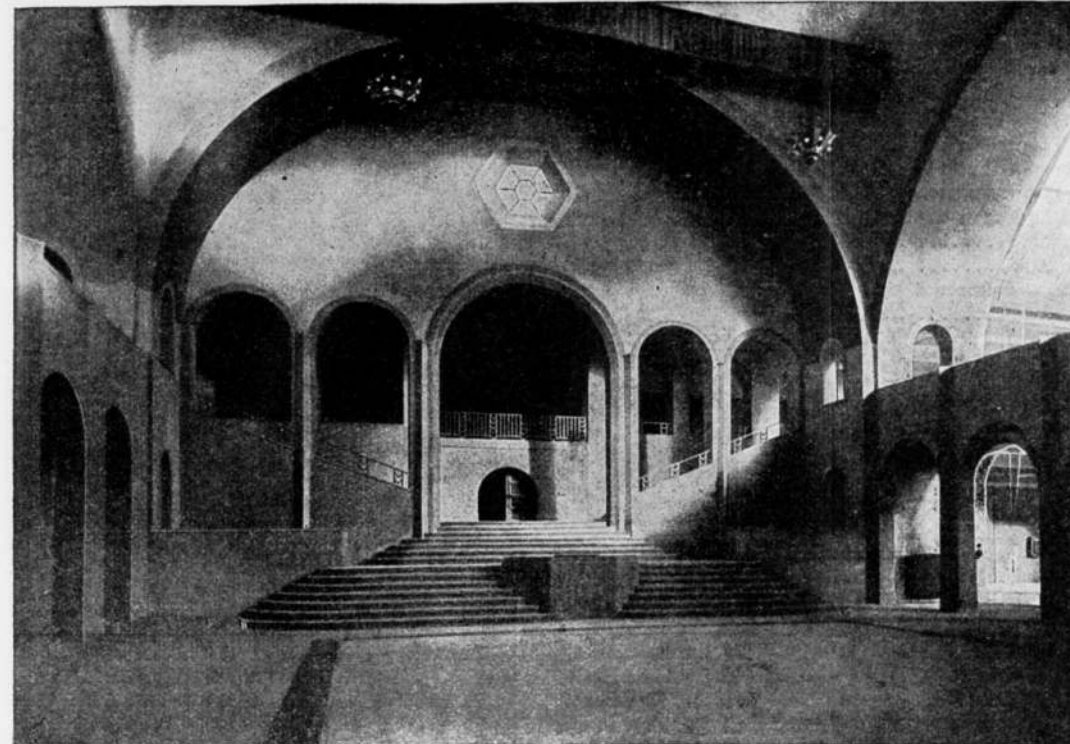
Wij maken met voldoening melding van dezen daadwerkelijken steun door de Club op het tijdstip, dat de steun der Regeering werd verminderd.

Ook werden vruchtbare besprekingen met haar Bestuur gehouden over de verdeling van de onderrichtstof.

Het gewone contact tusschen de Afgevaardigden van het 2e, 3e en 4e jaar en ons Bestuur had plaats.

Ook het overleg met de afgevaardigden van het 2e, 3e en 4e jaar droeg zijn vruchten.

„EHRENHOF“.

Bestuur:

Op het einde van den cursus, 1 October 1924, waren het Bestuur, de Commissiën en het Docentenpersoneel samengesteld als volgt:

a) Raad van Toezicht:

Dr. H. P. Berlage Nzn.; Prof. R. N. Roland Holst; Prof. Jhr. Dr. J. Six.

b) Aangewezen door de Gemeente Amsterdam:

A. R. Ophorst.

c) Algemeen Bestuur:

*Jan de Meyer, Voorzitter; *W. J. M. van de Wijnpersse, Secretaris; *Prof. Willem van der Pluym, Penningmeester; C. J. Blaauw (voor A. et A.); †B.T. Boeyinga (idem); *Jos. Th. J. Cuypers (voor den B.N.A.); *J. B. van Loghem (idem); †W. Kromhout Czn.; †J. L. M. Lauweriks; †Jan Stuyt.

d) Dagelijksch Bestuur:

De namen der leden zijn hierboven met een sterretje (*) aangeduid.

e) Onderwijs-Commissie:

De namen der leden zijn met een kruisje (†) aangegeven.

f) Overgangs-Commissie:

Jan de Meyer; W. J. M. van de Wijnpersse; A. W. C. Dwars; A. P. Smits.

g) Toelatings-Commissie:

Jan de Meyer; W. J. M. van de Wijnpersse; A. P. Smits.

g) Beambten:

Als Administrateur was de heer P. Maas werkzaam. Hij heeft met ijver en toewijding die functie vervuld. Als nevenbeambten verleenden hun hulp: de heer G. A. Heeren, concierge van de Rijks-Academie, de heer J. Kornet, concierge der Quollinusschool en onze bode, de heer A. van Walen.

Docenten:

Aan den cursus doceerden 21 docenten.

J. Boterenbrood (klein ontwerp 3); A. W. C. Dwars (gewapend beton, 1, 2 en 3); W. M. Dudok (groot ontwerp 4); H. A. van den Eynde (bouwbeeldhouwwerk en modelleren 3 en 4); J. Gratama (dak en dakvenster en ramen 1 en 2); J. H. de Groot (praktische schoonheidsleer 2 en 3); J. B. Heukelom (elementaire versiering 2 en 3); J. Jongert (muurschilderkunst 4); A. Keppler (woningbouw 3); T. van de Laars (heraldiek 2); N. Lansdorp (interieur 1); K. van Leeuwen (bouwkundig handteekenen 1, 2 en 3);

J. B. van Loghem (techniek-theorie 1 en 2); Jan de Meyer (binnendeur, tochtput en trappen, klein ontwerp, acoustiek en belichting karakteristiek der stijlen 1, 2, 3 en 4); J. J. P. Oud (stijl 3 en 4); Willem van der Pluym (karakteristiek der stijlen 2, 3 en 4 hedendaagsche bouwkunst); G. J. Rutgers (zolderingen 1 en 2); A. P. Smits (verband huis en tuin 1 en 2); Dr. M. H. J. Schoenmaeckers (beeldend denken 3 en 4); F. G. Unger (centrale verwarming, ventilatie, aanvoer, reinigen en afvoer van water 3 en 4); W. J. M. van de Wijnpersse (statica 1, 2 en 3).

Leermiddelen:

De eigendommen van de Vereeniging t.w. de boekerij, de lantaarnplaatjes, gipsafgietsels en verschillende leer ingrediënten bevinden zich in goeden staat. Dit bezit onderging geen uitbreiding. De eerste 2 categorieën zijn ondergebracht in de Rijks-Academie, de derde in het Lyceum voor Meisjes, terwijl de laatste over de verschillende gebouwen, waar de colleges worden gegeven, zijn verspreid.

Duur van den Cursus:

De eerste cursusavond werd gegeven op 8 October 1923, de laatste in Mei 1924.

Lokalen:

De lessen worden gegeven voor het Hooger Bouwonderwijs in 2 zalen der Rijks-Academie, voor het Voortgezet Bouwkunst-onderwijs in twee lokalen der Quellinusschool, door vriendelijke tussenkomst van den Hoogleraar Directeur der Rijks-Academie. — Het archief der Vereeniging was ondergebracht in een vertrek der Rijks-Academie.

Financien:

De staat der financiën blijkt uit de Balans op 31 December 1923, welke door de Verificatie-Commissie is onderzocht en goedgekeurd. De financiële bescheiden volgen hier.

Namens het Dagelijksch Bestuur,

JAN DE MEYER, Voorzitter.
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Secretaris.

REKENING 1923.

Uitgaven.		Inkomsten.	
Honoraria	f 7.700,—	Cursusgelden a.	f 1.945,—
Salaris concierges	537,—	Cursusgelden b.	2,50
Salaris adm.-personeel ..	620,—	Bijdragen contributie a. ..	440,—
Huur, schoonmaak, onderhoud	743,10	Bijdragen contributie b. ..	155,08
Assurantie	5,80	Bijzondere ontvangsten ..	63,05
Bibliotheek	39,68	Pensioen bijdragen do-	
Leermiddelen	105,98	centen	433,39 ^s
Drukwerk en advert.	469,74	Subsidie Rijk	7.500,—
Tentoonstelling	75,—	Subsidie Gemeente	
Bureaunkosten	391,25	Amsterdam	2.345,—
Vergader-en Reiskosten ..	672,70		
Leges	18,76		
Pensioenkosten 15....			
nog te betalen	790,32		
Saldo voordeelig (terug te storten)	714,61 ^s		
	f 12.883,94 ^s		f 12.883,94 ^s

Accoord bevonden door de Verificatie-Commissie: K. VAN LEEUWEN.
Ir. J. B. VAN LOGHEM.
BOEYINGA.

Goedgekeurd in de Algemeene Vergadering van 26 Juli 1924.

BEGROOTING 1925.

Uitgaven.		Inkomsten.	
Honoraria	f 7.274,—	Cursusgelden a.	f 1.740,—
Salaris concierges	468,—	Cursusgelden b.	10,—
Salaris adm.-personeel ..	558,—	Bijdragen contributie a. ..	450,—
Huur, Schoonmaak, Onderhoud	600,—	Bijdragen contributie b. ..	100,—
Assurantie	5,80	Bijzondere ontvangsten ..	32,—
Bibliotheek	44,20	Pensioen bijdragen do-	
Leermiddelen	80,—	centen	705,—
Drukwerk en advert.	350,—	Subsidie Rijk	6.585,—
Tentoonstelling	100,—	Subsidie Gemeente ..	2.095,—
Bureaunkosten	350,—		
Vergader- en reiskosten ..	600,—		
Pensioenkosten 15....	1.287,—		
	f 11.717,—		f 11.717,—

Goedgekeurd in de Algemeene Vergadering van 26 Juli 1924.

MOTTO'S DER INGEKOMEN ONTWERPEN (PRIJSVRAAG „SCHIPPERS", DEN HAAG).

No.	Motto's.	No.	Motto's.	No.	Motto's.
1	Economie.	14	De Hoek.	26	Gebonden.
2	Strooming.	15	Kismet.	27	Henk.
3	Astmaklaris.	16	Tric—Trac.	28	L. O. V.
4	Vita.	17	Josma.	29	Galerij.
5	Economie.	18	Silhouet.	30	Hans.
6	Vis à Vis.	19	T. H.	31	Groot Den Haag.
7	Hopje.	20	Corrie.	32	Zon.
8	Anaers.	21	Galerij.	33	Koo.
9	Eën.	22	Gidoo.	34	Spes.
10	H. F.	23	In een week.	35	2629.
11	Pogen.	24	30470.	36	O. M.
12	Mercuur 1.	25	Incundi suus acti labores.	37	Mero.
13	Mercuur 2.			38	Plenus Fiduciale.

INGANG „WESTHALLE“.

No.	Motto's	No.	Motto's	No.	Motto's
39	Emulatie.	78	Ontwerp Winkel-galerij L. v. M.	117	Waakt.
40	Coin.	79	La Boheme.	118	Stroobord.
41	De Waalsteen.	80	13 plus 1.	119	Rektne.
42	De Torenhaan.	81	Avondwerk.	120	West End.
43	Doelmatig.	82	Labor.	121	Rust.
44	Vlakke dak.	83	In tempore meo.	122	Quatre Mains.
45	Rijthme.	84	Ernst.	123	Cacaofoon.
46	Rerrevera verum Gaudium.	85	Elza.	124	Fahrenheit.
47	Haganus.	86	El.	125	Veronese.
48	Wenga.	87	Opgehouden.	126	B. en B.
49	Pros.	88	In de rij.	127	Javaan.
50	Eeksoj.	89	Cambrinus.	128	Pam.
51	A.	90	Jet.	129	Kopbalk.
52	Verandering.	91	Simulanite.	130	Zorg.
53	Beb.	92	Minerva.	131	Galerijbouw.
54	Exploitatie.	93	Labor.	132	H. D.
55	1924.	94	Galerij.	133	Flora.
56	466.	95	Solness.	134	S. R.
57	13 Winkels.	96	Z.	135	Galerij.
58	Z.	97	J. P. S.	136	Horizontaal.
59	Commerce.	98	E.	137	Kondor.
60	Lijn en Vlak.	99	P.	138	Zuil.
61	Nieuw Centraal.	100	Poging.	139	Bouwen.
62	Woningbouw.	101	Eenvoud.	140	Calitoto.
63	Ber Gra Mo Schip.	102	Plastiek.	141	Dertien.
64	Eenvoud.	103	Bart.	142	Passage.
65	Marie.	104	Why not.	143	Vitalius.
66	Barometer.	105	Eenvoud.	144	T. N. V.
67	Nederland.	106	Onder door.	145	Teekendriehoek.
68	Revisie.	107	Nelly.	146	Met Economisch Beleid.
69	Concret.	108	Friga.	147	Berty.
70	Fectit.	109	L.	148	Labore.
71	Celsius.	110	Hoek.	149	100 M.
72	A.	111	Residentie.	150	Arane ina.
73	Adrem.	112	't Haagje.	151	Rivoli.
74	Norge.	113	A. W. en C. W.	152	La residence.
75	X. en Y.	114	C. D.	153	Rademaker.
76	Het Anker.	115	X.		
77	Manse.	116	Combinatie.		

ARCHITECTURA WEEKBLAD VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA“

COMM. VAN REDACTIE B. T. BOEYINGA, J. BOTERENBROOD, EVERT KUIPERS & J. F. STAAL
REDACTIEADRES I. F. STAAL, WETERINGSCHANS 83
GENOOTSCHAPSSECRETARIS: J. BOTERENBROOD.
PRINSENGRACHT 799. TELEF. 30761. AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De 57ste Algemeene Vergadering zal worden gehouden op *Vrijdag* 19 *December* a.s. 's avonds 8 uur, Gebouw „Heystee", Heerengracht 545—549.

AGENDA:

- Notulen vorige vergadering.
- Verslag van den Secretaris.
- Verslag van den Penningmeester.
- Verslag Commissie van Verificatie.
- Verslag Redactie „Wendingen".
- Verslag Redactie „Architectura".
- Verkiezing van een lid in het Bestuur wegens het periodiek aftreden van den heer Boterenbrood (herkiesbaar).
- Verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
- Mededeelingen betreffende den nieuwen jaargang van „Architectura".
- Verkiezing van een Redactie voor „Architectura".
- Ballotage der voorgestelde leden: de heeren H. van Hulsteyn en H. Stegeman.
- Installatie van de leden: Mej. R. M. Wichers Wierdsma en Mej. A. Beuks; de heeren F. S. Baartman, H. Benninck Jr., B. Brandts, E. Rozema, J. B. van Dam, Gijs Lindeboom, P. J. M. Zeegers, T. J. Zeegers, Fr. Gerritsen, A. Kraaijenhagen, M. O. Meek, G. J. Grutterink, S. de Graaf, M. A. van Heuven, Gaetano Minucci, G. Westerhout en A. de Groot.
- Rondvraag en Sluiting.

C. J. BLAAUW, *Voorzitter*.
J. BOTERENBROOD, *Secretaris*.

ROKIN-PRIJSVRAAG. De Jury der Rokinprijsvraag heeft aan B. en W. geadviseerd het uiteloofde prijzenbedrag van f 2000,— gelijkelijk onder de ontwerpers door inzendingen K.K.K. (W. Bruin te Amsterdam), Het Pontje (W. Noorlander te Amsterdam), C. Stadswapen G (Ir. H. T. Zwiers te Delft), B.O.B. (G. J. Rutgers te Amsterdam) en Y (onbekend) te verdeelen, voorts het motto Groei (G. van der Gaast te Utrecht) voor f 250,— aan te koopen.

Uit het Jury-rapport blijkt, dat geen inzending geacht wordt voor uitvoering in aanmerking te komen.

Het Jury-rapport met afbeeldingen van alle bovengenoemde ontwerpen komt voor in het Bouwkundig Weekblad, No. 50, 1924.

De tentoonstelling der ingekomen ontwerpen in de Tuinzaal van het Sted. Museum te Amsterdam blijft geopend tot 27 December a.s.

DUDOK'S RAADHUIS. De Gemeenteraad van Hilversum heeft op 25 November, en zonder hoofdelijke stemming, het voorstel van B. en W. aangenomen om het ontwerp-Dudok te aanvaarden en den

raadhuisbouw voor ten hoogste twee jaar uit te stellen. In een volgend nummer van ons Orgaan hoop ik over de voorgeschiedenis van dezen bouw iets naders mede te deelen. **WORMSER.**

Bij den uitgever S. L. van Looy te Amsterdam zal dezer dagen verschijnen: „De Houtsnedes van K. P. C. de Bazel, met een voorwoord van J. L. M. Lauweriks en met bandversiering van Georg Rueter."

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Vooraf wil ik even verklaren dat het overzicht van HET BOUWBEDRIJF, No. 2 werd geschreven voordat de kwestie-Kropholler werd gepubliceerd; verder dat niet opgenomen had moeten worden het slot: Alleen voor Redactie en Bestuur en ook niet: For east is east.

L'ILLUSTRATION, 8 Nov. '24. „Over Nederlandsche Bouwkunst". Le visage moderne de la Hollande door Léandre Vaillat. Met afbeeldingen van betonnen e. a. woningblokken in Den Haag, waaronder de bouw van Luthman aan het Goudsbloemlein; het 1e blok aan het Spaarndammerplantsoen van de Klerk, woningen en het badhuis van Dudok, de hof van het complex van Brinkman in Rotterdam en Kootwijk. Een genoegen dit artikel in dit blad te zien en te lezen. Critisch maar onbeveng en ontvankelijk heeft deze Fransche architect in ons land rondgekeken om er nu smakelijk van te vertellen. Vooraf een paar woorden van de Redactie om de lezers, die geschrokken zijn van de foto's weer wat op hun gemak te stellen. Vooral roemt V. de zorg voor publieke werken en gebouwen, de scholen, o. a. het meest hebben hem getroffen Vreewijk en het werk van Luthman en van Dudok. Ziehier enkele aardige opmerkingen. Over de woningbouwverenigingen: Les unes sont protestantes, les autres catholiques, d'autres socialistes, puisqu' aussi bien c'est là une nouvelle forme du mysticisme populaire; mais elles construisent! In de tuf van Amersfoort naar Hilversum: Partout, le long de la route on construit; les architectes qui m'accompagnent froncent parfois le sourcil: sans doute la construction n'est pas toujours de leur goût. Et chacun sait que le bon goût, c'est le sien.

Tout en discernant ce qui relève du style anglais ou de la Renaissance hollandaise, je ne puis m'empêcher de jalousier un peu, en songeant à notre baulieue parisienne, ces demeures fleuries, bien tenues, témoignant toutes d'un certain idéal d'intimité qui'a pénétré l'ancienne peinture hollandaise.

Over Dudok: Ce qui me frappe d'abord, c'est la couleur des briques qui relient les constructions neuves à l'esthétique hollandaise. Il a composé son village nouveau comme un tableau de primitif, avec un art émouvant et tranquille.

L'architecte n'est pas parvenu tout de suite à cet art direct, de plus en plus monumental, de moins en moins décoratif. Maintenant il ne se sert du détail que tout a fait exceptionnellement, ce qui est conforme aux idées reçues du dix-septième siècle. Il compte beaucoup plus sur le contraste.

En hij prijst Dudok's zorgvuldigheid, de gaafheid van zijn werk. En vérité, ma visite à H., ma conversation avec M. Dudok resteront dans ma mémoire. Je me suis pénétré, davantage, d'un esprit social qui n'est pas le socialisme.

REVUE PLEYEL, Sept. In dit lyrische, muzikale maandblad schreef Vaillat over „Radio-Holland", het werk van Luthman bij Kootwijk, dat hij bewondert. „Het is mogelijk dat Luthman meer de intuïtie heeft gehad dan het

28e JAARGANG 12 DEC. 1924 N° 28

ware begrip van het wetenschappelijk programma dat hem werd opgedragen te verwezenlijken en dat juist daardoor het monument begiftigd is met een nieuwe poezie." Aan het slot van zijn beschouwende beschrijving — beschrijvende beschouwing —: „In het inwendige van deze kathedraal waar de dienst wordt gecelebreerd van een almachtige godheid, de electriciteit, waar subtiële uitwisselingen plaats hebben, wordt men niet scherp genoeg doordrongen van de logica, die de moraal schijnt te zijn van de nieuwe religie. De architect en de ingenieur die er de priesters van zijn, reiken elkaar niet de hand."

„Waaruit volgt dat het gebouw, tenminste in het interieur verband mist. Elk mensenwerk komt eens den mensen van een anderen tijd verouderd voor; maar als er — gelijk ik meen — tusschen de verschillende deelen van dit werk een volkomen samenhang bestaat, zal het zich aan hen voordoen met een karakter van eenheid dat het stijl verzekert."

Schreven alle schrijvers over bouwkunst zoo! Zoo klaar en in zoo mooie taal.

ARCHITETTURA E ARTI DECORATIVE, Julinummer. Grootendeels gewijd aan „Moderna architettura olandese" door Gaetano Minnucci met 40 goede en groote afbeeldingen naar werk van Berlage (de beurs), Gratama, de Klerk (8), Staal, Wijdeveld, Rutgers, La Croix, v.d. Nieuwenamstel, Margherita Kropholler (8), Dudok (7), Bijvoet en Duiker, Baanders, Boeken. Het begint: „Olanda: caratteristico paese dei canali, dei molini a vento, dell' antica architettura dai grandi tetti ripidi..." En dan meen je te ontdekken dat je je heele leven Italiaansch hebt gekend, zooals le bourgeois gentilhomme zijn leven lang proza bleek gesproken te hebben. Je zou 't haast meenen, ja.

Schrijver gaar uit van de Beurs, de eerste groote slag het conventionalisme toegebracht, onderscheidt dan kubisten, expressionisten, romantici en rationalisten, heeft het over eigenaardigheden van ons land: de materialen riet en baksteen en, als Vaillat, over de huiselijkheid en de liefde en zorg voor de woning. Hoogst merkwaardig vindt hij het dat alle huurkazernes het stellen zonder conciërge.

Me dunkt dat er alle reden is om den heer Minucci dankbaar te zijn voor de wijze waarop hij Italië gelegenheid heeft gegeven kennis te maken met Nederlandsche bouwkunst.

DIE BAUGILDE, Zeitschrift des B.D.A., No. 15. Dit is het 2e Holland-Heft, Over 't 1e en 3e later misschien.

„Das Bedürfnis an Bezirkserweiterungsplänen in den Niederlanden" door Ir. P. Bakker Schut (Praeadvies v. h. Int. Stedebouw-Congres). „Reisebilder aus Holland" door H. de Fries, met kiekjes van dit en dat en foto's van woningblokken in Den Haag. Ziehier brokstukken uit zijn beschouwing.

Das Meer ist untrennbar von Holland bis in den kleinsten Nerv dieses Landwesens hinein, überall regiert der Horizont, die Weite, das irgendwie Unbegrenzte, vor dem nur Verhaltendes dauernd bestehen kann. Polderlandschaft (Abb. 3 und 4) und Heide, Weideflächen und Seestrand wiederholen — abgewandelt — immer nur diese einzige Geste, die seit unzähligen Generationen, das Herz, das Schicksal, die Kultur des Raumes und der drei Dimensionen in Holland bestimmt hat. Dieses ist — seit den Zeiten der grossen Maler — das Gleiche geblieben, nur, dasz heute, aus jener Illusion des Raumes im Bilde, aus dem Sehnsuchtsbann der Tiefe in die Malfläche, nach Jahrhunderten endlich Wirklichkeit zu werden beginnt. Raum schaffen ist irgendwie schöner, stärker, wesentlicher, als Raum malen. Schöpfen unendlich mehr als phantastische Berausung. In Holland entsteht zum ersten Male wieder in Europa nach Jahrhunderten — Baukunst.

Die holländische Architekturbewegung trägt sehr eigenartigen Charakter. Keineswegs ist sie, wie man beim Durchfahren der endlosen, modernen und schönen Wohnsiedlungen von Amsterdam, von Hilversum und den Haag meinen möchte, von der Zustimmung und freudigen Anteilnahme des Publikums getragen. Aber es ist auch nicht, wie beinahe bei uns in Deutschland, das Gegenteil der Fall. Man hat kein stärkeres Interesse an dieser Bewegung, die nicht aus dem Herzen des Volkes

kommt, und einem inneren Bedürfnis des niederländischen Menschen kaum entspricht. Es ist die Bewegung einer Willensäusserung der Architekten, die hier zum Durchbruch kommt, und ihre wirklich grosse Stärke in der Gemeinsamkeit der Grundelemente und Prinzipien des holländischen Bauschaffens von heute besitzt. Aber man lässt diese Architekten gewähren, man hilft ihnen positiv kaum, aber man hindert sie sicherlich sehr wenig. Und in dieser Tatsache ist ein entscheidender Gegensatz zu den gleichwertigen Verhältnissen in Deutschland mit Bedauern festzustellen. Wobei allerdings nicht vergessen werden darf, dasz die neue Baukunst in Holland nicht oder nicht mehr in den Pubertäts-äusserungen der individualistischen Moderne in Deutschland zum Ausdruck kommt, sondern bei allem Eigenwert des Einzelnen, eine wirklich grosse und erstaunliche Gemeinsamkeit im Elementaren aufzeigt, die natürlich viel nachhaltiger beeindruckt, viel stärker für sich spricht, viel tiefer überzeugt und wirbt, als eine noch so gute Kollektion verschiedenartigster Individualschöpfungen es vermöchte. Beim holländischen Architekten liegt der Schaffenscharakter in der Abwandlung des Typischen durch die Persönlichkeit, beim deutschen Architekten überwiegt heute noch durchaus die gegensätzliche Einstellung. Die Voraussetzungen sind hier doch ganz wesentlich andere.

Ausgangspunkt niederländischer Baukunst von heute waren Formprobleme, nicht eine organisch-lebendige, im weiteren Sinne kosmische Einstellung. Es hat ganz besonderen Reiz, zu beobachten, wie nach dem Erzvater der holländischen Moderne, H. P. Berlage, dem Gotiker und Calvinisten, beides symbolisch verstanden, das Gesicht der Bauform sich gewandelt hat. Berlage hat den Anstoss gegeben, aber nicht im letzten die Richtung bestimmt. Er selbst irgendwie Wendepunkt in sich. Seine Börse in Amsterdam, sein Jagdschloz für Frau Kröller gehen kaum zusammen mit einer seiner letzten Arbeiten, dem Bauernhof „de Schipborg", der schon deutlich Spuren der Wandlung trägt, die von der jüngeren Generation dann vollzogen wurden.

Wir haben gesagt, Beginn neuholändischen Bauens sei Formproblematik gewesen. Beweis — auszer eben Berlage — vor allem de Klerk, der erst kürzlich verstorbene ungewöhnlich begabte junge Architekt, dessen Arbeiten in Deutschland mit am weitesten bekannt sind.

Hier ist alles auszen, mit formalem, fast genialem Schwung gehandhabt, aber unbegründet, unnötig, entbehrlich, nicht mit organischem Leben und der Wesensbestimmung des Hauses irgendwie verknüpft. De Klerk's eigene Worte, dasz er architektonisch noch hätte viel mehr machen können, wenn er nicht doch schliesslich auf die Bewohnbarkeit des Baues hätte Rücksicht nehmen müssen, ist kennzeichnender für sein Schaffen, wie irgendeine Kritik.

Sehen wir uns ein anderes holländisches Bauwerk aus jüngster Zeit an, das neue Schlachthaus für die Stadt Hilversum, des Architekten W. M. Dudok (Abb. 10), so haben wir im Vergleich zu de Klerk Gegensatz und Entwicklung. Hier ist nichts rein formal, sondern die Form wird eben aus der Formung des Organismus, aus der Gestaltung des Notwendigen geschaffen. Hier offenbart sich eine sehr hoffnungsvolle Entwicklung, die aus heiterem Spiel des Formkünstlers in das verantwortungsbewusste, erdgebundene Schaffen des tathaften Architekten hinüberleitet. Eines Menschen, der das Leben nicht phantastisch vertuscht, sondern in seiner Realität kennt, es nicht umlügt, sondern es gerade um seinetwillen liebt.

Ueberall in Holland fühlt man hinter der neuen Lebendigkeit des Bauschaffens einen ganz bestimmten, nicht gern zugestandenen Einfluss, den des Amerikaners Frank Lloyd Wright, vielleicht des grössten Baukünstlers der Gegenwart. Aber sein Schaffen, das Wesentliche seines Werkes, ist so unamerikanisch, wie nur möglich, es hat seine Wurzeln im fernen Osten.

STADTBAUKUNST ALTER UND NEUER ZEIT, No. 6. Die internationale Städtebautagung in Amsterdam und Den Haag von Emil Lang, Prag.

„Längs der Strecke New-York-London-Berlin bildet sich die Zone, in der

sich das heutige zivilisatorische Geschehen abspielt. Je weiter ab davon, je schwächer das heben, je mehr Provinz."

't Is niet de bedoeling dat de Skandinaviërs zich dit aantrekken. Wij boffen: middenin.

„Während des ganzen Kongresses wurde von Kunst, Architektur nicht gesprochen, eine wichtige Tatsache in unserer Zeit des bewussten, verstandesmassigen Städtebaues, harter Arbeit und tatkräftiger Energie." „Der Weg führte von dem noch etwas ungezügelten Pegasos de Klerk's in Amsterdam, der durch extravagante Formen wirten will (wat een kruideniers kijk!), über die gezielten Arbeiten Dudok's in Hilversum zu der schönen Gartenstadt „Vreewijk" bei Rotterdam von Granpré Molière. In der schlichten Einfachheit dieser Anlager fühlt man ein starkes raumsinnliches können. Von hier führt der richtige Weg des zukünftigen Bauens weiter, zu sachlichem, rein ingenieurmässigen Anfassen der Aufgabe, zu grösster Wirtschaftlichkeit und Ausnutzung im Grundsatz und in der Konstruktion. Und weiter zur industrialisierten Bauweise." Hop, paardje hop! Zoo ziet iedereen wat hij zien wil. En ik kan me levendig begrijpen dat tooneelspelers geen critieken op hun werk meer lezen, de goede niet en de slechte niet....

No. 7. Walter Lehweß, Schriftleiter is op zijn achterste zolder op zijn teenen getrapt door de woorden van de Fries: In Holland entsteht zum ersten Male in Europa nach Jahrhunderten-Baukunst. „Alle Deutsche Architekten die dort (in ons land) waren, haben die eigenartige Entwicklung der holländischen Baukunst mit Interesse und meist auch mit Freude kennen gelernt und erzählen achtungsvoll und rühmend davon. Aber Herr de Fries überschlägt sich gleich vor Bewunderung."

„Nach Jahrhunderten!" „Es ist alles nichts. Einzig und allein das, was jetzt die holländischen Architekten und Architektinnen (Prik! zegt de speld) machen, verdient den Namen Baukunst. Das ist doch eine sehr kühne Behauptung und ein sehr einseitiger Standpunkt! Mag man..."

„Die ästhetisierenden Schriftsteller sollten doch endlich gelernt haben, mit solchen kindlichen, vorschnellen Urteilen vorsichtiger zu sein, die so sehr von augenblicklichen Modeströmungen abhängig sind. Die müssen sonst..."

„Das aber gerade die Baugilde, die Zeitschrift des Bundes deutscher Architekten, die deren wirtschaftliche Belange vertreten soll (jawel!) die Arbeiten der niederländischen Kollegen so masslos und — das darf man wohl sagen (zeker!) — über Verdienst lobt, wird wohl in weiten Kreisen der deutschen Architektenschaft nicht ohne Kopfschütteln und Bedenken gelesen worden sein." — Kopfschütteln tegenover delireeren; heb ik het daar niet pas over gehad?

Als U me nou vraagt of we met dit heibeltje veel te maken hebben, dan zeg ik: nee. Maar kijkt en gnuift U nooit als er twee op straat aan 't knokken gaan?

„Das erste Hochhaus in Deutschland" von Bruno Möhring. „In Hamburg ist in diesem Sommer ein Haus vollendet worden, das in der Geschichte der Baukunst einer Markstein bedeutet, ein Meisterwerk, das alle seine Vorgänger weit überflügelt, ein Kunstwerk, das gewaltigen Einfluss auf die Entwicklung der Architektur ausüben wird, eine Geistestat, die mit ihren kristallklaren Ausstrahlungen viele Geister im Innern erzittern lassen wird, sie auspornen, befruchten, festigen wird zu gleichem „Ringem, zu gleicher hiebe und Auföpfung... enz. nog .. kolom. Waarlijk: Bruno Möhring „überschlägt sich vor Bewunderung."

't Bedoelde gebouw (nuchter klinkt dat!) is het Chilehaus, Architekt Fritz Höger, een kantoorgebouw van tien verdiepingen op een onregelmatig terrein van pl.m. 60 X 150 M., dat door een overbouwde straat doorsneden wordt. Stellig is het een schepping en een kerel, die het gemaakt heeft, alleen al omdat hij op 10 plaatsen wijziging van de rooilijn bereikt heeft. De Hamburgsche ambtenaren hebben trouwens ook overigens zich van Clippeltjes onthouden.

Een volkomen oeconomische en toch muzikale plattegrond, wat veel zegt. Aan één einde een hoek van 30° tot het uiterste puntje, die het verkeer s p l i j t. Zinloos, zielig zijn een paar eindjes arcade, maar die zijn er dat is bijzaak. De Duitscher wordt natuurlijk sterk geïmponeerd door dit eerste Hochhaus als zoodanig en hem behoort allicht de moderne Hamburgsch-

Duitsche franje. Maar denken we ons die weg (desverkiezend door Hollandsche vervangen...) dan blijft een waardevolle romp, die Schwung heeft, al is hij niet geheel van een frissche durf — en geslaagd — als de genoemde hoek.

„Der Potsdamer Platz" von Prof. Bruno Möhring. Voor dit belangrijkste verkeersplein van Berlijn is voor kort een nieuwe indeeling en verkeersregeling naar Amerikaansch voorbeeld beproefd door het Tiefbauamt zonder den stedebovwspecialist er in te kennen. Over de proef is niemand tevreden. Nu publiceert M. een plan, dat vooral bedoelt het plein weer voor de voetgangers begaanbaar te maken.

In het ZENTRALBLATT DER BAUWERWALTUNG, No. 44, een, naar 't mij voorkomt, minder goed plan van Dr. Ing. Bruno Schulz.

OESTERREICHS BAU- UND WERKKUNST, Octobernummer. Een smakelijk nieuw blad. In Weenen wordt nu hard gewerkt aan de overwinning van de woningnood. Wat gereproduceerd wordt — huurkazernes aan den Fuchsenfeldhof — ziet er frisch uit.

INTERIEUR, geïllustreerd tijdschrift voor binnenhuiskunst, kunst en kunstnijverheid alsmede voor de industrie en den groothandel in textiel-fabrikaten van J. P. Wijers' industrie en handelsonderneming, No. 186.

Dit blad schijnt uitsluitend te pronken met geleende veeren. Gewoonlijk geeft het afbeeldingen van heerenkamers, eetkamers en salons in de daarvoor gebruikelijke stijlen, van een hotel-conversatiekamer in hotelkamerstijl — U weet wel: met ondefinieerbare buffetten en lambrizeeringen en stoelen met koperen grepen — of van de vertrekkende prins van Wales aan boord van de Berengaria, kortom van allerlei mooi's, misschien van belang voor de industrie en den groothandel in textiel-fabrikaten, maar dat niets te maken heeft met binnenhuis k u n s t, k u n s t en k u n s t nijverheid.

In deze aflevering echter vinden we als hoofdschotel vier afbeeldingen uit het aan Eileen Gray gewijde nummer van Wendingen met het grootste gedeelte van de inleiding van Jan Wils.

Moeten we nu blij zijn dat de lezers van *Interieur* dit nu eens te zien krijgen, of boos omdat ook Wendingen gebruikt wordt om dit verwerpelijke blad in stand te houden?

Aan de Administratrice: Stuur U me a. u. b. Interieur niet meer op mijn dak.

HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD. No. 39. Arthur Korn door Paul Westheim. Gewoonlijk kunnen we de tekst missen; hier de prentjes (van landhuizen bij Berlijn). Schrijver tracht de begrippen Dynamik, Statik, optische Beweging, dynamische Beweging en funktionelle Beweging uit de knoop te halen om Korn te kunnen karakteriseeren. Sein Ziel ist der heutige Grossbau: der Industrie- und der Städtebau; aber vielleicht wird er es einmal im Sinne seiner Entwicklung als Vorteil empfinden, dass er so (met landhuizen) anfangen musste, dass er nicht auch in die peinliche Lage gekommen ist, in aller Unerfahrenheit gezeichnete Buchvignetten in anspruchvollste Bauaufgaben umsetzen zu müssen.

No. 43. Semi-permanente woningbouw „Oud-Mathenesse" Rotterdam van J. J. P. Oud. Dr. Slothouwer heeft vroeger in het B. W. een Deensch prijsvraagontwerp voor een optrekje laten zien; een simpel, symmetrisch, licht en lichtelijk klassicistisch gevalletje (een uit vele) en toen gevraagd: kunnen wij 't niet ook zoo? Zoo simpel, zoo rustig (zoo kil ook). Deze architectuur van Oud is het bevestigende antwoord. Een wending.

Een geestige situatie, een symmetrische verkaveling van een gelijkbeenig driehoekig terrein.

No. 44. Het lezenswaardige rapport van de commissie inzake de wettelijke bescherming van den architecten-titel.

No. 45. De inaugureele redevoeringen van Prof. Ir. G. Diehl: Het nut van kennis van constructie voor den Bouwkundig-Ingenieur, en van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière: De moderne bouwkunst en haar beloften. „Elk tijdvak stelt zijn eigen opgaven, waarvan de vervulling tot schoonheid leidt. De jaren achter ons hebben zich gekenmerkt door den snellen groei

der steden: deze fase in de bouwkunst is mislukt; het bedrijf heeft geregeerd: het heeft bezit genomen van onze steden; het drijft ons eruit. De trek naar buiten heeft het karakter van een vlucht; ons landschap dreigt een onafzienbaar kampement van stadsvluchtelingen te worden. Deze beweging zal voorloopig wel aanhouden, ook al wordt ze door de armoede van den tijd geremd; alle overige omstandigheden werken er toe mede en ook de bedrijven verspreiden zich over het land; al hetgeen door een reeks van voorgelachten aan natuurschoon is gewonnen, zal door enkele generaties kunnen worden

teniet gedaan. Het oogenblik is van belang; deze trek naar het land te besturen, de steden naar binnen te zuiveren, en naar buiten te openen voor de natuur, daarin is een taak gelegen, die den omvang der afzonderlijke opgaven en alle vraagstukken van vorm naar den achtergrond drijft.

No. 46. Boerderij te Rijnzaterwoude, van H. v. d. Kloot Meyburg. Een boerderij: zeldzame maar aardige opgave.

W. B.

BALANS VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA OP 31 DECEMBER 1924.

Bezittingen.			Schulden.		
Folio.	Rekeningen.	Bedragen.	Folio.	Rekeningen.	Bedragen.
211	Kas	f 438,97	229	Leening 1915	f 25,—
216	Kas-Vereeniging	„ 4.238,63½	281	Leening 1917	„ 1.275,—
231	Maandblad Wendingen, voorschot Uitgever	„ 1.200,—	231	Maandblad Wendingen, nog verschuldigd	„ 558,55
233	Contributie, nog te innen	„ 433,—	227	Weekblad, nog verschuldigd	„ 375,85
			219	Drukwerken, nog verschuldigd	„ 88,28
			223	Subsidie en Contributies, nog verschuldigd	„ 427,50
			225	Salaris Bode, nog verschuldigd	„ 30,—
			235	Winst en Verlies:	
				Saldo winst 1922 .. f 7.342,46½	
				Saldo verlies 1923.. „ 3.812,04	
					„ 3.530,42½
		f 6.310,60½			f 6.310,60½

WINST- EN VERLIESREKENING VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA OVER 1923.

Verlies.			Winst.		
Folio.	Rekeningen.	Bedragen.	Folio.	Rekeningen.	Bedragen.
231	Maandblad Wendingen	f 7.612,05	233	Contributies	f 12.044,—
227	Weekblad	„ 2.593,66½	205	0.25 % Honorarium	„ 50,40
199	Bestuursonkosten	„ 1.221,83	235	Winst en Verlies:	
209	Lezingen	„ 222,15		Saldo verlies	„ 3.812,04
215	Onkosten	„ 1.313,94½			
219	Drukwerken	„ 398,47			
223	Subsidies en Contributies	„ 910,60			
225	Salaris Bode	„ 1.560,—			
213	Interest	„ 73,73			
		f 15.906,44			f 15.906,44

AMSTERDAM, 2 October 1924.

P. VORKINK, Penningmeester.